

N° 46 - 1841

ENCHIRIDION MEDICUM.

HANDLEIDING

TOT DE

GENEESKUNDIGE PRAKTIJK.

ERFMAKING VAN EENE VIJFTIGJARIGE ONDERVINDING

DOOR

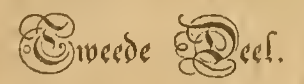
C. W. Hufeland,

In leven Koninklijk-Pruisisch Staatsraad, Lijfarts en Hoogleeraar aan de Hoogeschool te Berlijn.

NAAR DE LAATSTE VERMEERDERDE EN VERBETERDE HOOGDUITSCHE UITGAVE VERTAALD.

DERDE MET EEN HOLLANDSCH EN LATIJNSCH REGISTER VERMEERDERDE UITGAVE.

Met portret van den Schrijver.

Tweede Deel.

AMSTERDAM,

BIJ C. G. SULPKE.

1841.

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Wellcome Library

https://archive.org/details/b29328512_0001

ENCHIRIDION MEDICUM.

HANDLEIDING

TOT DE

GENEESKUNDIGE PRAKTIJK.

ERFMAKING VAN EENE VIJFTIGJARIGE ONDERVINDING,

DOOR

C. W. HUFELAND,

IN LEVEN KONINKLIJK-PRUISSISCH STAATSRAAD, LIJFARTS EN HOOGLEERAAR AAN DE HOOGESCHOOL TE BERLIJN.

NAAR DE LAATSTE VERMEERDERDE EN VERBETERDE HOOGDUITSCHE UITGAVE

VERTAALD, DOOR

H. H. HAGEMAN, JR.,

MED. CHIR. ET ART. OBST. DOCTOR.

DERDE MET EEN HOLLANDSCH EN LATIJNSCH REGISTER VERMEERDERDE UITGAVE

Met portret van den Schrijver.

TWEEDE DEEL.

AMSTERDAM,
BIJ C. G. SULPKE.
1841.

Wat mij het leven eens leerde, en wat mij daardoor heeft geholpen,
Leg ik hier dankbaar en trouw op Hygieas altaar.
Helpen door hand'ling en leer was steeds mijns levens bestemming.
Mogt ik u nog in den dood dienen tot hulp en tot leer!

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN.

INHOUD

VAN HET TWEEDE DEEL.

bladz.

XI. Klasse. Huidziekten . . . . i.
Algemeene aanmerkingen . . . . 1.
Pokken, Kinderpokken . . . . 9.
Valsche, Onechte pokken . . . . 21.
Koepokken . . . . 22.
Inënting, Koepokken-inënting . . . . 22.
Gewijzigde pokken . . . . 26.
Mazelen . . . . 27.
Roodvonk . . . . 34.
Rubeolae . . . . 40.
Porselein-gierstuitslag . . . . 41.
Netelroos . . . . 41.
Witte en roode gierstuitslag. . . . . 42.
Blutsvlekken . . . . 46.
Blaaruitslag . . . . 47.
Spruw . . . . 49.
Schurft. . . . . 51.
Ringworm, Haarworm. . . . . 55.
Crusta serpiginosa . . . . 59.
Melaatschheid. . . . . 60.
Roodheid van de huid. Huidverhitting. Brandblaartjes. 61.
Hoofdzeer . . . . 62.
Koperuitslag, vinnen . . . . 64.
Bloedzweer, bloedvin, kool . . . . 65.
Smetten, barsten in de huid . . . . 66.
Zomersproeten. Levervlekken . . . . 67.
Medeëters . . . . 68.
Callositas cutis. Excrescentiae. Clavus. Verrucae . . 69.
Poolsche vlecht . . . . 70.
Moedervlek . . . . 72.
Afsterven der haren, kaalheid . . . . 73.
Zweren. . . . . 74.
XII. Klasse. Vochtontmengingen . . . . 75.
Algemeene aanmerkingen . . . . 75.

Bladz.
Bleekzucht . . . . 80.
Blaauwe ziekte, blaauwzucht . . . . 81.
Scheurbuik . . . . 82.
Geelzucht . . . . 84.
Klierziekte . . . . 88.
Kropgezwel . . . . 98.
Engelsche ziekte. . . . . 99.
Jicht . . . . 100.
Venusziekte . . . . 112.
Overmatige vetvorming . . . . 136.
XIII. Klasse. Weefselontaardingen. Nieuwgevormde weefsels. Parasiten . . . . . . 138.
Wormziekte . . . . 145.
Steenziekte . . . . 154.
Pissteen . . . . 154.
Blaassteen, Niersteen . . . . 154.
Galsteen . . . . 159.
Ziekten der Vrouwen. . . . . 161.
Geslachtsziekten der vrouwen . . . . 161.
Ligchamelijke karakteristiek der vrouw . . . . . . 161.
Stondenvloed. Maandelijksche zuivering . . . . . . 162.
Ziekten van den Stondenvloed . . . . 163.
De eerste ontwikkeling, manbaarheid, ziekelijke verhindering van dezelve 164
Regelen gedurende den stondenvloed . . . . . . 167.
Onderdrukking van den stondenvloed. . . . . . 168.
Overmatige stondenvloed, bloedvloeijing uit de baarmoeder . . . . 171.
Moeijelijke, pijnlijke stondenvloed. Menstruaalkramp. 173.
Ophouden van den stondenvloed, afsterven des geslachtslevens . . . . 174.
Zwangerschap 177
Algemeene regelen bij zwangeren . . . . 179.
Hoofd- en tandpijnen der zwangeren. . . . . 181.
Braken der zwangeren . . . . 181.
Verhoeding van den abortus en van de vroeggeboorte . 183.
Stuipen der zwangeren . . . . 184.
Baring en kraambed . . . . 185.
Karakteristiek van dezen toestand . . . . 185.

Bladz

Behandeling des kraambeds . . . . 187.
Kraamvrouwenkoorts . . . . 188.
Zogafscheiding en hare behandeling bij het zogen en niet zogen . . . . 192.
Zogvloed . . . . 193.
Witte zwelling der kraamvrouwen . . . . 194.
Witte vloed . . . . 195.
Onvruchtbaarheid . . . . 198.
Ziekten der kinderen. . . . . 202.
Karakteristiek van den kinderlijken leeftijd en van deszelfs ziekten . . . . 202.
Diagnostiek bij kinderen . . . . 204.
Therapie bij kinderen. . . . . 206.
Leefregel voor kinderen. Ligchamelijke opvoeding . . 210.
Ziekten der pasgeboren kinderen en zuigelingen . . . 212.
Asphyxia neonatorum . . . . 213.
Icterus neonatorum . . . . 214.
Excoriationes neonatorum . . . . 214.
Aphthae infantum . . . . 215.
Ophthalmia, Blepharophthalmia . . . . 215.
Erysipelas, Induratio telae cellulosae. . . . . . . 216.
Trismus et tetanus . . . . 217.
Asthma thymicum . . . . 218.
Syphilis . . . . 218.
Diarrhoea . . . . 219.
Vomitus . . . . 222.
Zenuwtoevallen. Krampen Trekkingen . . . . . . 223.
Koorts . . . . 224.
Maagkoorts. . . . . 225.
Verkoudheid of zinkingkoorts . . . . 225.
Tandkoorts . . . . 225.
Wormkoorts . . . . 225.
Ontstekingkoorts, Borstkoorts, Hersenkoorts . . . 226.
Uitslagkoortsen . . . . 227.
Het doorbreken der tanden, moeijelijk tanden krijgen . 227.
Huidscherpte, zweertjes, dauwworm, hoofdzeer . . . 229.
Croup . . . . 230.
Millar'sche aamborstigheid . . . . 233.
Hydrocephalus acutus . . . . 234.

Bladz.

Encephalitis exsudatoria . . . . 234.
Hydrocephalus chronicus . . . . 234.
Hydrocephalus externus . . . . 234.
Heete en slepende hersenwaterzucht . . . . 234.
Spina bifida . . . . 234.
Verdorring der kinderen . . . . 239.
Ziekelijk hinken . . . . 241.
Voorschriften van geneesmiddelen . . . . 243.
De drie hoofdmiddelen der geneeskunde . . . . 299.
Aderlating . . . . 300.
Opium . . . . 315.
Braakmiddel . . . . 362.
De verpligtingen des geneesheers . . . . 405.

Elfde Klasse.

Huidziekten.

Exanthemata.

Algemeene aanmerkingen.

Diagnosis. Veranderingen in de huid ten opzigte van kleur of vorm (haren en nagels daaronder mede begrepen), welke niet van uitwendige beleedigingen afhangen. Zij verschijnen in de volgende vormen:

1) *Maculosa*, zonder verheffing van de opperhuid (*scarlatina*, *petechiae*, *lentigines*).

2) *Papulosa*, met verheffing van de huid, maar zonder puist (*morbilli*, *essera*, *verrucae*).

3) *Pustulosa*, met verheffing van de opperhuid, ledig, of met vocht, lympha of etter gevuld (*variola*, *miliaria*, *rubeola*, *pemphigus*, *scabies*).

4) *Crustacea*, met drooge korsten, schilfers (*herpes siccus*, *tinea*, *serpigo*).

5) *Ulcerosa*, met etterachtige verwoesting van de huid (*herpes ulcerosus*, *lepra*, *ulcera*).

Echter zijn deze vormen, bijzonder bij de slepende, zeer afwisselend, veranderlijk en op menigerlei wijzen gewijzigd, waaruit dan eene menigte van verscheidenheden ontstaan, welke men in latere tijden zorgvuldig gespecifiiceerd en daaruit eene ware Flora van huidbloesems gevormd heeft. Maar deze onderscheidingen zijn slechts natuur-historisch, nosologisch belangrijk, maar hebben geene praktische waarde; want zij hangen grootendeels alleen van de individuëele verscheidenheid der lijders af, zijn onwezenlijk en geven geene aanwijzing. Daarom doet men het best, dezelve, zoo als hier geschiedt, onder de hoofdvormen te brengen.

Gewigtiger is het onderscheid van derzelver aard, of zij wezenlijk met koorts gepaard gaan, of niet. Eenige namelijk zijn niets anders dan het verschijnsel of de bloesem eener heete koorts (*exanthemata acuta*). Andere ontstaan zonder koorts, en deze kan er zich eerst in het beloop als onwezenlijk bijvoegen (*exanthemata chronica*).

Hiernaar is ook haar duur en beloop verschillend. De duur der acute is tot den duur der heete koorts bepaald, met welke zij verbonden zijn, van 7 tot 21, 28 dagen. Die van de slepende is geheel onbepaald: zij kunnen dagen, weken, maanden, jaren, en zelfs levenslang duren.

Even zoo is haar gewigt en gevaarlijkheid zeer verschillend. Bij de acute hangt dit af van den graad en het karakter der koorts en zij kunnen daardoor zelfs levensgevaarlijk worden. Maar de chronische zijn in het algemeen niet levensgevaarlijk, maar kunnen het worden, óf door in te slaan en door ziekteverplaatsing, óf door langen duur, aanmerkelijke stoornis der levensverrigtingen, voeding en wederherstelling, voortbrenging van algemeene kwaadsappigheid en uittering.

Pathogenie. De naaste oorzaak is eene afwijking van het reproductie- en vegetatie-proces in de huid, gewoonlijk met eene kleine plaatselijke ontsteking verbonden.

Het ontstaan van de huidziekten is wezenlijk verschillend, naarmate zij al of niet de voortbrengsels van eenen koortsigen toestand zijn.

1) Koortsige (acute) uitslagziekten.

Haar ontstaan is óf wezenlijk en oorspronkelijk met de koorts verbonden (*exanthemata essentialia primaria*), óf door toevallige oorzaken in de koorts voortgebragt (*exanthemata accidentalia, secundaria*).

In het eerste geval is de oorzaak altijd eene smetstof, welke, uit haren aard, naar de huid werkt en eene eigenaardige koorts te weeg brengt, welker crisis, ofschoon onvolkomen, de huiduitslag is. Men kan dit ontstaan zeer

gepast met den plantengroei vergelijken: de smetstof is het zaad, de koorts is het proces van ontwikkeling en reproductie, de in de hoogste ontwikkeling en volkomenheid der koorts (de plant) uitbrekende uitslag is de bloesem en de vrucht. Het contagium van den uitslag kan van eenen dubbelen oorsprong zijn, óf athmospherisch óf organisch (individuëel) óf gemengd, (oorspronkelijk athmospherisch, maar dan ook van het een aan het ander individu zich mededeelend). Zelfs kan in eene oorspronkelijk niet exanthematische koorts zich ook een huiduitslag met een *contagium exanthematicum* ontwikkelen. Elke koorts met uitslag kan besmettelijk worden.

In het tweede geval, de secundaire of toevallige uitslagziekten, is de uitslag niet noodzakelijk en wezenlijk werking der koorts, maar ontstaat uit toevallige of in- of uitwendige oorzaken. De voornaamste oorzaken, waardoor in elke koorts huiduitslag kan voortgebragt worden, zijn hitte, welke allen plantengroei, en dus ook den dierlijken, bevordert, weshalve reeds elke hooge graad van koorts, door de vermeerderde dierlijke warmte-ontwikkeling, daartoe voorbeschikt, maar meest uit- en inwendig te heet verhouden, vederen bedden, kagchelwarmte, inwendige verhittende middelen. Elke koortslijder kan door overmatig warm houden in eene zoodanige organische broeikas veranderd worden: vochtontmenging, scherpte der vochten, bovenal de gastrisch-galachtige (van dáár verzuimde ontlastmiddelen bij gastrische koortsen), de rotachtige neiging tot ontbinding, de rheumatisch-catarrhaal-jichtige; onzuivere, beslotene lucht; huidprikkeling, zij kan óf plaatselijk óf sympathisch zijn: tot de eerste behooren ruwe, wollen, onzuivere kleeding, zweetdrijvende middelen, huidprikkelende middelen, uitwendig aangewend; tot de laatste bijzonder worm- en andere gastrische prikkels. Deze laatste klasse kan derhalve van tijdelijke en plaatselijke omstandigheden, van de ligging der landstreek, athmosphèrische en epidemische stemming afhangen, en gevolgelijk tijdelijk, endemisch,

epidemisch zijn. Zelfs de behandeling en de geneeswijze hebben op haar ontstaan invloed, en zoo is het onloochenbaar, dat gedurende de heerschende zweetdrijvende en verhittende geneeswijzen in koortsen gierstuitslag, blutsvlekken en andere uitslagziekten veel menigvuldiger voorkwamen, dan thans.

2) Slepende uitslagziekten.

Hier maakt altijd óf zwakte óf prikkeling der huid den grondslag der ziekte uit.

Hier houde men drie gezigtspunten in het oog: vooreerst, de huid is het tusschenorgaan, de bemiddelaarster tusschen de algemeene doode en de individuëele levende natuur, de grenslijn tusschen dood en leven, onophoudelijk blootgesteld aan de schadelijke invloeden van den eersten, altijd in den strijd van het doode chemismus met het levende, waar aldus zeer ligt een overwigt van het eerste in de reproductie en vegetatie, en daardoor afwijking van de vegetatie, eene tweeslachtige organisatie in den vorm van huiduitslag kan ontstaan. Ten tweede, de huid is het algemeenste, sterkste afscheidings- en zuiveringswerktuig van de bewerktuiging, welks verrigting onafscheidelijk met het leven en den bloedomloop in verband staan en geen oogenblik mag afgebroken worden; zij kan dus zeer ligt tot de afzetting van nadeelige inwendige ziektestoffen dienen en wordt daartoe dikwijls door de natuur gebruikt. En eindelijk staat zij door de zenuwen in het algemeenste en naauwste verband met de geheele bewerktuiging, zoodat zij door prikkelingen van alle inwendige deelen ziekelijk kan worden aangedaan. Hieruit kan men de menigvuldigheid der huidziekten en haren gewigtigen invloed op het geheel begrijpen.

Hare verwijderde oorzaken zijn de volgende:

Bovenal onzindelijkheid, verzuimde zorg voor de huid: van dáár in de lagere volksklasse, bij onzinde-

lijke volken menigvuldiger (de Rus beschermt zich daartegen door zijn zweetbad); slepende onderdrukking der huidafscheiding door vochtigheid, vochtige lucht, vochtige woning, vochtig klimaat; slechte leefregel, het veelvuldig gebruik van scherpe, zoutachtige, gerookte, bedorvene, vette voedsels, van kaas, van verhittende dranken, maar ook de te rijkelijke voeding, de overvulling des ligchaams met vochten, waardoor niet slechts raauwheden in de eerste wegen, maar ook in de tweede, d. i. niet behoorlijk verwerkte en geassimileerde stoffen in het bloed ontstaan, welke dan als scherpten in de huid worden afgezet, bijzonder bij kinderen veelvuldig het geval; besmettingen, de schurftachtige, syphilitische; vochtontmengingen van allerlei aard, bijzonder de scrophuleuse, jichtige, scheurbuikige, zwartgallige; consensuëele prikkels, gastrische ophoopingen, *infarctus*, wormprikkeling; antagonistische prikkeling der huid, ziekteverplaatsingen op de huid door onderdrukking van andere afscheidingen, des darmkanaals, der lever, der nieren, der stonden, der aanbeijen, of ziekelijke uitscheidingen, en crises, van slijmvloeijingen, van jichtcrises, van den loop, van de tusschenpoozende koorts; quantitative gebreken, zoowel volbloedigheid, overprikkeling der huid, als zwakte, gebrek aan leven in dezelve (het eerste bij kinderen en jonge lieden, het laatste bij oude, vaak de éénige oorzaak van huidziekten); delfstoffelijke vergiftigingen, bijzonder slepende, met kwik, lood, rattenkruid, plaatselijke invloed van bedorvene en schadelijke, prikkelende stoffen, ingeademde lucht, b. v. nieuw gebouwde versch gewitte woningen, groote hitte, en te warme verhouding en kleeding, ruwe wollen bekleeding op de bloote huid. — Maar bij langdurige huidziekten komt er nog eene oorzaak bij, welke de oorzaak van de hardnekkigheid der koorts is, de gewoonte. De Natuur heeft zich eindelijk daaraan gewend; het is een afscheidings-werktuig geworden, waarin zich ziekelijke stoffen nederzetten, en wat nu onder de reeks

van noodzakelijk geworden afscheidingen behoort. Eindelijk kan ook de geheele verwoesting van de huid oorzaak van het voortduren en van de ongeneeslijkheid worden.

De *constitutio psorica*, de neiging tot huidziekten, welke óf aangeboren (en zoo de eigendom van geheele familiën kan zijn) óf verkregen is, meest door eene te warme behandeling in de eerste jaren des levens, en de beide uitersten van het leven, kindschheid en ouderdom, geven de voorbeschiktheid tot huidziekten. In beide is de huidafscheiding onvolkomen en daardoor de aanleg tot huidziekten gegeven. Er ontwikkelen zich zelfs dikwijls alleen door den onderdom hardnekkige huidziekten, die niets anders zijn, dan het beginnend afsterven der huid.

Therapie. De hoofdzaak is te onderscheiden, of de uitslag voortbrengsel en begeleidster eener heete koorts is of niet.

In het eerste geval is de behandeling alleen de behandeling van de koorts en van haar verschillend karakter, waarmede ook de uitslag wordt vernietigd. Echter moet daarbij op den verschillenden aard van den uitslag, de besmettelijke of symptomatische of critische gelet, en de bijzondere behandeling daarnaar ingerigt worden.

In het tweede geval bij de slepende uitslagziekten is de grondaanwijzing: herstelling der natuurlijke verrigting en bewerktuiging der huid. — Dit kan bewerkt worden zoowel door algemeene als door plaatselijke middelen; maar bij de kuur door alleen plaatselijke middelen moet men wèl bedenken, dat wanneer de oorzaak algemeen en dieper is, de genezing niet duurzaam en grondig is, maar de ziekte steeds wederkeert, of, wat nog erger is, verplaatsingen naar inwendige edele deelen ten gevolge heeft.

Van dáár tot grondige genezing der huidziekten de volgende regelen.

1) Men zoeke de algemeene en verwijderde oorzaken op en neme ze weg, dus verwijdering van de vuiligheid, van

den slechten leefregel, de kuur der tot grondslag strekkende vochtontmengingen (z. vochtontmengingen), der abdominale ophoopingen, der aanbeijen- en stondenvloedafwijkingen, bij volbloedigheid en overvoeding der huid, onthoudings-kuur, afleiding, bij levenszwakte en atrophie der huid (b. v. de uitslagziekten van atrophische kinderen, door gebrek en ouderdom, levensarme menschen), restaurerende behandeling, krachtige voeding. Dit is dikwijls geheel toereikend voor de kuur, de uitslag verdwijnt, zonder eenig gebruik van plaatselijke middelen.

2) Wanneer dit niet plaats heeft, moet men aannemen, dat de kwaal zelve in de huid reeds idiopatisch en zelfstandig is geworden, en dan moet de kuur onmiddellijk tegen de naaste oorzaak, de afwijking van de huid zelve, ingerigt worden, de dadelijke kuur der huidziekten. Deze bevat twee zaken: de aanwending van zoodanige algemeene en inwendige middelen, welke den toestand der vochten in het algemeen verbeteren en eene kracht bezitten, om op de huid te werken en hare werkzaamheid te verbeteren; ten tweede het gebruik van plaatselijke middelen, welke dit kunnen doen. Daartoe behooren: zuivere, drooge lucht, eene matige, zachte, al wat scherp, verhittend is, uitsluitende diëet, beweging des ligchaams, de grootste zindelijkheid, dikwijls wisselen van ondergoed, wasschen, laauwe baden, bevordering van alle afscheidingen, bijzonder van die der huid, veelvuldige afvoerende middelen en de *specifica*, *antipsorica*, *sulphur*, *antimonium*, *aethiops*, Pluimer's poeder, *guajac.*, *rad. sarsaparill.*, *bardan.*, *caric. arenar.*, *lapath. acut.*, *taraxac.*, *gramin.*, *stipit. dulcamar.*, *cort. ulmi.* Daarmede verbindt men, wanneer de algemeene kuur niet toereikende is, het gebruik van plaatselijke middelen, welke door eene onmiddellijke dynamisch-chemische werking de ziekelijke bewerktuiging der huid kunnen verwijderen en de afwijkende afscheiding wegnemen. Zij doen dit óf door onderdrukking der levenswerkzaamheid (onderdrukkende middelen b. v. lood

vitriool, aluin, *adstringentia*) óf door omstemming van dezelve. De eerste zijn bedenkelijk wegens de ligt daardoor ontstaande ziekteverplaatsingen, en moeten dus vermeden, terwijl de laatste voorgetrokken moeten worden. Men kan daartoe als de eenvoudigste en onschadelijkste zeep en kalkwater of kalkzalf, voorts alle bovengenoemde inwendige middelen, kwik, zwavel, spiesglans, desgelijks *graphit*, *murias baryt.*, chlorkalk, kool in waschwaters en zalven, de bovengenoemde bloedzuiverende plantaardige middelen in afkooksels en zalven en baden gebruiken. Reeds het eenvoudig wasschen en baden alleen is vaak reeds toereikend en het beste uitwendige middel, nog werkzamer door toevoegsels van zeep, keukenzout, zwavel, *cort. ulmi*, sublimaat.

3) Wanneer de huidziekte slechts eenen plaatselijken oorsprong heeft, kan zij wel in den beginne alleen plaatselijk behandeld worden; maar bij langer duur kan zij eene algemeene vochtontmenging te weeg gebragt hebben, of door complicatie en gewoonte onderhouden worden, en vereischt eene algemeene behandeling.

4) Omgekeerd kan eene vroeger uit algemeene oorzaken oorspronkelijke huidziekte eindelijk zuiver plaatselijk en slechts door de geconcentreerde aanwending van plaatselijke middelen genezen worden.

5) Bij zeer hardnekkige huidziekten moet men 2 aanwijzingen ter genezing aanbevelen; vooreerst het onderzoek, of er niet eene complicatie den grondslag uitmaakt of er bij gekomen is en de ziekte onderhoudt, en ten tweede, of de huidziekte aan de natuur niet tot gewoonte en een noodzakelijk afscheidingswerktuig geworden is.

Voor het eerste is de genezing der complicatie dienstig, voor het tweede afleiding en opwekking van plaats vervangende werkzaamheden, bijzonder ontlastingen en kunstmatige zweren.

6) Bij de kuur van elke langdurige en tot gewoonte geworden huidziekten is het raadzaam, ook naderhand eenen tijd lang eene fontanel te laten dragen, om de nadeelige

gevolgen van de onderdrukking eener tot gewoonte geworden afscheiding te verhoeden. Dit is het noodigst, wanneer de genezing door plaatselijke middelen verkregen is.

Variola.

Pokken, Kinderpokken.

Diagnosis. Koorts, roode vlekken, welke op het einde van den derden dag der koorts uitbreken, zich drie dagen lang verheffen en puisten vormen, vervolgens drie dagen lang in ettering staan en op den 7^den^ dag na het uitbreken (den 11^den^ der ziekte) opdroogen en korsten vormen. Dit is het beloop der afzonderlijke pokken. Maar daar het uitbreken 3 dagen achtereen geschiedt, en elke pok hare tijdperken doorloopt, duurt elk tijdperk drie dagen langer, en het besluit der opdrooging, in het geheel, komt eerst op den 14^den^ dag.

Dit is het beeld der regelmatige en eenvoudige (goedaardige) pokken. Zij moeten niet miskend worden, en hare verwisseling is alleen mogelijk met eene bastaardsoort van dezelve (valsche pokken), welke alleen daarom nadeelig is en vermeden moet worden, omdat men anders soms ligt iemand zoude houden voor de pokken gehad te hebben en dus voor nieuwe besmetting verzekerd te zijn, die het dan echter niet is (z. valsche pokken).

Beloop.

De ziekte doorloopt de volgende tijdperken:

Stad. infectionis. (Mededeeling van het vergift). Dit is onbemerkbaar, want hier is het vergift nog verholen, zonder terugwerking. Het kan (zoo als wij dit bij de inenting zien) 7 dagen, maar bij de natuurlijke besmetting 11 dagen en langer duren.

Stad. irritationis s. febrile. De pokkenkoorts begint zacht, maar klimt met elken dag tot den 4^den^, den dag van het uitbreken, is *continua remittens.* Dit onderscheidt zich door de volgende eigenaardige verschijnselen van andere, waar-

door men reeds in dit tijdperk, bijzonder wanneer pokken heerschen, kan besluiten, dat de ziekte pokken is, hetwelk ten opzigte der behandeling gewigtig is. Misselijkheid, braken, eigenaardige rotachtige (aan deze uitslagziekte eigene) reuk van den adem en van de pis, neusbloeding, hoofdpijn, welke bij volwassenen tot ijlhoofdigheid, en zelfs vaak tot de hevigste razernijen klimt, bij kleine kinderen epileptische trekkingen, kolijk, pijnen in den rug.

Stad. eruptionis et florescentiae. Op het einde van de derde koortsverheffing beginnen de pokken uit te breken, eerst in het aangezigt, dan op den volgenden dag op de handen, en op den derden dag op de voeten en over het overige ligchaam. Eerst als kleine roode punten (*stigmata variolarum*), welke echter ieder uur in omvang en verheffing toenemen. Reeds op den eersten dag kan men bij een naauwkeurig onderzoek in elk *stigma* een klein knobbeltje, als eene gierstkorrel (het *germen* van de aanstaande pok) voelen en daardoor de pokkenvlekken van mazelvlekken, blutsvlekken en andere uitslagziekten onderscheiden. Dit tijdperk duurt 3—4 dagen, waarin steeds nieuwe pokken uitbreken, zoodat de lijder steeds pokken van driederlei dagteekening heeft, welke deze tijdrekening ook in alle volgende veranderingen opvolgen, zoodat eerst de pokken in het aangezigt, dan die aan de handen, en dan die aan de voeten in-ettering en dus ook tot opdrooging komen, en gevolgelijk de pokken in het aangezigt reeds beginnen te etteren, terwijl op de voeten nog nieuwe pokken opkomen, en de pokken in het aangezigt reeds opdroogen, wanneer die aan de voeten eerst volkomen in ettering komen. — Met het uitbreken der pokken houdt bij eenvoudige goedaardige pokken ook de koorts op, en de lijder bevindt zich, de plaatselijke prikkeling der pokken daar afgerekend, geheel wèl.

Stad. suppurationis. De opperhuid verheft zich en vormt eene kleine puist, die in den beginne klein, boven ingedrukt en slechts met waterig vocht gevuld is, maar zich

langzamerhand meer vergroot, verheft en met geelachtigen etter vult, zoodat de volkomen ontwikkelde pok eene geheel convexe tot barstens gevulde, geelachtige puist, als eene halve erwt, voorstelt. Dit tijdperk duurt wederom 3, 4 dagen. Gedurende hetzelve komen gewoonlijk de volgende toevallen voor:

Koorts, de zoogenoemde tweede of etterkoorts; zwelling, welke de ettering plaatselijk begeleidt, dus eerst in het aangezigt, zoodat bij vele pokken het geheele gelaat, en zelfs het geheele hoofd, een vormlooze kogel gelijkt, en ook de oogen, door de zwelling der oogleden, geheel gesloten worden, vervolgens aan de handen, eindelijk aan de voeten; speekselvloed.

Maar deze gezamenlijke toevallen hangen van de menigte der pokken af, en bij zeer weinige en eenvoudige pokken gaat de ettering zonder één van dezelve voorbij.

Stad. exsiccationis. De pokken droogen en vormen korsten, in dezelfde rangorde, waarin zij zijn uitgebroken. Dit duurt drie, vier, bij vele pokken in het geheel acht dagen; zelfs kunnen enkele afzonderlijke pokken nog lang náetteren. De korsten maken zich langzaam los, en laten langen tijd roode vlekken, ook gewoonlijk likteekens na. Het begin van de opdrooging in het aangezigt is het gevaarlijkste tijdstip der geheele ziekte. Hier hebben de meeste doodelijke gevallen plaats, óf eene rotachtige ontbinding, versterving der pokken, bloedvloeijingen, óf eene plaatselijke ontsteking van edele ingewanden, van de longen, hersenen, den onderbuik, of zenuwtoevallen en stuipen.

Zeer dikwijls blijven er kwade gevolgen en naziekten na. Deze zijn: misvorming van het aangezigt door de likteekens, dikwijls zelfs geheel veranderde gelaatstrekken, blindheid door verwoesting der oogen, slepende oogontstekingen, algeheele uitputting van krachten en vochten, uittering, longtering, *caries*, slepende zweren.

Men onderscheidt *variolae discretae* en *confluentes*. De eerste, wanneer zij afzonderlijk, van elkander afgescheiden

staan, de laatste, wanneer zij troepsgewijs, kort bij elkander uitbreken en dan bij de ettering in eene groote etterende vlakte overgaan en zamenvloeijen.

Door complicatie van de ziekte met andere koortsen (de ontstekingkoorts, zenuwkoorts, rotkoorts, gastrische koorts) kan de vorm en het beloop aanmerkelijke afwijkingen ondergaan. Deze zijn:

In het *stad. erupt.* te snel, als het ware op ééns of troepsgewijs plaats grijpend uitbreken eener menigte pokken, óf onregelmatig, óf vertraagd, afgebroken uitbreken. Na het uitbreken voortdurende koorts, onvolkomene, belette ontwikkeling der puisten, ingedrukte (zonder *halones*), waterige (*crystallinae*, *lymphaticae*), ledige (*siliquosae*), wankleurige, met bloed gevulde (*sanguineae*) pokken; bij de ettering hernieuwde hevige koorts: plotseling inzinken der pokken en der zwelling in het aangezigt; snelle, te vroege en algemeene opdrooging.

Deze gecompliceerde, afwijkende pokken noemt men kwaadaardige, in tegenoverstelling van de eenvoudige, goedaardige (*benignae*).

De pokken behooren tot de levensgevaarlijkste, pijnlijkste, en tevens walgelijkste en afschuwelijkste ziekten, die wij kennen. Zij kunnen den gezondsten mensch binnen 8 dagen in een rottend, vormloos, stinkend kreng veranderen, en dragen dus reeds hierin het buitenlandsch, tropisch karakter.

Het gevaar hangt voornamelijk af van de hoeveelheid der pokken en bijzonder in het aangezigt (hoe meer, des te grooter vergiftiging); vervolgens van de complicatie (hoe eenvoudiger, hoe beter), van den ouderdom (bij volwassenen gevaarlijker dan bij kinderen, met uitzondering van den tijd van het tanden krijgen), van de algemeene ziektegesteldheid. Sporadische zijn goedaardiger dan epidemische, en ook hier verschilt het karakter zeer. Altijd zijn zij bij het begin en op het einde eener epidemie goedaardiger, dan in het midden. Stuipen voor het uitbreken zijn niet gevaarlijk, maar later, bij de opdrooging,

hoogst gevaarlijk. Gevaarlijk en kwaad beduidend is een op ééns, als het ware in eenen worp geschiedend uitbreken, en het troepsgewijs zamenstaan derzelve. Even zoo ingedrukte, bleeke, waukleurige pokken; nog erger bloedpokken, het allerergst bloeding door pis en stoelgang gedurende de opdrooging.

Pathogenie. Naaste oorzaak vergiftiging door het *contagium variolosum.* De geheele ziekte is niets anders, dan dit vergiftigings-proces, opgewekt eensdeels door het vergift en deszelfs reproductie en vermenigvuldiging, anderdeels door de terugwerking der bewerktuiging, om het te assimileren en weder uit te stooten.

1) Het pokkenvergift heeft de volgende eigenschappen:

Het is in Europa eerst in de 7de eeuw, in Amerika eerst in de 15de, in IJsland eerst in de 18de bekend geworden. Het heeft eenen zuiver organischen, niet-athmospherischen oorsprong, d. i., het kan slechts in eene levende bewerktuiging, en wel na voorafgaande mededeeling van de kiem (aansteking) voortgebragt worden. Het deelt zich niet door den dampkring, maar slechts door aanraking, óf van den lijder zelven, óf van vaste, daarmede besmette ligchamen, mede, op welke wijze het ook honderd mijlen kan voortgedragen worden; echter is de onmiddellijk den lijder omringende lucht ook besmettelijk.

Het kan slechts éénmaal zijne werking uitoefenen, d. i. slechts ééns in hetzelfde individu terugwerking opwekken, maar in zeer zeldzame gevallen tweemaal. Er zijn athmospherische gesteldheden, welke de opname en reproductie van dit gift begunstigen en omgekeerd, weshalve de ziekte soms epidemisch kan heerschen, soms slechts sporadisch, soms jaren lang niet meer te voorschijn komen.

2) De terugwerking der bewerktuiging tegen het pokken-vergift, het vergiftigings-proces, de inwendige ziekte. Deze bevat twee zaken: de vergiftiging der geheele bewerktuiging, gepaard met de vermenigvuldiging en reproductie van het vergift, en ten tweede de daardoor opgewekte prikkeling des zenuw-

en vaatstelsels (pokkenkoorts) met het streven der bewerktuiging, om het weder uit te stooten en te assimileren.

Dit inwendig proces doorloopt de geheele ziekte in verschillende veranderingen, waardoor de verschillende tijdperken ontstaan.

1) Mededeeling van het vergift. Het slaapt nog, is nog niet door de terugwerking der levende bewerktuiging in het leven geroepen.

2) Opneming (*stad. irritation*) door perceptie en terugwerking der bewerktuiging, welke als koorts voorkomt. Dit is het eigenlijke tijdpunt, waarop zich het pokkenvergift in het ligchaam reproduceert en vermenigvuldigt en tevens de tegenwerking van de bewerktuiging met de voorbereiding tot de crisis plaats heeft.

3) Afscheiding en bepaling van het vergift in de huid — Crisis, maar onvolkomene, metastatische. Tevens critische pis en uitwaseming. Hiermede is ook bij eenvoudige, niet te veelvuldige pokken de inwendige ziekte geëindigd. De koorts houdt op, eetlust en spijsvertering keeren weder.

Maar bij zeer menigvuldige pokken ontstaat nu eene nieuwe ziekte, de secundaire of etterkoorts. Hare oorzaken zijn de hevige ontstekingachtige huidprikkeling door de tallooze kleine huidabscessen, de nieuwe vergiftiging en besmetting door de wederopslorping van den etter en de onderdrukking der huiduitwaseming en daardoor eene ophooping van scherpe weiachtige vochten: van dáár de zwelling en speekselvloed.

Het karakter dezer nieuwe ziekte is derhalve gemengd en zeer boosaardig; deels ontstekingachtig door den ontstekingachtigen prikkel; deels adynamisch door de uitputting van krachten en vochten; deels rotachtig, qualitatief bedorven door de bijmenging der etterachtige en besmettelijke stoffen.

4) Einde der crisis, afsterven der besmettelijke uitslagbloesems, opdrooging.

Hier, bij zeer menigvuldige pokken door de nieuwe

terugtreding van het tot nog toe in de huid vastgehouden vergift naar binnen en deszelfs nieuwen aanval op edele ingewanden, het grootste levensgevaar.

Therapie. De grondgedachte blijft ook hier: *respice febrem*, met inachtneming van het eigenaardige van de smetstof der pokken. De behandeling is dus even verschillend als het karakter der begeleidende koorts. Slechts een ding blijft, als gevorderd door den aard dezer smetstof, de bestendige vereischte van de geneeswijze, en dat is: koude en versche lucht. Het is ongeloofelijk, wat men alleen dáárdoor bij deze ziekte kan uitvoeren, deels tot vermindering van de reproductie des vergifts en der hoeveelheid van pokken, deels tot bedaring der gevaarlijkste toevallen dezer ziekte. Men stelle zich den lijder voor, als levende in een proces van gisting des vergifts, dat men door koude verminderen, door warmte vermeerderen kan, en tevens omgeven met eene wolk van vergiftigen damp, welks terugwerking op de bewerktuiging hoogst vijandig en vernielend is, en dien men dus door bestendige vernieuwing der lucht verjagen en door versche lucht vergoeden kan. Alle ondervinding, en ook de mijne, heeft deze groote kracht volkomen bevestigd, en het is zeker, dat warm houden en beslotene lucht alleen reeds toereikend zijn, om de beste pokken kwaadaardig te maken.

Dáárin onderscheidt zich de verbeterde nieuwe behandeling der pokken, dat zij dáárop werkt, om de reproductie en hoeveelheid van het vergift te verminderen; de oude verkeerde wijze van behandelen daarentegen alleen dáárop, om het uit te drijven, waardoor de inwendige vergiftiging vermeerderd werd.

Bijzondere behandeling.

1) *Stad. irritationis.*

Dit tijdperk is het gewigtigste en moet daartoe gebruikt worden, vooreerst de vorming van het vergift in de bewerktuiging te beperken. Daartoe kan in het eerste en tweede tijdperk buitengemeen veel geschieden en daardoor

kan ongetwijfeld de geheele hevigheid der ziekte, voor zoo verre zij van de hoeveelheid van gevormd vergift afhangt, verminderd worden. De hoofdmiddelen daartoe zijn: koude en een matig gebruik van *calomel*, bij kinderen een half tot een grein, bij volwassenen 2—3 grein eenige malen daags. Ten tweede complicatiën voor te komen. Dus koel houden, vrijë lucht, zoo veel als mogelijk uit het bed, geene vederen bedden, koud wasschen van het aangezigt en van de oogen, zuivering der eerste wegen door een braakmiddel en verkoelende afvoerende middelen (zie N°. 245 a., bij kinderen, in het begin totdat de lijders meermalen ontlasting hebben, in het vervolg der ziekte in zulke giften, dat er dagelijks twee vloeibare stoelgangen bewerkt worden), bij hevige koorts, bij jonge, volbloedige voorwerpen eene aderlating.

Stuipen, die bij kinderen zeer veel voorkomen, vereischen gemeenlijk niets anders, dan de kinderen aan den invloed eener koele, frissche lucht aan het open venster bloot te stellen. Zij worden daardoor als weggetooverd; voorts lavementen.

Hevige ijlhoofdigheid, razen bij volwassenen, aderlatingen, mostaardpappen aan de kuiten, voetbaden, lavementen, verkoelende afvoerende middelen.

Wanneer de stuipen en andere zenuwtoevallen bij kinderen voortduren, ook bij het begin van het uitbreken der pokken, zoodat zij verschijnen en dan weder verdwijnen (*eruptio difficilis*), dan bestaan er andere oorzaken, en de behandeling kan zeer verschillend zijn. Men onderscheide de volgende gevallen: het kind ligt met een bleek gelaat, meer koele, dan warme ledematen, bleeke pis. Hier is de toestand zuiver zenuwachtig, krampachtig. Een laauw bad, lavementen, zink met *moschus*, mostaardpappen aan de voetzolen zijn hier de beste middelen. — Of er zijn gastrische teekenen aanwezig; de zuivering der eerste wegen verzuimd. Hier onderhouden deze de kramp en houden het uitbreken tegen, en braak-, purgeermiddelen, lavementen bevorderen het uitbreken het best.

Even zoo bij de wormcomplicatie, waar *calomel* en lavementen van melk aanbeveling verdienen. — Of eindelijk het kind ligt, ook buiten de stuipen, soporeus, met een rood gelaat, heet voorhoofd. Hier bestaat ontstekingachtige prikkeling der hersenen en ontstekingsprikkeling houdt het uitbreken terug, en het aanzetten van eenige bloedzuigers achter de ooren en koud wasschen van het voorhoofd, met inwendig verkoelende middelen, zullen het best de kramp wegnemen en het uitbreken gemakkelijk maken.

Dezelfde verschillende omstandigheden moet men bij de ijlhoofdigheid en het razen der volwassenen waarnemen, welke uit dezelfde oorzaken kunnen ontstaan.

Bijzondere opmerkzaamheid verdienen hier de oogen, om te voorkomen, dat zich pokken daarin vastzetten, waartoe, behalve het wasschen met koud water, het dikwijls opleggen van kampherlapjes dient. Zelfs kunnen reeds opgekomene *stigmata* door het indroppelen van een zwak loodwater nog verdeeld worden.

2) *Stad. eruptionis.* Wanneer men in het vorige tijdperk op de opgegevene wijze gehandeld heeft, is er gedurende de dagen van het uitbreken niets meer te doen. Bij eenvoudige pokken het voortzetten van het koel houden en N°. 245. a. Wanneer het eerste tijdperk verzuimd is, en er nog dezelfde aanwijzingen bestaan, haalt men door de noodige middelen, braakmiddelen, zelfs aderlatingen bij volwassenen, het verzuim in.

Bij zamengestelde pokken wordt de behandeling der zamengestelde koorts voortgezet.

3) *Stad. suppurationis*, etterkoorts.

Bij eenvoudige *variolae discretae* heeft men niets verder noodig, dan de verhoudingsregelen en middelen voort te zetten.

Maar bij zeer talrijke *confluentes*, of bij zamengestelde pokken ontstaat nu eene nieuwe ziekte, de etter- of secundaire koorts der pokken, van een zeer gemengd en hoogst boosaaardig karakter; wegens hare doodelijkheid vordert zij de grootste oplettendheid des geneesheers.

De aanwijzingen zijn: verzachting van den ontstekingachtigen huidprikkel, zuivering des bloeds van de opgeslorpte etterachtige en teruggehoudene, ter uitwaseming bestemde stoffen, verbetering der rotachtige neiging der vochten. Het eerste wordt het best en spoedigst bewerkt door het openen der puisten met eene breede inëntingsnaald, waardoor ook tevens de wederopslorping van den etter verminderd wordt, en, bij hevige pijnen en onrust, eene matige gift *opium* des avonds. Wanneer de pokken zich op nieuw vullen, wordt de opening herhaald. Het tweede door veel drinken van verkoelende en zuurachtige dranken en bevordering van den stoelgang en van de pisafscheiding, daar de huidafscheiding ontbreekt. Het derde door een matig bijmengsel van zwavelzuur bij het drinken. Maar bovenal is de hoogste zindelijkheid, gedurige vernieuwing van de lucht, dagelijks verwisselen van linnen en beddegoed noodzakelijk.

De speekselvloed wordt door veel drinken en het vermijden van alle koude dranken onderhouden; bij plotselinge onderdrukking dienen warme dampen, verzachtende gorgeldranken en omslagen om den hals; bij toevallen van verstikking eene spaanschevliegpleister op de borst.

Door de hier opkomende zwelling sluiten zich de oogen, ook dikwijls zoowel daardoor, als de keel door inwendige pokken. Tegen het eerste is verder niets te doen, dan het veelvuldig baden en uitwasschen met laauwe melk; tegen het laatste inspuitingen van verzachtende afkooksels.

In dit tijdperk komt nu dikwijls de vaak nog niet bemerkte complicatie sterker uit, en dikwijls neemt nu eerst de koorts een zamengesteld karakter aan. — Meestal ontstekingachtig, kenbaar aan de sterke roodheid der pokpuisten, den harden pols, hitte en dorst en de nu eerst bijkomende plaatselijke ontstekingen der longen, óf der hersenen, óf der onderbuiksingewanden. Hier zijn krachtige *antiphlogistica*, *calomel*, bloedzuigers, spaanschevliegpleisters, en zelfs bij volwassenen en vroeger verzuimde aderlating, ook aderlatingen noodig. — Bij de zenuwach-

tige complicatie, kenbaar aan de ingezonkene, waterige, ledige pokken, ontbrekende *halones*, de bleeke, koele huid, onvolkomen opkomende zwelling van het aangezigt, het krampachtig sidderen, is *opium* (door zijne gevoeligheid en kramp verminderende, het vaatstelsel versterkende, de aandrift naar de huid vermeerderende en het etteringsproces specifiek bevorderende, dus al het vereischte hier vereenigende eigenschappen geheel eigenaardig voor dit geval geschikt) het hoofdmiddel, verbonden met *calomel*, hetwelk tevens, door zijne specifieke tegengiftige werking, de vergiftige eigenschap van de hier tot den hoogsten graad van hare boosaardigheid verhoogde pokstof verzwakt; *moschus*, *camphora*, *arnica*, een warm bad van 28 graden, mostaardpappen, spaanschevliegpleisters, zelfs inwrijvingen van kwikzalf. — Bij de rotachtige, kenbaar aan de wankleurige, blaauw- en bruinachtige pokken, de ondergemengde blutsvlekken, de rotachtige stank, de versterving, de ineenvloeijende pokkenzweren, die dikwijls het geheele ligchaam bedekken, en dikwijls den lijder in eenen vormloozen, rottenden vleeschklomp veranderen, de nu bijkomende bloedvloeijingen uit den neus, den mond, het darmkanaal, de nieren, den uiterst kleinen, snellen pols, de krachtigste aanwending der koude en der opwekkende bederfwerende geneeswijze. IJskoude, steeds ververschte lucht, koude begietingen, inwikkelingen, als het ware inbalsemingen van het geheele ligchaam met kampherazijn of met in eiwit opgeloste kampher, wijn, zwavelzuur, aluin, kina, *serpentaria*, kampher, hebben hier soms nog redding verschaft, waar alles verloren scheen. Eindelijk komt hier nog vaak de gastrische toestand voor, en in dit geval zijn ontlastmiddelen, bijzonder naar beneden, van veel gewigt, waarbij duidelijk etterachtige stoffen ontlast kunnen worden.

Plotseling opdroogen, ineenzinken der zwelling.

Dit is het gevaarlijkste toeval der geheele ziekte en gewoonlijk het voorteeken van den dood. Plotseling en vóór den tijd verliezen de pokken in het aangezigt de roodheid, vallen in, worden droog, en tevens zinkt de zwelling. Hier moet dus de kunst in aller ijl alles aanwenden en vereenigen, wat nog de zinkende levenskracht vermag op te heffen, de aandrift der vochten naar de peripherie te versterken, en de hier zeker te verwachten doodelijke ziekteverplaatsing op edele ingewanden voor te komen. Daartoe mostaardpappen, omwikkeling der handen en voeten met verzachtende, met mostaard gescherpte warme brijomslagen, wijn, *opium* met *calomel* en kampher.

4) *Stad. exsiccationis.*

De hoofdaanwijzing is hier: zuivering der vochten van het nog overige en door de laatste opslorping des etters nog vermeerderd pokkenvergift. Daartoe is echter, bij de dikwijls geheel ondoordringbare en geslotene huid, alleen de afscheiding van het darmkanaal en der nieren bruikbaar. Van daar is het purgeren, dat de Natuur reeds dikwijls door eene vrijwillige, somtijds zigtbaar etterachtige stoffen ontlastende diarrhee ondersteunt, de hoofdzaak. Daarbij veel drinken van zuiverende dranken, wei, Seltzerwater, *dec. rad. gramin.*, *althaeae* en *diuretica* (*spiritus nitri dulcis*); drie, vier dagen lang moet het zacht purgeren worden voortgezet, en dan nog alle 2 of 3 dagen, naar het verschil van de hoeveelheid van pokken, herhaald worden. Het best verbindt men de purgeermiddelen met kleine giften *calomel.* — Dit is bij eenvoudige alles, wat men te doen heeft. Maar bij zamengestelde boosaardige moet de vorige versterkend verlevendigende geneeswijze daarbij voortgezet worden, bijzonder het gebruik van kina. Echter kan het ook bij snelle en vroegtijdige opdrooging geschieden, dat eene plotselinge, levensgevaarlijke bloedophooping naar de hersenen of naar de

longen ontstaat, welke soporeuse, apoplectische of verstikkingstoevallen te weeg brengt, en hierbij is eene snelle bloedontlasting door de aderlating noodzakelijk en het éénige redmiddel des levens.

Nabehandeling.

Deze vereischt vrijë lucht, baden, bloedzuiverende dranken, zachte voeding, maar niet te spoedig voeding met vleesch, welke ligt ziekteverplaatsingen veroorzaakt.

Wanneer echter de lijder den hoogsten graad van boosaardige pokken heeft doorgestaan, is zijn toestand bejammerenswaardig. Er is geene ziekte, welke zoo snel, binnen 14 dagen, de bewerktuiging sloopen, zoo geheel van krachten en vochten uitputten en haar daarvoor met giftstof doordringen kan, als deze. Er is een nieuw verlevendigings- en restaureringsproces noodzakelijk.

Varicella, variola spuria.
Valsche, onechte pokken.

Diagnosis. Puisten, somtijds klein, somtijds daarentegen op de ware pokken in vorm volkomen gelijkende, somtijds slechts op afzonderlijke deelen, soms overal, die na 24 uren durende, soms hoogst onbeduidende en naauwelijks merkbare, soms ook na hevige, tot ijlhoofdigheid klimmende koortsbewegingen uitbreken, na 24 uren reeds etteren, en na nog eens 24 uren weder opdroogen, met uitzondering van enkele, die somwijlen nog langen tijd de ettering voortzetten.

De onderscheiding van ware pokken bestaat dus noch in den vorm, noch in de koorts, die somwijlen bij de ware zeer gering en bij de valsche zeer hevig kan zijn, maar geheel alleen in het snel beloop. Bij de ware altijd 3 dagen koorts vóór het uitbreken, bij de valsche slechts 1 dag; bij de ware 3 dagen vóór de ettering, bij de valsche slechts 1 dag; en even zoo het opdroogen, zoodat de ware pok haar beloop in 9—12, de valsche in 3—4 dagen voleindigt.

Deze ziekte is niet met levensgevaar verbonden.

Pathogenie. De oorzaak is eene op de *variola* gelijkende smetstof, doch veel zwakker en wezenlijk verschillend, want men kan haar even zoo door inënting overdragen, maar zij behoedt niet voor *variola;* men kan varicellen gehad hebben, en men krijgt toch nog pokken, en omgekeerd. Zoo werden gedurende het tijdperk der pokkeninënting, niet zelden door niet zorgvuldige onderscheiding, valsche in plaats van ware pokken ingeënt, welke dan natuurlijk niet konden voorbehoeden. Zij komen dikwijls voor, gedurende en na eene pokkenëpidemie, maar ook dikwijls zonder deze.

Therapie. De Natuur volbrengt de genezing. De kunst heeft zelden noodig te helpen; alleen tot besluit, of wanneer de ettering van enkele pokken te lang duurt, is een afvoerend middel aanbevelenswaardig.

Vaccinella.

Koepokken.

Inënting, koepokkeninënting.

Eene der grootste en heilrijkste ontdekkingen van latere tijden! — Behoeding voor de ziekte is op tweederlei wijze mogelijk, óf door vermijding van het vergift, afzondering, óf door vernietiging der vatbaarheid daarvoor. Het eerste is bij den onvermijdelijken omgang met menschen en onbemerkte vergiftdragers geheel onmogelijk. Dus blijft slechts de tweede voorbehoedingswijze over, vernietiging der vatbaarheid. Dit beproefde men vroeger door de kunstmatige inënting der pokken zelve te bewerken, daar de pokken dit eigenaardige hebben, dat zij de vatbaarheid gemeenlijk voor altijd vernielen, en de ondervinding geleerd had, dat de kunstmatige besmetting met de voorbereiding daartoe de menschen minder in gevaar stelt, dan de natuurlijke. Maar altijd bleef hier nog levensgevaar bij (van 500 stierf één) en gedurige weder-

voortbrenging van het pokkenvergift. In het jaar 1769 ontdekte men in Duitschland, dat de door de pokken aan de uijers der koeijen aan de menschen medegedeelde pokken, deze voor de besmetting der kinderpokken beschutteden, en in het jaar 1798 nam EDUARD JENNER in Engeland de eerste proef, om dezelve opzettelijk bij menschen in te enten, en bragt zóó de ontdekking in het leven. — Men ziet ligtelijk in, welk een oneindig voorregt deze inënting boven de vroegere inënting van de kinderpokken heeft, daar bij haar geen levensgevaar bestaat, en de mensch door eene onbeduidende, dikwijls naauwelijks merkbare huidaandoening de vreeselijkste ziekte en de afschuwelijkste misvorming ontgaat, en daarbij geen nieuw pokkenvergift geboren wordt. Zij is na dien tijd niet slechts in Europa, maar in de geheele wereld, in vele Landen door de wet en met streng verbod van de inënting met kinderpokken, ingevoerd.

De inënting der koepokken is zeer eenvoudig en gemakkelijk; maar de hoofdzaak is dáárvoor te zorgen, dat men echte en volkomene koepokken verkrijgt, en dáárop te letten, of zij het worden, want zij kunnen ontaarden en onecht worden, en beschutten dan niet.

Daartoe behoort het volgende:

1) De keuze van de inëntingsstof. De koepokkenlymphe moet, zoodra als mogelijk is, genomen worden, zoodra zij zich gevormd heeft, en zoo lang zij nog helder als water is, reeds op den 7den, 8sten dag na de inënting. Hoe vroeger men ze neemt, des te aanstekender is zij en des te zekerder en voorbehoedender hare werking. Wanneer zij reeds geel en etterachtig is, verliest zij hare kracht. Ook lette men dáárop, dat het echte koepokken zijn, en dat het voorwerp, hetwelk men inënt, overigens gezond is.

2) De uitvoering der inënting. Het hoofdvereischte van volkomene en voorbehoedende koepokken is, dat de overdraging van het leven in het leven geschiede, d. i. de inënting onmiddellijk uit de puist. Men bedient zich daartoe van eene breed en eenigzins hol geslepene naald,

die zeer scherp is, steekt die in de puist, en maakt daarmede 3 tot 4 steken op elken bovenarm, maar zóó vlak, dat de naald slechts onder de opperhuid, maar niet in de *cutis* komt, zoodat er slechts eene kleine bloedvlek, maar geene bloeding ontstaat, welke anders ligt de pokstof weder konde uitspoelen en zoo de inënting vruchteloos maken. Nu bedekt men de plaats met een lapje, om het afwrijven voor te komen, en de zaak is volbragt. In elk jaargetijde en op elken leeftijd kan zij verrigt worden; men vermijde slechts de eerste 2 maanden des levens, omdat dan de huid nog te onvolkomen bewerktuigd is en er ligt onvolkomene pokken kunnen ontstaan.

3) De waarneming der nu volgende verschijnselen en des beloops, om zich van de echtheid der nu voortgebragte koepokken te overtuigen.

De diagnostische verschijnselen en het beloop der echte koepokken zijn de volgende:

Den 2^{en}, 3^{en} dag bemerkt men op de plaats der inënting in het geheel geene verandering; den 4^{en} dag vertoont zich eene roode, eenigzins verhevene vlek, welke zich op den 5^{en} dag meer verheft, en den 6^{en} op hare spits eene kleine, met waterachtige lymphe gevulde puist vertoont. Den 7^{en}, 8^{en} dag ontwikkelt zich deze puist steeds meer, maar meer in de breedte, dan in de hoogte. Zij krijgt eene doormeting van 2, soms van 4 lijnen, heeft eenen rooden ontstekingskring van eenige lijnen, behoudt bestendig in het midden een indruksel en een' platten vorm, en vult zich met eene waterige, in het blaauwachtige overgaande lymphe. Met den 8^{en} dag begint zij eene geelachtige, dikke, etterachtige hoedanigheid te verkrijgen; nu zwellen, maar niet altijd merkbaar, de okselklieren een weinig op, en er vertoonen zich ligte koortsbewegingen in den pols, in de vermeerderde warmte, in het gevoel van vermoeidheid. Bij volwassenen is de prikkeling soms heviger. Eetlust en spijsvertering blijven gewoonlijk ongestoord. Slechts somtijds vertoont zich een voorbijgaande doorloop of braking. Met den 8^{en}, 9^{en}, dikwijls eerst den

10^en dag verschijnt er rondom de puist eene nieuwe peripherische ontstekingsroodheid, welke zich eenige duimen ver uitbreidt, en zelfs niet zelden den geheelen bovenarm inneemt, maar meer jeuken dan pijn veroorzaakt. De puisten worden nu droog, en er vormt zich boven op eene donkerbruine korst, die na 8 en meer dagen loslaat. Nu is de ziekte geëindigd. Er komen gemeenlijk slechts zóó vele pokken als plaatsen van inënting voor. Echter bemerkt men somtijds na den 8^en dag ook op het overige ligchaam kleine, roode puisten, die echter na eenige dagen verdwijnen. Daarop volgt geene naziekte; alleenlijk bemerkt men gewoonlijk nog eenige weken lang daarna eene bleeke kleur en somtijds een' onbeduidenden gierstachtigen uitslag.

De onvolkomene, onechte, niet voorbehoedende koepokken onderscheiden zich door de volgende kenteekenen: te vroeg uitbreken (reeds op den 3^en, 4^en dag na de inënting verheft zich eene puist); de vorm der pok niet plat en in het midden ingedrukt, maar bol en geheel gevuld en het ontbreken der secundaire peripherische roodheid, welke op den 8^en, 9^en dag rondom de plaats der inënting uitbreekt, en welke het hoofdteeken der algemeene besmetting en der daardoor alleen te verkrijgen zekere beschutting voor de kinderpokken is.

De oorzaken dezer afwijking zijn óf eene te laat opgenomene, te oude koepokstof, die hare besmettende kracht verloren heeft, óf gebrek aan vatbaarheid bij het voorwerp.

Deze kunstmatige ziekte vereischt overigens in het geheel geene geneeskundige behandeling. Men laat de ingeënte personen hunne gewone leefwijze voortzetten; alleen op den 7^en, 8^en dag, waarop de koorts en de algemeene besmetting te verwachten is, is het raadzaam ze te huis te houden. Maar na het einde der ziekte, d. i. na het verdwijnen der peripherische roodheid en het droogen der puisten, is het raadzaam, eenige malen een afvoerend middel uit *calomel* en *rad. jalapp.* te geven, om opvolgende huidziekten of klierzwellingen voor te komen.

Varioloides.
Gewijzigde pokken.

Zoo noemt men eene verscheidenheid der ware pokken, welke dáárdoor ontstaat, wanneer het ware pokken-*contagium*, zoo als het somtijds gebeurt, in een vooraf ingeent voorwerp plaats vat, en zich in hetzelve ontwikkelt.

Zij is dus eene bastaard- of tweeslachtige plant, verwekt door varioleus zaad, dat echter door den gevaccineerden bodem, waarin het kiemt, eene zoodanige wijziging van ontwikkeling en groei verkrijgt, dat het niet meer de ware *variola*, maar slechts eene gewijzigde, verzachte verscheidenheid van deze oplevert. Zij blijft echter in haren aard altijd nog *variola*, en kan door besmetting weder ware *variola*, somtijds eerst in de tweede generatie, voortbrengen.

Zij onderscheidt zich in haren uitwendigen vorm van de ware *variola*, door de volgende teekenen: zij doorloopt wel in het geheel dezelfde tijdperken als de *variola* en is daardoor wezenlijk van de *varicella* onderscheiden, maar de koorts is gemeenlijk veel zwakker, en de etterkoorts ontbreekt gemeenlijk geheel; de puisten verschijnen wel in dezelfde orde, somtijds ook zeer menigvuldig, zelfs dikwijls confluent, maar zij zijn gewoonlijk slechts weinig, met lymphe alleen gevuld; somtijds geheel ledig (*siliquosae*) en vormen minder dikke, harde schilfers, laten van daar ook geene indruksels en likteekens na, maar veel meer eenigen tijd lang roode verheffingen der pokplaatsen. Zij zijn gemeenlijk niet levensgevaarlijk; echter zijn er zeldzame gevallen, waarin zij de hevigheid der ware *variola* aannemen en zelfs den dood kunnen veroorzaken.

De oorzaak van haar ontstaan ligt in eene door de inënting niet volkomen weggenomene vatbaarheid der bewerktuiging voor de smetstof der *variola*, maar niet in den tijd. Men heeft namelijk gemeend, dat de oorzaak in eene, door de lengte van tijd

en de herhaalde reproductie of verzwakte besmettelijke kracht der inëntingstof, of in de door de lengte van tijd na de inënting langzamerhand weder herstelde vatbaarheid der bewerktuiging zoude gelegen zijn; maar beide deze gevoelens worden dáárdoor wederlegd, dat de varioloïden even zoo goed bij de voor 20 en meer jaren, toen dus de koepokstof nog geheel versch was, als bij de nog kortelings geleden ingeënten kunnen ontstaan. Even zoo min kan de te geringe hoeveelheid der inëntingsstof als oorzaak worden aangezien, daar het bij smetstoffen niet op de menigte van het medegedeelde vergift, maar op deszelfs intensiteit en den graad der vatbaarheid aankomt, en ook JENNER niet meer dan 6 steken maakte en deze volkomen voorbehoedden. — De ware grond dier niet volkomen weggenomene vatbaarheid ligt dus, óf in eene ter inënting gebruikte onechte, óf te oude en bedorvene lymphe, óf in de door de ontbrekende voorbeschiktheid der bewerktuiging dadelijk bij de inënting onvolkomen geschiede en niet behoorlijk doordringende opneming, besmetting, en daardoor te weeg gebragte onvolkomene vernietiging der vatbaarheid. — Het beste zekerheidsmiddel is de wederinënting, waardoor men hopen kan, de misschien nageblevene rest van vatbaarheid geheel uit te blusschen.

De kuur is dezelfde als die van de *variola.*

Morbilli.

Mazelen.

Diagnosis. Roode, 1—2 lijnen groote, meerendeels eenigzins verhevene vlekken, welke na 3, 4, soms ook meer dagen koorts, met catarrhale toevallen, bijzonder eenen korten, droogen hoest, roode, tranende oogen, dikwijls niezen gepaard, uitbreken, 3 tot 4 dagen onder voortdurenden hoest en oogaandoeningen staan en dan met eene zemelaardige afschilfering van de opperhuid verdwijnen. Deze eigenaardige soort van afschilfe-

ring is voor de diagnosis gewigtig, omdat zij vaak het éénige teeken is, waardoor men het exantheem, dat hier bestaan heeft, van andere kan onderscheiden.

Beloop.

Stad. infectionis et irritationis. — Dit tijdperk, hetwelk gemeenlijk 3 dagen, doch somtijds nog langer duurt, kenschetst zich door eene remitteerende koorts, welke geheel op eene catarrhale gelijkt, maar toch door den eigenaardigen korten, droogen hoest, de roode, tranende, lichtschuwe oogen, het dikmaals niezen en loopen van den neus, zich als mazelkoorts onderscheidt en de ziekte vooraf aanwijst. Deze toevallen en de koorts nemen met elken dag toe tot aan het uitbreken; hoofdpijn, bijzonder in het voorhoofd, voegt zich daarbij; bij hoogere graden der ziekte ook ijlhoofdigheid, en bij kleine kinderen kunnen, even als bij de pokken, ook krampen opkomen, ook dikwijls diarrhee.

Stad. eruptionis et florescentiae. Op het einde van den 3^{en} of 4^{en} dag verschijnen de mazelen, die gewoonlijk in het aangezigt en op de armen eerst in den vorm van kleine, roode vlekken, welke ook soms kleine verhevenheden, maar geene puisten vormen. Zij staan 3, 4 dagen, gedurende welken tijd er steeds nieuwe bijkomen. Bij eene groote menigte zwelt de huid van het aangezigt en van de handen op, even, maar niet zoo sterk, als bij de pokken. De oogaandoeningen en de hoest nemen daarbij toe, want het is niets anders dan mazelprikkeling in het slijmvlies der long; zelfs klimt deze prikkeling somtijds tot wezenlijke *bronchitis* en longontsteking. Na eenen driedaagschen bloei worden de vlekken bleek en verdwijnen in dezelfde orde, waarin zij opgekomen zijn. In dezelfde mate nemen ook de hoest en de oogontsteking af. De koorts houdt na het einde van het uitbreken der mazelen op; wanneer zij aanhoudt, duidt zij complicatie aan, of is werking eener te menigvuldige vorming van mazelen en van huidprikkeling.

Stad. desquamationis, de afschilfering. Met het ver-

dwijnen der roodheid laat de opperhuid in kleine, zemelachtige stukjes los, dikwijls als meel; het is het verwelken en afvallen van den bloesem. Dit gebeurt op den 6den, 7den, somtijds ook eerst op den 9den, 10den dag der ziekte, en duurt verscheiden dagen. Somtijds echter, bij eenen geringen uitslag, is de afschilfering zóó gering, dat zij in het geheel niet bemerkt wordt. Tevens vertoont zich eene critische uitwaseming en critische pis, en in de meeste gevallen ook diarrhee, welke hier eene zeer heilzame crisis is, en waarop alle verschijnselen der ziekte verdwijnen. Maar somtijds komen op dit tijdpunt nieuwe en gevaarlijke toevallen voor, nieuwe koorts en plaatselijke ontstekingen meestal van de longen, maar ook van den onderbuik en van het hoofd.

Ligt blijven er naziekten terug, meest van de longen, hoest, tuberkelvorming, *phthisis*, óf van de oogen, óf van het klierstelsel, ook van de zenuwen.

De ziekte is gedurende haar bestaan op verre na niet zoo levensgevaarlijk als de pokken; slechts de bijkomende longontsteking, of het terugtreden van den uitslag, of de complicatie kan haar doodelijk maken. Maar des te gevaarlijker is zij in hare gevolgen, en zeker sterven twee derde gedeelten van die menschen, welke aan mazelen sterven, eerst naderhand en zonder dat men dikwijls meent, dat het een gevolg van de mazelen is; bijzonder gevaarlijk is zij voor dezulken, die ziekelijke longen en voorbeschiktheid tot longtering hebben.

De mazelen kunnen even als de pokken óf eenvoudig (goedaardig), óf gecompliceerd met andere koortssoorten zijn, waardoor velerlei afwijkingen in haren vorm en beloop ontstaan: bij de ontstekingachtige zeer hevige koorts, snelle, overhoopte, somtijds ook belemmerde uitbotting, met ontstekingachtig lijden van de longen; bij de zenuwachtige belemmerde, afgebrokene uitbotting, gemakkelijke terugtreding, zenuwtoevallen van allerlei aard, bleeke kleur; bij de rotachtige onder den uitslag gemengde bluts-vlekken, bloedingen, colliquatie; bij alle complicatiën voortdurende koorts na het uitbreken; bij de ontsteking-

achtige nieuwe longontsteking, bij de zenuwachtige terugtreding, ziekte-verplaatsingen; bij de rotachtige toenemende colliquatie.

Pathogenie. De naaste oorzaak is, even als bij de pokken, eene eigenaardige specifieke smetstof, en de ziekte niets anders dan de door de smetstof opgewekte terugwerking der bewerktuiging. Zij is, even als de pokkensmetstof, van eenen nieuweren oorsprong en eerst sedert de 6de, 7de eeuw waargenomen; zij besmet, even als de pokken, slechts door onmiddellijke aanraking, of in de nabijheid der lijders; maar niet door de lucht. Zij oefent, even zoo, hare werking op de bewerktuiging slechts éénś, waarvan echter enkele uitzonderingen voorkomen, en vereischt even zoo eene specifieke voorbeschiktheid tot hare opneming, even als ook de dampkring begunstigend of belemmerend op haar kan werken, weshalve zij zoowel sporadisch als epidemisch kan voorkomen.

Het mazelenvergift onderscheidt zich van het pokkenvergift en andere smetstoffen door de volgende eigenaardigheden: het heeft eene bijzondere verwantschap tot de slijmvliezen, inzonderheid der longen, en verwekt daardoor eenen met den catarrhalen geheel overeenkomstigen toestand; het is voorts veel minder intensief hevig, tast de bewerktuiging niet zoo hevig aan en heeft in zijne werkingen meer een slepend, dan een acuut karakter.

Therapie. De aanwijzing is dezelfde, als bij de pokken: oplettendheid op de koorts en de eigenaardigheid van het mazelenvergift. In het laatste opzigt is de behandeling het tegenovergestelde van die bij de pokken, en de hoofdregel is matig warmhouden, even zoo als bij eene zinkingkoorts. Even als bij pokken de koude het best bedarende en regelende middel der ziekte is, kan zij hier zeer ligt stoornis der crisis en een gevaarlijk inslaan der mazelen te weeg brengen. Het hoofdoogmerk moet blijven, de behoorlijke ontwikkeling en vervlugtiging van het vergift door de huid te bevorde-

ren, het inslaan en de ziekteverplaatsingen te verhoeden, en den overgang der acute in slepende vergiftiging en in naziekten voor te komen. Het hoofdmiddel daartoe is een gelijkvormig matig warmhouden (niet verhitten) en vermijding van alle verkouding, en dewijl daartoe, bijzonder bij kinderen, geen ander middel bestaat, dan in het bed blijven, moet het bij deze ziekte een onverbrekelijke regel zijn: van het begin af 14 dagen lang, in den winter 3 weken lang, in het bed te blijven, niet in vederen bedden, maar op matrassen en met wollen dekens en bij eene temperatuur van 15° R. in de kamer, en in het algemeen in den winter 6 weken lang de vrijë lucht te mijden, hetgeen tot voorkoming van ziekte-verplaatsingen van het hoogste gewigt is. — Bij eenvoudige goedaardige mazelen wordt er vaak tot de geheele kuur niets anders vereischt dan dit warmhouden, ontstekingwerende leefregel, veel drinken en tot besluit zachte afvoerende middelen.

In het eerste tijdperk is bij eenvoudige mazelen deze algemeene behandeling, benevens een verkoelend, de uitwaseming bevorderend middel (zie N°. 245 b.) toereikend, benevens de behoorlijke inachtneming van de oogontsteking en den hoest, welke de beide lastigste verschijnselen zijn. Doch zij behooren bij de ziekte en kunnen niet weggenomen worden, maar slechts gematigd, de oogontsteking door verwijdering van het licht, baden met laauwe melk, afkooksel van malva, kweeënslijm (vooral niet loodmiddelen en *adstringentia*), de hoest door veel drinken van haver- en gorstlijm, zachte *linctus*, bij eenen hoogeren graad van prikkelbaarheid met olieachtige en narcotische bijvoegsels (zie N°. 246), bevordering der huiduitwaseming, want deze staat in eene dadelijke betrekking met het toe- en afnemen van den hoest en verwijdering der bijkomende prikkels en complicatie, welke dikwijls den hoest uiterst hevig maken, bijzonder van de gastrische prikkels door braakmiddelen, van den ontstekingsprikkel door bloedzuigers.

In het algemeen is dit het tijdperk, waarin complicatie en bijkomende prikkels het best kunnen bestreden en verwijderd worden, waartoe vooral ontstekingachtige voorbeschiktheid, zelfs longontsteking, die niet zelden met het naderen of het opkomen van de uitbotting voorkomt, en gastrische ophoopingen behooren. Hier is bij jeugdige volbloedige voorwerpen eene aderlating, bij kinderen het aanzetten van bloedzuigers niet te verzuimen.

Het tijdperk van de uitbotting en van den bloei vereischt de voortzetting der opgegevene behandeling, zorgvuldig vermijden van alle verkouding, en gedurige oplettendheid op misschien zich ontwikkelende longontstekingen, bijzonder wanneer deze in het eerste tijdperk verzuimd is, waar nu nog de bloedontlastingen moeten ingehaald worden.

Het gevaarlijkste toeval, dat hier ontstaan kan, is het terugtreden van den uitslag, óf door verkouding, óf zielsaandoeningen, óf gebreken in den leefregel te weeg gebragt. Men moet dit niet als weinig gewigtig beschouwen, ofschoon het ook in den beginne zonder nadeelige gevolgen schijnt te zijn; want het is altijd eene stoornis der crisis, welke, wanneer zij niet dadelijk, zoo als zeer dikwijls gebeurt, levensgevaarlijke gevolgen heeft, toch nog later tot de ergste ziekteverplaatsingen en naziekten aanleiding kan geven. De hoofdaanwijzing is hier de herstelling der huidcrisis; maar alles komt hier op het in het oog houden der verschillende oorzaken en werkingen aan, en hier onderscheiden wij drie gevallen: óf er vertoonen zich in het geheel geene kwade verschijnselen, maar er volgt critisch zweet, pis, ook wel matige doorloop. Hier heeft de Natuur de crisis overgenomen, en er is niets verder noodig dan warmhouden, en het gebruik van warme, de uitwaseming bevorderende dranken, vlierthee met kleine giften *vin. antimon.* Of er volgen gevaarlijke toevallen, ontsteking van de longen, van de keel, van den onderbuik, van het hoofd, met hevige koorts, ijlhoofdigheid, dikwijls tot razernij. Hier moet bovenal de meta-

statische ontsteking door bloedontlastingen en tegenprikkels op de huid (mostaardpappen, spaanschevliegpleisters) en *nitrum* weggenomen, en eerst nadat dit geschied is, door *diaphoretica* de herstelling van den uitslag bewerkt worden, waartoe hoofdzakelijk *nitrum* en kampher dienstig zijn. Of de lijder ligt in den toestand der hoogste zwakte en der kramp, met trekkingen, koele ledematen. Hier passen verwarmende krampstillende *diaphoretica*, eerst kampher met *spir. mindereri*, *liqu. c. c. succin.*, muskus, opium, mostaardpappen en voornamelijk warme baden. Wanneer er hevige doorloop ontstaat, moet hij tegengegaan worden. Wanneer overlading van de maag de oorzaak van het terugtreden is, is een *emeticum* het beste hulpmiddel.

Bij zamengestelde mazelen wordt die geneeswijze voortgezet, welke het verschillend koortskarakter vereischt.

Het tijdperk der afschilfering vereischt bij eenvoudige mazelen niets anders dan het voortzetten van het warm houden, om de crisis volkomen te maken, antiphlogistische diëet en het gebruik van zachte en verkoelend afvoerende middelen, *manna* met *tartar. tartaris.* Het hoofddenkbeeld moet altijd blijven de nog in het ligchaam aanwezige vergiftige stof en hare critische afscheiding, deels door de huid, deels, daar de huid door de afschilfering half onbruikbaar is geworden, door het darmkanaal en de nieren. Wanneer er nieuwe plaatselijke ontstekingen, bijzonder der longen, opkomen, is de voor deze ziekten gepaste behandeling noodig, en dikwijls vereischen zij hier nog bloedontlasting, zoo als ook het gebruik van *calomel* en van spaanschevliegpleisters. Deze beide middelen zijn in het algemeen bij alle nu ontstaande ziekteverplaatsingen de hoofdmiddelen; ook kan men kampher daarbij gebruiken. Maar het meest verdient de nablijvende hoest de grootste opmerkzaamheid, want deze duidt een overschot van de mazelvergiftiging in het slijmvlies der longen aan en doet voor beginnende tuberkelvorming en eindelijk overgang in *phthisis tuberculosa* vreezen. Hier be-

proeve men nu eerst, door voortzetting der zacht afvoerende diaphoretische middelen, van *calomel*, van spaanschevliegpleisters, de bedekking van de borst met flanel en warme baden te helpen, hetgeen dikwijls zal gelukken. Waar dit niet toereikend is, is het herhaald gebruik van braakmiddelen aanbevelingswaardig. Is dit ook te vergeefsch, dan *serum lactis*, seltzerwater met melk, *calomel* met *sulphur aurat. Antimon.* en *opium*, *rad. seneg.* Zeer werkzaam heeft zich mij ook de verbinding van zwavel met *cicuta* en *aq. laurocerasi* betoond, zoo als ook lang onderhouden kunstmatige zweren, bijzonder met *cort. mezerei.* Duurt de hoest met fluimlozing voort, dan is *gelat. lichen. island.* dienstig.

Ook de mazelen heeft men met nut ingeënt. Daartoe bedient men zich van de gedurende den bloei van den uitslag uitvloeijende tranen, of van het bloed uit eene opengekrabde mazelvlek. Maar daar deze ziekte veel minder levensgevaarlijk is, dan de pokken, kan deze wijze van verzachting der mazelen slechts bij zeer boosaardige epidemiën aanbevolen worden.

Scarlatina.
Roodvonk.

Diagnosis. Koorts met eenen ongewoon versnelden pols, keelpijn, na één' of meer dagen het uitbreken van groote, scharlakenroode, niet begrensde, maar zich roosachtig in de omgevende kleur der huid verliezende, zelfs dikwijls geheele ledematen met eene gelijkvormige roodheid bedekkende vlekken, die na 4, 5 dagen verdwijnen, waarop eene loslating van de opperhuid in groote stukken of lappen volgt, met groote neiging tot waterachtige ophoopingen. — De vlekken zijn gewoonlijk glad, maar somtijds vormen zich kleine gierstvormige puistjes daarop, waaruit men twee soorten van roodvonk (de gladde en puistige) gemaakt heeft; het zijn echter slechts verscheidenheden.

Deze zijn de wezenlijke, karakteristieke kenteekenen.

Maar geene ziekte heeft zoo vele afwijkingen in haar verschijnen, als deze. Somtijds verschijnt er alleen *angina* (inwendige roodvonk van het slijmvlies van de keel) en uitwendig weinig of in het geheel geene roodheid. Somtijds ontbreekt deze geheel, en men herkent het bestaan hebben der ziekte eerst aan de opvolgende ontvelling of aan de opvolgende waterverzamelingen.

Beloop.

In het eerste tijdperk koorts met keelpijn en ongewoon versnelden pols.

Deze snelle pols is bij geene andere uitslagziekte in dezen graad aanwezig, en hij moet als een hoofdteeken van de ontstaande roodvonk in dit tijdperk beschouwd worden. Geen hoest, geen niezen, en geene tranende oogen, waardoor zij zich van de mazelen onderscheidt. Koorts en *angina* nemen met het naderen van het uitbreken toe. Bij eenige voorwerpen ook wel ijlhoofdigheid en krampen.

In het tijdperk van het uitbreken en van den bloei verschijnen nu de vlekken eerst op de vóórarmen en de handen en verbreiden zich langzamerhand over het geheele ligchaam, maar zelden op het aangezigt. Zij worden gedurig grooter en rooder, en er komen gedurig nieuwe bij. Ook de *angina* neemt in dezelfde evenredigheid toe, want zij is niets anders dan de inwendige roodvonkontsteking. Ook duurt de koorts voort en wordt dikwijls zeer hevig. Slechts in ligte gevallen houdt zij met het uitbreken op. Bij de hoogere graden ontstaan nu ligtelijk ontstekingachtige aandoeningen der hersenen, ook der onderbuiksingewanden. De uitslag is even als de roos zeer vlugtig en ligt tot verdwijnen en verplaatsing naar binnen geneigd. Dit tijdperk duurt 5 tot 6 dagen.

Tijdperk der ontvelling. Den 6den, soms ook eerst den 9den dag na het uitbreken, en somtijds zelfs nog later, begint de opperhuid in groote stukken of lappen los te laten. Na eene hevige roodvonk-ontsteking, schaalt zich dikwijls de huid van geheele deelen van de handen, van de voeten, van het

scrotum, haren vorm behoudende, af. Ook op het inwendig vlies van de keel heeft na eene hevige *angina* eene zoodanige ontvelling plaats. De ontvelling duurt vele dagen voort, en herhaalt zich ook soms meermalen. De koorts houdt onder critische afscheidingen door de pis en andere wegen op, uitgenomen wanneer er ziekteverplaatsingen verschijnen.

Niet zelden volgt er echter nu nog een *stadium secundarium s. metastaticum*, gewoonlijk *hydropicum*, meest door verkouding en gestoorde crisis te weeg gebragt. Het menigvuldigst ontstaat er waterzucht, een *hydrops acutus*, die in 8, 14 dagen doodelijk kan worden. Men herkent haar ontstaan het eerst aan eene zwelling der oogleden, vervolgens der ledematen, alsdan algemeene huidwaterzucht, buikwaterzucht, borstwaterzucht, ook hersenwaterzucht. Maar meermalen ontstaan er in plaats daarvan ziekteverplaatsingen op de oogen, ooren, klieren, verhardingen, abscessen. De roodvonk-metastases zijn met eene buitengemeen verwoestende kracht verbonden. Ik heb binnen 8 dagen oogen zien uitzweren, gehoor- en neusbeenderen vernield worden.

De roodvonk is onder alle uitslagziekten de verraderlijkste en bedriegelijkste. Zij kan in enkele gevallen, zelfs in geheele epidemiën, ligt verloopen, en zoo goedaardig en ongevaarlijk zijn, dat er zelden een sterfgeval plaats grijpt. Maar soms is zij zoowel afzonderlijk, als in geheele epidemiën zoo hevig en gevaarlijk, dat hare doodelijkheid wezenlijk pestaardig wordt, en de 6de, ja de 3de en 4de lijder als offer valt. Zelfs kan de boosaardigheid zóó ver gaan, dat de lijder reeds den 1sten of 2^{den} dag aan plotseling opkomende ziekte-verplaatsing naar de hersenen en *apoplexia nervosa* sterven kan. Zoo kan zij ook in enkele gevallen zeer ligt en eenvoudig opkomen en echter plotseling door metastasis naar de hersenen, of door later snel ontstaande waterzucht dooden. De dood heeft meest plaats door hersenontsteking, óf *angina*, óf waterzucht.

De roodvonk kan zich met de verschillende koortssoorten verbinden en daardoor afwijkingen te weeg brengen. De ontstekingachtige complicatie onderscheidt zich door de hevigheid van koorts en hitte, de hooge scharlakenkleur en de algemeenheid van den uitslag, door de hevige *angina* en door de ligt bijkomende plaatselijke ontstekingen van andere inwendige ingewanden; de zenuwachtige door de bleeke, koele huid, het onvolkomen verschijnen en weder verdwijnen van den uitslag, de bijkomende krampen en de ligt ontstaande *apoplexia nervosa*, waarvan een gedurige aandrang tot pislozing de voorbode is; de rotachtige door de hoogste zwakte, hevige koorts, bloedingen, colliquative ontlastingen, wankleurige, blaauwachtige roodheid van den uitslag, ondergemengde blutsvlekken en bijzonder door de snel in gangreneus bederf overgaande *angina*. De meeste gevallen van *angina gangraenosa* behooren tot deze soort van roodvonk.

Pathogenie. De naaste oorzaak is eene athmospherische smetstof, welke echter ook van het eene individu tot het andere kan overgedragen worden. De besmetting kan dus tweevoudig zijn, zoowel athmospherisch, als individuëel. De werking dezer smetstof heeft het eigenaardige, dat zij specifiek de keel en de huid aantast, en in beide eene op roos gelijkende en even vlugtige ontsteking te weeg brengt, dat de ontsteking zich ligt op de hersenen voortplant, bijzonder de werkzaamheid van het opslorpend vaatstelsel verzwakt, en er eindelijk zeer ligt waterachtige uitvatingen ontstaan, welke deels in de ontstane weefselverandering en daardoor verhinderde afscheiding van de huid, deels in eene verzwakking des watervaatstelsels haren grondslag hebben. — Zij vernielt de vatbaarheid daarvoor in de bewerktuiging niet zoo volkomen als de pokken en mazelen, en kan dus meer dan éóns bij hetzelfde voorwerp voorkomen. Ook onderscheidt zij zich dáárdoor van pokken en mazelen, dat zij niet, even als deze, slechts door aanraking van het een

op het andere individu wordt voortgeplant, maar zich veel menigvuldiger door eenen athmospherischen invloed mededeelt.

Deze ziekte is van eenen lateren oorsprong, en eerst sedert de 17de eeuw waargenomen.

Therapie. De grondgedachte van de kuur moet de ontstekingwerende behandeling zijn; maar met eene uitwendig matig warme verhouding in het bed, welke drie weken lang moet volgehouden worden, om de ziekteverplaatsingen voor te komen, en met bestendige opmerkzaamheid op het ontstaan van inwendige ontstekingen, bijzonder der hersenen.

Maar hier maakt nu het verschil van den graad en van de complicatie een zeer wezenlijk onderscheid ten opzigte der bijzondere behandeling.

Bij de eenvoudige, goedaardige roodvonk is er niets verder noodig dan het afwachten in het bed en het gebruik van een verkoelend, zacht diaphoretisch en afvoerend middel, zoodat de lijder dagelijks twee vloeibare stoelgangen heeft. Het best dient daartoe eene oplossing van *tartar. tartaris.* met kleine giften *vin. antimon.*

Maar bij de heviger graden, welke zich door groote hitte, hevige koorts en groote algemeenheid en hooge roodheid van den uitslag kenschetsen, moet het gevaar van voortgaande ontsteking en bederf zoo spoedig mogelijk gedempt worden, en hier hebben zich twee middelen bijzonder werkzaam betoond. Inwendig het gebruik van chlorwater, bij kinderen 2, 3 drachmen, bij volwassenen even zooveel oncen daags met water en eene aangename stroop verdund, en uitwendig (maar alleen bij eene drooge huid en zeer brandende hitte en dofheid van het hoofd) de afkoeling van de huid door snel afwasschen daarvan met koel water, hetgeen alle 2, 3 uren kan herhaald worden. Sterkere, verzwakkende *antiphlogistica*, bijzonder bloedontlastingen, zijn bedenkelijk, wegens den ligt mogelijken snellen overgang in eenen zenuwachtigen en adynamischen toestand; van daar niet algemeene ader-

latingen, maar alleen bij jeugdige volbloedige voorwerpen, bij hevige *angina* of hersenaandoening het gebruik van bloedzuigers. Bij den hoogsten graad, waar bij de hevige koorts reeds de hersenen zijn aangedaan, met ijlhoofdigheid en *sopor*, zijn koude wasschingen van het hoofd en herhaalde begietingen van het hoofd met koud water bijzonder nuttig.

De *angina* vereischt in hare ligtere graden het gorgelen met *infus. flor. sambuc.*, *malv.* en *oxymel simpl.*, den *linctus* N. 247 a, flanel om den hals, bij eenen hoogeren graad bloedzuigers, mostaardpappen.

Bij de zenuwachtige complicatie moet men van het begin af door gepaste, maar zachte *nervina* de zenuwkracht ondersteunen; bij de rotachtige door *antiseptica*, en bijzonder is hier de behandeling der ligt in versterving overgaande *angina* gewigtig (z. *angina gangraenosa*). Gastrische complicatie vereischt in het eerste tijdperk het toedienen van braak- en purgeermiddelen.

Maar vooral gewigtig is de behandeling der ontvelling en de verhoeding en behandeling der opvolgende waterzucht. De hoofdzaak in dit tijdperk is de zorgvuldigste afwachting in het bed en in het algemeen des zomers 4, des winters 6 weken lang in de kamer, en verhoeding van alle verkouding, benevens het gebruik van zacht afvoerende diaphoretische middelen, tusschen beiden eenige giften *calomel*, om de werkzaamheid des watervaatstelsels te verhoogen. Dit is gewoonlijk toereikend en komt de kwade gevolgen voor. Maar zoodra de eerste sporen eener beginnende zwelling opkomen, is de spoedigste hulp noodig en de meest geconcentreerde aanwending van middelen, welke de opslorping en afscheiding (bijzonder der nieren en des darmkanaals) bevorderen, wordt hier vereischt. Hiertoe dienen bovenal *calomel* (alle 3 uren 1, 2, 3 grein naar het verschil van den leeftijd) met *rad. jalap* en *digitalis* en eene pisdrijvende thee (z. N°. 247 b.) verbonden, ook warme baden. Maar bovenal onderzoeke men, of er niet eene koortsige

phlogistische toestand aanwezig is. In dit geval, bij eenen levendigen pols, volbloedige voorwerpen, is eene aderlating (bij kinderen van 3 tot 4 oncen), het heerlijkste en geheel onontbeerlijk middel. Gewoonlijk volgt nu eerst *diuresis* en de voorheen onwerkzame *diuretica* worden nu eerst werkzaam. Bij eenen phlogistischen toestand *nitrum* met *cremor tart.*, *squilla*, *senega.*, inwikkeling van het geheele ligchaam met flanel, met *succinum* doorrookt. Ook heeft zich eenige malen *rad. belladonnae* met *calomel* zeer werkzaam getoond, in hardnekkige gevallen *tinct. cantharidum.*

Tot vergoeding van de roodvonk heeft men, op aanbeveling van HAHNEMANN, de *belladonna* in zeer kleine giften aangewend, en, volgens de meeste proefnemingen, in vele gevallen met nut. Daar echter de ziekte zeer ligt en ongevaarlijk kan zijn, is dit voorbehoedmiddel alleen bij zeer boosaardige en gevaarlijke epidemiën aanbevelenswaardig. Men lost 1 grein goed bereid *extr. belladonnae* in een half ons *aqua cinnamomi* op, en geeft daarvan aan kinderen van 3 jaren dagelijks 5 droppels en met elk jaar een' droppel meer.

Rubeolae.

Diagnosis. Roode vlekken van een' derden, soms ook van een' geheelen duim omvang, in wier midden zich troepsgewijs kleine blaasjes verheffen. Zij verschijnen na eenige dagen met koortsbeweging en keelpijn, staan 5, 6 dagen in bloei en vallen dan in huidlappen af, grooter dan bij mazelen, kleiner dan bij roodvonk. Ligt ontstaan hierbij als naziekte waterophoopingen.

De vorm, de daarmede gepaarde *angina*, de navolgende waterzucht kenmerken deze ziekte als eene verscheidenheid van roodvonk, en niet van mazelen.

En zoo is ook de behandeling geheel die van de roodvonk, en eene zorgvuldige afwachting in het bed even noodzakelijk, als dáár. Gemeenlijk zijn de *rubeolae* goed-

aardig en vereischen slechts 3 weken verblijf in het bed en het gebruik van verkoelende, zacht afvoerende diaphoretische middelen. Maar bij gewigtige gevallen en complicatiën moet men alle regelen, welke bij de roodvonk en bijzonder ter verhoeding en genezing der waterzucht gegeven zijn, aanwenden.

E s s e r a.
Porcelein-gierstuitslag.

Diagnosis. Roode, verhevene, knobbelige vlekken (*papulae*), geheel overeenkomstig met de beten van wandluizen, welke met geringe, soms naauwelijks merkbare koortsbewegingen opkomen en na eenige dagen weder verdwijnen. Deze ziekte is geheel ongevaarlijk.

De oorzaak is gastrisch of catarrhaal, en voor de kuur is niets noodig dan eenige dagen te huis te blijven en naderhand een afvoerend middel.

U r t i c a r i a.
N e t e l r o o s.

Diagnosis. Groote roodachtige, verspreide vlekken, in het midden met eene witte plaats, lastig jeukend en brandend, zoowel in den vorm als in het gevoel, geheel overeenkomstig met de beleedigingen van brandnetels, met dit eigenaardige, dat zij in de warmte verdwijnen, in de koude te voorschijn komen. Zij komen soms met, soms zonder koortsbewegingen op en verdwijnen na eenige dagen weder.

Oorzaak en behandeling zijn dezelfde, als bij de *essera.*

Beide, zoowel de *urticaria*, als de *essera*, nemen ligt een slepend karakter aan, d. i. zij ontstaan telkens weder bij de minste aanleiding en worden dan zeer lastige kwalen. De oorzaken liggen óf in eene gebrekkige hoedanigheid van de huid en van hare afscheiding, óf in kwaadsappigheid, en de kuur geschiedt óf door de algemeene verbete-

ring der huidwerkzaamheid en zuivering (z. boven de algemeene kuur der huidziekten), óf ook, wanneer de kwaal daarvoor niet wijken wil, door het wegnemen der dieper gelegene oorzaken, waarbij in het bijzonder het in het oog houden en de behandeling van de scrophuleuse, jichtige en syphilitische kwaadsappigheid aanbevelenswaardig is.

Miliaria. Purpura.

Miliaria alba et rubra.

Witte en roode gierstuitslag.

Diagnosis. De witte gierstuitslag: kleine witte, geheel op gierstkorrels gelijkende puistachtige verhevenheden van de huid op alle deelen des ligchaams, bijzonder op de borst, die zich soms ook in groote, heldere wei bevattende puisten vereenigen en zelfs werkelijke blaren vormen. Roode gierstuitslag: purperroode, papuleuse (niet puistachtige), kleine verheffingen van de huid (zoo klein, dat men ze vaak naauwelijks zien, maar slechts voelen kan, waarbij de huid als ruwe baai aanvoelt), op eenen rooden grond. De witte gierstuitslag is menigvuldiger dan de roode; echter komen zij soms vereenigd voor bij hetzelfde voorwerp. Begeleidende verschijnselen zijn: koorts, ruim, zuur riekend zweet, drooge hoest, benaauwdheid, zuchtende ademhaling.

Het beloop, het verschijnen en de duur zijn ongelijk en onbepaald. De gierstuitslag kan reeds op den 3en, 4en dag der koorts verschijnen, somtijds eerst den 7en, 8en, soms eerst den 14en. Even zoo is zijn duur somtijds slechts van weinige dagen, 8, 14 dagen lang, soms ook verdwijnend en terugkeerend. Het uitbreken is somtijds zwak, somtijds uiterst hevig, het geheele ligchaam, bijzonder de armen en borst bedekkende, echter blijft het gelaat gewoonlijk vrij. — De voorboden van het uitbreken en de teekenen, waaraan men het uitbreken van gierstuitslag ver-

wachten kan, zijn: zeer ruim, specifiek (zuur-, rotachtig) riekend zweet van het begin der koorts af, benaauwdheid, moeijelijke (niet korte), steunende, vaak zuchtende ademhaling, drooge hoest, onrust, dikwijls voorbijgaande huiveringen, steken, jeuken in de huid, somtijds ook zenuwtoevallen, krampen, ijlhoofdigheid. De koorts laat somtijds met het uitbreken na, zoo ook de benaauwdheid, de hoest en het overig lijden. Somtijds echter houdt zij aan, en neemt zelfs nog toe, en er ontstaan steeds nieuwe uitbottingen van gierstuitslag met toenemende zenuwaandoeningen. Eene ligte afschilfering maakt een einde hieraan.

De gierstuitslag behoort altijd tot de onaangename, bedenkelijke, de ziekte meer vermeerderende dan verligtende verschijnselen, gewoonlijk slechts symptomatisch, meer een verschijnsel van de koorts, hetwelk altijd bijzonder het zenuwstelsel aangrijpt en ligt gevaarlijke zenuwtoevallen opwekt. Men herkent dezen symptomatischen gierstuitslag dááraan, wanneer hij te vroegtijdig, of eerst laat verschijnt, en de toevallen door zijn uitbreken niet afnemen.

De dood heeft als terugtreding van den gierstuitslag óf door beroerte óf door verstikking plaats. Echter kan hij ook somtijds critisch zijn, hetwelk men dááraan herkent, dat hij in den critischen tijd, op den 7^en^, 11^en^, 14^en^ dag verschijnt en de toevallen nalaten. Maar ook hier is nog altijd gevaar, omdat de uitslag ligt terugtreedt en dan nog levensgevaarlijke toevallen kan opwekken.

Pathogenie. De naaste oorzaak is een eigenaardig bederf van de ter uitwaseming geschikte stof, welke tot de vorming van eene vlugtige, vooral der zenuwen vijandige, en soms besmettelijk wordende stof klimt (de scherpte van den gierstuitslag), voortgebragt door eenen hoogen graad van verzwakking en colliquatie des huidstelsels. Een reeds vroeger verzwakt huidstelsel, voorbeschiktheid tot rheumatische en catarrhale ziekten, te warm houden in koortsen, bijzonder met vederen bedden en beslotene lucht, het gebruik van verhittende zweetdrijvende middelen ge-

ven aanleiding daartoe, zoo ook bij aanwezige gastrische onzuiverheden de verzuimde ontlasting derzelve, en het kraambed.

De betrekking dezer ziekte tot de geschiedenis der menschheid en der geneeskunde is merkwaardig. In de Oudheid, zelfs in de vroegere tijdperken der latere Geschiedenis, vinden wij er geen spoor van. Eerst in de 17e eeuw, ten tijde dat de verhittende, zweetdrijvende geneeswijze in koortsen heerschte, en bijzonder in de streek der vederen bedden, vinden wij haar menigvuldig, en zóó bleef het tot in het midden der 18e eeuw, toen de ontstekingwerende geneeswijze en eene verkoelende behandeling in heete koortsen werd ingevoerd, zoodat men dit ziekelijk verschijnsel voor een voortbrengsel deels der algemeene gesteldheid, deels der kunst, moet houden. Thans komt de gierstuitslag slechts zelden voor, en gewoonlijk alleen in eene hem bijzonder begunstigende epidemie, óf in een bijzonder daartoe voorbeschikt voorwerp, óf bij eene te heete behandeling en verzuimde zuivering der eerste wegen.

Therapie. De hoofdaanwijzing moet zijn, den gierstuitslag te verhoeden en hem altijd als eene lastige toegift tot de koorts te beschouwen, die men eer afhouden en verminderen, dan bevorderen moet. Derhalve in alle heete koortsen ligte bedekking, matige temperatuur, zuiverheid der lucht en behoorlijke zuivering der eerste wegen, en men zal zelden gierstuitslag te zien krijgen. Zelfs bij het verschijnen der voorboden zal deze behandeling nog in staat zijn, zijne ontwikkeling te verhoeden; dikwijls is alleen het verwijderen der vederen bedden genoegzaam. — Iets anders is het, wanneer de gierstuitslag critisch is, d. i. wanneer hij in het critische tijdperk der koorts verschijnt en het nalaten van de koorts en van de andere toevallen ten gevolge heeft. Hier moet hij matig onderhouden en het terugtreden verhoed worden.

De bijzondere behandeling is geene andere dan de

behandeling der koorts, waarmede de gierstuitslag verbonden is, naar haar verschillend karakter. Alleen vereischt de gierstuitslag en de daarmede gepaarde huidcolliquatie het gebruik der delfstoffelijke zuren, dat van *acid. muriat. oxygenat.*, of, bij sterke colliquatie, van *acid. sulphuric.*; bij verzuimde zuivering der eerste wegen zacht verkoelende afvoerende middelen, bijzonder tamarinden; verkouding moet zorgvuldig vermeden worden, ter voorkoming van het inslaan.

Wanneer de uitslag terugtreedt, komt het op de werking aan; volgt er geene nadeelige werking, en vergoedt, zoo als dit somtijds geschiedt, de natuur door vermeerdering eener andere afscheiding, b. v. des darmkanaals, de huidcrisis, dan heeft men niets verder te doen, dan den lijder warm te houden. Volgen er echter gevaarlijke ziekteverplaatsingen op, zenuwtoevallen, hersen- of longaandoeningen, dan moet er zoo spoedig mogelijk op de herstelling der huidcrisis gewerkt worden door mostaardpappen, spaanschevliegpleisters, kampher, muskus, warme baden. Echter kan ook hier bij voorbeschikte voorwerpen eene plaatselijke ontsteking ontstaan, welke bloedontlasting vereischt (z. *morbilli*).

Slepende gierstuitslag.

De gierstuitslag kan ook zonder koorts ontstaan, en heeft dan eenen onbepaalden, dikwijls zeer langen duur, of er blijft eene voorbeschiktheid in de huid na, welke hem steeds weder doet verschijnen. — Deze uitslag is gewoonlijk slechts de vorm of de afzetting van eene of andere vochtontmenging. Zoo heb ik b. v. gezien, dat bij lijders aan jicht en podagra in het voorjaar zulk een gierstuitslag ontstond, en zij dan voor een jaar vrij bleven van voeteuvel en andere jichtaanvallen. Even zoo gaat het met den gierstuitslag bij scheurbuik.

De behandeling rigt zich alleen naar de ten grondslag liggende vochtontmenging. Bovendien de algemeene huidzuiverende middelen, bijzonder baden en herhaald koppen.

Petechiae.
Blutsvlekken.

Diagnosis. Violetkleurige, bruine, zwarte, soms ook roode vlekken, van 1 tot 2 lijnen in doormeting, gewoonlijk rond, omschreven, naauwkeurig begrensd, doch somtijds van eenen ongelijken vorm, en in de omliggende huid vervloeijend, op alle deelen des ligchaams, zonder orde en tijdsbepaling verschijnend, zoowel met als zonder koorts (*petechiae acutae*, *febris petechialis*, vlekkoorts, *et chronicae*). Somtijds komen er ook wel groote vlekken van eenige duimen in omvang (*ecchymoses*, *vibices*). Bij de kleinere wachte men zich, ze met vloobeten te verwisselen, op welke zij zeer gelijken; het punt van den steek in de laatste onderscheidt ze.

De koortsige kunnen (even als de gierstuitslag), zoowel dadelijk in de eerste dagen, als in de volgende, soms eerst laat, uitbreken. Zij staan gedurende eenen geheel onbepaalden tijd en verdwijnen zonder afschilfering. Gewoonlijk maakt haar verschijnen geene verandering in de ziekte, maar soms zelfs toename daarvan (*pet. symptomaticae*), slechts zelden verbetering (*pet. criticae*).

Pathogenie. De naaste oorzaak zijn kleine uitvatingen van bloed onder de huid (dus eigenlijk tot de klasse der bloedvloeijingen behoorende, met welke zij ook vaak verbonden zijn), gewoonlijk gevolg van algemeene zwakte en ontbinding des bloeds, weshalve zij dikwijls een begeleidend verschijnsel van de rotkoorts zijn: maar somtijds slechts eene plaatselijke prikkeling en verzwakking der huid, door overmatig warmhouden en verhitting, waardoor zij ook bij ontstekingkoortsen kunnen voorkomen; somtijds ook slechts sympathisch, bijzonder gastrische prikkeling, zoodat zij dikwijls, even als de gierstuitslag bij gastrische en wormkoortsen, bijzonder na het verzuimen der noodzakelijke zuiveringsmiddelen, ontstaan; eindelijk ook als begeleidsters der crisis, waar zij echter slechts als

verschijnsel en vorm daarvan, niet als oorzaak moeten beschouwd worden. — Zij moeten dus in haar ontstaan geheel met den gierstuitslag gelijk gesteld worden, en zijn er ook dikwijls mede verbonden. Even zoo kunnen ook epidemiën ontstaan, welke haar tot begeleidsters hebben. Besmettelijk zijn zij niet, echter kan de begeleidende Typhus aanstekelijk zijn en zij door hem tevens medegedeeld worden.

Therapie. De hoofdaanwijzing is, geheel als bij gierstuitslag, haar ontstaan zoo veel mogelijk voor te komen, en wanneer zij ontstaan zijn, ze zoo spoedig mogelijk weg te ruimen.

Het eerste wordt bereikt door koelhouden en zuivering der eerste wegen in het begin der koorts.

Het tweede door behoorlijke behandeling der koorts naar haar verschillend karakter (meestal het typheuse, rotachtige, maar ook soms ontstekingachtige, waar zelfs bloedontlastingen noodzakelijk kunnen worden), en door het gebruik van zacht afvoerende middelen (bijzonder tamarinden), delfstoffelijke zuren, en het wasschen der huid met azijn, koele en zuivere lucht. De afvoerende middelen verdrijven ze vaak het spoedigst.

Slepende Blutsvlekken.

Deze zijn zonder koorts en niet zelden symptomatische verschijnselen van verschillende slepende ziekten; bijzonder ontstaan zij uit gastricismus en wormen. Als eigenaardige ziekte komen zij voor in de vlekziekte, *morbus maculosus haemorrhagicus werlhofii*, waar zij het voortbrengsel van eene scheurbuikachtige ontbinding des bloeds zijn en diensvolgens moeten behandeld worden (z. bloedvloeijingen).

Pemphigus.

Blaaruitslag.

Diagnosis. Blaren ter grootte eener erwt tot die van eene walnoot, gewoonlijk rond, maar door het zamenvloei-

jen van eenige, ook van eene onregelmatige gedaante, gevuld met weiachtig, waterig vocht, met een' meer of minder rooden rand omgeven, jeukend en brandend; of met koorts verbonden (*pemphigus acutus*, *febris bullosa*, blaarkoorts), dan eenige dagen blijvende staan, hierop óf weder opdroogend, óf in eene vaak langdurige ettering overgaande; óf zonder koorts (*pemphigus chronicus*, blaaruitslag) en dan steeds nieuwe blaren vormende, en maanden, zelfs jaren durende.

De acute *pemphigus* heeft, zoowel in het ontstaan als in de behandeling, de grootste overeenkomst met *erysipelas bullosum.*

De algemeene kuur is dezelfde en rigt zich naar het koortskarakter. Slechts de plaatselijke behandeling verdient bijzondere opmerkzaamheid. Men vermijde vooral het gebruik van loodmiddelen, vitriool of andere terugdrijvende middelen, want daardoor kunnen zeer gevaarlijke ziekteverplaatsingen te weeg gebragt worden. Het best is, de blaren, wanneer zij te lang staan, voorzigtig met een paar naaldsteken te openen, zoodat de opperhuid ze blijft bedekken en alleen het bevatte water uitvloeit, en de opdrooging aan de Natuur over te laten. Tegen het pijnlijk branden dienen omslagen van rozenwater met *mucilag. semin. cydonior.* Volgt er ettering op, dan vermijde men de vette zalven, die de ettering ligt slepend maken. Vertoont er zich, zoo als dit in den ouderdom of bij typheuse koortsen kan geschieden, een gangraeneus karakter, dan omslagen van kina, *aqua calcis*, kampher.

Slepende *pemphigus.*

De slepende *pemphigus* behoort tot de langdurigste en moeijelijkste geneeslijke huidziekten, omdat deszelfs verwijderde oorzaken dikwijls zeer diep liggen en moeijelijk uit te vinden zijn. Onderdrukking van andere afscheidingen, bijzonder gebrekkige pisafscheiding of algemeene kwaadsappigheden, maken meestal de oorzaak uit.

De kuur bestaat dus vooreerst in de algemeene behan-

deling der huidziekten (z. boven het algemeene), en vervolgens in het opzoeken en behandelen der bijzondere oorzaken. Alzoo het gebruik van pisdrijvende middelen bij gestoorde pisafscheiding, de kuur der bijzondere kwaadsappigheid, en hierbij kan men niet genoeg op eene verborgene, soms zeer ver verwijderde syphilitische oorzaak de opmerkzaamheid vestigen, wier radikale kuur met kwik alleen de ziekte kan wegnemen. Baden van chlorkalk, een ons op een bad, en sublimaat-baden hebben eene voortreffelijke werking.

Aphthae.

Spruw.

Diagnosis. Kleine, witte, verhevene, als het ware kleine sponsjes voorstellende, spekachtige zweren in den mond, de tong, het verhemelte en den slokdarm (soms in het geheele darmkanaal en aan den aars), welke hevig branden, soms slechts eenige dagen, maar ook soms weken en maanden lang bestaan en dan, bij haar weggaan, door gedurig nieuwe vervangen worden. — Zij wekken door hare prikkeling velerlei plaatselijke en consensuëele toevallen op, welke naar de zitplaats en den graad der hevigheid verschillen. In de keel angineuse pijnen, pijnlijk slikken, in de luchtpijp prikkeling tot hoesten, in den slokdarm en de maag misselijkheid, hik, maagkramp, braken, in het darmkanaal kolijkpijnen, doorloop, zelfs persloop, met ontlasting van loslatende spruw, *enteritis.*

Voorboden zijn: droogte in den mond en in de keel, dorst, het gevoel, alsof er een vreemd ligchaam in de keel zit, misselijkheid, poging tot braken, braken, prikkelhoest, raauwheid, steken in de keel, heeschheid, benaauwdheid, drukking in de maagstreek, branden van zuur, verdooving.

De ziekte kan door *angina*, versterving, onderbuiksontsteking gevaarlijk en doodelijk worden.

De spruw is een uitslag van het inwendig slijmvlies en

door deszelfs bijzondere bewerktuiging eigenaardig gevormd; van daar ook is zij, hoe teederder en losser deze is, des te ligter mogelijk, b. v. bij zuigelingen. Meestal wordt haar ontstaan veroorzaakt door gastrische onzuiverheden, wier ontlasting verzuimd is; voorts door onderdrukte huidafscheidingen, rheumatische, catarrhale ziekteverplaatsingen; eindelijk door algemeen bederf der vochten, weshalve zij zich ligt bij gastrische rotkoortsen voegt, en gewoonlijk in het laatste tijdperk der colliquative *phthisis* ontstaat. Zij heeft in haar ontstaan veel gelijkenis met gierstuitslag en kan zich onder gelijke omstandigheden ontwikkelen; weshalve zij ook even zoo gewoonlijk slechts verschijnsel, maar zelden crisis der koorts is. Ook kan zij eveneens epidemisch voorkomen, d. i. als een eigenaardig verschijnsel van epidemische koortsen. — Slepend kan zij somtijds alleen door ziekteverplaatsing ontstaan, zoo b. v. door het spoedig genezen van slepende zweren aan de beenen of van andere ziekten.

Therapie. De aanwijzingen zijn: verwijdering der plaatselijke of algemeene oorzaken, behoorlijke behandeling der koorts of der kwaadsappigheden, wier verschijnsel zij is, en plaatselijke genezing.

Bij de koortsige spruw is dus zuivering der eerste wegen door braak- en purgeermiddelen de hoofdzaak, en er is dikwijls niets anders tot hare genezing noodig. Bovendien zuiverheid der lucht en de behandeling der koorts naar haar verschillend karakter. Bij een wankleurig aanzien der zweren en neiging tot een rotachtig karakter het behoorlijk gebruik van versterkende, bederfwerende middelen. Plaatselijk veelvuldig zuiveren en uitspoelen van den mond en gebruik van *borax*, als een specifiek geneesmiddel, in *linctus* (zie N°. 251). Men vermijde aluin, vitriool en dergelijke zamentrekkende middelen, omdat zij een plotselijk verdwijnen der spruw te weeg kunnen brengen en daardoor gevaarlijke ziekteverplaatsingen, bijzonder naar de hersenen, veroorzaken. Slechts wanneer zij hardnekkig zijn en slepend worden, *vitriolum album*

om mede te penseelen. Bij groote pijnlijkheid slijmige afkooksels van *flor. malv.*, *rad. althaeae* tot gorgelen, bij aanleg tot rotachtigheid kina en aluin. — Bij spruw, welke dieper in den slokdarm, maag en darmkanaal zich uitstrekt, olieachtige emulsiën en ook olie- en melklavementen.

De slepende vereischt, na de plaatselijke behandeling, de kuur der kwaadsappigheid, welke haar te weeg brengt; bij onderdrukte uitslagziekten of zweren de herstelling of vergoeding derzelve door kunstmatige zweren.

De spruw der zuigelingen z. bij de ziekten der kinderen.

Scabies.
Schurft.

Diagnosis. Kleine puisten met een' roodachtigen rand, een helder, waterachtig vocht bevattend, eerst en voornamelijk tusschen de vingers en aan de handen en hevig jeukend, meest in de warmte van het bed en bij het wrijven. Bij langeren duur vormen zich korsten, nu eens drooge, dan vochtige, ook etterende. Deze ziekte kan zich over alle deelen (met uitzondering van het aangezigt) verspreiden, maar bijzonder in de huidplooijen en buigingen der gewrichten. Haar karakteristiek onderscheidingsteeken van herpetische en andere uitslagziekten is altijd hare zitplaats tusschen de vingers.

Zij is zonder koorts, en duurt, aan zich zelve overgelaten, maanden en jaren lang. In het begin zonder aanmerkelijken invloed op de bewerktuiging in het geheel (uitgezonderd groote gevoeligheid voor uitwendige koude en ongewone honger), maar bij langeren duur en groote algemeenheid eindelijk vermagering, en zelfs sluipkoorts opwekkend. De ziekte is besmettelijk.

Pathogenie. De ware schurft (*scabies vera*) heeft altijd eene eigenaardige smetstof (*contagium scabiosum*) tot oorzaak. Deze is van eenen geheel vasten aard en slechts door onmiddellijke aanraking óf van den lijder óf van de door

hem aangestokene zaken besmettelijk. Maar ook hiertoe is vatbaarheid noodig, welke soms zóó kan ontbreken, dat alle mededeeling, en zelfs de inënting, geene besmetting te weeg brengt, maar ook door verscheidene omstandigheden, hoofdzakelijk onzindelijkheid, bedorvene lucht, slecht of ontbrekend voedsel, vochtigheid en verkouding, ongemeen kan begunstigd en bevorderd worden, waaruit de groote verbreiding dezer ziekte in hospitalen, weeshuizen, legers en in oorlogstijden kan verklaard worden.

Maar de schurft kan ook als voortbrengsel en verschijnsel van inwendige ziekten ontstaan (*scabies spuria*). Hier is zij wel slechts de vorm eener andere ziekte; maar hier kan zich ook eindelijk eene smetstof ontwikkelen en zij aldus besmettelijk worden. Daartoe behoort de syphilitische, de scrophuleuse, de jichtige en scorbutische schurft, ook de kritische, een schurftachtige uitslag, met en door welken de crisis van acute, zoowel als van slepende ziekten plaats grijpt.

Ook bij de ware schurft onderscheide men wèl de oorzaken van haar ontstaan en de oorzaken van haren duur en hardnekkigheid. Deze zijn dikwijls de meest door de ziekte voortgebragte zwakte, of eene complicatie met eene andere ziekte en kwaadsappigheid. — De in de puisten gevondene mijten zijn niet de oorzaak, maar de uitwerking, parasiten van de schurft.

Therapie. De kuur heeft de volgende aanwijzingen: Vernietiging van de specifieke smetstof door een specifiek middel, en dit middel is de zwavel (die even specifiek de *scabies* geneest als kwik de *syphilis*), verbetering der huidwerkzaamheid en verwijdering der de ziekte voedende en begunstigende bijoorzaken.

Maar hierbij komen velerlei zwarigheden en gewigtige omstandigheden. Men kan namelijk, alleen door eene plaatselijke aanwending van het specifiek middel op de huid, wel de ziekelijke werkzaamheid der huid onderdrukken, maar de smetstof zelve, die reeds dieper is in-

gedrongen, wordt daardoor niet vernietigd, en het gevolg is, óf dat de schurft gedurig weder verschijnt, óf, wat nog erger is, dat zij op andere deelen overslaat en dikwijls zeer gevaarlijke en hardnekkige ziekteverplaatsingen veroorzaakt. Zoo kan longtering (schurft van de long), waterzucht, maagkramp (schurft van de maag), vallende ziekte en alle zenuwziekten daaruit ontstaan. Nog bedenkelijker is dit, wanneer de schurft gecompliceerd is met eene andere ziekte, of wel het voortbrengsel eener andere ziekte is.

De bijzondere kuur moet dus op de volgende wijze ingerigt worden. Men onderscheidt de volgende gevallen.

1) De schurft is door besmetting bij een overigens gezond individu ontstaan en nog nieuw, d. i. eerst sedert 8, 14 dagen. — Hier kan men met regt aannemen, dat de smetstof nog oppervlakkig en plaatselijk in de huid is, en hier kan men dadelijk de zwavel ook plaatselijk aanwenden, en er is ter vernietiging der smetstof en gevolgelijk tot het wegnemen der ziekte niets anders noodig, dan het wasschen der aangetaste plaatsen met zwavelwater of het inwrijven van zwavelzalf, of, wat het best en zindelijkst is, met zwavelzeep (2 deelen groene zeep met 1 deel zwavel alle avonden op de plaats van den uitslag ingewreven en des morgens een zeepbad). Echter zal men het best doen, daarmede het inwendig gebruik van zwavel (dagelijks 1 drachme *flor. sulphur.*) te verbinden; dit voorkomt elk nadeel en ondersteunt het uitwendig gebruik; want het inwendig gebruik van zwavel is tevens een uitwendig, de geheele uitwaseming wordt zwavelig. Bij ligte besmettingen is het enkel inwrijven van zeep op de plaatsen van den uitslag en eenige zeepbaden ter genezing voldoende; echter moet de inwrijving zóó geschieden, dat de puisten zich openen, des avonds, en dan moet de zeep er op blijven tot den anderen morgen, wanneer de plaatsen met warm zeepwater of een zeepbad gebrand worden. — Bij kinderen is het *ungt. helenii* een voortreffelijk, onschadelijk en dikwijls onovertrefbaar middel, waarmede men dagelijks den uitslag inwrijft.

2) De schurft is door besmetting in een gezond individu ontstaan, maar reeds ouder. — Hier is vooral eerst eenige dagen lang het inwendig gebruik van zwavel noodig, eer men tot het uitwendig overgaat. Daarbij het drinken van een' bloedzuiverenden drank (z. N°. 202) en zeepbaden.

3) De schurft is door besmetting, maar in een ongezond individu, ontstaan. — Hier moet de kuur der schurft met de kuur der zamengestelde ziekte gepaard gaan; meestal bij kinderen klierziekte.

4) De schurft is reeds oud en diep ingeworteld. — Hier zijn buiten de zwavel ook nog middelen noodig, welke het watervaat- en huidstelsel krachtig in werkzaamheid brengen, voornamelijk kwik. Een bijvoegsel van *aetiops min.*, de *pulveris pluimeri* bij de zwavel, bevordert dit doel voortreffelijk. Ook dient hier het gebruik der Werlhofsche zalf (z. N°. 252) alle avonden in de handgewrichten ingewreven, of de versterking der zwavelzalf door het bijvoegen van *vitriol. alb.*, *veratrum album*, het wasschen met een *decoct. hb. nicotianae* en zwavelbaden. Daarbij het inwendig gebruik van een afkooksel van *rad. bardan.*, *sarsaparill.*, *lign. guajac.*, ook de *resina guajac.*, ½ drachme dagelijks. Voornamelijk echter de uiterste zindelijkheid; want de éénige oorzaak van het niet wijken der schurft ligt dikwijls alleen dáárin, dat de lijder zich zelven gedurig weder besmet; dus het veelvuldig verwisselen van onderkleederen, beddegoed, kleeding. Voorts kan, bijzonder bij arme, of door voorafgaande ziekten, zelfs door den langen duur der schurft zelve, verzwakte voorwerpen, zwakte der bewerktuiging oorzaak der hardnekkigheid zijn, en hier is vaak eene krachtige voeding alleen de beste ondersteuning der schurftkuur, ook het medegebruiken van versterkende geneesmiddelen; bijzonder heeft de *arnica* mij zeer werkzaam geschenen. — Eindelijk kan ook de complicatie eener andere ziekte dikwijls de éénige oorzaak van de hardnekkigheid der schurft zijn, en hier beveel ik bijzonder het onder-

zoek aan naar eene verborgene *syphilis*, *scrophulosis*, of scheurbuikachtige *diathesis*, en de behoorlijke behandeling daarvan.

5) De schurft is zonder besmetting ontstaan, en slechts het voortbrengel en verschijnsel eener andere ziekte, *syphilis*, *scrophulosis*. Hier moet deze ziekte behoorlijk behandeld worden, en wanneer dit niet toereikend is, eindelijk de specifieke kuur van de *scabies*.

Onderdrukking van de schurft.

Er kunnen, zoo als boven getoond is, door het te plotseling verdrijven van den uitslag, zonder behoorlijke voorbereiding, de ergste ziekteverplaatsingen van de schurftstof naar binnen en de gevaarlijkste en hardnekkigste ziekten ontstaan. Ook hierbij is de zwavel het ware en zekere geneesmiddel; longteringen, zenuwziekten, zelfs waterzuchten kunnen daardoor dikwijls geheel alleen genezen worden. Tevens kunstmatige zweren.

Herpes.

Ringworm, Haarworm.

Diagnosis. Kleine, troepsgewijs verschijnende puisten op eenen rooden grond, somtijds slechts op ééne, somtijds op meer plaatsen des ligchaams, somtijds klein en omschreven, somtijds zich gedurig verder uitbreidend, zelfs soms geheele ledematen bedekkend, jeukend, in eenen hoogen graad brandend en pijnlijk, welke óf droog blijven (*herpes siccus*), met gedurig afschilferende, nu eens in grootere plekken, dan weder als meel (*herpes farinosus*) en zich gedurig op nieuw ziekelijk weder vormende opperhuid, of een waterig scherp vocht uitzweeten (*herpes humidas*) en dan vaak korsten en verzweringen vormen, welke dan met hevig pijnlijk jeuken steeds dieper en wijder om zich heen vreten (*herpes exedens*, *phagedaenicus*, *esthiomenos*, *lupus*), waaruit dan de herpetische zweer ontstaat, welke zich door ichoreuse, onvolkomene ettering,

uitzweeting van eene scherpe waterachtige wei, en eeltachtige verdikking des celweefsels onderscheidt. — Deze ziekte is zonder koorts en niet besmettelijk.

De ziekte kan menigerlei vormverscheidenheden aannemen, en eindelijk zelfs in eenen lepreusen toestand ontaarden. Men heeft daaruit eene menigte soorten gemaakt en deze met verschillende namen beschonken. Maar dit is eene onnutte uitbreiding van de Nosologie, want hét zijn slechts verscheidenheden eener zelfde ziekte, slechts door het individueele des lijders bepaald. Voor den practicus blijven zij altijd *herpes* en de behandeling blijft dezelfde.

Het beloop en de duur zijn zeer verschillend, soms slechts kort, soms maanden en jaren lang, zelfs het geheele leven door, soms blijvend, soms periodisch, verdwijnend en terugkeerend, waarbij de jaargetijden eenen bijzonderen invloed hebben (bij drooge zomerwarmte minder, bij vochtige, koude lucht meer); somtijds op eene plaats bepaald, soms dwalend, zich van de eene plaats naar de andere verplaatsend.

Deze ziekte behoort tot de zeer lastige en hardnekkige. Maar gevaarlijk kan zij slechts worden, óf door groote algemeenheid, ontaarding en vernietiging der huidverrigting en daardoor opvolgende *hectica*, óf door terugtreden en verplaatsing op inwendige edele deelen.

Pathogenie. Naaste oorzaak: een eigenaardig bederf en afwijking van de bewerktuiging der huid, van hare afscheiding en reproductie, waardoor zich eindelijk eene algemeene kwaadsappigheid (herpetische scherpte), maar geene smetstof kan ontwikkelen. — De verwijderde oorzaken zijn: de erfelijke aanleg (hij kan niet ontkend worden, en is zelfs eene der menigvuldigste oorzaken, waardoor deze ziekte aan geheele familiën eigen kan worden); ziekten der lever en daardoor voortgebragte scherpte der gal; klierziekte, *scrophulosis;* slepend onderdrukte huiduitwaseming (vochtige woning); scherp, te gezouten of vet voedsel; haemorrhoïdale bloedophooping naar de huid;

afwijkingen der aanbeijen, eene veelvuldige oorzaak; gebreken van den stondenvloed, zwangerschap; plaatselijke prikkeling der huid door te groote warmte of ruwheid der kleeding; de ouderdom, door de daarmede gepaarde droogte en onwerkzaamheid der huid, of ook der nieren; eindelijk ook algemeene kwaadsappigheden, bijzonder eene verborgene syphilitische. Eene zeer zachte, teedere huid geeft voorbeschiktheid tot deze ziekte, bijzonder tot *herpes farinosus.*

Therapie. Het eerste en gewigtigste blijft ook hier: het opzoeken en behoorlijk behandelen der verwijderde oorzaken. Dus bovenal een matige, zachte, niet te rijkelijke leefregel, nalaten van alle scherpe, verhittende spijzen en dranken, drooge, zuivere lucht. Wanneer er gebreken van de galafscheiding of van de lever bestaan, het gebruik van oplossende, de galafscheiding bevorderende middelen. Is de oorzaak haemorrhoïdaal, hetwelk men aan het meer phlogistisch karakter van den *herpes* en aan de voorafgegane of daarmede afwisselende aanbeijenbezwaren herkent, dan zwavel en behandeling der aanbeijen. Even zoo bij stoornissen van den stondenvloed. Wanneer de grondslag scrophuleus is, kwikmiddelen, *baryta;* wanneer zij jichtig is, *guajac* en andere jichtmiddelen; syphilitisch, dat vaak de verwijderde en verborgene oorzaak is, kwikzilver.

Waar geene dezer oorzaken kan ontdekt worden, of deze weggeruimd zijn, en de huidziekte nog voortduurt, moet de kuur dadelijk tegen de naaste oorzaak, het huidbederf en de herpetische scherpte, ingerigt worden (de specifieke ringwormkuur), en hier verdient de *dulcamara* onder alle middelen de eerste plaats, óf in afkooksel van 2—4 drachmen dagelijks, óf in extract 1 tot 2 scrupels dagelijks, en vervolgens het *antimonium crudum* (tot 1 drachme en meer dagelijks met *magnesia*). Het krachtigst de verbinding van beide middelen in pillen (zie N°. 248); zoo ook Pluimer's poeder, *Pulvis antidyscrasicus* (zie N°. 201), sublimaat, afkooksel van *cort. ulmi, sul-*

phur, *sulphuret. calcis stibiat.* (het kunstmatig zwavelwater) *resin. guajac.*, sublimaat met *dec. sarsaparill.*, potlood van 1 scrupel tot 1 drachme dagelijks; een sterk afkooksel van de *herb. jaceae* aanhoudend gebruikt; bij de hardnekkigste herpes hielp het *decoct. zittmanni.* Bij een phlogistisch karakter des ringworms weikuur, de versch geperste sappen van *hb. et rad. taraxac.*, *gram.*, *hb. tussilag.*, *nasturt. aquat.*, *fumariae*, herhaald koppen; hier bewijst ook dikwijls het *acid. muriat.* (10 tot 25 droppels dagelijks 3 maal) voortreffelijke diensten, waardoor men zelfs de hoogste graden, zelfs *ichthyosis*, genezen heeft. Aanhoudend gebruik der baden, voornamelijk met zeep, met 1 pond *cort. ulmi* of zwavel, en hier verdienen de koele zwavelbronnen, inzonderheid van Neundorf en Eilsen, als ware *specifica*, de grootste aanbeveling bij ingewortelden ringworm. Ik heb daardoor de boosaardigste, etterende, korstige ringwormen zien genezen, welke voor geen middel wilde wijken. In hardnekkige gevallen ook sublimaatbaden. Hiermede verbinde men nu het gebruik van plaatselijke middelen. Maar hierbij behoort vooreerst de waarschuwing, geene terugdrijvende, bijzonder geene loodmiddelen, aan te wenden, omdat daardoor het terugtreden van den ringworm en eene hoogst gevaarlijke verplaatsing van denzelven op inwendige deelen kan bewerkt worden. Bij ligten droogen ringworm is het inwrijven met gekneusde walnoten of versch uitgeperste walnootolie (*oleum juglandum*) het best, zoo ook het wasschen met eene oplossing van *borax* (zie N°. 249) vooral voor het aangezigt, aanbevelenswaardig, *murias calcis* of chlorkalk, *aqua calcis*, bijzonder met kokosnootoliezeep, zwak sublimaatwater, het inwrijven van de witte praecipitaatzalf in den omtrek van den uitslag, *borax* in den vorm van zalf. Bij vochtigen, pijnlijken ringworm de kalkzalf, welke bijzonder bij worm in het aangezigt aanbeveling verdient. Tot mindering van het hevig branden is niets beter dan *sperma ceti* met *ol. amygdal.*, en wanneer dit niet genoegzaam bedarend werkt,

dikwijls herhaalde omslagen van room. Bij ontstekingachtigen, zeer pijnlijken worm, bijzonder in het aangezigt, is dikwijls het best bedarende middel en tevens wezenlijk geneesmiddel het opleggen van lappen met versch water, alle uren herhaald; bij nog hevigeren het gedurig herhaald opleggen van versch gekneusde bladeren van *beta alba* of *plantago* met het sap, waardoor ik den ergsten etterenden en voortvretenden vorm dezer ziekte in het aangezigt (*Sycosis*) heb zien genezen. — Ook het eenvoudig bedekken met leder is dikwijls het beste geneesmiddel. Bij den hardnekkigsten, aan alle middelen wederstand biedenden ringworm is dikwijls teer (*pix liquida*) het krachtigst en volkomen genezend middel, in den volgenden vorm: 1 kopje teer, 2 eijerdoren en 1 kopje room tot eene zalf gemengd en 2 maal daags ingewreven.

Tot de hardnekkigste soorten van ringworm behoort de *sycosis menti*, *lupus*. Hier is, wanneer de bovengenoemde middelen niet helpen, het *decoct. zittmanni* het beste geneesmiddel.

Bij elken hardnekkigen ringworm, en bijzonder bij het gebruik van plaatselijke middelen, zijn afleidingen door kunstmatige zweren en afvoerende middelen aanbevelenswaardig, deels tot bevordering der kuur, deels tot voorkoming van ziekteverplaatsingen op inwendige deelen.

Crusta lactea.

Melkkorst, dauwworm.

(z. Ziekten der kinderen).

Crusta serpiginosa.

Dezelfde korstige uitslag van de onderste helft des aangezigts bij volwassenen; wordt even zoo behandeld als *herpes*.

L e p r a.
M e l a a t s c h h e i d.

Diagnosis. Bultige, opgezette, knobbelige, geheel ontaarde huid, met dikke, schubsgewijs over elkander liggende korsten en tusschenloopende etterende plekken en hevig branden en jeuken, op verscheidene plaatsen des ligchaams, zelfs in het gelaat. Eindelijk volledige verwoesting van de bewerktuiging der huid.

Deze ziekte heeft verscheiden graden en vormen.

In den hoogsten graad (*Lepra orientalis*), die in Europa niet meer voorkomt, worden geheele deelen, oogen, neus, handen, voeten vernield, en gaan in versterving over. Er ontstaan diep invretende zweren. De pijnen zijn buitengewoon hevig, bijzonder des nachts. Het geheele ligchaam is met korsten bedekt, en deszelfs vorm, het meest in het aangezigt, onkenbaar. Er voegen zich zwelling, benaauwdheid, doofheid, heeschheid, teringkoorts bij, en de dood door uittering volgt. Deze graad is duidelijk aanstekelijk.

In den minderen graad (*Lepra occidentalis*) zijn alle toevallen geringer, de vernieling van de huid minder aanmerkelijk, de ziekte meer plaatselijk; zij tast geene inwendige deelen aan en is dus niet doodelijk noch besmettelijk.

Bij de *elephantiasis* is de huid van afzonderlijke deelen, bijzonder der voeten, verdikt, verhard en met eene dikke, bultige korst overtogen (als de huid van den olifant), welke op verscheidene plaatsen een' kwalijk riekenden en bijtenden ichor afscheidt.

Vitiligo onderscheidt zich door groote witte vlekken van de huid, met gedurige zemelachtige afschilfering van de huid en verharding van het onderliggende celweefsel.

Pellagra (dat even zoo een vorm dezer ziekte schijnt te zijn) vormt op den rug en de ledematen groote roosachtige, zeer brandende, dikwijls in blaren overgaande huidplekken, met herhaalde afschilfering der opperhuid,

welke in de lente verschijnen en in den winter verdwijnen. Het zenuwstelsel, bijzonder der hersenen, is daarbij zeer aangetast, waardoor er zich ligtelijk zielsziekten daarbij voegen. Deze ziekte is endemisch en komt alleen in Opper-Italië voor.

Slechts de mindere graden van *lepra* komen nog, schoon zelden, in Europa voor. De hevige vorm der ziekte is door de daartegen in vorige eeuwen aangewende zorgvuldige huizen van afscheiding (leprozenhuizen) bij ons uitgeroeid en alleen nog in het Oosten te vinden.

De oorzaak der hevige oostersche of veeleer echte melaatschheid is eene eigenaardige smetstof. De ligtere westersche soorten schijnen op melaatschheid gelijkende vormen van andere huidziekten te zijn, en meer tot de klasse van den hoogsten graad van herpetisch huidbederf te behooren.

De genezing is zeer moeijelijk. Zij moet volgens dezelfde grondstellingen en met dezelfde middelen ondernomen worden als die van den *herpes*. Vooral zijn kwikmiddelen, *antimonialia*, sublimaat met opium, *cicuta*, afkooksel van *rad. caric. arenar.*, *lapath. acut.*, uitwendige aanwending van kwikbereidingen, zout-, zwavel- en sublimaatbaden, het gebruik der *tinct. cantharidum* tot 30, 40 droppels, van *acid. muriat.*, bij den ergsten graad het uitwendig gebruik van rattenkruid aanbevelenswaardig.

Erythema. Phlyctaenae.
Roodheid van de huid. Huidverhitting. Brandblaartjes.

Diagnosis. Roode vlekken, kleine blaartjes of etterende blaartjes, die na eenige dagen weder verdwijnen, bijzonder in het aangezigt.

Eene ligte onbeduidende huidziekte, welke bijzonder bij jonge meisjes zeer gewoon en lastig is.

De gewone oorzaak is volbloedigheid, ophooping van

bloed naar het hoofd, dikwijls door te vast inrijgen en verstopping veroorzaakt, eene teedere huid.

De kuur bestaat in vermindering der volbloedigheid, verkoelende, weinig voedende, plantaardige spijzen, vermijding van alles wat verhit, van wijn, koffij, bier, veel water drinken, en afleiding door vaak herhaalde afvoerende middelen, bitterwater, *fol. senn.*, *rad. jalap.* en voetbaden, ook herhaald koppen en uitwendig het wasschen met *aqua cosmetica* alle avonden.

Niet zelden verschijnt eene dergelijke vlugtige roodheid in de huid, ook bij catarrhale en rheumatische koortsen, bijzonder bij kinderen, als wanneer zij vaak voor roodvonk- of mazelvlekken wordt gehouden. Maar zij verdwijnt spoedig weder, laat geene afschilfering na en is slechts eene symptomatische huidprikkeling van de catarrhale en rheumatische scherpte, welke met de koorts ook verdwijnt en geene bijzondere behandeling vordert.

Favus, tinea.
Hoofdzeer.

Diagnosis. Kleine zweren op de behaarde deelen van het hoofd, welke eene kleverige, kwalijk riekende stof afscheiden, hevig jeuken opwekken en korsten vormen. Deze ziekte komt in twee vormen voor: *favus*, *achores*, de ligtste graad, het gewone hoofdzeer, en *tinea*, het kwaadzeer, waarbij het hoofd met witte, vast aangehechte korsten bedekt is en de haarwortels gezwollen zijn. — Het hoofdzeer is eene zeer gewone ziekte der kinderen, maar is merkbaar zeldzamer geworden, sinds de kinderen gewend worden met het bloote hoofd te loopen en hunne haren korter worden afgesneden. Het kwaadzeer daarentegen is zeldzamer, maar eene zeer hardnekkige ziekte.

De oorzaken zijn onzindelijkheid, te warm houden van het hoofd, het menigvuldigst scrophuleuse kwaadsappigheid en verstoppingen der darmscheilklieren, ook onderdrukte huiduitwaseming. De *tinea* is eene idiopatische

kwaal, en heeft hare naaste oorzaak in zwelling en ziekte der haarwortels.

De kuur van het gewone hoofdzeer: zindelijkheid van het hoofd, veelvuldig kammen en afsnijden der haren (waarbij echter voorzigtigheid moet worden aanbevolen, om ze niet te kort, bijzonder bij ruw weder, af te snijden, dewijl dit even als het plotseling aflaten van eene bonte muts kan werken en het terugtreden van den uitslag te weeg brengen), het afwasschen van het hoofd met laauw zeepwater, het bestrijken en weeken der harde korsten met boter of vet, en daarbij inwendig het gebruik van *aethiops min.* met rhabarber en *carb. magnes.*, eene thee van *lign. sassafras* en alle 8 dagen een afvoerend middel van *rad. jalap.* met *calomel.* Hiermede wordt de kuur gewoonlijk voleindigd. Wanneer de ziekte hardnekkiger is, zijn baden, Pluimer's poeder met *guajac*, ook *cicuta* noodig. Zelden heeft men uitwendig versterkende middelen noodig, en men zij daarmede zeer voorzigtig; omdat zij ligt terugtreding en gevaarlijke zickteverplaatsingen naar de hersenen en zinswerktuigen kunnen veroorzaken. In hardnekkige gevallen is het opleggen van 3 dubbel op één gevouwen koolbladen, dagelijks driemaal herhaald, een zeer goed middel, waardoor langzamerhand alle korsten loslaten en dan de kuur door olieachtige inwrijvingen voleindigd wordt.

De *tinea* vereischt eveneens het inwendig gebruik van bovengenoemde middelen; maar de hoofdzaak der kuur bestaat in verwijdering der zieke haarwortels. Daartoe dienen smalle strooken pikpleister (hars met een weinig meel gemengd), waarmede men dagelijks eene kleine plaats belegt, en, wanneer zij gedroogd zijn, aftrekt, waarbij de haarwortels vast blijven zitten. Of ook de *gumm. ammoniac. c. acet. squill. coct. ad consistent. empl.* opgelegd en zóó lang laten liggen, tot het ligt loslaat. Bij zeer hardnekkig kwaadzeer een mengsel van 1 eetlepel van eene oplossing van kwikzilver in salpeterzuur, met even zoo veel boter gemengd en de plaatsen daarmede

bestreken, en dit dagelijks herhaald, totdat zij geheel gezuiverd zijn.

Gutta rosacea. *Vari.*
Koperuitslag. Vinnen.

Diagnosis. Groote, purperroode, dikwijls ook bruinroode, koperkleurige, het gevoel van hitte opwekkende, somtijds verhevene vlekken in het gelaat, bijzonder op den neus.

De *vari* komen voor als ronde, eeltachtige, kegelvormig verhevene knobbeltjes, welke aan de spits openbreken, en eene etterachtige, of waterige, soms ook bloedige vloeistof uitzweeten, bijzonder in het gelaat, maar ook op andere deelen.

Beide soorten van uitslag komen afzonderlijk, maar ook vereenigd voor, en beide hebben gelijke oorzaken.

De hoofdoorzaak is eene eigenaardige voorbeschiktheid van de huid, van waar de koperuitslag erfelijk en aan geheele familiën eigen zijn kan. De meest gewone opwekkende oorzaak is overmaat in het gebruik van geestrijke dranken; echter kunnen ook gebreken van de galafscheiding en den stondenvloed oorzaak zijn.

De kuur is moeijelijk. Zij bestaat in verwijdering der oorzaken, afleiding door afvoerende middelen en lang onderhouden kunstmatige zweren op de armen; voetbaden met mostaard, het dragen van gewast taffen sokken aan de voetzolen en plaatselijk het wasschen met het cosmetische water (zie N°. 249), het inwrijven van witte kwikzalf in den omtrek, of, zoo dit niet helpt, het hier specifiek werkzaam mengsel van zwavel en kampher (zie N°. 250). Ook hier moet wèl opgemerkt worden, dat men zich van geene snel terugdrijvende middelen moet bedienen, omdat daardoor gevaarlijke ziekteverplaatsingen kunnen ontstaan.

Furunculus. *Carbunculus.*
Bloedzweer, bloedvin. Kool.

Bloedzweer.

Diagnosis. Ronde, of kegelvormige, harde verhevenheden van de grootte van eenige lijnen, tot die van verscheidene duimen, welke langzaam ontstoken worden, eene bruinroode kleur aannemen, eindelijk openbreken en eenen met bloed gemengden etter uitstorten, maar in de diepte eene etterprop, d. i. eene hoeveelheid van door den etter verweekt celweefsel bevatten, welks terugblijven echter, al sluit de zweer zich ook, op de plaats van de verzwering eenen knobbel nalaat, die vroeger of later weder openbreekt. Zij kunnen op alle plaatsen des ligchaams ontstaan, bijzonder in de gewrichtsbuigingen en waär ophooping van vet is.

De oorzaken zijn de algemeene der huidziekten. De oorzaak van den vorm schijnt dikwijls in eene eigenaardige gesteldheid van de huid zelve te liggen, van waar men menschen aantreft, die bij de minste aanleiding en bijna gedurig aan bloedzweren lijden. Zeer dikwijls zijn zij de gevolgen van crisis, en komen op na heete koortsen, heete uitslagziekten, op het einde van de schurft en van andere slepende uitslagziekten, ook als jichtcrisis.

De kuur bestaat plaatselijk dáárin, dat men ze door verweekende en prikkelende omslagen (van *sem. lini*, *hyoscyam.*, *crocus* met melk gekookt), en *empl. diachyl. comp.* of *oxycroc.* spoedig en volkomen tot rijpheid brengt en, na het doorbreken door prikkelende digestiefzalven, de uitdrijving van de prop tracht te bespoedigen. Bij de algemeene neiging tot vorming van bloedzweren, waar gedurig nieuwe opkomen, dient de algemeene kuur der huidziekten of der bijzondere ziekte, waarvan zij een vorm is.

Carbunculus (kool, kwaadaardige bloedzweer), *pustula nigra* (zwarte blaar).

Groote omvang, hevige pijnen, wankleurige, blaauwachtige, ook zwarte vlekken, eindelijk koudvurige blaren. De kool komt meest voor in den nek en tusschen de schouderbladen, als verschijnsel van gastrische zenuwkoortsen, en is levensgevaarlijk; want uit de plaatselijke versterving verbreidt zich ligt eene doodelijke rotting door de geheele bewerktuiging.

De kuur bestaat in de kuur der koorts (eerst een braakmiddel, en dan de krachtigste bederfwerende, opwekkende middelen), en in de behoorlijke heelkundige behandeling, eerst eene diepe kruisgewijze insnijding tot op het levende en daarna de aanwending der krachtigste bederfwerende, balsamische middelen, kina, *arnica*, *myrrha*, kampher, geheel de behandeling van het koud vuur, zoo als de heelkunde die leert. — Bij eenen minderen graad dezer ziekte zijn dikwijls reeds alleen omslagen van *aqua oxymuriat.* met behoorlijke scarificatiën verbonden, toereikend geweest.

De *carbunculus contagiosus* (miltvuurkool) ontstaat door besmetting van het miltvuur van buiten af, en is een verschijnsel dezer besmettelijke ziekte, even als de *bubo* en *anthrax* verschijnsel van pest (z. besmettelijke koortsen).

Intertrigo. Smetten. — *Rhagades.* Barsten in de huid.

Diagnosis. Bij de *intertrigo* wordt de huid in de buigingen der gewrichten, aan de schaamdeelen, de lippen ontveld, springt open en is pijnlijk.

Bij kleine kinderen komt dit het meest voor als gevolg van onzindelijkheid of van scherpte van het zweet en van de pis. Men wachte zich voor het gebruik van loodmiddelen of andere snel opdroogende middelen. Het best is koud water en bepoederen met *semen lycopod.*

Hetzelfde geldt van volwassenen, bijzonder vrouwen

welke dikwijls daarmede geplaagd zijn; echter onderzoeke men, of er ook eene inwendige oorzaak bestaat.

Het openspringen van de huid aan handen en voeten, dat bij het veranderen van het jaargetijde voorkomt, hangt gewoonlijk van de vorst af, maar soms ook van algemeene oorzaken en kwaadsappigheden, b. v. jicht.

De geneeswijze vereischt het gebruik van zachte, vette middelen, amandelzeep, *butyr. cacao*, bijzonder *sebum cervin.*, dat onder alle vetsoorten de voorkeur verdient, waardoor tevens bewezen wordt, dat de verschillende vetsoorten, ofschoon ook scheikundig gelijk, echter én dierlijk én in hare werking op het levende niet gelijk zijn; want er zijn menschen, die eene zoo gevoelige huid hebben, dat zij geen ander vet, dan dit verdragen. — Ook *borax* in de verbinding van de *aqua cosmetica.* Wanneer het een gevolg van koude is, dan is de behandeling der *perniones* noodig. Dikwijls maakt ook eene kwaadsappigheid, bijzonder jicht, den grondslag uit, die dan behoorlijk moet behandeld worden. — Echter kan ook bij beide ziekten eene te groote teederheid en weekheid der opperhuid de oorzaak uitmaken, waar zamentrekkende wasschingen en koude baden dienstig zijn.

Lentigo. Zomersproeten. — *Ephelis.* Levervlekken.

Lentigines: kleine, geelachtig bruine vlekken in het gelaat en ook op de handen, zonder jeuken, die in de lente en den zomer opkomen, in den winter verdwijnen, meest bij het vrouwelijk geslacht en bij blonde, roodharige voorwerpen, in het algemeen, bij eene fijne, witte huid.

Ephelides: gele, bruine vlekken, ter grootte van ééne of meer lijnen, soms ook van één' of meer duimen, somtijds slechts op enkele plaatsen, somtijds overal, gewoonlijk zonder, maar somtijds ook met jeuken en afschilfering der opperhuid verbonden.

Beide zijn slechts oppervlakkige aandoeningen van de huid. Maar bij levervlekken ligt gewoonlijk de oorzaak aan eene galachtige kwaadsappigheid; óf polycholie, óf gestoorde verrigting der lever. Ook kunnen afwijkingen van den stondenvloed dezelve voortbrengen, en er zijn vrouwen, die het bestaan van zwangerschap aan het verschijnen van levervlekken herkennen, welke dan met de bevalling weder verdwijnen.

De kuur der zomersproeten vereischt vermijding van de zonnestralen, van het wasschen onmiddellijk vóór den overgang in de vrije lucht en het gebruik van de *aqua cosmetica* des avonds vóór het naar bed gaan.

De levervlekken worden het zekerst door *borax* verdreven, maar in eenen geconcentreerden vorm (*borax* ½ drachme in een ons *aqua rosarum* opgelost en de vlekken daarmede herhaalde malen bevochtigd), maar bij teekenen van galachtige scherpte met oplossende gal- en bloedzuiverende middelen verbonden.

Comedones.

Medeëters.

Diagnosis. De huid van het geheele ligchaam is dood, slap, bleek en droog, met eene menigte kleine, verhevene, zwartachtige punten, uit welke zich eene verdikte stof, in den vorm van een klein wormpje, laat uitdrukken. Bij eenen hoogen graad dezer ziekte is de huid met zulke wormvormige draadjes bedekt. Daarbij voegen zich alle teekenen van atrophie, algemeene vermagering, zwakte, gelaatstrekken van den ouderdom. Het einde is de dood door verzwakking.

Deze ziekte komt slechts bij kinderen in de eerste levensjaren voor en heeft haren grond in eene levenloosheid der huid, en daardoor geheel gestoorde afscheiding en opslorping derzelve, waardoor zich in de huidkliertjes die verdikkingen vormen, welke men verkeerdelijk voor wor-

men, en, daar natuurlijk de geheele voeding daarbij lijdt, voor medeëters heeft gehouden.

De verwijderde oorzaken zijn altijd onzindelijkheid, verwaarloosde zorg voor de huid en slecht voedsel.

De kuur bestaat in verlevendiging van de huid, door baden van zeep, mout, aromatische kruiden, zuivere lucht, krachtig voedsel met het voorzigtig gebruik van wijn en inwendig versterkende opwekkende middelen; ook wanneer het watervaatstelsel, bijzonder in den onderbuik, reeds zeer lijdt, *aethiops min.*, *antimonium*, rhabarber (z. ziekten der kinderen).

Callositas cutis. Excrescentiae. Clavus. Verrucae.

Diagnosis. De gemeenschappelijke diagnostiek is: verharding of verdikking der opperhuid, of der huid zelve.

Callositas, *scirrhositas cutis.* Verharding van een groot gedeelte der huid. — Bij pasgeboren kinderen ontstaat deze ziekte, bijzonder in Frankrijk, niet zelden, heet *endurcissement du tissu cellulaire*, en heeft eenen doodelijken afloop (z. ziekten der kinderen). Als verschijnsel van klierziekte, als gevolg van voorafgegane roosachtige ontstekingen, komt somtijds eene verharding van de huid en van het celweefsel van geheele ledematen voor, welke somtijds met aanmerkelijke opzetting en wanstaltigheid gepaard gaat. Als verschijnsel van verscheidene slepende, bijzonder herpetische huiduitslagziekten is zij reeds boven vermeld.

De kuur bestaat in het gebruik der krachtigste in- en uitwendige huidprikkelende, zweetdrijvende middelen, kwik-, spiesglansbereidingen, *belladonna*, *cicuta*, zout-, zwavel-, loogbaden, verzachtende omslagen, het *ung. oxygenat.* (dat ik zeer kan aanprijzen), kunstmatige zweren.

Verrucae (wratten) zijn afzonderlijke verhardingen en uitwassen van de opperhuid op alle deelen des ligchaams, *clavi* (likdorens) aan de teenen, *cornua*, even zulke verhardingen, wanneer zij eene hoornachtige hardheid, zoo

als somtijds geschiedt, ook in vorm en grootte, verkrijgen.

De wratten ontstaan nu eens afzonderlijk, dan weder in eene groote hoeveelheid op ééns, bijzonder bij kinderen, en even zoo verdwijnen zij somtijds weder, zonder eene merkbare oorzaak. Dikwijls is duidelijk eene werktuigelijke drukking de aanleiding; maar dikwijls ontstaan zij, bijzonder, wanneer zij op ééns in menigte op verschillende deelen voorkomen, door eene inwendig veroorzaakte ontaarding van de huid, en hier schijnen inzonderheid de ontwikkelingstijdperken, de scrophuleuse, ook jichtige en venerische kwaadsappigheid op derzelver vorming te werken.

De plaatselijke kuur bestaat in de aanwending van bijtmiddelen, de *tinct. cantharid.*, *spirit. nitr. fum.*, *butyr. antimon.*, *lapis infernal.*, van het gloeijend ijzer, of het afbinden. Bij de symptomatische moet de kuur der grondziekte worden aangewend.

Somtijds wordt de geheele huid met groote wratvormige uitwassen bedekt — *morbus verrucosus universalis.* Hiertoe behoort ook de geschubde en stekelvarkenshuid. De ziekte wordt naar de boven opgegevene regelen behandeld, maar is zelden geneeslijk.

Plica, trichoma.
Poolsche vlecht.

Diagnosis. Verwarring en ineenwikkeling der haren, eindelijk in vlechten. De haren kroezen en verwarren zich in onlosmaakbare kluwens en vlechten, verdikken zich en zweeten eene kleverige stof uit, waardoor zij nog vaster te zamen worden gehouden en digte massa's vormen. Bij eenen hoogen graad der ziekte kunnen de ontaarde haren zelfs pijnlijk worden en er ontstaan ook uitgroeisels aan de nagels. Vóór het uitbreken gaan vermoeidheid, hoofdpijnen, duizelingen, koortsprikkelingen, kwalijkriekend zweet vooraf. Na het uitbreken verdwijnen al deze

toevallen. Wanneer de vlecht vóór den tijd wordt afgesneden, komen zij terug en dikwijls tevens verlamming, doofheid, blindheid, enz.

De ziekte is langdurig en soms in het geheele leven niet volkomen te genezen.

De naaste oorzaak is eene eigenaardige desorganisatie, of liever hyperorganisatie der haren.

De aanleiding tot de ziekte is geheel endemisch, want zij komt alleen in Polen voor, en al verschijnt zij ook op andere plaatsen, dan is de stof toch oorspronkelijk van dáár medegebragt. Waarschijnlijk loopen onzindelijkheid, bonte mutsen, en misschien eene bijzondere hoedanigheid van het water tot haar ontstaan te zamen. Echter schijnt hier het eigenaardige van het menschenras (met name het Sarmatische) voornamelijk invloed daarop te hebben, want wij zien haar alleen in Sarmatische dorpen, en in Duitsche, zelfs Russische, in dezelfde omstandigheden levende, niet. Maar er vormt zich daarbij, volgens de ondervinding der beste waarnemers, eene smetstof, welke bijzonder door den bijslaap kan worden medegedeeld. Ook toont het voorafgaand lijden, het ophouden daarvan na het uitbreken, het terugkeeren bij het verhinderen daarvan, dat de oorzaak niet slechts plaatselijk, maar dat deze ziekte van het haar het voortbrengsel of veeleer de critische ziekteverplaatsing eener inwendige kwaadsappigheid is.

De aanwijzingen zijn: verbetering der algemeene kwaadsappigheid en voorzigtige afscheiding van de vlecht.

De bijzondere behandeling wordt door het tijdperk der ziekte bepaald:

1) Gedurende de voorboden en het ontstaan. verbetering der algemeene kwaadsappigheid en bevordering der ziekteverplaatsing. Daartoe de algemeene zweetdrijvende middelen, vooral *antimonium*, dat hier specifiek schijnt te werken en *guajac*-afkooksel. Bij eenen sthenischen aanleg kan daarbij eene zoo sthenische opwekking ontstaan, dat de aderlating aangewezen is.

2) Na de vorming van de vlecht de voortzetting en

versterking dezer middelen, om de critische afscheiding volkomen te maken.

3) Wanneer de afscheiding voleindigd is, hetwelk men dááraan herkent, dat de vlecht haar vroeger glinsterend aanzien en den kwaden reuk verliest, en aan nieuwe gezonde haren hangt, de afsnijding der vlecht. Alles komt bij de kuur dáárop aan, dit tijdpunt af te wachten en het door het gebruik van bovengemelde middelen te bespoedigen. — Snijdt men de vlecht eer af, dan ontstaan de gevaarlijkste toevallen. Tot besluit versterkende middelen.

Nog moet men opmerken, dat men groote oplettendheid moet vestigen op de verborgene vlechtziekte, welke de oorzaak der langdurigste en hardnekkigste zenuwziekten zijn kan.

Naevus.
Moedervlek.

Diagnosis. Aangeborene vlekken, of sponsachtige, wratachtige verhevenheden van de huid, van verschillende kleur, gewoonlijk rood, bruinachtig of violet, van verschillende grootte en vorm, dikwijls met haren bezet (van daar met behulp der verbeeldingskracht de gelijkenis met aardbeziën, moerbeziën, muizen, enz.) welke levenslang voortduren en óf steeds denzelfden vorm en hoedanigheid behouden, óf ook somtijds door bijkomende oorzaken, bijzonder plaatselijke prikkels, zich vergrooten, en in meer aanmerkelijke weefselveranderingen, ook in kankerachtige ontaardingen, overgaan.

De oorzaak ligt in de eerste vorming in het ligchaam der moeder, en van dáár komen zij vaak erfelijk op dezelfde plaats voor, waar de vader of moeder ze heeft. Waarschijnlijk kan ook eene aanhoudende drukking op die plaats in de baarmoeder, welke den vrijen vochtomloop en ontwikkeling der huid verhindert, aanleiding daartoe geven; maar even goed kunnen ook andere oorzaken, zelfs gemoedsaandoeningen, welke zelfs doodelijk

op de vrucht kunnen werken, tot derzelver ontstaan medewerken en stoornissen in de vorming der huid te weeg brengen, zonder dat men juist een' bijgeloovigen invloed der verbeeldingskracht behoeft aan te nemen.

De behandeling moet uiterst voorzigtig worden begonnen, omdat elke plaatselijke prikkeling eene toename en nog grootere ontaarding van deze weefselverandering kan te weeg brengen. Daarom is het best, ze als *noli me tangere* te beschouwen en zelfs alle werktuigelijke aanranding en drukking zorgvuldig te vermijden. Het gevaarlijkst is het, in het aangezigt zulke proeven te nemen. — Wanneer dit volstrekt verlangd wordt, bediene men zich van zwakke oplossingen van *borax*, aluin, potasch, sublimaat, kalkwater, en bij sponsachtige uitgroeisels met eene smalle grondvlakte de afbinding. Bij de vuurroode moedervlekken heeft men met goed gevolg het tatouëren met het inbrengen van eene natuurlijke huidkleur aangewend.

Alopecia.

Afsterven der haren, kaalheid.

Diagnosis. De haren worden droog, wit, splijten zich en vallen uit.

Alles, wat de voeding der haren verhindert, kan oorzaak zijn, bijzonder de ouderdom, voorafgegane heete koortsen, bijzonder heete ziekte van het hoofd en *erysipelas*, uitspattingen *in venere*, hevige droefenis en angst (waardoor men in éénen nacht de haren heeft zien grijs worden), slepende huidziekten, kwaadsappigheid, inzonderheid syphilitische.

De kuur bestaat in het menigvuldig kammen en borstelen der haren, wasschen met zeepwater, *decoct. rad. bardan.*, insmeren met eene pommade uit ossenmerg met *ol. de cedr.*, opstrooijen van gebrand keukenzout met poeder gemengd, ook wasschen met eene oplossing van *sulphas cupri.*

Ulcera.

Zweren.

Zweren van de huid en van de beenderen (*caries*, *spina ventosa*), worden naar dezelfde grondstellingen behandeld als de huidziekten (z. algemeene aanmerkingen).

Ook hier is de inwendige geneeskundige behandeling, het in het oog houden der verwijderde oorzaken, bijzonder der verschillende kwaadsappigheden, van veel gewigt; maar even gewigtig is de plaatselijke heelkundige behandeling, en daarom behooren zij meer tot het gebied der heelkunde.

Ook *noma* (waterkanker) behoort daarbij, waarbij wij alleen aanmerken, dat hierbij het uitwendig gebruik van houtazijn zich het werkzaamst heeft bewezen.

Twaalfde Klasse.

Vochtontmengingen.

Dyscrasiae.

Algemeene aanmerkingen.

Ziekelijke hoedanigheid der vochten, welke als ziekte opwekkende oorzaak werkt, kwaadsappigheid (*cachexia*), wanneer zij de voeding en wederherstelling stoort.

Diagnosis. Veranderingen van de kleur der huid, huiduitslag, veranderingen der uitscheidingen en van den regel afwijkende afscheidingen (bijzonder pis), zoo ook dikwijls het uit de ader gelaten bloed, prikkelingen, zoowel der zenuwen als des vaatstelsels; van dáár dorst, pijnen, krampen, geprikkelde pols, koortsbewegingen, ontstekingen, gebrekkige wederherstelling, weefselveranderingen, niet zelden opwekking eener smetstof, parasitische vormingen en ontaardingen.

Zij kunnen van eenen zeer verschillenden aard en belangrijkheid zijn, somtijds ligt en ongevaarlijk, soms zeer gewigtig en vernielend voor gezondheid en leven; de duur slepend, somtijds het geheele leven begeleidend. Hare werkingen zijn alle soorten van slepende en heete ziekten, eindelijk *hectica*, atrophie, *phthisis*, *hydrops*, doodelijke afloop, óf door algemeene uitputting der krachten, óf door plaatselijke vernieling van edele ingewanden.

Pathogenie. De zuiverheid (regelmatigheid) onzer vochten, en over het algemeen der bewerktuigde stof, hangt af van de hoedanigheid van dat, wat van buiten in ons komt, van de behoorlijke verwerking en verdierlijking van hetzelve en van de behoorlijke afscheiding van

dátgene, wat verbruikt en afgestorven en daardoor vreemdaardig en schadelijk is geworden.

Vochtontmenging, onzuiverheid, onregelmatigheid (scherpte) der vochten kan dus ontstaan:

1) Vooreerst door gebrekkigen toevoer van buiten. Daartoe behoort vooreerst het voedsel, spijs en drank, en wel evenzeer in een quantitatief als qualitatief opzigt; quantitatief, zoowel te veel als te weinig; te veel, overvulling met voedsel overtreft de spijsverterings- en assimilatiekracht, kan dus niet behoorlijk geassimileerd worden, en vormt raauwheden, waarvan ontaarde, en niet geheel gelijk gemaakte, gevolgelijk heterogene bestanddeelen en eigenschappen der vochten ontstaan; te weinig, gebrek, slecht ongewoon voedsel brengt kwaadsappigheid te weeg, door gebrek aan de steeds noodige vernieuwing en door verzwakking; qualitatief, door zware, onverteerbare, vette, of te prikkelende, gekruide, scherpe, verhittende, zoutachtige, of bedorvene, rotachtige spijzen en dranken. Ten tweede de lucht, en wel op tweederlei wijze, vooreerst door gebrek aan hare levensstof (beslotene, verbruikte, dierlijke lucht), ten tweede door schadelijke bijmengsels. Voorts de warmte, overmaat en gebrek, waartoe ook de klimatische invloeden behooren; vervolgens de vergiften, bijzonder de slepende vergiftiging met delfstoffelijke vergiften (kwik, lood, rattenkruid-metaal, zilver), de smetstoffen en miasma's (bijzonder de syphilitische en psorische), en eindelijk onzindelijkheid, vuilheid in het algemeen, die vaak de éénige, dikwijls niet herkende oorzaak van kwaadsappigheden bij de lagere volksklasse en ook bij sommige volken is.

2) Door gebrekkige verandering van het ingebragte. (De gelijkmaking, assimilatie, verdierlijking, overgang van de opgenomene vreemde doode stof in de eigenaardig dierlijk met leven begaafde en wel individuëele natuur). Deze laat zich verdeelen in 3 hoofdbewerkingen, en kan in alle drie gebrekkig en oorzaak

eener kwaadsappigheid worden. Vooreerst de spijsvertering, zwakte van de maag, onvolkomene spijsvertering verwekt verslijming, zuur, en zoo ook onvolkomen en veranderd, slijmig, waterig, scherp bloed; zoo ook de invloed der warmte. Ten tweede de chylbereiding. Gebrekkige hoedanigheid van het *systema chylopoëticum*, verstopping der darmscheilklieren maken slechte chyl en gebrekkige vochten. Hierbij moet men ook het geheele watervaatstelsel rekenen, voor zoo ver dit alles, wat van buiten opgenomen wordt, aan het bloed toevoert, en zoo vormt zich de *dyscrasia scrophulosa*, wier oorspronkelijke zetel het watervaatstelsel is. Ook de *dyscrasia arthritica* heeft hare hoofdbron en werkplaats in eene gebrekkige spijsvertering en chylbereiding. Ten derde de bloedbereiding. De behoorlijke verandering van chyl en lymphe in gezond, goed gemengd, levenskrachtig en goed bewerktuigd bloed kan verhinderd worden door algemeene zwakte, door gebrek aan behoorlijke spierbeweging, maar vooral door gebreken van de long en van de ademhaling, het hoofdwerktuig van verdierlijking en bloedbereiding (b. v. *asthma*, slijmtering, knobbels in de longen, longtering, zelfs *cyphosis*), ook door gebreken van het hart (bijzonder *aneurysma*, verbeening, openblijven van het *foramen ovale* en den *ductus botalli*, waardoor de doorgang van het bloed door de longen verhinderd wordt). Er ontstaan hieruit de veelvuldigste ontmengingen des bloeds, te waterige of slijmige hoedanigheid van hetzelve, de chlorotische kwaadsappigheid, maar bijzonder de gebrekkige verandering van het aderlijk en slagaderlijk bloed, het aderlijk karakter des bloeds, de oververkoling van hetzelve, de blaauwzuchtige kwaadsappigheid, de scheurbnik.

3) De gebrekkige af- en uitscheiding. Behoorlijke af- en uitscheiding van het bedorvene, verbruikte, uitgeleefde is een hoofdvereischte voor zuiver bloed, weshalve gebreken van deze verrigtingen eene der rijkste bronnen van kwaadsappigheid is. Deze kunnen tweederlei

zijn. Of belemmering, onderdrukking der afscheiding, waardoor de door deze afscheiding te ontlasten stoffen worden teruggehouden. Daartoe behoort vooral, als de gewoonlijkste, de onderdrukking der huidafscheiding, bijzonder der onmerkbare (door koude, vochtigheid, onzindelijkheid, gebrek aan beweging); deze brengt het *respirabile retentum* voort, de rheümatische kwaadsappigheid, de psorische kwaadsappigheid; vervolgens de onderdrukking der galafscheiding (eene der gewigtigste bloedzuiverende verrigtingen, bijzonder tot verwijdering van koolstof), van dáár de *dyscrasia biliosa*, *icterica*, *atrabilaria*. Eindelijk onderdrukking der pisafscheiding, bijzonder de slepende vermindering, van dáár de *dyscrasia urinosa*. Of ontaarding, qualitative verandering der afscheiding (ziekelijke afscheiding). Hier vormt zich eene nieuwe, vreemdaardige stof (eene ziektestof) in ons zelve, welke vervolgens met de massa der vochten gemengd worden en deze bederven kan. Hier kan dus de oorzaak der kwaadsappigheid zuiver plaatselijk zijn. Daartoe behoort voornamelijk de *dyscrasia purulenta*, door opslorping van den etter, bij uit- of inwendige verzweringen, *caries*, koud vuur, huidziekten, de *dyscrasia herpetica*, *leprosa*, *cancrosa*.

Therapie. De grondaanwijzingen zijn de volgende:

Vooreerst het opzoeken en verwijderen der verschillende oorzaken. Te dezen opzigte is de kuur zeer verscheiden. Gebreken in de leefwijze, den leefregel, de uitwendige invloeden, de spijsvertering, de chylmaking, de bloedbereiding, de afscheiding, specifieke, miasmatische, besmettelijke stoffen, plaatselijke ziekten moeten gebeterd en genezen worden.

Ten tweede zuivering der vochten. Deze heeft plaats door algemeene bevordering aller afscheidingen. Daartoe de zoogenoemde bloedzuiverende middelen (*alterantia*, *purificantia*). Het hoofdmiddel en de grondslag van alle overige is het water. Rijkelijk drinken van zuiver water en baden in hetzelve kan reeds alleen, zoo

als de ondervinding voldingend bewezen heeft, de ergste en hardnekkigste kwaadsappigheden genezen. Vervolgens de met deze kracht voorziene planten, het krachtigst de versch uitgeperste sappen (van *taraxacum*, *fumaria*, *rad. graminis*, *nasturtium aquatic.*), de afkooksels en aftreksels van *rad. bardan.*, *saponar.*, *sarsaparill.*, *caric. aren.*, *lign. guajac.*, *lapath.* De spiesglansbereidingen, de zwavel, het kwik (maar dit slechts voorwaardelijk), de afvoerende middelen (bijzonder *fol. senn.* onbetwistbaar het werkzaamste onder alle plantaardige antidyscrasische middelen, zelfs in poeder, ik heb ze tot 1 en 1½ drachme dagelijks in aftreksel met het grootste nut gegeven, en *rad. jalap*). In hardnekkige gevallen de verbinding van meer middelen met elkander, de *pulvis antidyscrasicus* (z. N°. 201), een der algemeenste en werkzaamste middelen bij kwaadsappigheden, de *species purificantes s. lignorum* (z. N°. 202), het *decoctum pollini* (z. N°. 203), en in het bijzonder het *decoctum zittmanni*, hetwelk, spijt zijne vreemdsoortige menging, de voortreffelijkste werkingen heeft. Echter moet de bij deszelfs gebruik opgegeven leefregel naar het verschil der gestellen gewijzigd worden.

Ten derde onthouding, hongerkuur. Deze werkt deels door onttrekking van de stof, deels door onttrekking van de kracht tot vorming (de reproductiviteit) der kwaadsappigheid. Het meest aangewezen en het werkzaamst is zij dáár, waar overmatige voeding en volsappigheid de oorzaak der kwaadsappigheid uitmaken.

Ten vierde vernieuwing der vochten. Onmiddellijke verbetering van de stof, door gezonden zuiveren toevoer van buiten, de vorming van een nieuw bloed. Dit is stellig mogelijk en dikwijls hoogst werkzaam ter genezing, en het hoofdmiddel daartoe is melk en zuivere lucht. — Door melkkuren (het leven van niets dan van melk en wit brood en landlucht) zijn reeds dikwijls kwaadsappigheden genezen, die voor niets anders wijken wilden. (De geneeswijze der Ouden, *purificatio veteris*, *regeneratio novi.*).

Echter komen er ook gevallen voor, waar wezenlijk gebrek aan voedingsstof in het bloed de éénige oorzaak der kwaadsappigheid is (bij arme, uitgehongerde, na zware ziekten en kuren). Hier is eene goede, krachtige, gezonde voeding het beste geneesmiddel der kwaadsappigheid.

Chlorosis.

Bleekzucht.

Diagnosis. Bleeke, witte kleur van de huid, van de wangen, van de lippen, gebrek aan warmte, koudelijkheid, gevoel van vermoeidheid, traagheid, zwakke, langzame pols, bij de minste beweging kortademigheid, hartklopping, zuchtige zwelling der voeten, gebrek aan eetlust en daar tegenover verlangen naar het gebruik van ongewone dingen, bijzonder van aardachtige, krijt, enz.; het uit de ader gelaten bloed is dun, waterig, arm aan *cruor*, bijna geheel uit *serum* bestaande. Bij langeren duur algemeene waterzucht, *ascites* of *tabes*, ook zenuwziekten.

Pathogenie. De aard en de naaste oorzaak dezer kwaadsappigheid is in eene eigenaardige afwijking van de hoedanigheid des bloeds gelegen, welke dáárin bestaat, dat het waterige gedeelte de overhand heeft, en de *cruor* en vezelstof, de eigenlijke bewerkers van de warmte, roodheid, stolbaarheid en vitaliteit ontbreken.

De meest gewone aanleiding is belemmering van de geslachtsontwikkeling en van den eersten stondenvloed bij het vrouwelijk geslacht. Echter kan zij ook door te sterk bloedverlies (*anaemia*) ontstaan.

Therapie. De hoofdaanwijzing is: vermeerdering van *cruor* en vezelstof, van de warmte en kleur gevende bestanddeelen des bloeds en van deszelfs geheele vitaliteit. Daartoe is het hoofdmiddel ijzer. Niets in de Natuur vergoedt zoo snel en onmiddellijk den *cruor*, roodheid, warmte en levenskracht des bloeds, als dit groot, niet genoeg te bewonderen, aan de dierlijke bewerktuiging zoo

naauw verwant, zelfs tot haar bestaan noodzakelijk, met magnetismus en de geheimste scheppende krachten der Natuur zoo naauw verbonden middel. Dit kan bij jonge bleekzuchtige meisjes soms in weinig weken eene roode, bloeijende kleur, en een nieuw leven voortbrengen (van waar de staalpillen den naam van roode wangenpillen (*rothe Backenpillen*) hebben verkregen). Men kan het in alle vormen en bereidingen aanwenden; maar het krachtigst werkt het in substantie (zie N°. 205), bij zeer teedere, aan groote maagzwakte of verslijming lijdende personen, in oplossende ijzerzouten, *ferrum tartarisatum*, *flor. sal. ammon. martial.* (zie N°. 206), en ijzerhoudende minerale wateren (Pyrmont, Driburg, Schwalbach, Cudowa). Daarbij het leven in eene versche lucht, matige ligchaamsbeweging. — Wanneer ontbrekende stondenvloed de oorzaak uitmaakt, wordt tevens de naar de verschillende omstandigheden gepaste behandeling daarmede verbonden (z. ziekten der vrouwen). Bij *onania* ijzer en krachtig, dierlijk voedsel.

Cyanosis.

Blaauwe ziekte, blaauwzucht.

Diagnosis. Blaauwachtige, dikwijls ook donkerblaauwe (bijzonder na bewegingen) kleur der ledematen, bijzonder der vingers en teenen en des gelaats, somtijds ook des geheelen ligchaams, hartklopping, gebrek aan warmte, algemeene zwakte.

De duur is zeer onbepaald, soms slechts maanden, maar ook wel jaren lang, tot op het 25e jaar zelfs. De uitgang toenemende ontbinding des bloeds, passive bloedingen, waterzucht, ook dood door verstikking.

Pathogenie. De naaste oorzaak is verhinderde overgang van het aderlijk in slagaderlijk bloed: van daar verblijven van het bloed in eenen verkoolden, aderlijken, onvolkomen met leven begaafden toestand. De oorzaken zijn óf aangeboren óf verkregen. De aangeborene (de

veelvuldigste): openblijven van het *foramen ovale*, van den *ductus botalli*, organische gebreken van het hart, oorsprong van de *aörta* uit de regter kamer van het hart, ontbreken der klapvliezen, onontwikkelde longen (in deze gevallen volgt de dood dadelijk na de geboorte). De verkregene, die eerst in het verloop des levens ontstaan: het weder open barsten van het *foramen ovale* (door hevige inspanningen, geweldigen aandrang van het bloed in het hart), *aneurysmata* van het hart, verbeening der klapvliezen, knobbelvorming in, ondoordringbaarheid der longen voor de lucht (van daar soms gevolg van *asthma*, van *phthisis*). Ook kan de scheurbuikige toestand, welke ook een aderlijke toestand des bloeds is, dergelijke verschijnselen te weeg brengen.

Therapie. De dadelijke kuur moet dáárop ingerigt worden, om het bloed zoo veel mogelijk met zuurstof te verzadigen en van koolstof te bevrijden. Derhalve *acida*, zoowel *muriat.* als *sulphuric.*, inwendig en tot wasschen en baden (1, 2 onsen *acid. muriat.* op een bad), het inademen van zuivere geoxygeneerde lucht. Bovendien oplettendheid op de oorzaken. Bij ziekten van het hart, rust, vermijding van alle sterke beweging, van tijd tot tijd kleine aderlatingen. Kortom de behandeling der hartziekten (z. *asthma syncopticum*). Bij de *cyanosis* der pasgeborenen heeft men het schreeuwen der kinderen aanbevolen, als een middel, om daardoor misschien het toegroeijen van het *foramen ovale* te bevorderen.

Scorbutus.

Scheurbuik.

Diagnosis. Afgematheid, sponsachtig, blaauwachtig, vuil, jeukend, bij de minste beweging bloedend tandvleesch, rotachtige reuk uit den mond, loslaten en uitvallen der tanden, zwakke, bij eene geringe inspanning moeijelijke ademhaling, matte, trage pols, bleeke gelaatskleur, opgezetheid van het aangezigt, blaauwe vlekken op

de ledematen, zwelling der voeten, treurigheid, verzadigde, snel rottende pis. Bij het toenemen der ziekte veelvuldige en moeijelijk te stillen bloedvloeijingen uit mond, neus en andere deelen, steeds toenemende zwakte bij bewegingen, ligt flaauwte, onzuivere, ligt bloedende, blaauwachtige, sponsachtige zweren aan de voeten, doffe, in de beenderen zetelende pijnen, van zelf, zonder voorafgaande ontsteking, ontstaande *gangraena* en *sphacelus*, bijzonder aan de voeten, zoodat zich somtijds geheele deelen afscheiden.

Men onderscheidt de landscheurbuik en de zeescheurbuik. De eerste is van eenen minderen graad, en kan jaren lang zonder gevaarlijke toevallen duren, maar soms ook aanmerkelijke ziekten te weeg brengen, als b. v. *morbus haemorrhagicus maculosus*. De zeescheurbuik is heviger, neemt sneller de overhand en is verwoestend. Deze ziekte kan doodelijk worden, óf door verbloeding, óf door koud vuur, óf door de hoogste verzwakking. Ook kan er uittering en waterzucht op volgen.

Pathogenie. De naaste oorzaak is ontbinding, oplossing van het bloed, verminderde levenskracht en stolbaarheid van hetzelve, neiging tot verrotting (*putrescentia*).

De verwijderde oorzaken: vochtige, koude lucht (van daar in de noordsche kustlanden), onzuivere, beslotene lucht, gebrek aan versch, plantaardig voedsel, gebruik van gezouten, bedorven vleesch en vuil water, gebrek aan spierbeweging, treurigheid. Al deze oorzaken vereenigen zich op eene lange zeereis; daarom is dáár de scheurbuik het menigvuldigst, vreesselijkst en doodelijkst. Op het vaste land kunnen, bij belegeringen en andere algemeene volksrampen, dergelijke werkingen voorkomen. Echter bestaat er ook eene aangeborene *dispositio scorbutica*.

Therapie. De hoofdaanwijzing is: verlevendiging, ververschíng, oxydatie des bloeds, de tweede: versterking. Van daar is de kuur van de zeescheurbuik gewoonlijk zeer gemakkelijk, en snel door het genot

van de landlucht, van versch water en versch plantaardig voedsel, en men voorkomt haar thans ook op de schepen bij de langste zeereis volkomen, door de hoogste zindelijkheid (het gedurig luchten en wasschen van het schip), beweging en vervrolijking van de manschap en het gebruik van zuurkool, citroenen en bier. — Het werkzaamste middel is citroensap, dagelijks tot 6, 12 onsen gebruikt, en ook uitwendig op de zweren. Bij de landscheurbuik heeft de biergist zich bijzonder werkzaam betoond, dagelijks tot 4—12 onsen genomen, en ook uitwendig opgelegd tot genezing der zweren. — Bovendien bij groote zwakte kina, *calamus*, *acida mineralia*, bij neiging tot bloedvloeijingen met aluin; tegen de zweren in den mond en de versterving in denzelven *mel rosar.* met *acid. muriat.*, uitspoelen met *aqua chlorinica*, *decoct. cort. peruv.*, *calam.* met aluin. Even zoo werkt het opleggen van versch gewreven pap van wortelen, dikwijls vernieuwd, tot genezing der uitwendige scheurbuikige zweren. Hier bewijst ook *herb. sabinae* tot omslagen en baden gebruikt, buitengemeene en specifieke diensten, zelfs tot genezing van de *caries*.

Icterus.
Geelzucht.

Diagnosis. Gele kleur, eerst van het wit van het oog, vervolgens van het geheel overig ligchaam, in verschillende graden, van bleekgeel tot saffraangeel, en in den hoogsten graad tot bruin- en zwartgeel (*icterus niger*); loodgele, het linnen geel kleurende pis, en niet geelachtig gekleurde, maar witte, of grijze, harde stoelgang; in eenen hoogen graad zelfs zweet, dat het linnen geel kleurt. Daarbij bezwaren in de spijsvertering, spanning en opzetting van de maag, winden, verslijming, zuur, gebrek aan eetlust, misselijkheid, spanning, drukking, opgezetheid, ook soms pijn in de leverstreek.

De geelzucht is op zich zelve geene gevaarlijke ziekte,

maar kan het óf door de oorzaken worden, ontsteking, ongeneeslijke verstoppingen en ontaardingen der ingewanden, óf door den langen duur, welke kwaadsappigheid en op het einde *hectica* of *hydrops* te weeg brengt.

Het eerste teeken van beterschap is, dat de drekstoffen weder geel gekleurd worden.

Pathogenie. De naaste oorzaak is: de aanwezigheid van de gal in het bloed en de lymphe, te weeg gebragt door het terugkeeren der reeds bereide gal uit de lever in het vaatstelsel. Gevolgelijk niet verhinderde afscheiding — want zonder afscheiding bestaat er nog geene gal in de bewerktuiging — maar verhinderde uitscheiding van de gal en daardoor te weeg gebragte wederopslorping derzelve in het bloed. De verhindering kan óf in den *ductus cysticus*, óf *choledochus*, óf in de galbuizen der lever zelve, en in de *puncta biliaria* plaats hebben, zoo als dit vooral bij de ontstekingachtige en krampachtige geelzucht het geval is.

De verwijderde oorzaken der geelzucht kunnen óf dynamisch, óf werktuigelijk zijn. Dynamisch kan eene zoodanige onderdrukking te weeg gebragt worden, óf door overprikkeling, óf door onprikkelbaarheid en onwerkzaamheid (atonie) der lever. De overprikkeling kan óf ontstekingachtig óf krampachtig zijn.

De aanleidende oorzaken kunnen tot drie klassen gebragt worden. Of het is prikkeling, wat de gal terughoudt (daartoe behooren ontsteking van de lever en van de naburige deelen, hevige galachtige gemoedsaandoeningen, indigestie, gastrische ophoopingen, zekere vergiften, verkouding, zelfs hevige braak- en purgeermiddelen, galsteenen, kramp bij groote zenuwachtige prikkelbaarheid der lever; b. v. bij hysterische); óf werktuigelijke verhindering der uitscheiding (daartoe behooren zamengroeisels uit de gal, galsteenen, wormen zelfs, die den *ductus choledochus* verstoppen, *obstructio hepatis*); óf atonie der lever, welke zeer dikwijls secundair ontstaat, en als secundaire oorzaak de ziekte onderhoudt.

Therapie. De grondaanwijzing is: de verrigting der lever in orde te brengen en de vrije uitlozing van de gal in het *duodenum* weder te herstellen. Dit kan langs verschillende wegen geschieden en de kuur moet naar het verschillend karakter ingerigt worden. Bovenal onderzoeke men, of er een ontstekingachtige toestand bestaat, hetwelk men aan de koorts, de pijnen in de leverstreek (de teekenen van *hepatitis*) herkent. Waar dit het geval is, komen bloedontlastingen en de geheele ontstekingwerende behandeling der leverontsteking te pas, welke dan ook de geelzucht wegneemt, of ten minste naderhand het gebruik der specifieke middelen mogelijk maakt.

In gewone gevallen verkrijgt men de herstelling der regelmatige verrigting van de lever en der galuitscheiding door het voortgezet gebruik van oplossende en darmzuiverende middelen, waaronder men bijzonder de op de lever specifieke werkende rhabarber moet kiezen (zie N°. 207, 208). Waar dit niet toereikend is, geeft men tusschen beide een braakmiddel. Lavementen, krampstillende inwrijvingen op de maag en leverstreek ondersteunen de kuur.

Is dit ook niet toereikend, dan is aloë, als het meest krachtig op de galafscheiding werkend middel, gewoonlijk voor de kuur voldoende. Men laat dagelijks 3—4 maal 1 grein daarvan nemen.

Waar dit ook nog onvoldoende is, nog krachtiger *resolventia*, vooral *sapo*, *gummi ammoniacum* tot 2 drachmen dagelijks, *carbonas sodae*, de minerale wateren van Karlsbad, Mariënbad, Saidschütz, Püllna; *asa foetida*, *calomel*, *sulph. aur. antim.*, *squilla*, *hb. fumar.*, *centaur. min.*, bovenal *succ. rec. expr. herb. et rad. tarax.*, 2 tot 3 onsen des morgens en des middags, zoo ook *extr. chelidon. maj.*, nog beter *succ. chelidon. rec. expr.*, een theelepel, langzamerhand tot 1 eetlepel klimmend, dagelijks 2—3 maal. Daarbij het dagelijksch gebruik van 3—4 eijerdooren des morgens met water of bouillon; ook *rad. belladonnae*, met rhabarber (z. N°. 209).

Waar ook deze middelen niet toereikend zijn, ligt dikwijls de éénige oorzaak der hardnekkigheid in zwakte en onwerkzaamheid der galwerktuigen, en dan is het eene hoofdkunstgreep in de *praxis*, de oplossende middelen met versterkende, bijzonder *quassia* te verbinden; zelfs *martialia*, bijzonder het gebruik van Pyrmonter, of dergelijke staalwateren, nemen dan dikwijls het best de geelzucht weg. Soms onderhoudt hier een krampachtige toestand de geelzucht, en hier genezen vaak lavementen met *opium* de geelzucht zeer spoedig.

Bij alle geelzuchten moet men tevens op de verbetering en zuivering des bloeds van de opgenomene gal letten, hetwelk het best door het veelvuldig gebruik van zuurachtige dranken, krystalwater, tamarindenwei geschiedt. Men moet niet veronachtzamen, de verwijderde oorzaken in het oog te houden, bijzonder wormen, ziekteverplaatsingen, voornamelijk van psorische scherpte, galsteenen, verstoppingen der ingewanden, vooral de lever, waarbij kwik-inwrijvingen op de leverstreek zeer nuttig zijn.

Soms is de *icterus* zuiver krampachtig, waarbij *opium* het meest helpt. De periodische, typisch tusschenpoozende wordt als eene tusschenpoozende koorts behandeld.

Icterus niger, zwarte geelzucht.

De hoogste graad der geelzucht, waarbij de kleur donkerbruin, zwartachtig wordt. Deze duidt den hoogsten graad van galopstopping (gewoonlijk ongeneeslijke ontaarding der lever, of zamengroeisels van galsteenen, die niet kunnen verwijderd worden), en van galachtig bederf des bloeds aan. Zelden is zij geneeslijk en gaat gewoonlijk tot waterzucht over; echter heeft somtijds het gebruik van het Karlsbad, zoo als ook van den *succ. rec. express. taraxac.*, met gelijktijdig gebruik van eijerdoren, zoo ook wijnsteenzuur, en eens *sal acetosell.* geholpen.

Scrophulosis.
Klierziekte.

Diagnosis. Deze ziekte verschijnt onder twee vormen, als aanleg tot klierziekte en als ontwikkelde klierziekte.

1) De aanleg tot klierziekte. Deze vertoont zich in den kinderlijken leeftijd onder de volgende teekenen: de afkomst van klierzieke ouders (want de erfelijke overgang is, helaas! zoo zeker, dat men dan altijd bij kinderen den aanleg tot klierziekte kan aannemen), een ongewoon groot hoofd, bijzonder aan het achterhoofd, korte, dikke hals, ingedrukte slapen, breede kaken, opgezetheid van het gelaat, bijzonder de bovenlip en neus veelal gezwollen (een hoofdteeken), blonde haren, schoone, witte huid met roode wangen, meestal blaauwe oogen en groote oogappels, het geheele ligchaam vol en wèlgevoed, doch het vleesch niet hard, maar slap en sponsachtig op het gevoel, de onderbuik groot en meer opgezet dan gewoonlijk, menigvuldige neusbloedingen en aanhoudende neiging tot slijmophoopingen in het darmkanaal en tot vorming van wormen, zoo ook slijmvloeijingen van de longen, van den neus, enz., onregelmatige stoelgang, nu eens verstopping, dan weder buikloop, levendige, vroegrijpe geestvermogens, daarentegen terugblijven of onregelmatigheid der ligchamelijke ontwikkeling, b. v. van het tanden krijgen, van het loopen.

2) De ontwikkelde klierziekte. Hare teekenen zijn: vooreerst klierzwellingen en verhardingen, als het algemeenste, gewoonste en zekerste kenteeken. Zij komen eerst op aan den hals, onder de onderkaak, in den nek als grootere of kleinere knobbels (van de grootte eener erwt tot die eener walnoot), somtijds als geheele reeksen van kleine knobbels, maar vervolgens ook aan andere klierachtige plaatsen des ligchaams, onder de oksels, in de liezen, eindelijk overal. In het begin zijn zij week, onpijnlijk, bewegelijk, en kunnen zoo jaren lang in dezen

toestand blijven, of zij worden langzamerhand harder, grooter, gevoelig; de huid, die ze bedekt, wordt rood; zij kunnen eindelijk ook in ettering overgaan, openbreken en scrophuleuse zweren vormen. Men onderscheide wel ware en valsche klierknobbels (*scrophula vera et spuria*) de ware, welke uit eenen scrophuleusen aanleg voortkomen, en de valsche, klierzwellingen, welke van andere oorzaken afhangen, b. v. het tanden krijgen, de ontwikkeling van den groei, of den prikkel van smetstoffen, pokken, mazelen, roodvonk, plaatselijke ontstekingen. De klierknobbels kunnen zoowel in uit- als inwendige deelen ontstaan (*scrophula externa et interna*), hoofdzakelijk in het darmscheil en de longen, maar ook in de lever, milt, zelfs in de hersenen. — Voorts slepende ontstekingen van klierachtige deelen, bijzonder van de oogen (*ophthalmia scrophulosa*, *psorophthalmia*), door groote lichtschuwheid, *epiphora* en kleverige afscheiding der Meiboomsche kliertjes onderscheiden. Reeds het veelvuldig verschijnen van gierstkorrels (*hordeola*) bewijst eenen scrophuleusen aanleg. Voorts menigvuldige en langdurige slijmvloeijingen, het meest bij kinderen *otorrhoea* ook *fluor albus*. — Huidziekten, het meest bij kinderen, *achores*, *favus*, *tinea*, maar ook algemeene uitslagziekten van eenen verschillenden, meest herpetischen vorm. — Gedurig opgezette, harde onderbuik, lymphatische gezwellen, uitvatingen, verhardingen, knoestgezwellen — scrophuleuse zweren, welke zich dáárdoor onderscheiden, dat zij weinig pijn doen, een zeer passief karakter, eene onzuivere oppervlakte hebben, geen' goeden etter, maar eenen waterachtigen, scherpen *ichor* afscheiden, welke den omtrek aantast, op de eene plaats droogen en op de andere weder-openbreken. — Uitzettingen der beenderen (de winddoorn, *spina ventosa*, *paedarthrocace*) en *caries*, de eerste de inwendige, de tweede de uitwendige beenverzwering, de eerste aan klierziekte bijzonderlijk eigen en karakteristiek. Eindelijk behoort hier ook bij de creti-

nismus als de meest volmaakte, ontwikkelde en algemeene klierziekte der geheele bewerktuiging, waar zelfs de ziel door de ziekte aangetast en de geheele mensch klierziek wordt.

Bij eenen langeren duur, hoogen graad en dieper inwortelen dezer ziekte ontwikkelen zich nu nog ergere en meer gevaarlijke ziektevormen. Deze zijn de *atrophia mesenterica*, *tabes scrophulosa*, *phthisis tuberculosa*, *hydrops* (bijzonder *ascites* en *hydrocephalus*), *cancer scrophulosus*, bijzonder aan de lippen en in het aangezigt.

Door deze ziekten kunnen de *scrophulae* doodelijk worden. Maar meestal gebeurt dit niet, en zij verdwijnen weder, of begeleiden den lijder door zijn geheele leven, blijven zijne lastige begeleidsters en mengen zich in alle andere ziekten, die hem aantasten, brengen ook dikwijls symptomatische koortsen en zelfs zenuwziekten voort.

Haar beloop verschilt zeer. Meestal is zij eene ziekte der kinderen en houdt op met de jaren van de ontwikkeling der manbaarheid. Zij vertoont zich dikwijls reeds in het eerste jaar, maar gemeenlijk eerst in het 2de of 3de. Dikwijls wordt haar uitbreken door de werking van toevallige oorzaken of ziekelijke prikkelingen te weeg gebragt, b. v. door hevige beleedigingen, door het tanden krijgen, door heete koortsen, bijzonder uitslag- en besmettelijke koortsen, als pokken, mazelen, roodvonk, zelfs door de inënting der koepokken. — Maar soms slaapt zij in de eerste levenstijdperken en breekt eerst op het tijdpunt der manbaarheid uit. — Gewoonlijk wordt zij dan, nadat de wasdom en de ontwikkeling des ligchaams voleindigd zijn, gedurende de jaren van het volkomen leven, van 20—50, minder merkbaar, maar komt dan, bij vrouwen, bijzonder na de *cessatio menstruorum*, op nieuw op, en zeker moet men aan dezen aanleg een gedeelte dier klierziekten en verhardingen toeschrijven, welke nu ontstaan. De tijd der lente, het ontwikkelingstijdperk der natuur, heeft eenen aanmerkelijken invloed op deze ziekte; gewoonlijk komen dan de verschijnselen sterker uit. Zelfs het wassen van de maan heeft invloed daarop.

Pathogenie. De klierziekte is eene ziekte van het watervaatstelsel en van de lymphe. Haar wezen bestaat in eene zwakke, gebrekkige en onregelmatige werkzaamheid van dit stelsel en deszelfs klieren, voorts gebrekkige afscheiding en daardoor te weeg gebragte, slecht bereide, niet behoorlijk geässimileerde en verdierlijkte lymphe. De werkingen zijn: onvolkomene, schijnbaar overvloedige, maar ongezonde voeding, stilstand, ophooping der lymphe in de vaten, ontaarding derzelve in scrophuleuse scherpte, prikkeling, zelfs plaatselijke ontsteking (maar van eenen passiven aard), daardoor verdikking, verharding, tuberkelvorming, uitvatingen, veretteringen, eerst der klieren, maar naderhand ook van andere deelen, van de beenderen, van edele ingewanden, afwijkende afscheidingen, ziekteverplaatsingen, eindelijk algemeene kwaadsappigheid, misvorming, engelsche ziekte, weefselontaarding en verwoesting.

Het watervaatstelsel is het stelsel der ontwikkeling; de klierziekte, als eene in dit stelsel oorspronkelijke en gezetelde ziekte, is gevolgelijk eene ontwikkelingsziekte, d. i. zij is met het ontwikkelings-proces dier bewerktuiging naauw gepaard en verbonden. Zij komt dus met de hoofdtijdperken van hetzelve, het tanden krijgen, den wasdom, soms eerst de manbaarheid, het meest uit, maar wordt ook door die tijdperken en derzelver gelukkige volеinding weder genezen.

Zeer merkwaardig is het dubbel schema, dat deze ziekte kan aannemen, het *schema externum* en *internum*. In het eerste geval tast de ziekte meer de uitwendige klieren, watervaten, huid en over het geheel de uitwendige deelen, in het laatste, het darmscheil, de longen, de hersenen, de beenderen, aan, en men bemerkt daarbij gewoonlijk weinig of geheel geene klierzwellingen, zoo als dit b. v. bij de Engelsche ziekte het geval is.

Alles, wat óf eene gebrekkige lymphe voortbrengen, óf het watervaatstelsel bijzonder verzwakken en van energie berooven kan, kan ook tot deze ziekte aanleiding geven.

De verwijderde oorzaken zijn: klierzieke ouders (want deze ziekte is stellig erfelijk en van daar vaak aan geheele familiën eigen), zoo ook door uitspattingen of door den ouderdom zeer verzwakte, of ook syphilitische ouders, want de ondervinding heeft maar al te veelvuldig geleerd, dat kinderen van zulke ouders dadelijk van de geboorte af klierziek zijn, en dat de klierziekte dikwijls niets anders is, dan eene ontaarde, gewijzigde syphilis in de tweede generatie. — Voorts slechte voeding in het eerste jaar, door ziekelijke, scrophuleuse, of ook syphilitische moeders en minnen, bijzonder door het opvoeden zonder moedermelk, door het kunstmatig opkweeken; — het leven in onzuivere, beslotene, vochtige, natkoude lucht (van daar ook de klimatische verbreiding; men vindt haar het menigvuldigst in Engeland en al de noordelijke aan de zee gelegene landen, zoo ook in de diepe dalen der gebergten, waar alleen de hoogste graad der ziekte, de cretinismus, heerscht); in het algemeen onzindelijkheid; — slecht, te zwaar, onverteerbaar voedsel in de eerste jaren der kindschheid, bijzonder zware, niet uitgegiste meelspijzen, aardappelen, zoo ook het vroegtijdig gebruik van brandewijn, veel zitten en verzuimde ligchaamsbeweging der kinderen; — te vroegtijdige inspanning van den geest; — verzuring, ophooping van wormen in de eerste wegen, voorafgegane ziekten, die het watervaatstelsel bijzonder aantasten en verzwakken, b. v. pokken, mazelen, roodvonk, ook heete koortsen, waarbij de crisis onvolkomen plaats grijpt, of gestoord wordt. — Eindelijk kunnen ook te sterke, zamentrekkende, de heilzame krisische bewegingen der natuur belemmerende, verstoppende geneesmiddelen, bijzonder het misbruik van opium bij kinderen aanleiding tot deze ziekte geven.

Therapie. De kuur der klierziekte, als eener ziekte van het gestel, is langwijlig en moeijelijk. Want tot grondige genezing komt het er op aan, om in de vegetatie door te dringen en de geheele verrigting der chijlbereiding, assimilatie en verdierlijking te veranderen en te verbeteren.

De grondaanwijzing is: verbetering en regeling van de verrigting des watervaatstelsels, en wegneming van het daardoor te weeg gebragt specifiek bederf der lymphe en van hare werkingen. Dit geschiedt deels door algemeene, bijzonder diaetetische, deels door specifieke op het watervaatstelsel en deze kwaadsappigheid bijzonder werkende middelen (*antiscrophulosa*).

Vooraf eenige algemeene regelen bij de behandeling der klierziekte.

1) Bij geene ziekte is het geduld van den kant des geneesheers zoo noodig, als hier; maanden, ja jaren lang worden hier vereischt, en niet door woest doordrijven, maar door een rustig en consequent voortgezet behandelen bereikt men zijn doel.

2) Men gebruike de tijden, de ontwikkelingstijdperken voor de kuur. Men heeft dikwijls lang zonder gevolg gewerkt, en nu gaat op ééns de kuur snel vooruit. Hetzelfde middel, dat voorheen niets deed, bewijst nu de voortreffelijkste diensten. — Zoo zijn ook tusschenpoozen in het gebruik der middelen heilzaam; daardoor verkrijgen zij dikwijls nieuwe werkzaamheid.

3) Vooral moet de lente tot behandeling der klierziekte gekozen worden, waar de aandrift, die het nieuwe natuurleven geeft, en die zich in het sterker opkomen der *scrophulae* zoo duidelijk vertoont, ook de werkzaamheid der geneesmiddelen verhoogt.

4) Men onderscheide de palliative kuur (de kuur der verschijnselen) van de radikale kuur (de kuur der klierziekte). Men kan de verschijnselen wegnemen, maar de ziekte blijft.

De hoofdzaak en zelfs de grondslag der geheele kuur van klierziekte is de diaetetische behandeling. Door haar alleen kan dát, wat hier de hoofdzaak is, verbetering van de vegetatie, van den materiëelen organischen toestand, van de vochten, van de lymphe inzonderheid verkregen worden. Zonder haar zijn de beste *antiscrophulosa* te vergeefsch; door haar alleen kan vaak de ge-

heele kuur worden voleindigd, en zij is het alleen, waardoor de radicale kuur der klierziekte kan bewerkt worden.

Zij bestaat in het volgende: gezond voedsel, dat beduidt hier, voedende, maar ligt verteerbare en het zuur tegengaande kost, liefst dus eene behoorlijke verbinding van voeding met vleesch met plantenvoedsel, bijzonder wortelen van planten (wortelen, schorseneren, groente, bouillon, tot drank zuiver water, ligt bier, ook eijerwater: 1 eijerdoor met 2 pond water omgeschud, met een weinig zout en suiker). Zuivere gezonde lucht, het hoofdvereischte, het best landlucht in eene drooge streek, zoo veel mogelijk aanhoudend verblijf in de vrije lucht, bijzonder luchten van de slaapkamers. — Zindelijkheid, menigvuldig, dagelijks verwisselen van onderkleederen, van de beddelakens, verwijdering der veeren bedden, het slapen op matrassen met paardenhaar, wier, kaf gevuld; het is ongeloofelijk, hoeveel reeds dit tot de kuur bijdraagt. Zeer nuttig is ook het doorrooken van het linnengoed vóór het aantrekken met *succinum*. — Spierbeweging, zelfs zeer sterke gymnastische oefeningen. — Dagelijks afwasschen en afwrijven des ligchaams met koud water.— Alle 2 dagen een laauw bad. Het baden alleen is reeds zeer heilzaam, maar men kan het nog werkzamer maken door toevoegsels van zeep, keukenzout, mout. Eindelijk reken ik ook de eikelkoffij tot de algemeene diaetetische middelen. Deze ondersteunt de kuur ongemeen, mag bij geen klierziek kind verzuimd worden en is tevens een voortreffelijk voedend middel.

De pharmaceutische behandeling. De hoofdmiddelen zijn: kwik, dat hier bijna zoo specifiek werkt tot het wegnemen der verschijnselen, als bij de *syphilis*. Men heeft gewoonlijk en in gewone gevallen geen ander middel noodig tot de kuur, en het inwendig gebruik daarvan is reeds alleen toereikend, om alle vormen en verschijnselen dezer ziekte weg te nemen, de klierknobbels, verhardingen, zwellingen, huidziekten, de scrophuleuse zweren,

het hoofdzeer, de scrophuleuse oogontstekingen, en zelfs de *paedarthrocace* en *caries*. Echter moet het gebruik zóó lang worden voortgezet, totdat de verschijnselen verdwijnen, en dus somtijds eenige weken, zelfs maanden lang, doch zóó dat men na een gebruik van 2–3 weken 8 dagen ophoudt, om de nawerking waar te nemen, en dan op nieuw begint. Daarom is het noodig, het in verbinding met zwavel of *antimonium* te geven, om het kwijlen en bij kinderen te sterk purgeeren voor te komen. Daarom is de beste vorm voor teedere kinderen de *aethiops mineralis* en *antimonialis* (zie N°. 210) met bijvoeging van *magnesia* en Rhabarber, zoo veel grein daags als het kind jaren oud is, tot 8 grein, voor sterkere en volwassene het Pluimersche poeder (z. N°. 211). Wanneer het middel zelf niet reeds stoelgang verwekt, geeft men alle 14 dagen een *purgans* van *rad. jalapp.* en *calomel.* In hardnekkige gevallen versterkt men de werking door een bijvoegsel van *resina guajaci* of *cicuta* in zelfstandigheid of extract (zie N°. 212). Gewoonlijk zijn hier geene uitwendige middelen noodig, en het is beter, ze niet te gebruiken. Het naast in werkzaamheid volgt op het kwik *murias barytae* (z. N°. 213) en overtreft dit soms in uitwerking. Ook *murias calcis* en chlorkalk, in denzelfden vorm en gift als *murias barytae*. *Lignum sassafras* als thee (zie N°. 214), of ook als *ol. aether.* eenige droppels met suiker afgewreven. — Braak- en purgeermiddelen tusschen beiden bij de kuur gegeven; zij ondersteunen de kuur buitengemeen, deels door bevrijding der eerste wegen van de hier steeds bestaande onzuiverheden en wormen, deels door opwekking van de werkzaamheid des watervaatstelsels; het best heb ik gevonden alle 8, 10 dagen een *purgans* van *rad. jalapp.* $\frac{1}{2}$ tot 1 scrupel naar het verschil van den leeftijd, óf alléén óf met *calomel* verbonden. *Hb. conii maculat.* en *digital. purp.*— De plantaardige *resolventia*, het werkzaamst de in de lente versch uitgeperste sappen van *hb.* en *rad. tarax.*, *gramin.*, *fumar.*, *tussilag.*; bijzonder heb ik van het versch geperst

sap van de *hb. tussilag.*, alle morgen 2–4 oncen met mageren bouillon, voortreffelijke werkingen gezien. *Soda*, *sapo*, *conchae*, *aqua calcis*. Zeer werkzaam en in hardnekkige gevallen aanbevelenswaardig zijn: het zeebad, het bad te Ems, Obersalzbrunn, het Soolbad. Bij groote zwakte en atonie kina, *martialia;* deze doen hier vaak de diensten der beste *resolventia;* de klierknobbels verdwijnen voortreffelijk daardoor. In de laatste tijden heeft men ook het *jodium* tot de kuur der klierziekte gebruikt, en het valt niet te ontkennen, dat het knobbels en verhardingen doet verdwijnen; maar het kan ook de geheele bewerktuiging ontbinden en een onherstelbaar nadeel voor het herstellings-vermogen in het geheel en daardoor *tabes*, *hectica* enz. te weeg brengen, weshalve het bij kleine kinderen liever moet vermeden en alleen in de hardnekkigste gevallen aangewend worden, en ook dán slechts in het loogzoutig mengsel (zie N°. 233) of als *spongia tosta* en niet te aanhoudend. — Bij zeer ingewortelde hardnekkige klierziekte is ook het Zittmannsche *decoctum* zeer aanbevelenswaardig. In het algemeen is dit de regel: Men wende de *antiscrophulosa* aan tot het verdwijnen der verschijnselen. Maar vooral geloove men niet, dat de hoofdziekte, de *diathesis scrophulosa*, daarmede ook altijd genezen is; doch men late nu de algemeene diaetetische kuur voortzetten, en merke op, of er zich weder verschijnselen opdoen, als wanneer weder het gebruik der specifieke middelen moet worden aangewend. Ook is bij hardnekkige gevallen het afwisselen der middelen zeer aan te prijzen.

Wat de bijzondere verschijnselen aangaat, moet nog in het bijzonder het volgende worden aangemerkt: de klierknobbels en verhardingen worden wel gewoonlijk zacht door het inwendig gebruik van kwik en de baden, bij hardnekkige gevallen in verbinding met meer *antiscrophulosa* (zie N°. 215, 216); waar dit echter niet het geval is, ondersteune men de werking door uitwendige middelen, waaronder de voornaamste zijn: inwrijvingen

van *ungt. mercur.*, *ungt. digital.*, eene oplossing van chlorkalk in water (z. N°. 217) tot wasschen en opleggen van linnen wiekjes, het gedurig dragen van eene oplossende pleister, *empl. cicut.*, *saponat.*, *mercuriale.* Echter moet men met het gebruik van pleisters, zoo als ook van alle uitwendige middelen, zeer opletten, dat er geene pijn of roodheid in de zwelling opkomt; zoodra dit geschiedt, moeten zij nagelaten worden, om de ontsteking en den overgang in ettering te verhoeden, hetwelk niet nuttig is, maar slechts den overgang in eene scrophuleuse zweer te weeg brengt. Ook de Jodium-zalf (zie N°. 218) of het wasschen met eene Jodium-oplossing, zoo ook *murias auri*, dagelijks $\frac{1}{10}$ grein onder de tong gewreven. In hardnekkige gevallen *ulcera artific.* in de nabijheid van het gezwel, zout-, zwavel-, sublimaat-baden. Ook heb ik bij algemeene klierverhardingen voortreffelijke werkingen van cicuta-baden (2, 4 oncen *hb. cicutae* op een bad) gezien.

De scrophuleuse zweren vereischen dus geen uitwendig gebruik van zalven en pleisters, zij worden daardoor slechts onzuiverder en voortvretender. De beste behandeling is de inwendige kuur, de baden, het bevochtigen met chlor-oplossing, slap sublimaatwater of *aq. phagadaenica* en eene kunstmatige zweer in de nabijheid.

De scrophuleuse beenziekten, *paedarthrocace*, *caries*, worden even zoo behandeld. De hoofdzaak is de inwendige kuur en baden, welke hier nog met *asa foetida* en *sabina* kunnen bedeeld worden. Ook is hier de verbinding van *asa foetida* zoowel met inwendige antiscrophuleuse als met de uitwendige middelen zeer werkzaam. Hier werkt ook de levertraan allerheerlijkst; ik heb de ergste *caries scrophulosa* spoedig door het inwendig gebruik daarvan zien genezen.

De scrophuleuse oogontsteking mag vooral niet als ontsteking beschouwd en behandeld worden, maar slechts als *blepharophthalmia oculi* (afwijkende afscheiding, gewoonlijk met eenen passiven toestand van het deel ver-

bonden), zoo als zij werkelijk is. Dus niet het aanzetten van bloedzuigers, die hier niet helpen, maar zelfs schadelijk zijn, maar de inwendige antiscrophuleuse kuur, bijzonder kwik en *baryta*, baden, afleiding door kunstmatige zweren en uitwendig niets dan veelvuldige stovingen met een laauw afkooksel van *flor. malv.* en *hb. hyoscyam.*, ook een toevoegsel van *aqua laurocerasi* en het dagelijksch één- of tweemaal instrijken van de praecipitaat-oogzalf (zie N°. 219) op den inwendigen rand der oogleden. Zeer nuttig is ook de *borax* volgens het voorschrift N°. 220. — Echter kan er in vele gevallen een wezenlijk ontstekingachtige toestand bestaan en dan het aanzetten van eenige bloedzuigers heilzaam zijn.

De scrophuleuse uitslagziekten vereischen ter genezing niets dan het inwendig gebruik der middelen (bijzonder *aethiops min.* of Pluimer's poeder), goeden leefregel en baden met tusschenloopende purgeermiddelen. Zeer nuttig is hierbij eene thee van *hb. jaceae* of *viol. tricolor.* Men vermijde zorgvuldig alle uitwendige terugdrijvende middelen. Dezelfde behandeling dient bij *favus*, *crusta lactea et serpiginosa*, *tinea* (z. *Tinea*).

Struma, het kropgezwel.

Zwelling van de schildklier en van het aangrenzend celweefsel, dikwijls tot eene overmatige grootte. Het is meestal van eenen scrophuleusen oorsprong; maar hier heeft de endemische gesteldheid eenen bijzonderen invloed: van daar is het menigvuldigst in de gebergten, bijzonder aan den voet daarvan, en in de dalen, en verdwijnt dikwijls alleen door den overgang uit eene zulke streek in eene vlakte.

Wanneer het een verschijnsel van klierziekte is, volbrengt dikwijls de antiscrophuleuse kuur de genezing. Bovendien is het hoofd- en waar specifiek middel de gebrande spons (*spongia tosta*) in alle vormen, het werkzaamst in poeder (zie N°. 221,) maar ook in afkooksel (*lixivium spongiae;* zie N°. 222). Echter zij men daar-

mede voorzigtig bij personen, die eene prikkelbare long, aanleg tot longtering, droogen hoest, of neiging tot bloedhoesten hebben, want dáár kan zij den overgang in *phthisis* bespoedigen. Hier is het gebruik van *potassa* aanbevelenswaardig, welke ook het kropgezwel kan genezen (zie N°. 223). Uitwendig het inwrijven van *ung. hydroiodatis potassae.*

Rhachitis.

Engelsche ziekte.

Diagnosis. De eerste voorboden zijn: langzame en onvolkomene ontwikkeling van het staan en gaan, uitzetting van de beenhoofden, bijzonder aan den handwortel (men voelt als het ware eene verdeeling van de leden, een hoofdteeken, soms het eerste en éénige.) In het verder beloop verkromming der lange beenderen, bijzonder van het scheenbeen, borstbeen, de ribben (van dáár lijden aan aamborstigheid), van de ruggegraat; uitzettingen en wanstaltigheden der beenderen, soms van het geheele ligchaam, bijzonder van het bekken: van dáár een onzekere, waggelende gang. Gewoonlijk vroegtijdige ontwikkeling en scherpte der geestvermogens.

Deze ziekte verdwijnt dikwijls met de ontwikkeling en den wasdom des ligchaams van zelve. Bij de hoogere graden blijft daarentegen de verkromming van de ruggegraat, van de voeten, van het borstbeen, van de ribben, en soms zelfs algemeene kreupelheid door het geheele leven.

De grondoorzaak is klierziekte, en de engelsche ziekte is niets dan eene eigenaardige wijziging derzelve, eene ziekteverplaatsing derzelve op het beenstelsel, klierziekte der beenderen. Hierbij heeft het karakter van zuur het overwigt.

De kuur is de kuur der klierziekte, bijzonder de algemeene diaetetische behandeling, dierlijk voedsel en baden. Mout- en zoutbaden, met *rad. calom. arom.* bedeeld, ook

de drooge zandbaden (door de zon verhit zand), het wasschen van den rug en van de ledematen met koornbrandewijn, ook *spirit. formic.* doen hier buitengemeen veel. Maar bijzonder zijn hier *terrea* en ijzer (z. N°. 224; de kinderen verdragen en verteren het ijzer in zelfstandigheid, bij verstopping voegt men er eenige greinen rhabarber bij), zoo ook de *rad. rub. tinctor.* en *calom.* werkzaam en heilzaam. Heerlijk werkt hier ook de levertraan (*ol. jecoris. aselli*), des morgens en des avonds een' theelepel vol.

De *claudicatio spontanea* is meest van eenen scrophulensen of rhachitischen oorsprong, en vereischt dan de antiscrophuleuse behandeling, benevens baden, inwrijvingen, bloedzuigers, fontanellen (z. ziekten der kinderen).

Arthritis.

Jicht.

Diagnosis. Pijnen in de gewrichten met ontstekingachtige, of ook slepende, koude zwelling, welke ligt in jichtknobbels en kalkaardige aangroeisels overgaat, gepaard met bezwaren van de spijsvertering, opzetting van winden, zuurvorming, verslijming, verlies van eetlust, verstopping.

Deze oorspronkelijke en wezenlijke vorm kan echter zeer menigvuldig gewijzigd worden, zoodat deze wezenlijke teekenen dikwijls slechts onvolkomen, somtijds geheel niet voorhanden zijn, en de ziekte in eene geheel vreemdaardige gestalte, onder het masker van bijna elken slependen ziektevorm kan voorkomen en den waarnemer bedriegen, weshalve zij met regt de pathologische *proteus* genoemd wordt en niet genoegzaam bij de beoordeeling van hevige en ingewikkelde slepende ziekten, als verborgene oorzaak, kan in het oog gehouden worden.

Hare twee hoofdvormen zijn dus de *manifesta* en *occulta.*

1) *Arthritis manifesta.* Deze wordt weder verdeeld in:

A. regularis, *acuta*, de jicht, welke regelmatige, met koorts gepaarde en met crises geëindigde aanvallen maakt, meest in den tijd van den evennacht, Februarij en Maart, waarop dan meer of minder lange (een half, of ook geheel jaar) geheel vrije tijdperken volgen. De aanval stelt hier geheel het beeld van eene ontstekingachtige koortscrisis voor. — De plaatselijke aandoening is het werktuig, waardoor zich de verzamelde jicht ontwikkelt en afscheidt, eene soort van critische ziekteverplaatsing, in verband met algemeene crises. Er ontstaat eene ontstekingachtige aandoening van een gewricht, met roodheid, hitte, zwelling, pijnen, dikwijls zeer gevoelige, koorts. Zij duurt 3 tot 4 weken, ook langer, soms ook met wederinstortingen, doorloopt de tijdperken van toename, hoogte (*acme*) en afname, en eindigt in critisch, gewoonlijk zuur riekend zweet, en een dik, wit, krijtachtig, soms roodachtig bezinksel in de pis. Zij heeft verschillende namen naar de plaats, die zij inneemt: *podagra*, *gonagra*, *chiragra* enz. Soms is zij *vaga* en springt van het eene deel op het andere, waarbij het inslaan op inwendige deelen het meest te vreezen is.

Het gewoonlijkst komen de aanvallen der regelmatige jicht op het einde van den winter, in Februarij, Maart voor. Maar somtijds komen in plaats daarvan andere critische afscheidingen; zweet, uitslagziekten, die eenige weken duren (*purpura arthritica*). Ik heb zelfs critische kwijling gezien, welke den aanval van jicht verving.

A. chronica, *irregularis*. — De jichtaanval komt op onbepaalde tijden zonder koorts. Hier is ook de tijdruimte onbepaald. Hij kan dagen, weken, zoodat de pijn steeds van plaats verandert en zich vaak op een oogenblik op een verwijderd deel verplaatst (*A. fixa et vaga*,) maanden, maar ook jaren duren. Crises zijn zeldzaam, of slechts onvolkomen. Zij kan primair en ook secundair, als gevolg van eenen anderen, niet geheel critisch verdeelden jichtaanval ontstaan.

A. nodosa, destructoria, desorganisans.

Deze ontwikkelt zich uit de vorige, door lengte van tijd. Veelvuldig zijn de daardoor te weeg gebragte weefselveranderingen en ontaardingen der bewerktuigde stof. Het meest gewoon zijn de jichtknobbels (*nodi arthritici*), kalkaardige zamengroeisels, welke zich ook om de gewrichten vormen, en de beweging moeijelijk, ook onmogelijk maken, niet zelden wezenlijke beenuitzettingen en *exostoses*.

2) *Arthritis occulta, larvata, anomala*, de jicht, welke zich niet onder hare gewone, maar onder geheel vreemdaardige verschijnselen vertoont. Of de jicht tast inwendige deelen in plaats van uitwendige aan (*arthritis interna*), waar zij dan óf pijnlijke aandoeningen, óf onpijnlijke, zeer verschillende, maar dikwijls hoogst aanmerkelijke stoornissen van de verrigting te weeg brengt, b. v. de maag (maagjicht, maagkramp, zuur in de maag, verslijming, chronische braking), het hoofd (hoofdjicht, duizeling, doofheid, blindheid, enz.), de borst (slepende hoest, pijnen in de borst, *asthma*), het geheele zenuwstelsel (hypochondrie, krampen, stuipachtige ziekten, verlammingen), de nieren (*lithiasis*), het onderbuiksvaatstelsel (aanbeijenziekte), het watervaatstelsel (waterzuchtige uitstortingen). — Of zij brengt in uitwendige deelen ongewone verschijnselen voort, zweren, verhardingen, beursgezwellen, slepende uitslagziekten. In het algemeen moet men opmerken, dat zoowel de in- als uitwendige aandoeningen der onregelmatige jicht, aan haar grondkarakter getrouw, zeer ligt verdikkingen, verhardingen, uitzweetingen van stolbare lymphe, steenvormingen in alle daardoor aangetaste deelen te weeg brengen.

De *arthritis occulta* en *anomala* kan op tweederlei wijze ontstaan en is dus van eene tweevoudige soort:

1) Door terugwijking der reeds naar buiten overgegane jicht op inwendige deelen (*arthritis retrograda*). Dit kan óf plotseling bij eenen koortsigen jichtaanval geschieden, gewoonlijk door verkouding (*podagra retropulsa*), waar-

van de gevolgen even zoo acuut en ontstekingachtig plegen te zijn, *gastritis*, *apoplexia*, *catarrhus suffocativus*, *mania*; óf slepend, waartoe ook het uitblijven van den anders gewonen jichtaanval behoort.

De herkenning dezer jichtziekten berust dáárop, dat er vroeger jichtaanvallen bestonden, en dat, na derzelver verdwijnen, de tegenwoordige kwaal ontstond.

2) Door verhindering der ontwikkeling en uitscheiding der jicht naar buiten, terughouding van de jicht in inwendige stelsels (*arthritis atonica*). Het menigvuldigst blijft zij in de onderbuiksingewanden en zenuwen (hare werkplaats) terug, van dáár slepende spijsverterings- en onderbuiksziekten, bijzonder hypochondrie en andere zenuwziekten (van waar dikwijls een éénige aanval van Podagra dezelve wegneemt). Echter kunnen ook alle andere slepende ziekten eene zulke jichtbron hebben, zeer dikwijls huidziekten, slepende zweren (de jichtige zweer).

Hier is de herkenning van den jichtigen aard veel moeijelijker. De hoofdteekenen zijn: de afkomst van jichtige ouders; somtijds verschijnen er vlugtige jichtpijnen, weldadige werking van zweet, of kalkaardig, jichtig bezinksel in de pis, groote afhankelijkheid der ziekte van het jaargetijde, de weêrsgesteldheid, en bijzonder barometrische veranderingen van den dampkring. Een eigenaardig, dikwijls door mij waargenomen verschijnsel van verborgene jicht, is ook het gevoel eener plaatselijke doofheid op eene beperkte plaats van de huid, of ook het gevoel, alsof er wol of een pels op eene plaats lag.

Pathogenie. Naaste oorzaak: Eigenaardige ontmenging der vochten en afwijking van het herstellingsvermogen, wier karakter neiging tot verdikking, kalkvorming, zuurontwikkeling, verwantschap tot de beenderen, te weeg gebragt door en gegrond op zwakte der spijsvertering en gebrekkige chylbereiding, is. — Het geheele verschijnen der jichtziekte is niets anders, dan een voortdurend pogen der natuur, om deze ziektestof te verwerken en uit te scheiden. Wanneer dit met kracht en

koorts geschiedt, dan gelukt eene volkomene plaatselijke en algemeene crisis, en de lijder blijft langer of korter van den jichtaanval vrij. Ontbreekt deze kracht, dan blijft de ziekte óf in uitwendige deelen bepaald, en er ontstaat slepende jicht, die eindelijk de bewerktuiging dezer deelen aantast en eigenaardig verwoest; want de jichtige beenuitzetting, *exostosis* en *caries* is geheel verschillend van de syphilitische en rhachitische, óf zij scheidt zich af op inwendige deelen, en daaruit ontstaan de toevallen der atonische en verborgene jicht.

In dezen inwendigen aard der ziekte is ook het wezenlijk onderscheid tusschen jicht en rheumatismus gelegen, hetwelk tweeledig is. Vooreerst, dat de jicht van binnen naar buiten, rheumatismus van buiten naar binnen ontstaat; de eerste is dus eene, in het binnenste der bewerktuiging zelf ontwikkelde en daardoor nu critisch bewerkte en door de natuur naar buiten gedrevene ziekte, wier verschijnselen de zoogenaamde jichtaanvallen zijn, welke dus ook slechts als de verschijnselen van eenen diep gelegenen inwendigen ziekelijken toestand moeten worden aangezien. Rheumatismus daarentegen is eene van buiten, door onderdrukte werkzaamheid en afscheiding der huid, aan de bewerktuiging opgedrongene ziekte, wier karakter dus ook altijd meer uitwendig en plaatselijk blijft, en uit haren aard het inwendige, bijzonder de spijsvertering en assimilatie, niet stoort. — Ten tweede, de jicht is met eene geheel specifiek gekarakteriseerde en door verdikking, kalkvorming, zuur onderscheidene ziektestof, afwijking van de geheele bewerktuigde stof verbonden. Rheumatismus niet, waar de éénige ziekelijke stof het *serum acre retentum* is.

De verwijderde oorzaken: onmatigheid in het eten en drinken, gepaard met lediggang (van daar is Podagra eene ziekte van rijke lieden), bijzonder overmatig gebruik van wijn, vooral van zuren wijn, uitspattingen in de liefde, bijzonder wanneer na lang voortgezette buitensporigheden, plotselinge onthouding volgt, vochtige, koude dampkring

(van daar in de noordelijke aan zee gelegene landen menigvuldig), vochtige woning, vochtige bezigheden (wasschen, werken in het water), verkouding, zoowel slepende, als acute (rheumatismus neemt eenen jichtigen vorm aan); onderdrukte gewone bloedvloeijingen, *suppressio haemorrhoidum* en *cessatio menstruorum*. Vrouwen worden dikwijls eerst na dit tijdpunt jichtig, waarvan echter de oorzaak dikwijls dáárin te zoeken is, dat de aanleg tot jicht tot dien tijd door de periodische bloedontlasting is afgeleid, en nu eerst, na het ophouden, te voorschijn komt. Bovenal de erfelijke aanleg; deze is in geene ziekte zoo groot en zoo beslist uitkomend, als bij de jicht, van waar zij bij zulke voorwerpen reeds in de kindschheid kan verschijnen.

De vorming der jichtstof heeft duidelijk plaats in de spijsverterings- en chylbereidingswerktuigen (*abdomen officina arthritidis*), en *Bacchus, Venus et Otium* zijn, reeds naar de getuigenis der Ouden, de groote medewerkende oorzaken daarvan. Door den eersten vormt zich ophooping van raauwe, zure, scherpe stoffen in de chyl, door de uitspattingen en ledigheid ontstaat zwakte der deelen en gebrekkige verwerking der stoffen. De bewijzen zijn: de voorafgaande oorzaak, de gemeenlijk iederen jichtaanval voorafgaande of hem begeleidende spijsverteringsbezwaren, en de heilzame werking der afvoerende middelen, ter wegneming, en die der *roborantia* ter verhoeding der jichtaanvallen. Ook wisselen veelal de jichtaanvallen met aanbeijen af, hetgeen een oorzakelijk verband en den gemeenschappelijken oorsprong uit den onderbuik aantoont. (De vooronderstelling, dat teruggehoudene spermatische stof de oorzaak zoude zijn, wordt genoegzaam dáárdoor wederlegd, dat ook gesnedenen de jicht krijgen).

Maar er bestaat ook eene *arthritis spuria*. Andere ziekten kunnen den vorm der jicht aannemen. Daartoe behooren *rheumatismus*, *syphilis*, scheurbuik, ziekteverplaatsingen door onderdrukte huidziekten, genezene oude zweren.

Therapie. De genezing wordt in tweeën verdeeld: Genezing van de vorming der jicht (radikale kuur) en genezing van de reeds gevormde jicht, van het verschijnsel, van den jichtaanval.

Zonder het aannemen en het in het oog houden eener stoffelijke jichtstof, verkrijgt men geen bevredigend denkbeeld en geene behoorlijke behandeling der jicht.

De kuur der reeds gevormde jicht, der jichtaandoeningen.

Deze verschilt naar de vormen:

De heete, koortsige jicht (*podagra etc.*)

Hier heeft de kuur slechts eene aanwijzing, namelijk, den jichtaanval als crisis te beschouwen en alles te doen, waardoor hij zoo volkomen als mogelijk kan worden, maar bijzonder alles te mijden, waardoor hij gestoord kan worden. Dit geschiedt bij eenen matigen graad van koorts het best dáárdoor, dat men de Natuur alléén laat werken en alleen den leefregel behoorlijk inrigt, antiphlogistisch, diaphoretisch, afwachting van de uitwaseming met flanel, gewast taf, het best versche gekaarde wol. Alle andere uitwendige middelen zijn onzeker, en zelfs gevaarlijk. Koud water, loodmiddelen, kampher en alle verdeelende middelen kunnen ligt het terugtreden van de jicht op edele deelen te weeg brengen, en onderdrukken ten minste in het deel dien graad van levenswerkzaamheid (de ontsteking), die tot voleinding der jichtcrisis noodzakelijk is, waardoor zij den overgang in slepende jicht veroorzaken. Ditzelfde geldt van de plaatselijke bloedontlastingen, waardoor men wel de plaatselijke ontsteking en de pijn, maar niet de jicht wegneemt, deze veeleer slepend en hardnekkig maken, of eene zoodanige plaatselijke zwakte te weeg brengen kan, dat er langdurige plaatselijke gevolgen nablijven. Men neemt daardoor slechts de terugwerking weg, maar men stoort daardoor de zoo noodzakelijke plaatselijke crisis en verwerking der jichtstof, en bewerkt, dat zij óf alleen in dát deel terugblijft, en er zwelling, stijfheid,

anchylosis volgt, óf dat er zelfs eene plotselinge verplaatsing van de jicht op een ander, dikwijls edel deel ontstaat, óf dat ten minste de voorbeschiktheid tot het veelvuldiger terugkeeren van den jicht-aanval nablijft. Even min kan men verslappende middelen, warme omslagen en derg. aanbevelen. Zij verzachten wel de pijn, maar brengen te groote verslapping, zwakte, zuchtige zwelling, uitzweeting, zelfs ettering van het deel te weeg. Zoo moet ook het door velen aanbevolen gebruik van braakmiddelen en sterke afvoerende middelen worden afgeraden. Het is waar, men kan daardoor dikwijls oogenblikkelijk den jichtaanval wegnemen; maar de gevolgen zijn zeer bedenkelijk. Vooreerst kan daardoor eene plotselinge verplaatsing van de jicht van buiten op een inwendig deel bewerkt worden (waarvan ik treurige voorbeelden heb gezien); of er wordt daardoor slechts eene tijdelijke verzwakking en belemmering der jichtcrisis bewerkt, en de jicht keert spoedig in eenen ergeren vorm terug, of wordt ook wel slepend. Zelfs de deze ziekte snel verdrijvende inwendige specifieke middelen, b. v. *vinum sem. cholchic.*, zijn onzeker, daar zij ook de crisis kunnen afbreken en gevaarlijke ziekteverplaatsingen veroorzaken.

De éénige gevallen, waarin de kunst hier moet toetreden, zijn de volgende:

1) Bij hevige ontsteking, waar de lijder zeer volbloedig, sterk, de koorts hevig, het jichtig aangedane deel zeer rood en heet is. Hier is *nitrum* en *sal ammoniac.* met *tart. emetic.* en, wanneer de pols het vereischt, eene aderlating buiten de plaatselijke bloedontlasting noodig.

2) Bij gastrische complicatie. Hier moet men de gastrische zuiveringsmiddelen niet verzuimen. Bijzonder kan daardoor vóór het uitbreken van den aanval veel tot zijne verkorting worden bijgedragen.

3) Bij zeer hevige pijnen zonder hevige ontsteking, maar met een zenuwachtig, krampachtig karakter. Hier uitwendig *narcotica*, liefst *extr. hyoscyam.*, met water tot eene zalf verdund, laauw opgelegd en ook inwendig toe-

gediend, en wanneer dit niet toereikend is, met *opium purum* bedeeld, kampher, of des avonds eene gift Dover's poeder.

4) Wanneer de koorts ophoudt, maar de pijn en plaatselijke aandoening niet. Hier is de crisis niet volkomen en de kunst moet haar vergoeden. Hier zijn de specifieke *antiarthritica* op hunne plaats, en boven alle andere *guajacum*, dat alle afscheidingen, ook de darmontlasting, bevordert. Men geve het in den vorm van N°. 225. a., zoodat er dagelijks 2 stoelgangen op volgen. Ook kampher, *spirit. minderer.*, bij oude en tot atonische jicht geneigde voorwerpen *liq. c. c. succin.*, en waar dit alles nog niet toereikend is, de behandeling der slepende jicht.

De slepende jicht.

Hier berust alles op behoorlijke bewerking, beweegbaarmaking, neutralisatie en afscheiding der jichtstof, kortom op het bewerken van zulke crises door de kunst, als de Natuur ze in het eerste geval bewerkt. Daartoe behoort het volgende:

1) Het gebruik van specifieke middelen, welke eene eigenaardige kracht bezitten, om de jichtstof te neutraliseren en te vernietigen, en het jichtig karakter in de bewerktuiging weg te nemen. Hier staan de loogzouten boven aan: het Karlsbad, de *soda*, *soda c. amaris* (z. N°. 226), het kalkwater, *ammonia*, zwavel en zwavelbaden, Aken, Nenndorf, Warmbrunn, de loogzoutige zwavelbereidingen, het sterkst en vlugtigst *sulphuret. ammon. hydrog.*, *antimon.*, *sulph. aur. antimon.*, *tinct. antimon. acris*, vooral de *aqua sulphuret. calc. stibiat.* (z. N°. 227), *liq. c. c. succin.*, *liq. antarthrit. Eller.* (*liq. anod. hofm.* en *liq. c. c. succin.* *āā*), *ol. jecinor. asell.*, het kwik, bijzonder sublimaat, *aconitum*, *guajac.*, waarvan bijzonder de oplossing van de *resina guajac.* in Taffia (*spirit. sacchar.*) des morgens en des avonds een' eetlepel en aanhoudend voortgezet, als een der werkzaamste middelen moet aanbevolen worden, *sabina* (z. N°. 228,

229), *sarsaparill.*, *rhododendron chrysanthum*, *colchicum.* Zeer werkzaam zijn mierenbaden, zoutbaden, baden van brandewijngist, Wiesbaden, Teplitz.

2) Krachtige vermeerdering der afscheidingen, opwekking van crises, kunstmatige afscheidingen, bijzonder sterke voortgezette *diaphoresis*, kunstmatige zweren. Zeer werkzaam is de volgehoudene aanwending van spaanschevliegpleisters. Men legt eerst eene in de nabijheid van het lijdend deel eene tweede kort daarbij en zoo na elkander verscheidene, waardoor men dikwijls de hardnekkigste jicht kan bedwingen, Autenriethsche zalf, *cort. mezerei*, dampbaden, Russische baden.

3) Zuivering en versterking der spijsverteringswerktuigen en des onderbuiks, verwarmende *resolventia* en *purgantia*, braakmiddelen, het voortgezet gebruik van versterkende middelen, bijzonder *quassia.*

4) Verandering en vernieuwing der vochten. Hiertoe blijft het hoofdmiddel een eenige maanden lang voortgezet melkdiëet.

5) Oplettendheid op en behandeling van de verschillende gestellen; het verzwakt, torpide ligchaam door restaureerende en versterkende middelen, het volsappige sterke door onthouding, spaarzame, ontstekingwerende leefregel, afvoerende middelen, zelfs bloedontlastingen, bijzonder het dikwijls herhaald koppen.

6) Plaatselijke behandeling, welke een tweeledig doel heeft, deels het plaatselijk lijden te verminderen, of door wegneming der prikkeling, naar den verschillenden graad en karakter derzelve, bij het ontstekingachtig karakter door plaatselijke bloedontlastingen (waarbij men echter de boven opgegevene regelen niet mag verzuimen, en niet te veel verzwakken), bij het zenuwachtig door mostaardpappen, spaanschevliegpleisters, pijnstillende, vlugtige, verdoovende inwrijvingen, deels de jichtstof, wanneer de jicht in een deel bepaald is, bewegelijk te maken en tot afscheiding te brengen. De beproefdste middelen zijn: voortgezette verwarming door gewast taf, wol,

kattenvel, inwrijvingen van *petroleum*, *ol. cajeput.*, *sabin.*, *bals. peruv.*, *bals. vit. hofm.*, *empl. resinos. resolv.*, *galban. c. opio*, *ungt. mercur.*, spaanschevliegpleisters met lang voortgezette ettering, fontanellen, in hardnekkige gevallen *moxa*, plaatselijke dampbaden, nog met *ammonia*, zwavel en derg. versterkt, Douche-baden, in het uiterste geval en na eene behoorlijke inwendige kuur, koude baden.

Ischias, *coxagra*, uit jichtige oorzaak ontstaan, worden op dezelfde wijze behandeld. Tot besluit de radikale kuur, bijzonder behoorlijke versterking.

Bij reeds gevormde *contracturae* en ontaardingen (*arthritis nodosa*), bewijzen, na het inwendig gebruik der loogzouten, *decoct. zittmanni*, sublimaat-baden, dampbaden, plaatselijke Douche, maar bijzonder minerale baden, vooral Wiesbaden, Teplitz, Aken, heerlijke diensten.

Teruggetredene jicht.

Het hoofddenkbeeld der behandeling is het terugroepen van de jicht naar buiten. Maar hier moet men wèl onderscheiden: 1) plotselinge koortsige onderdrukking. Hier dadelijk aderlating (want alle jicht brengt ligt inwendig ontsteking te weeg), ontstekingwerende behandeling, aanwending van mostaardpappen op het voorheen jichtig, en spaanschevliegpleisters op het thans lijdende deel. Eerst na de matiging der koorts kampher of *sal. succin.* met *nitrum*. Bij de hoofdjicht, eene der pijnlijkste en gevaarlijkste ziekteverplaatsingen, kan ik, als de snelste en werkzaamste behandeling, het aanzetten van bloedzuigers en alle 3 uren 2 grein *calomel* met ½ grein *aconit.* en eene spaanschevliegpleister in den nek aanbevelen. Bij de acute maagjicht na behoorlijke bloedontlasting, welke echter dikwijls de pijnen en het gevaar van ontsteking niet wegneemt, doet eene spaanschevliegpleister op de maagstreek alles. 2) Slepende onderdrukking. Hier even zoo aanwending van *rubefacientia* en spaanschevliegpleisters, en inwendig kampher, *moschus*,

ammonia, *aether phosphoratus*, *tinct. guajaci volat.* (zie N°. 225. b).

Atonische jicht.

De kuur der terugtredende chronische jicht, bijzonder gedurende de hevige aanvallen. De kuur der jicht in het algemeen, krachtige versterking en opwekking der krachten. Voornamelijk *infus. rad. zingiber.*, *infus. sem. sinap. vinos.*, *tinct. guajac. volat.*, *piper*, *quassia*, Pyrmonter en Driburgerwater, versterkende baden. Van veel nut is de verbinding van zwavel, eenige greinen *ferrum subtiliss. pulver.* en *extr. quass.*, tot pillen gemaakt.

De radikale kuur der jicht, de kuur van den aanleg tot jicht.

Deze heeft drie aanwijzingen: 1) het wegnemen der bovengenoemde verwijderde oorzaken, welke de vorming van de jicht veroorzaken, dus eenvoudig, spaarzaam voedsel, vermijding van uitspattingen in *Venere et Baccho*, bijzonder van zure wijnen, arbeid en sterke spierbeweging, drooge lucht en woning, verwisseling van eene koude luchtstreek met eene warme (de werkzaamste kuur) 2) Versterking der spijsvertering, daartoe het lang voortgezet gebruik van bittere middelen (*quassia*, *gentiana*, Portlands-poeder enz.), ijzermiddelen, bijzonder Pyrmonter en Driburger water, zoo ook baden, ook het koude zeebad. 3) Bevorderingen van alle afscheidingen, bijzonder van die, door welke de mogelijk gevormde jichtstof kan afgescheiden en ontlast worden, van de huiduitwaseming door beweging, wrijven, bekleeding met flanel, warme baden, het geheele jaar door wekelijks ééns, der pisafscheiding, door *diuretica*, bijzonder *colchicum*, en der darmontlasting door afvoerende middelen, doch van eenen verwarmenden aard. Daartoe is zeer nuttig het gebruik van den alle afscheidingen bevorderenden kruidewijn, in het voorjaar en den herfst verscheidene weken lang (*infus. vinos. ligni guajac.*, *rad. helen.*, *gentian.*, *jalap.*, *fol. senn.*,

rad. squill., *cort. aurant.*, *cardamom.*, *cinnamom.*) Vooral werkzaam tot dit doel en tot bevordering van alle afscheidingen en waarlijk specifiek zijn zwavel en *guajacum* (z. N°. 230), wanneer men, beide vereenigd, eenen tot de jicht voorbeschikten lijder alle maanden 4—6 dagen lang in zulke giften laat nemen, dat hij dagelijks 2—3 stoelgangen heeft, waardoor de jichtaanvallen het zekerst kunnen verhoed worden. Zeer werkzaam is ook het gebruik van warme zwavel- of minerale baden 4 weken lang in den zomer; bij een sponsachtig volsappig ligchaam de opwekking eener kunstmatige afscheiding door fontanellen.

Syphilis
Venusziekte.

Diagnosis. Zij komt voor in twee vormen, als *syphilis localis s. primaria* en *syphilis universalis s. secundaria*, de laatste óf als *s. manifesta* óf als *occulta s. larvata.*

Syphilis localis s. primaria.

De diagnostische teekenen zijn: plaatselijke prikkeling en ontsteking op de plaats der besmetting of in vermeerderde en veranderde slijmafscheiding (blenorrhee), wanneer het slijmafscheidende deelen zijn, of in zweren overgaande, of in beide te gelijk.

1) *Blenorrhoea syphilitica.* Deze is óf *gonorrhoea* (*urethritis exsudatoria*) óf *fluor albus.* Zij doorloopt altijd 2 tijdperken, het ontstekingachtige (in eenen hoogen graad met velerlei consensuëele prikkelingen, *phimosis*, *paraphimosis*, *bubones*, *tumor testiculi* begeleid) en het nalatende of critische, dat dan nog dikwijls een derde, het *secundarium* of de *gonorrhoea chronica* (nadruiper), *fluor albus chronicus* nalaat. De duur der eerste tijdperken is onbepaald, van 3 tot 8 weken; het laatste kan jaren duren. Gewoonlijk blijft het hier bij de plaatselijke besmetting, en zij gaat niet, wanneer er geene zweer bijkomt, in algemeene over. Echter zijn er uitzonderingen.

2) *Ulcus syphiliticum* (schanker). Dit onderscheidt zich door eene spekachtige oppervlakte en opgeworpene randen zonder hevige pijnen. Het brengt ook, wanneer de prikkeling hevig is, consensuëele toevallen van prikkeling, *bubones* enz. voort. Ook de etterachtige besmetting kan plaatselijk blijven en met de plaatselijke aandoening weder afsterven; maar hier is het gevaar der algemeene besmetting veel grooter. De duur kan 3 weken, maar ook even zoo vele maanden zijn.

Het gewigtigste teeken der diagnostiek is de omstandigheid, dat de plaatselijke aandoening na eenen verdachten bijslaap of eene andere aanraking van het verdacht voorwerp met verwonde of niet met *epidermis* bedekte deelen heeft plaats gehad. Derhalve moet elk plaatselijk verschijnsel, dat na zoodanig eene aanraking opkomt, verdacht zijn, al had het ook nog de karakteristieke kenteekenen niet. De besmetting door wonden veroorzaakt altijd de gevaarlijkste toevallen.

Syphilis universalis s. secundaria, lues.

De algemeene besmetting volgt in zeer onbepaalde tijdruimten op de plaatselijke, somtijds binnen weinig weken, somtijds eerst na maanden; het spoedigst en gemakkelijkst door wonden en mededeeling van schankers. Over het algemeen is het onderscheid tusschen de druiper- en schanker-besmetting opmerkelijk, de eerste is altijd slepender en goedaardiger, de laatste meer acuut en vernielend.

De teekenen der algemeene besmetting zijn alle syphilitische verschijnselen, welke buiten de plaats der besmetting opkomen. De voornaamste zijn *condylomata*, zweertjes aan het verhemelte van de huig, oogontstekingen, uitslagziekten van eenen herpetischen vorm in de gedaante van kleine, op *essera* gelijkende vlekken met afschilfering van de opperhuid, bijzonder aan het voorhoofd, *bubones* en zwellingen van de ballen, nadat de plaatselijke verschijnselen van besmetting verdwenen zijn, klierzwellingen en lymphatische gezwellen.

De teekenen van den hoogeren graad en van het dieper indringen der besmetting zijn beenziekten, *nodi*, *tophi*, vooral van de lange beenderen, *caries*, bijzonder aan het voorhoofdsbeen en de neusbeenderen, nachtelijke beenpijnen, scirrheuse verhardingen, sponsachtige vleeschuitwassen, polijpen.

Syphilis occulta et larvata s. degenerata s. modificata.

Deze ziekte kan eenen tijdlang tusschenpoozen van hare werkzaamheid hebben, en dus als het ware slapen en geen teeken van haar bestaan opleveren, maar vervolgens weder, dikwijls met vermeerderde hevigheid, te voorschijn komen, of zij kan onder geheel andere en ongewone vormen voorkomen (als het ware gemaskerd). Er is geene slepende ziekte, wier gedaante door zoodanig eene *syphilis* niet kan worden aangenomen. In beide gevallen is de herkenning moeijelijk. Er bestaan slechts twee middelen: vooreerst het teruggaan van de bestaande ziekte tot haren, dikwijls zeer verwijderden oorsprong, en hier zal men zien: dat, dikwijls voor 10, 15 en nog meer jaren, de lijder venerisch besmet is geweest, en sinds dien tijd eene reeks van afwisselende, verschillende ziekten, dikwijls met tusschenpoozen van eene schijnbare gezondheid, heeft gehad tot op de tegenwoordige ziekte; ten tweede eene proef met het gebruik van kwik te nemen, waar de snelle verbetering, wanneer de ziekte syphilitisch is, de zekerste bevestiging der Diagnosis aan de hand geeft.

Deze ziekte vereenigt alles, wat een menschelijk lijden wederwaardig, pijnigend en zoowel naar het ligchaam als naar de ziel ongelukkig kan maken. Zij is hoogst walgelijk, en het is merkwaardig, dat de Natuur eene geheel bijzondere ontaarding der menschelijke gestalte daarmede verbonden heeft, daar zij haren stempel op de edelste uitwendige voorregten van de menschheid drukte, door misvorming van den neus, het sieraad des aangezigts, en door verandering van de spraak, de hoogste uitdrukking der psychische waarde des menschen.

Zij is langdurig, moeijelijk te genezen, brengt de walgelijkste, afschuwelijkste ontaardingen en het pijnlijkste lijden (bijzonder de soms jaren lang kwellende nachtelijke beenpijnen) voort, is niet alleen voor den lijder zelven, maar ook voor anderen walgelijk en gevaarlijk, kwelt dikwijls het geheele leven dóór, tot aan den hoogsten ouderdom, en begeleidt zelfs, ofschoon soms niet wezenlijk, maar toch in de meening des lijders, hem door het geheele leven als een plaaggeest; zij kan zelfs in den hoogsten graad door uittering, colliquatie en waterzucht doodelijk worden. Voorts heeft zij twee eigenschappen, die hare gevaarlijkheid en hardnekkigheid buitengemeen verhoogen. Vooreerst, dat zij bij haar opkomen ligt en dikwijls hoogst onbeduidend schijnt, en zoo, dikwijls in het geheel niet of onbeduidend geacht, onbemerkt dieper insluipt en de geheele bewerktuiging vergiftigt; en ten tweede, dat het vergift eene zeer bijzondere verwantschap en gelijkaardigheid met de menschelijke bewerktuiging, waarschijnlijk het gevolg van deszelfs afkomst van menschen, bezit, dat het zich zoo innig daarmede verbindt, als geen ander, en eindelijk zelfs zoodanig als het ware daarmede vergroeit, dat geene magt ter wereld het weder daarvan scheiden kan.

Eindelijk behoort het ook tot de ongelukkige eigenschappen dezer ziekte, dat men niet eens een zeker teeken heeft, geheel daarvan bevrijd te zijn.

Pathogenie. De verwijderde oorzaak is het *contagium syphiliticum*, de naaste oorzaak de door deszelfs mededeeling en opneming in de bewerktuiging voortgebragte vergiftiging.

De syphilitische smetstof is van eenen nieuweren oorsprong, ten minste is zij in Europa eerst sedert het jaar 1493 bekend, blijvend (altijd uit de eerste generatie voortgevormd, zich altijd op nieuw voortbrengend) en vast (niet in de lucht oplosbaar).

De mededeeling kan dus alleen door onmiddellijke aanraking des vergifts zelven, óf van lijders, óf van eenen

tusschendrager geschieden; de opneming alleen op plaatsen, die niet met *epidermis* bedekt zijn, b. v. teeldeelen, *anus*, lippen, *fauces*, tepels, oogen, neusholte, of waar de *epidermis* door eene wond verdeeld is. — Maar ook hier is de vatbaarheid noodzakelijk, en waar deze ontbreekt, volgt ook geene besmetting. Het gebrek aan vatbaarheid kan óf in het geheel, óf in de plaatselijkheid der aanbrenging gegrond zijn. Zoo heeft de besmetting moeijelijker plaats bij de aanbrenging van het vergift op slijmoppervlakten, maar zeer ligt en snel op wonden en van *epidermis* ontbloote deelen.

De tijd tusschen de aanbrenging en besmetting is verschillend; somtijds (op wonden of zweren) slechts weinig dagen, somtijds langer, tot 14 dagen.

De daardoor opgewekte aandoening is altijd tweevoudig: prikkeling en nieuwe vorming van het vergift. Zij wordt echter verschillend gewijzigd door de verscheidenheid van den graad der besmetting, de plaats, en de primaire of secundaire besmetting. Wij onderscheiden de plaatselijke (primaire) en de algemeene besmetting.

Ten opzigte der primaire besmetting bestaan er duidelijk verschillende graden van besmetting, intensief sterker en zwakker, volkomen en onvolkomen, en hier is vooral gewigtig het onderscheid tusschen blenorrhoïsche en zwerenvormende besmetting (druipervergift en schankervergift door sommigen genoemd en als zoodanig wezenlijk onderscheiden, maar duidelijk voortbrengsels van dezelfde syphilitische smetstof, doch verschillend gewijzigd).

1) Blenorrhoïsche besmetting, de zachtere graad. Hier wordt het vergift door slijm omgeven, verzacht, bepaald. Het verkrijgt als het ware een slijmachtig karakter, verwekt minder plaatselijke prikkeling en ontstekingachtige (druiper, witte vloed) terugwerking, nog moeijelijker reproduktie, is dus minder besmettelijk voor het aangetast individu en voor anderen, en kan lang, zelfs altijd plaatselijk blijven.

2) De zweren vormende besmetting (schanker). Hier brengt het vergift dadelijk van het begin af eene plaatselijke verwoesting en uitvreting der oppervlakte, eene zweer, voort. De stof wordt daardoor zeer veel bijtender, vergiftiger, invretender, besmettender zoowel voor het aangetast individu als voor anderen.

De tijd van den overgang der primaire in de secundaire besmetting (der plaatselijke in algemeene *syphilis*) is volstrekt niet te bepalen. Soms geschiedt zij reeds na weinig dagen, soms eerst na weken en maanden; zelfs kan de ziekte bijzonder bij het vrouwelijk geslacht en in slijmafscheidende deelen, jaren lang plaatselijk blijven, zonder het aangetast individu verder te besmetten, ofschoon zij ook anderen besmetten kan.

De overgang zelf wordt veroorzaakt: 1) door de verschillende vatbaarheid van het voorwerp; 2) door de plaats en de hoedanigheid der primaire besmetting (het gemakkelijkst en snelst eene etterachtige besmetting en van wonden uitgaande); 3) door de behandeling (onderdrukking der plaatselijke aandoening, des druipers, des schankers, kan een snel naar binnen dringen des vergifts te weeg brengen).

De weg van overgang des vergifts in de bewerktuiging en de oorspronkelijke en eigenaardige zetel der syphilitische vergiftiging of der venusziekte is het watervaat- en klierstelsel. Hier brengt zij eerst door ontstekingachtige aandoening der watervaten zwellingen der klieren (*bubones*), eerst in de naburige, daarna ook in verwijderde deelen, voort. Vervolgens heeft het vergift eene bijzondere verwantschap met het slijmvlies van het verhemelte, van den neus, van de oogen, waar het ontstekingen en zweren opwekt, vervolgens met de uitwendige huid, waar het eigenaardige uitslagziekten en schankerachtige zweren vormt, en eindelijk, wanneer het nog dieper dóórdringt, tast het de beenderen, en op het laatst zelfs inwendige edele deelen aan.

Van den wezenlijken aard der venerische smetstof we-

ten wij even weinig, als van andere smetstoffen. Wij weten alleen, dat zij tot de vaste (in de lucht niet oplosbare) en slepende (niet koortsige, maar slepende terugwerking opwekkende) behoort, dat zij meest het watervaat- en klierstelsel, de slijmvliezen en beenderen kiest, dat zij in de bewerktuiging eene bijzondere neiging tot onregelmatige voortbrengsels, tot vleesch- en beenuitwassen en hypervegetatie opwekt en eindelijk de geheele bewerktuiging doordringt en ten naauwste met haar verbonden wordt, zoodat zij moeijelijk daarvan kan gescheiden worden. — Het wezen der ziekte moet dus niet alleen als een dynamisch, maar als een chemisch-organisch vergiftigingsproces beschouwd worden.

Nu kan echter bij eenen langeren duur het vergift zich als het ware met de bewerktuiging assimileeren, en eene minder hevige werkzaamheid, het karakter eener slepende vergiftiging aannemen, kan zelfs eenen tijd lang geheel rusten en tusschenpoozen in zijne werkzaamheid maken (de latente of verborgene *syphilis*). Het zaad van het vergift slaapt, doch de kiem is niet gestorven, maar kan door opwekking van de terugwerking der bewerktuiging nieuw leven verkrijgen en de ziekte op nieuw doen opkomen. De oorzaken dezer tusschenpoozen van werkzaamheid zijn hoofdzakelijk onvolkomene kwikkuren, bij welke de ziekte slechts onderdrukt (slechts de werkzaamheid van het vergift weggenomen), maar niet uitgedoofd (niet de kiem des vergifts gedood) is.

Op dezelfde wijze en door dezelfde oorzaken kan de ziekte ook eenen anderen vorm aannemen, ongewone deelen, b. v. het zenuwstelsel, de longen, de onderbuiksingewanden aantasten en ongewone toevallen, de verschijnselen eener geheel andere ziekte te weeg brengen (de gemaskerde *syphilis*).

Therapie. De kuur heeft twee aanwijzingen: de genezing der vergiftiging en de genezing van hare werking.

1) De genezing der venerische vergiftiging (de

specifieke antisyphilitische kuur) bevat altijd twee zaken: vooreerst vernietiging van het medegedeelde of inwendig ontwikkelde vergift; en ten tweede verhindering van deszelfs wederontwikkeling door vernietiging der daardoor te weeg gebragte vatbaarheid tot reproductie des vergifts of vergiftontwikkeling in de bewerktuiging zelve. — Beide moeten vereenigd worden, zal de kuur volledig zijn. Men kan het aanwezige vergift vernielen en daardoor de bestaande verschijnselen wegnemen; maar wanneer niet ook de daardoor in de bewerktuiging voortgebragte vatbaarheid om nieuw vergift voort te brengen vernietigd wordt, ontwikkelt zich na langeren of korteren tijd de giftige stof op nieuw, en de ziekte komt op nieuw onder den vorigen of eenen anderen vorm te voorschijn. Dit is het onderscheid van de symptomatische en radikale kuur. De symptomatische kuur kan zeer lang bedriegelijk zijn, want de venerische vergiftiging en de specifieke vatbaarheid tot reproductie kan lang onwerkzaam en verborgen in het ligchaam nablijven.

Het éénig middel tot bereiking van beide doeleinden is het kwik, en de éénige kunst van genezing der *syphilis* is de kunst het kwik zóó aan te wenden, dat dit tweeledig doel volkomen bereikt wordt. Maar ook niet sterker, dan daartoe noodig is en met gedurige inachtneming en verhoeding der nadeelen, welke dit middel zelf aan de bewerktuiging kan toebrengen, en het is niet te vergeten, dat het kwik een vergift, en eene doordringende kwikkuur altijd eene kunstmatige kwikvergiftiging is.

In alle vormen, door alle wegen ingebragt, is het kwik in staat de venerische vergiftiging te genezen. Maar daartoe zijn altijd twee wezenlijke voorwaarden noodig: vooreerst, dat het in de zelfstandigheid der bewerktuiging zelve indringt; ten tweede, dat het daarin dien graad van terugwerking opwekt, die tot bestrijding van het vergift noodzakelijk is. De naaste en fundamenteele werking van het kwik tast het watervaat- en klierstelsel aan, en

dit is ook de primaire en hoofdzakelijkste zitplaats der syphilitische besmetting. Hierin moet dus het proces van vernietiging der vergiftiging eerst en voornamelijk plaats grijpen. Wat het wezen van dit proces aanbelangt, is de beste en tot de praktijk het zekerst leidende voorstelling deze: even als de venerische vergiftiging eene specifiek scheikundig-dierlijke afwijking en bederf der bewerktuigde stof is, zoo is ook de werking van het kwik eene daartegenover staande specifieke scheikundig-dierlijke verandering, waardoor zij weggenomen en geneutraliseerd wordt. Daartoe behoort, dat de aanvoer van kwik het verzadigingspunt bereike, en het teeken daarvan en dat het kwik het watervaatstelsel toereikend doordrongen heeft, zijn: de voorboden der beginnende kwijling.

2) De genezing der werkingen en verschijnselen der vergiftiging. — Deze heeft alleen ten doel de terugwerking weg te nemen, welke de vergiftiging in de bewerktuiging heeft opgewekt. Zij zijn tweevoudig, óf primair óf secundair. De primaire zijn, ontsteking of zenuwaandoening. Beide kunnen, en moeten in het oog gehouden en zoo veel mogelijk weggeruimd worden; zelfs kan het daardoor gelukken, de toevallen schijnbaar te dempen: maar men wachte zich daardoor aan de wegruiming der vergiftiging te gelooven. De secundaire zijn: veelvuldige weefselontaardingen, verhardingen, zwellingen, huiduitslagen, zweren, of ook dynamische afwijkingen, afscheidings- en zenuwziekten. Zij gaan óf met de nog voortdurende vergiftiging gepaard, óf duren na deze en zonder deze voort (naziekten). In beide gevallen vereischen zij bijzondere oplettendheid bij de behandeling; in het eerste geval als bij- en hulpaanwijzing, in het laatste als hoofdaanwijzing.

Maar nooit vergete men, dat deze kuur bij het nog voortdurend bestaan der vergiftiging altijd slechts eene palliative kuur is, en men zich wachten moet, het verdwijnen der terugwerking en der verschijnselen voor genezing der ziekte te houden.

De bijzondere kuur wordt onderscheiden in de kuur der primaire en secundaire besmetting.

I. Primaire, plaatselijke besmetting.

De eerste besmetting is altijd slechts plaatselijk, kan zeer lang alleen plaatselijk blijven, en soms, bijzonder wanneer zij blenorrhoïsch is, altijd, en zonder zich verder mede te deelen, door de genezende kracht der Natuur weder weggenomen en vernietigd worden, en als eene zuiver plaatselijke ziekte weder verdwijnen.

Dit hebben dan ook van oudsher een groot gedeelte der besmette personen opgevolgd en de zaak geheel aan de Natuur overgelaten, en eene menigte zijn op deze wijze dadelijk in de eerste tijden zonder eenige kwade gevolgen genezen. Zelfs heeft men in de laatste tijden in de kunst zelve het beginsel aangenomen, de primaire besmetting alleen aan de Natuur over te laten en haar slechts met ontstekingwerende middelen en onthoudings-diëet te behandelen. Ook heeft de ondervinding geleerd, dat bij velen daardoor de aandoening geheel weggenomen werd, zonder navolgende algemeene besmetting. Maar even zoo leert de ondervinding, dat toch bij velen de verschijnselen niet verdwijnen zonder het gebruik van kwik, en dat bij anderen wel de plaatselijke primaire verschijnselen onder deze behandeling verdwenen, en zij zich genezen waanden; maar na langeren of korteren tijd keerden óf dezelfde verschijnselen weder (een bewijs, dat de besmetting niet volkomen vernietigd was), óf er verschenen op andere plaatsen venerische verschijnselen (een bewijs, dat het vergift dieper was ingedrongen en algemeene besmetting had veroorzaakt).

Daar men nu echter in geen geval vooruit weten en bepalen kan, of men tot die gelukkigen behoort, waarin de Natuur alleen of de algemeene behandeling de genezing en vernietiging der vergiftiging, zonder overgang in de bewerktuiging, dadelijk in de eerste tijden, kan en zal bewerken, blijft het altijd de regel van elken regt-

schapen en grondig genezenden arts: elke plaatselijke besmetting als eene bron van vergift te beschouwen, waaruit vroeger of later het vergift in de geheele bewerktuiging kan overgaan en algemeene besmetting voortbrengen, en alles te doen, waardoor het vergift dadelijk in de eerste tijden vernietigd, en zijn overgang in de bewerktuiging verhoed kan worden, hetwelk men altijd als het grootste ongeluk moet beschouwen, dat een mensch kan overkomen, daar het bekend genoeg is, hoe moeijelijk de verdelging der vergiftiging wordt, wanneer het vergift ééns in het geheel is overgegaan.

Maar dit kan alleen geschieden door vroegtijdige aanwending van het éénig specifiek tegengift, van het kwikzilver, en hieruit volgt de regel, bij elke plaatselijke venerische besmetting, wanneer zij zich niet van zelve geneest, zoo als gewoonlijk de blenorrhoïsche, kwikzilver aan te wenden, om daardoor dadelijk in de eerste tijden deels het medegedeelde vergift uit te roeijen, deels door de specifieke werking van het kwik eene specifieke antisyphilitische terugwerking der bewerktuiging op te wekken, waardoor de opneming en verdere verbreiding en reproductie van hetzelve verhinderd wordt; want dat dit mogelijk is, kan niet alleen theoretisch bewezen, maar ook door eene menigte van ondervindingen, waartoe ook de mijne behoort, toereikend bevestigd worden. En daartoe heeft men in het begin een zeer matig en gering gebruik van kwik noodig, terwijl men daarentegen, wanneer men langer wacht, eene misschien tienmaal grootere hoeveelheid noodig heeft, welke men dus den lijder met al de zekere, dikwijls verschrikkelijke, nawerkingen der kwikvergiftiging uitspaart. Tot bewijs van de door tijdige aanwending des kwikzilvers mogelijke verhoeding van de opneming en den overgang eener smetstof in de bewerktuiging, diene het voorbeeld van de watervrees, bij welke eene menigte van waarnemingen bewezen hebben, dat, na plaats gegrepene besmetting, een krachtig gebruik

des kwikzilvers de algemeene besmetting, en dus de hondsdolheid, verhoeden kan.

De primaire besmetting is óf blenorrhoïsch óf zweren vormend, en dit maakt bij de behandeling een wezenlijk onderscheid. Ik herhaal hier, wat ik boven over de gevaren der alleen plaatselijke behandeling en de kuur door eenvoudige *antiphlogosis*, onthouding, gezegd heb. Wij hebben voorbeelden gezien, waar zich daarna de lijder maanden lang geheel wèl bevond, en na verscheidene, ja 10 maanden lange schijnbare gezondheid brak op ééns de vreesselijkste algemeene *lues*, zelfs met beenuitzettingen, uit, welke de lijder, door een vroegtijdig gebruik van 20, 30 grein van een ligt kwikmiddel, had kunnen ontgaan. En wat is het nadeel van eene zulke kleine kwikkuur, tegenover het gevaar der vreesselijke algemeene besmetting!

De blenorrhoïsche (*gonorrhoea*, druiper, *fluor albus* bij het vrouwelijk geslacht). Uitvloeijing van in het begin geelachtig-groen, etterachtig, in het vervolg wit slijm uit de pisbuis: in het begin wordt het ontstekingachtig tijdperk door pijnen bij de pislozing en bij eenen hoogeren graad van ontstekingachtige prikkeling door dysurie, pisopstopping, priapismus, pijnlijke oprigtingen, ook consensuëele zwelling der ballen en liesklieren begeleid; ontstaan na eenen bijslaap.

Deze laatste omstandigheid is de wezenlijkste ter diagnosis; want eene gonorrhoea kan ook uit andere oorzaken, *metastasis arthritic.*, *scrophul.*, afwijkingen van de aanbeijenziekte ontstaan (z. *gonorrhoea*), en alsdan eene geheel andere behandeling vereischen. — Ook zelfs de *post coitum* opgekomene kan eene niet venerische (door andere plaatselijke ziekten der baarmoeder opgewekte) zijn. Maar in dit geval doet men toch het best, ze als eene syphilitische te beschouwen en te behandelen.

De behandeling deelt zich in 2 tijdperken. Gedurende het eerste, ontstekingachtige, moet zij ontsteking werend, negatief zijn. Volkomene rust, vermijding van

alle verhitting en van vleeschspijzen, het veel drinken van slijmige dranken, afkooksels van lijnzaad, emulsiën van hennipzaad met kleine giften *nitrum*, *extr. hyoscyam.*, zindelijkheid, dikwijls afwasschen met laauw water, het dragen van eenen schortband, en bij hevige pijnen het aanzetten van bloedzuigers, zijn de hoofdmiddelen en dikwijls volkomen toereikend, om deze ziekte, zonder eenige kwade gevolgen, weg te nemen. Inspuitingen zijn niet noodig; zij doen meer kwaad, dan goed. Zij laten zeer ligt vernaauwingen en verhardingen van de pisbuis na, en het tegenwoordig menigvuldig voorkomen van deze moet aan het vroeger misbruik der inspuitingen toegeschreven worden. Wanneer er zich pijnlijke oprigting, priapismus bijvoegt, die dikwijls tot *chorda* klimt, zijn eerst bloedontlastingen (bij volbloedige aderlating) en vervolgens *opium*, in- en uitwendig aangewend, de beste middelen. — Wanneer er *phimosis* ontstaat (de zamensnoering en zwelling van de voorhuid over den eikel), moet eerst door bloedontlastingen de ontstekingachtige toestand weggenomen en vervolgens *opium* in- en uitwendig aangewend worden, verbonden met verzachtende omslagen van loodwater met *decoct. hyoscyam.* en inspuitingen tusschen de voorhuid en eikel en plaatselijke baden, om de stof, die zich dáár ophoopt, weg te spoelen. Hier is de grootste opmerkzaamheid noodig, omdat er ligt verettering, versterving, verlies van den eikel kan ontstaan. Gewoonlijk bestaan hier schankers bij, en is het gelijktijdig gebruik van kwik vereischt. — Geheel op dezelfde wijze wordt de *paraphimosis* (het terugtrekken, zamensnoeren en zwellen van de voorhuid achter den eikel) behandeld.

Wanneer de druiper door de opgegevene ontstekingwerende behandeling niet genezen wordt, en de pijnen na 14 dagen niet nalaten, is het altijd raadzaam, een matig inwendig gebruik van kwik te maken (op dezelfde wijze, als dit bij den primairen schanker is opgegeven), dat men toch ook reeds bij iedere andere hardnekkige

slijmvlies-ontsteking, b. v. de vochtige oogontsteking, zonder bedenken aanwendt, en hier ook tevens als *specificum antisyphiliticum* tot verdelging der besmetting werkzaam en aangewezen is.

Gaat echter de druiper in het *stadium secundarium* over (nadruiper, *gleet*, slijmlozing zonder pijn), dan zijn *balsamica* op hunne plaats, en onder allen bekleeden twee den eersten rang: *balsamus de copaiva* (25, 30 droppels, het best op suiker of in pillen, 3 maal daags) en terpentijn: ook cubeben en *rob. juniperi* (dagelijks 1 ons). Zeer nuttig heb ik ook eene oplossing gevonden van 1 drachme *murias barytae*, of chlorkalk in $1\frac{1}{2}$ ons *aqua laurocerasi*, dagelijks 3 maal 30 droppels. Bij hardnekkigheid van de kwaal en verdachtheid van een syphilitisch karakter doet *pulvis antidyscrasicus* voortreffelijke diensten. — Zijn de inwendige middelen niet toereikend, dan dient men nu ook inspuitingen aan te wenden, eerst van *aqua calcis*, ook *aqua laurocerasi* met *aqua calcis*, daarna eene zwakke sublimaat-oplossing (1 grein op 2, 1 ons water), vitriool, zink, koper, nog krachtiger *nitras argenti.* Eindelijk *adstringentia*, *alumen*, *decoct. cort. salicis* met *aqua laurocerasi*, *myrrha* met loodsuiker, koude plaatselijke baden. Echter zij men bij het voortduren van den nadruiper zeer bedacht op complicatiën, die dikwijls alleen de oorzaak van de voortdurende slijmvloeijing onderhouden (z. *Profluvia*).

De zweren vormende besmetting (de primaire schanker, de venerische zweer). Deze onderscheidt zich buiten haar ontstaan na voorafgeganen bijslaap genoegzaam door hare spekachtige oppervlakte, den opgeworpen' rand en de geringe pijnlijkheid, óf zonder druiper, óf daarmede gepaard, weshalve bij elken druiper de bezigtiging noodzakelijk is.

Elke schanker moet als het begin der algemeene besmetting beschouwd worden en vereischt het inwendig gebruik van kwikzilver, om haar dadelijk in het begin te dempen en haren voortgang te beletten. Van dáár dade-

lijk (het verstaat zich na vooraf aangewende bloedontlastingen bij bestaande toevallen van ontsteking) het gebruik van den goed bereiden, zwartfluweelachtigen *mercurius solubilis hahnemanni*, welke onder alle kwikbereidingen het naast aan het metaal komt en van dáár het meest deszelfs specifieken antisyphilitischen aard bezit, daarenboven zacht is en de bewerktuiging het minst aantast. Men geve daarvan 2 grein daags, en late dagelijks met één grein opklimmen, zóó lang tot zich de specifieke reuk van den adem, of pijn in het tandvleesch, ligte zwelling der halsklieren, voorboden en begin van den speekselvloed, vertoonen, waarbij gemeenlijk op den 7en, 8en dag van het gebruik, de genezing van den schanker van zelf, zonder eenige uitwendige middelen, plaats grijpt. Dan geve men het middel nog even zoo lang, maar slechts 1 grein dagelijks, voort. Maar zeer gewigtig is het hierbij, zoo als na iedere kwikkuur, den lijder eenigen tijd waar te nemen, of er zich misschien nieuwe syphilitische teekenen opdoen, in welk geval de kuur moet herhaald worden.

Uitwendige middelen heeft men gemeenlijk daarbij niet noodig, behalve veelvuldig zuiveren en wasschen met kalkwater en bedekking met een weinig digestiefzalf, en zoo is men zeker, dat de genezing van binnen uitgaat door uitdooving der vergiftiging, niet slechts van buiten door onderdrukking harer werkingen. De helaas! nog zoo veelvuldige, alleen plaatselijke behandeling door sublimaatwater, rooden praecipitaat, zink, kopervitriool, aluin, zelfs *lapis infernalis*, heeft alleen de werking van de plaatselijke onderdrukking, en zeer dikwijls ontstaat nu, na de genezing van den schanker, eene zweer in de keel of eene andere venerische aandoening, ten bewijze, dat men niet den grond der ziekte weggenomen, maar slechts hare werking verwijderd heeft.

Niet zelden ontstaan er ook zwellingen der liesklieren (*bubones*, klapooren) en der ballen (*hernia humoralis*, *orchitis*) als begeleidsters van den druiper en den schanker. Zij zijn gewoonlijk slechts consensuëele ver-

schijnselen der ontstekingachtige prikkeling en verdwijnen nadat de ontsteking is weggenomen, vereischen ook verder geene middelen dan de ontstekingwerende behandeling en uitwendig omslagen van laauw (niet warm en niet koud) loodwater. Echter kunnen zij ook verschijnselen van eene reeds dieper ingedrongene besmetting zijn, hetgeen men dááraan herkent, dat zij, ook nadat de ontsteking verdwenen is, voortduren. Hier moet dadelijk het inwendig gebruik van kwik, volgens de boven opgegevene wijze, begonnen worden. — Zelfs heeft men, ofschoon zelden, *bubones*, ook zonder druiper of schankers, als verschijnselen der primaire besmetting, zien ontstaan. Hier moet dadelijk op bovengemelde wijze gebruik van het kwik gemaakt worden.

Alles, wat hier van den druiper en schanker is gezegd, geldt ook bij het vrouwelijk geslacht van *fluor albus*, welke hier de plaats van druiper vervangt, en deszelfs behandeling.

Condylomata (vijgwratten) vereischen de algemeene kwikkuur en verdwijnen gewoonlijk met de zweren te gelijk onder deze behandeling. Waar zij lang duren is het uitwendig gebruik van *sabina* en *creosoot* het beste middel, zoo ook het wegsnijden en wegbijten.

Nóg moet hier een woord over de onderdrukking van den druiper, den opgestopten druiper, worden bijgevoegd. Deze volgt op de aanwending van óf te prikkelende óf zamentrekkende inspuitingen, ook van de koude, en kan zeer kwade gevolgen hebben, óf hevige vermeerdering der plaatselijke en sympathische ontsteking, óf ook verwijderde zenuwachtige aandoeningen; zelfs *trismus* en *tetanus* heeft men daardoor zien ontstaan. De kuur bestaat vooreerst in het bedaren van den ontstekingsprikkel (zelfs aderlating bij volbloedige voorwerpen), en het gebruik van *opium* in- en uitwendig, verzachtende inspuitingen en warme pijnstillende omslagen.

II. Secundaire, algemeene besmetting.
(*Syphilis, lues universalis.*)
Uitdoovingskuur der Venusziekte.

In de eerste graden en teekenen der ziekte, welke zich door keelpijnen, slepende keelontsteking, zweren in de keel, of door oogontsteking, of huiduitslagen (bijzonder aan het voorhoofd), of *bubones* kenbaar maakt, is gewoonlijk het gebruik van een zacht kwikzilveroxyde, als de *mercurius cinereus* of *solubilis* of *calomel* voor de kuur voldoende en tast de bewerktuiging het minst aan. Het meest aanbevelenswaardig is de *mercurius solubilis Hahnemanni* in dezelfde giften en op dezelfde wijze als bij den primairen schanker, maar in langzamer klimmende giften (dagelijks ½ grein) aangewend. Hierbij moet in het algemeen worden opgemerkt, dat men door zeer sterke giften van kwik wel de verschijnselen spoediger doet verdwijnen, maar niet zoo zeker is, of het kwik wel behoorlijk heeft doorgedrongen en de vergiftiging ook van binnen behoorlijk uitgedoofd is. Daarbij late men een afkooksel van de *species purificantes*, dagelijks 1—2 onsen (zie N°. 202) drinken, waarbij op te merken is, dat reeds het veel drinken van waterige dranken tot de kuur en werking des kwikzilvers zeer veel bijbrengt, en de lijder gedurende de kuur, tot aan het einde der voorboden van kwijling en tot het verdwijnen der verschijnselen, de kamer houde. Daarbij eene magere, plantaardige diëet met weglating van alle zuren en zure, gezouten, scherp gekruide voedsels.

Is de ziekte reeds dieper ingedrongen, van ouden datum, of reeds met andere middelen te vergeefs of onvolkomen behandeld, dan is de sublimaat het beste en doordringendste geneesmiddel, en heeft daarbij het voordeel, dat hij niet zoo ligt kwijling opwekt, hetwelk bijzonder gewigtig is bij lijders, die reeds veel kwikmiddelen gebruikt hebben en daardoor dikwijls tot kwijlen

zóó zeer geneigd zijn, dat de gift van eenige greinen van een gewoon kwikoxyde reeds kwijling opwekt, en daardoor noodzaakt het verder gebruik te staken. Men kan sublimaat zonder schade en lang voortgezet gebruiken, wanneer men de volgende regelen in acht neemt: vooreerst in pillenvorm (ter langzame oplossing), vervolgens met een slijmig voermiddel (om de onmiddellijke bijtende werking op de rokken van de maag en van de darmen te verstompen) en met *opium* verbonden (om de nadeelige bijwerkingen op de maag- en darmzenuwen, maagkramp, misselijkheid, kolijk, doorloop, voor te komen. Hieruit ontstaat de pillenformule N°. 231, welke ik voor de meest gepaste voor de kuur der *syphilis* houde en die ik altijd, soms maanden lang, heb aangewend. Men laat dagelijks $\frac{1}{2}$ grein nemen, bij eene hardnekkige ziekte langzamerhand klimmend tot $\frac{3}{4}$ grein daags. Het verstaat zich, dat warmhouden en een goede leefregel daarbij moet worden in acht genomen. Ook het rijkelijk drinken van een afkooksel van *sarsaparilla* en derg., warme baden ondersteunen de kuur zeer. Men moet opmerken, dat sublimaat ligt de longen aandoet; van daar moet bij personen, van eenen teringachtigen aanleg, of wanneer bij zijn gebruik pijnen op de borst ontstaan, eene andere bereiding, b. v. de volgende (N°. 232), worden aangewend.

Zelfs het gebruik van een krachtig afkooksel van *rad. sarsaparill.* alleen (2 onsen *sarsap.* met 2 pond water tot 1 pond verkookt en dagelijks opgebruikt) is hier vaak ter genezing geheel voldoende.

Na den sublimaat is de roode praecipitaat de krachtigste kwikbereiding tot demping der *syphilis*, en overtreft hem soms nog, en helpt wanneer de eerste vergeefsch was. Men geeft hem van $\frac{1}{8}$ tot $\frac{1}{6}$ grein pro dosi dagelijks 2 maal op dezelfde wijze, als den sublimaat in pillenvorm (z. N°. 232).

Hier moet opgemerkt worden, dat ook hier de afwisseling van vorm de werking zeer bevordert. Wanneer eene bereiding niet meer wil uitrigten, kieze men eene andere,

en dikwijls gaat het met de kuur dadelijk beter. Ook heeft men opgemerkt, dat sommige kwikbereidingen bij sommige vormen van *syphilis* bijzonder gepast en werkzaam zijn. Zoo bij de ontstekingachtige aandoening *calomel* of *mercur. solub.*, bij huidziekten en zweren in de keel sublimaat en *mercur. praecip. ruber.*

Zeer nuttig zijn ook de tusschenpoozen in het gebruik van het kwik en het nalaten daarvan. — Reeds dikwijls heeft men voorgeslagen, de *syphilis* geheel zonder kwik te genezen; ook kan men niet ontkennen, dat men dit in heete klimaten door *sarsaparilla*, *guajac* en dergelijke algemeene antidyscrasische middelen kan gedaan krijgen: maar in ons klimaat zijn deze middelen ter radikale uitdelging der ziekte niet toereikend. Daarentegen is het echter zeker, dat, wanneer er genoegzaam kwik is gebruikt en de ziekte niet geheel wil wijken, de beste behandeling is, het kwikzilver geheel ter zijde te stellen en nu eenen tijd lang een krachtig gebruik van een afkooksel van *guajacum* of van *sarsaparilla* te maken (Voorbeeld: de beroemde HUTTEN, die na een langdurig vergeefsch gebruik van kwik, zelfs van de smeer- en kwijlkuur, eindelijk door een afkooksel van *guajac* genezen werd). Zoo kan ook bij zwakkelijke lijders het gebruik van *roborantia* de kuur uitnemend bevorderen en de overblijfsels der ziekte wegnemen.

Maar in het algemeen is het een groot kwaad bij de kuur der venusziekte, dat men volstrekt geen geheel zeker teeken heeft, om te weten, of de ziekte volkomen en grondig genezen, d. i. de vergiftiging en ook de vatbaarheid der reproductie volkomen uitgeroeid is: want het verdwijnen der verschijnselen is niet voldoende; het kan het eerste bewijzen, maar niet het laatste. Daartoe blijft geen ander middel over, dan na het verdwijnen der verschijnselen het kwik nog eenigen tijd in kleine giften te laten voortgebruiken; hoe langer het gebruik tot uitroeijing der verschijnselen noodig was, des te langer, hoe korter, des te korter, en daarna den lijder eenen tijd-

lang onder het voortgebruiken der opgegevene antidyscrasische middelen, zonder kwik, naauwkeurig waar te nemen, of er zich weder nieuwe verschijnselen van *syphilis* opdoen.

Door deze onzekerheid in de diagnosis en door veronachtzaming der bovengemelde regelen, ontstaan de thans, helaas! zoo menigvuldige onvolkomene kwikkuren. De lijder gebruikt eenigen tijd lang kwik tot het verdwijnen der verschijnselen, stelt zich daarbij ook nog soms aan verkoudingen en andere fouten in den leefregel bloot, en houdt zich nu voor gezond, maar is het niet, en wordt na langeren of korteren tijd op nieuw ziek.

Een tweede groot kwaad is dáárin gelegen, dat het gebruik van kwik zelf, wanneer het lang wordt voortgezet, deels aandoeningen kan opwekken, welke zeer op venerische gelijken, b. v. klierzwellingen, zweren, deels de bewerktuiging in haar binnenste aantasten, en ontbinding, neiging tot scheurbuik, kortom dát, wat wij mercuriaal-ziekte noemen (eene kwikvergiftiging), kan te weeg brengen.

III. De verouderde, diep ingewortelde *syphilis*. (*Lues inveterata*).

Wanneer de ziekte reeds zeer verouderd en met het leven als het ware vergroeid is, reeds de diepere bewerktuiging, b. v. de beenderen, heeft aangetast en van weefsel doen veranderen, reeds de gewone kwikkuren te vergeefs of onvolkomen gebruikt zijn of, wat het meest het geval is, wanneer de ziekte wel eenen tijdlang onderdrukt is, maar steeds onder eenen veranderden vorm verschenen, dan zijn nog dieper doordringende kuren noodzakelijk.

Hiertoe is de eerste de aanwending des kwikzilvers door de huid, en gevolgelijk door onmiddellijke opslorping in het watervaatstelsel. Het is onloochenbaar, dat het kwik, langs dezen weg van aanwending bijgebragt, veel krachtiger en ruwer op de ver-

nietiging der ziekte werkt, en ook zeer begrijpelijk, dat het hier met zijne eerste kracht werkt, zonder de bij de aanwending door de maag onvermijdelijke verandering door de krachten der spijsvertering te hebben ondergaan.

De eerste aanwending van dien aard zijn de sublimaatbaden. Men lost een half of geheel ons sublimaat in het badwater op. Zij zijn buitengemeen werkzaam, en kunnen zonder schade, zonder kwijling op te wekken, gebruikt worden.

Voorts de inunctie-kuur. Deze is tweevoudig, óf met kwijling óf zonder dezelve. De laatste verkrijgt men door het inwrijven der Cirillosche sublimaatzalf (z. N°. 254), dagelijks 1 drachme in de voetzolen, en zij moet altijd bij voorkeur en eerst worden aangewend, om den lijder het kwijlen te besparen, dat altijd als een groot kwaad moet beschouwd worden.

De inunctie-kuur met kwijling (de zoogenoemde smeerkuur). Hierbij wordt dagelijks 1 ook 2 drachmen *ungt. neapolitan.* afwisselend op verschillende deelen der oppervlakte ingewreven, en daarmede zóó lang, onder het medegebruik van laauwe baden en een' strengen leefregel, of ook de hongerkuur voortgegaan, tot er speekselvloed ontstaat, welke gewoonlijk met koortsige prikkeling opkomt, en nu matig, naar mate der grootere of mindere hevigheid der ziekte, langer of korter, wordt onderhouden. Deze geneeswijze is ongetwijfeld de krachtigste, maar ook de geweldadigste kuur der *syphilis*. Zij is eene ware *crisis*, maar ook gepaard met alle goede en kwade eigenschappen daarvan. Zij onderscheidt zich daardoor, vooreerst, dat hier het kwik in zijne ware oorspronkelijke gedaante (als metaal) onmiddellijk en onveranderd in het algemeene stelsel gebragt wordt, daardoor ongetwijfeld ook de krachtigste werking op het vergift en deszelfs vernietiging heeft; van daar de meest ingewortelde venerische kwalen meer dan eene eenige andere geneeswijze kan bekampen — maar dat het ook juist daarom eene veel meer vernielende werking op de bewerktuiging zelve

uitoefent, zelfs in den toestand van metaal in de bewerktuiging kan terugblijven; ten tweede, dat het daarmede gepaarde vochtverlies, en wel van een zoo gewigtig, ter spijsvertering en voeding onontbeerlijk vocht, het speeksel, eene zeer groote verzwakking, vermagering, uitputting, ja zelfs bij te ver gedrevene kwijling of daartoe voorbeschikte voorwerpen, *hectica* en *tabes*, kan te weeg brengen; weshalve zij alleen in den uitersten nood, en dan altijd met voorzigtigheid en matiging, mag aangewend, en bij oude of reeds zeer verzwakte lieden geheel moet nagelaten worden.

Ook de hongerkuur alleen, of met kleine giften sublimaat gepaard, vermag zeer veel tot genezing van ingewortelde venerische ziekten. Echter zij men voorzigtig, dat men zich hier niet door den schijn late bedriegen. Want dikwijls wordt door onthouding van voedsel aan de bewerktuiging slechts tijdelijk de kracht ontnomen, om op het vergift terug te werken, en bij het terugkeeren eener goede voeding keert ook deze weder en daarmede ook de verschijnselen der ziekte.

Zoo kan echter ook het tegenovergestelde plaats grijpen en helpen. Door den langen duur der ziekte en door verzwakkende kuren kan een zoo hooge graad van zwakte en *torpor* veroorzaakt zijn, dat daardoor de overblijfselen der ziekte, ook na de uitroeijing van het specifiek karakter, als eenvoudige vochtontmenging voortduren, en hier is vaak het gebruik van versterkende middelen, van *arnica*, kina, ijzer, het best tot verdrijving dezer overblijfsels.

Hier is ook het geval, waar het gebruik van een krachtig *sarsaparilla-* of *guajac*-afkooksel (in welks plaats ook *carex arenar.* kan gebruikt worden) met een toevoegsel van *fol. sennae.*, of het *decoctum pollini* (z. N°. 203) de overblijfselen der ziekte geneest. Bij de dikwijls zoo gruwzaam pijnigende nachtelijke beenpijnen is een waar *specificum* het *mezereum* inwendig gebruik, *cort. mezerei* 2 drachmen dagelijks tot een afkooksel, het best met *sarsaparilla* verbonden.

Van zeer veel waarde is ook het gebruik van het *decoctum Zittmanni* bij hardnekkige en reeds door andere geneeswijzen te vergeefs bestredene venerische kwalen. Het heeft dikwijls, zoo als ik uit eigene ondervinding kan verzekeren, eindelijk nog genezing bewerkt.

Met vrucht kan ook het goud (*murias auri*), onder de tong in kleine giften ingewreven, worden aangewend.

Zoo heeft ook het Jodium zich tot eindelijke genezing van ingeworteldè venerische kwalen bijzonder werkzaam bewezen, bijzonder in de loogzoutige oplossing (z. N°. 233).

Het kan geschieden, dat, ook na het uitroeijen van het specifiek karakter, de plaatselijke gebreken, bijzonder de bedorvene afscheidingen, uitslagen, zweren, alleen als gevolgen der vroegere syphilitische stoornis, nu als werkingen van eene algemeene kwaadsappige afwijking, voortduren. Hier helpt het kwikzilver niets meer, maar wel de algemeene antidyscrasische middelen. Hier bewijzen ook *acida mineralia* de voortreffelijkste diensten, bijzonder *acidum nitric.*, 1-2 drachmen dagelijks in 2 pond van een slijmig water verdund.

Hier echter komt nu ten besluite geheel niet zelden een eigenaardige ziekelijke toestand voor, welke de grootste opmerkzaamheid verdient, en den lijder en den geneesheer in groote verlegenheid kan brengen. Dit is de mercuriaalziekte, of eene door niet verwerkt kwik en onvolkomen uitgeroeide venerische stof te weeg gebragte eigenaardige vochtontmenging (*dyscrasia mixta*). Zij is het gevolg van het overmatig of ongeregeld gebruik van kwikzilver, zonder behoorlijke zorg voor den leefregel of vermijding van koude. Het kenteeken is, dat de verschijnselen, die hier vaak niets anders dan de verschijnselen van het kwik, werkingen der kwikvergiftiging zijn, bij het voortgezet gebruik van kwik niet willen wijken, maar gedurig meer verergeren. Hier is zwavel het hoofdmiddel, maar in zijnen vlugtigsten vorm, het kunstmatig of natuurlijk zwavelwater, inwendig, maar bijzonder door baden (Nenndorf, Weilbach) het werkzaamst

de warme minerale zwavelbaden Warmbrunn, Landeck, het sterkst onder allen Aken.

IV. De gemaskerde en verborgene *syphilis*.

Hier is de Diagnosis het moeijelijkst. De veelvuldigste, zelfs meest tegenovergestelde slepende ziekten kunnen soms niets dan werkingen en vormen eener verborgene *syphilis* zijn. Verlammingen en krampen, hypochondrie, overmatige ontlastingen en opstoppingen, *hectica* en waterzucht kunnen van eenen venerischen aard zijn en door niets anders dan door kwik genezen worden. — Men kan hierop niet genoegzaam de opmerkzaamheid vestigen, bijzonder in zekere standen en in groote steden, waar de *syphilis* zeer algemeen is geworden. Dit kan nu ook bij hardnekkige slepende ziekten als vermoeden tot de diagnosis leiden. Men winne berigten in, of de lijder niet eenmaal vroeger is besmet geweest, en men zal vaak van dat tijdpunt tot het tegenwoordige eene reeks van menigerlei ziekelijke verschijnselen te weten komen, welke steeds het een op het andere volgden, maar nooit voor venerisch werden gehouden; nu neme men eene proef met het gebruik van kwik, en de snel weldadige uitwerkselen van dit middel zullen ons verrassen en ons dadelijk van den waarlijk venerischen aard der ziekte overtuigen, als wanneer de antisyphilitische kuur regelmatig kan worden aangewend. (Nog kort geleden had ik een zoodanig geval. Eene eerbare, tamelijk bejaarde vrouw leed sinds een jaar aan een hoogst bezwaarlijk gevoel van jeuken en pijnlijk boren naast den aars, zonder dat men het minste van zwelling of kleurverandering uitwendig konde ontdekken. Zij had eene menigte middelen te vergeefs gebruikt. Het natuurlijkst was de kwaal voor afwijking der aanbeijen te houden; noch bloedzuigers, noch andere antihaemorrhoïdale middelen hadden de minste werking gedaan. Eindelijk bleek het bij naauwkeurig navragen, dat de vrouw voor 12 jaren venerisch besmet was geweest, en op de gewone wijze oppervlakkig behandeld was. En sinds dien

tijd had zij aan velerlei kwalen, nu van dezen, dan van eenen anderen aard, geleden, maar zich ook somtijds eenen tijdlang geheel wèl bevonden. Ik nam nu eerst eene proef met de uitwendige aanwending van sublimaatwater op die plaats, en verstomde over de oogenblikkelijke beterschap, welke hier door geen uitwendig middel, noch opium noch andere *narcotica*, had kunnen bewerkt worden. Zij kreeg nu sublimaatpillen in klimmende giften tot $\frac{2}{3}$ grein dagelijks, en hare lastige kwaal werd volkomen, en zonder terug te keeren, genezen. Maar na eenigen tijd ontstonden uitslagziekten, vervolgens eens klierzwellingen, welke weder door sublimaat of *mercur. praecip. rubr.* genezen werden, en zoo was er meer dan een jaar noodig, vóórdat de strijd met den ingewortelden vijand geheel geëindigd en zij volkomen genezen was).

Eindelijk moet er nog een woord over de voorbehoeding gezegd worden. Men heeft velerlei inwrijvingen en waschingen der deelen vóór en na den bijslaap aanbevolen en in gebruik gebragt. Maar geen daarvan heeft tot nog toe zijn nut bewezen, en het blijft bij de oude uitspraak: *unicum prophylacticum Mali venerei, est abstinentia a Bono venereo.*

Adiposis.

Overmatige vetvorming.

Diagnosis. Overmatige ophooping van vet, óf in het geheel óf in bijzondere deelen, zoowel in uitwendige (vetgezwel, *steatoma*), als inwendige werktuigen, bijzonder het hart, het net, en de nieren. — Hare werkingen zijn: gehinderde verrigting van het deel, dat zij aantast, en, zoo zij algemeen is, moeijelijke beweging, drukking, lastigheid voor het geheel, traagheid van den bloedomloop, en van alle verrigtingen, verhinderde af- en uitscheiding, neiging tot uitwendige roosachtige ontstekingen en ettergezwellen, eindelijk overgang in kwaadsappigheid en waterzucht.

Pathogenie. Overmatig gebruik van voedende, bijzonder dierlijke spijzen bij gebrek aan beweging en verwerking, phlegmatisch temperament, slappe vezel en gestel, het ophouden van gewone bloedvloeijingen: van dáár is bij vrouwen het vet worden menigvuldig na de *cessatio menstruorum.* Maar over het geheel is hier de aangeboren aanleg van grooten invloed, van waar menige menschen bij den rijkelijksten leefregel mager blijven en andere bij alle matigheid vet worden.

Therapie. De grondgedachte van de kuur is vermindering van den toevoer en vermeerdering der verwerking en uitscheiding der voedende stof. De hoofdmiddelen zijn dus: weinige en niet voedende, plantaardige waterige kost, sterke ligchaamsbeweging, weinig slaap, opwekking van gemoedsaandoeningen, bevordering van alle afscheidingen, bijzonder van het zweet en van den stoelgang, hongerkuur, kwikkuur, in het uiterste geval *jodium.*

Dertiende Klasse.

Weefselontaardingen. Nieuw gevormde vreemde weefsels. Parasiten.

Desorganisationes. Pseudorganisationes. Parasitae.

Wij vatten hieronder alle afwijkingen van het weefsel en van de inwendige bewerktuiging van een deel van den natuurlijken toestand te zamen. Bij uitwendige gebreken van dezen aard is de diagnosis gemakkelijk en zij behooren meer tot de heelkunde. Maar voor den inwendigen geneesheer zijn het bijzonder deze gebreken der inwendige ingewanden, die hem belang inboezemen en hier in aanmerking komen. Zij behooren, zoowel wat de diagnosis, als de behandeling betreft, tot de moeijelijkste vraagstukken der praktijk.

Voorheen vatte men ze onder den algemeenen naam van *obstructiones viscerum*, of in eenen hoogeren graad, onder dien van uitgroeisels, verharding enz. te zamen. De nieuwere zorgvuldige ziektekundige ontleedkunde heeft ze naauwkeuriger onderscheiden en de Nosologie met eene menigte dezer afwijkingen en veranderingen van weefsel verrijkt. Maar zij hebben slechts waarde voor de natuurkunde des bewerktuigden ligchaams, voor het nosologisch stelsel, en voor de heelkunde, minder voor de inwendige praktijk; want ten eerste mangelt het aan de diagnosis: het is onmogelijk, de verschillende soorten der afwijkingen en veranderingen van weefsel in de inwendige ingewanden naauwkeurig te herkennen en te onderscheiden; ten

tweede mangelt het hier ook aan de bijzondere Therapie, en wij moeten ons in het algemeen met de algemeene grondstellingen der behandeling vergenoegen, en zijn ook daarmede, waar de kuur nog mogelijk is, het gelukkigst.

Van daar is het voor een geneeskundig-praktisch gebruik het nuttigst, dezelve naar de verschillende voorname holten des ligchaams door te gaan en de kenteekenen op te geven, die ons geregtigen, of met grond laten vermoeden, dat er in dezelve organische gebreken zetelen.

In den onderbuik. Het onderzoek van den onderbuik door het gevoel, of zich op ééne of meer plaatsen duidelijk eene opzetting, gezwel, hardheid, met of zonder pijn bij drukking laat waarnemen. Het best geschiedt dit onderzoek des morgens in den nuchteren toestand, liggend in het bed, maar daarna ook staande, voorover, zijdelings gekromd, omdat vele dieper liggende en kleinere knobbels eerst onder verschillende liggingen te voorschijn komen. Voorts het lastige of de onmogelijkheid voor den lijder om op alle zijden en op den rug te liggen, als wanneer men de zitplaats der kwaal altijd op die zijde kan bepalen, waarop de lijder het best kan liggen, met uitzondering van pijnlijke kwalen. Voorts de aanhoudende stoornis of belemmering der verrigtingen van het deel, waarin de kwaal gezeteld is, zoo ook tegennatuurlijke hoedanigheid van deszelfs afscheidingen, aanbeijenaandoeningen. Eindelijk eene eigenaardige kwaadsappige gelaatskleur, bleek, bleek-geelachtig, bij leverziekten geel, bijzonder in de oogen.

In de borstholte: bezwaren van de ademhaling, onmogelijkheid om op de eene of de andere zijde óf op den rug te liggen, gebreken van de beweging van het hart en van den pols (z. *asthma*, *phthisis*).

In de schedelholte: aanhoudende, door niets te verdrijven pijnen op eene plaats van het hoofd, meest in zekere liggingen, duizeligheid, verdooving, stoornis of verstomping van de werkzaamheid van den geest of van afzonderlijke zintuigen, krampen, verlammingen.

De naaste oorzaak van alle misvormingen, zoo als ook die van parasitische voortbrengsels, is eene *afwijking van het vormings-proces.*

Deze kan op vierderlei wijzen worden te weeg gebragt: óf door *overmatig verhoogde vormings-kracht*, b. v. ontsteking, bloedophooping, kinderlijke leeftijd, overmaat van voeding; óf door *verminderde, verhinderde vormingskracht* (even zoo als de monsters bij de eerste vorming), b. v. ouderdom, verzwakking; óf door *qualitatief afwijkende vormingskracht*, b. v. kwaadsappigheid, ziekteverplaatsing; óf door *werktuigelijke drukking en scheikundigen invloed.*

De aanleidende oorzaken daartoe kunnen de volgende zijn: *ontsteking*, zoowel *acute* als *slepende*, en *bloedophooping*, het menigvuldigst, maar geenszins altijd; zij veroorzaakt voornamelijk overvoedingen, vergrootingen, verdikkingen, verhardingen, vergroeijingen, nieuwe vreemde voortbrengsels; *werktuigelijke drukking*, door belemmering van den toevloed of de terugvloeijing der vochten en der regelmatige werkzaamheid der vaten, b. v. door insnoeren, vast binden, aanhoudend zitten, zamendrukken van den buik; *zenuwaandoeningen*, de gestoorde of tegennatuurlijke invloed der zenuwen op een deel vermag reeds eene stoornis en ontaarding van deszelfs regelmatige reproductive werkzaamheid te weeg te brengen, zoo als de zoo vaak opgemerkte invloed van schrik, verdriet, kommer op het ontstaan van zulke vormingen, bijzonder in klierachtige deelen (het duidelijkst door het oogenblikkelijk ontstaan van zogklonten in de borsten van zogende vrouwen door schrik kenneiljk); *ziekteverplaatsingen*, waar door het vestigen eener ziektestof de regelmatige reproductie gestoord wordt, zoo als na plotseling onderdrukte in hare crisis gestoorde koortsen, bijzonder tusschenpoozende koortsen, uitslagziekten, bijzonder van venerische, scrophuleuse, jichtige stoffen (zulke gebreken der bewerktuiging zijn niets dan verschijnselen dezer ziekten); eindelijk *tegennatuurlijke*

hoedanigheid der vochten; zoo is het zeker, dat een te dik, taai, zwartgallig bloed, zeer veel tot de ontwikkeling van verstoppingen in den onderbuik, eene te taaije gal tot leververstoppingen en zamengroeisels in de gal kan toebrengen.

Zeer gewigtig voor de praktijk is die omstandigheid, dat een organisch gebrek een werktuig van vestiging en afleiding voor andere ziekten en ziektestoffen kan worden. Dit geldt bijzonder van inwendige ziekten, van bloedophoopingen en kwaadsappigheden, zelfs zenuw- en zielsziekten uit deze oorzaak. Zoodra eene uitwendige pseudorganisatie ontstaat, laten deze algemeene of inwendige kwalen na; zij worden als het ware daardoor op een punt geconcentreerd, en afgeleid.

Ten opzigte van haren verschillenden aard onderscheiden wij voor het praktisch gebruik:

1) De verstopping, den minderen graad. Ophooping, stilstand, verdikking der in de (bijzonder aderlijke) vaten bevatte vochten; van dáár belemmering, ontoegankelijkheid, opzetting (*hypertrophia*, *physconia*, *infarctus*), gestoorde verrigting van een ingewand, het meest in den onderbuik, en ook dáár meest in de lever voorkomende.

2) Den hoogeren graad, werkelijke weefselontaarding. Daartoe behooren de knoestgezwellen, de tuberkels, polijpen, sponsgezwellen, beursgezwellen, de vet- en beenvetgezwellen, verweekingen en verbeeningen, vormingen van steenen.

3) Parasiten, nieuw gevormde levende bewerktuigde, wezens in het levende, *Entozoä*, waartoe niet alleen de eigenlijke wormen behooren, maar ook meer organische ziekten, b. v. Hydatiden, beursgezwellen, zelfs *scirrhus* en *cancer*, voor zoo verre zij haar eigenaardig leven en vegetatie hebben.

Therapie. Twee hoofdregelen moeten op den voorgrond gesteld en goed in acht genomen worden. Men vermijde, zoo lang als mogelijk is, het aannemen van een organisch gebrek als oorzaak der ziekte, omdat daarmede

gewoonlijk de geheele kuur gesloten en het opzoeken en uitvorschen van andere misschien bestaande geneeslijke oorzaken, volgens nieuwe wegen en wijzen van genezing, verlamd wordt. Ten tweede, ook wanneer het bestaan van organische ziekten beslist is, houde men ze niet dadelijk voor beslist ongeneeslijk, maar neme dan ook nog alle mogelijke proeven ter genezing, daar de ondervinding geleerd heeft, dat ook dáár nog dikwijls, tegen alle verwachting, volledige genezing mogelijk was, en ten minste de voortgang der kwaal voorgekomen en het leven gerekt konde worden.

Het uitwendige (heelkundige) gedeelte der geneeskunde heeft hierbij een voordeel bij het inwendige (geneeskundige), want het kan de verschillende soorten der ontaarding naauwkeurig bepalen en daarnaar bepaalde genezingsmaatregelen nemen; de inwendige geneesheer kan dit niet. Hij kan slechts in het algemeen het bestaan eener organische verandering van een inwendig deel herkennen, maar slechts zelden onderscheiden, van welken bijzonderen aard dezelve is. Van daar moet de behandeling zich ook aan algemeene aanwijzingen houden. Deze zijn: bevordering der inwendige, bijzonder aderlijke werkzaamheid in het deel (door de zoogenoemde *resolventia*, beweging, wrijving); vermeerdering van deszelfs opslorpende kracht door de opslorping vermeerderende middelen (onder welke kwik en soda boven aan staan); opwekking der zenuwwerkzaamheid van het deel door specifiek daartoe werkende middelen; afleiding, vermindering der voeding, onthouding van voedende stof, wegneming van den ontstekingachtigen toestand, wanneer die aanwezig is; onmiddellijke oplossing en versmelting der stilstaande stof door scheikundig ontledende middelen, waaronder het water, de soda en het Jodium boven aan staan; en eindelijk oplettendheid op het specifiek karakter der verstopping en ontaarding, b. v. het syphilitisch karakter, waar alleen het specifiek tegengift, het kwik, kan helpen.

Zeer werkzaam kan ook bij weefselverandering eene in de nabijheid opgewekte kunstmatige zweer tot afleiding en onttrekking van de voeding werken, en in het begin volkomene genezing, in het vervolg ten minste stilstand in het toenemen, bewerken. Maar de zetel des kwaads maakt een onderscheid en wijzigt de kuur.

Vooreerst de onderbuiksverstoppingen en weefselveranderingen, die de menigvuldigste zijn. Zij zetelen meest in de lever, de milt, de alvleeschklier, het darmscheil, en bij het vrouwelijk geslacht in de eijernesten. De kenteekenen z. boven. De kuur bestaat in de aanwending der oplossende planten, bijzonder van *taraxacum*, oplossende zouten, *gummata ferulacea*, *soda*, dergelijke minerale wateren, *antimonialia* en *mercurialia*, visceraal-lavementen, baden, bij de hardnekkige gevallen en groote ongevoeligheid en atonie *aloë*, *scammonium* en dergelijke *drastica*, (z. de visceraalkuur bij hypochondrie). Is de lever het verstopte deel, dan is kwik, zoowel inwendig, als in inwrijvingen, het hoofdmiddel. — In het algemeen is echter bij hardnekkige onderbuiksverstoppingen, soda en vooral in den vorm van Karlsbader water, in geval van nood, het kunstmatig bereide, liefst het natuurlijke, niet genoeg aan te prijzen. Ik heb daarvan ook bij den hevigsten graad, bij harde, aanmerkelijke opzetting van den geheelen onderbuik, na het vergeefsch gebruik der krachtigste oplossende middelen, nog volkomene hulp gezien. — Ook behoort Jodium tot de krachtigste, oplossende en verweekende middelen. Maar het is altijd een onzeker middel, dat ligt vernielend op de geheele bewerktuiging werkt en kwade gevolgen nalaat. Van dáár slechts in den uitersten nood en voorzigtig, en met loogzout verbonden (zie N°. 233). Waar pijnen aanwezig zijn, verzuime men niet van tijd tot tijd bloedzuigers aan te zetten.

Ook uitwendige inwrijvingen van verdeelende zalven en pappen, waartoe alle oplossende kruiden, bijzonder *cicuta*, kunnen gebruikt worden, bewijzen zeer goede diens-

ten. Reeds het dagelijks meermalen lang voortgezet, zacht wrijven. Onder de zalven heeft zich het werkzaamst betoond: het *unguent. ammoniac.*, *mercurial.*, *digitalis*, *jodinicum;* vooral kan ik het mengsel van *ol. ricini* met *tinct. colocynth.* (z. N°. 255), dat ook bij uitwendige verhardingen voortreffelijk is, aanbevelen. — Groote werkzaamheid bezit ook het bestendig dragen van een *emplastr. resolvens saponatum* op de plaats.

Wanneer dergelijke gebreken in de borst en bijzonder in de longen bestaan, is er groote voorzigtigheid noodig, om niet door de aanwending van oplossende middelen te sterke prikkeling, bloedhoesten, ontsteking der *tubercula* en daardoor vergrooting derzelve of verettering en daardoor overgang in *phthisis* voort te brengen (z. de kuur der *phthisis tubercul.*). Over de behandeling der organische gebreken van het hart z. *asthma syncopticum.*

Organische gebreken in den schedel kunnen zelden stellig genoeg herkend worden, om eene dadelijke, bijzondere kuur daartegen te ondernemen. Van dáár de aanwending der boven opgegevene algemeene genezingsregelen, behandeling der bestaande vochtontmengingen en bevordering der opslorping. Hier blijven afleidende middelen de hoofdmiddelen, bijzonder door het darmkanaal en de huid, lang onderhouden fontanellen in den nek en op de armen, en dikwijls herhaalde bloedontlastingen.

Bij uitwendige ziekten van dezen aard vergete men niet, dat zij vestigings- en afscheidingswerktuigen, als het ware plaatsvervangers van inwendige ziekten kunnen zijn, en dat men door ze weg te nemen, even als door de onderdrukking van eene uitslagziekte, eene verplaatsing op inwendige werktuigen, eene inwendige ziekte, kan voortbrengen. Van dáár slechts eerst nadat de vochtontmenging of inwendige oorzaak, die derzelver grondslag uitmaakt, geheel en al is uit den weg geruimd. Maar in het algemeen vergelijking van het betrekkelijk nadeel, en overweging, of het niet beter is het uitwendig gebrek te

dulden, in plaats van zich aan het gevaar van een inwendig bloot te stellen. — Deze waarschuwing is vooral voor heelmeesters, bij de wegneming van dergelijke gebreken, gewigtig.

Eindelijk kunnen hier ook gevallen voorkomen, waar de éénige kunr in het dooden van het nieuw ontstaan parasitisch bewerktuigd leven, van een pathologisch dier bestaat, b. v. van *scirrhus*, *cancer* door *arsenicum*.

Twee ziekten van deze klasse verdienen onze bijzondere opmerkzaamheid en moeten hier afzonderlijk behandeld worden, de *lithiasis* en *helminthiasis*.

Helminthiasis.
Wormzickte.

Er is geen deel van het menschelijk ligchaam, of in hetzelve kunnen wormen of andere onvolkomen bewerktuigde wezens worden ontwikkeld en opgenomen.

Het menigvuldigst treft men ze aan in het darmkanaal (*intestinales*), maar ook in alle andere ingewanden, lever, longen, nieren, pisblaas, baarmoeder, eijerstokken, zelfs in de hersenen en oogen, bijzonder de blaasbandwormen, *taeniae hydatigenae* (*viscerales*), of in uitwendige deelen en holten (*externi*, *superficiales*).

1. *Vermes intestinales*, Darmwormen.

De meest gewone zijn de spoelwormen (*ascaris lumbricoides*), de maden (*ascaris vermicularis*), de bandworm (*taenia*) en wel twee soorten, de breede (*taenia lata*) en de lintworm of kettingworm (*t. solium*), de haarworm (*trichuris*, *trichocephalus*).

Buitendien komen er dikwijls maskers van verschillende insekten voor.

Diagnosis. Algemeene teekenen zijn: bleeke kleur met blaauwe ringen om de oogen; veelvuldig wisselen van kleur, des morgens en in den nuchteren toestand zamenvloeijen van speeksel in den mond, misselijkheid, slechte

reuk uit den mond, onregelmatige eetlust, hondshonger, veel jeuken aan den neus en op den rug daarvan, niezen, opgezette, niet harde buik, buikpijnen in de navelstreek, verwijde oogappels, neusbloeding, in den slaap opschrikken, tandenknersen, liggen op den buik, levendige droomen tot slaapwandelens toe, ongewone vermagering, neiging tot krampen, het gewigtigste en éénig zekere teeken: de ontlasting van wormen of van stukken daarvan.

Bijzondere teekenen der *ascarides:* lastig jeuken aan den aars, bijzonder des avonds, dysurie, strangurie, *tenesmus*, schijnbare verschijnselen van aanbeijenziekte, slijmontlasting uit den endeldarm, blaas, scheede, ongewone periodische ontstemming van den geest en treurigheid; der spoelwormen buiten de algemeene teekenen, veelvuldige buikpijn en een gevoel van knappen in de navelstreek; van den lintworm, het gevoel alsof iets uit de linkerzijde plotseling naar boven tot aan den hals klom en weder naar beneden viel, het gevoel van eenen klomp in de eene of andere zijde met golvende bewegingen, het gevoel van zuigen in den buik, duizeligheid, kriebelen, doof worden, inslapen van de vingers en de toonen, plotseling ophouden der verschijnselen in den onderbuik na eenen slok brandewijn of alsemtinctuur.

De werkingen. De wormen kunnen door hunnen prikkel en door hunnen invloed op de spijsvertering en assimilatie eenen zeer aanmerkelijken invloed op de geheele bewerktuiging en op alle levensverrigtingen, zelfs op die der ziel, uitoefenen, zoodat zij groote stoornissen derzelve en gevolgelijk de meest verschillende en gevaarlijkste ziekten kunnen voortbrengen, bijzonderlijk de zeldzaamste zenuwziekten (z. Pathogenie), en hieruit ontstaat de gewigtige regel, bij al zulke ziekten, bijzonder van den kinderlijken leeftijd, waar zich geene andere zekere oorzaak opdoet, tot het bestaan van wormen te besluiten en daarop te werken, daar de ondervinding geleerd heeft dat dikwijls bij zeer zware ziekten, waar alle andere ge-

neeswijzen te vergeefs gebruikt waren, eindelijk eene wormkuur volkomene hulp heeft verschaft. En dit geldt niet slechts bij de teekenen van het bestaan der wormen, maar ook bij het ontbreken derzelve; want er kunnen ook zonder eenige merkbare teekenen wormen bestaan.

Pathogenie. Zij bevat twee zaken: het ontstaan der wormen en het ontstaan der wormziekte.

Het ontstaan der darmwormen is tweeledig. Eenige komen duidelijk van buiten af in, waartoe de insectenmaskers en andere onvolkomen dieren b. v. de slakken behooren, die hun leven nog eenigen tijd lang in het darmkanaal kunnen voortzetten. Maar anderen zijn duidelijk voortbrengsels der bewerktuiging zelve.

De oorzaken, die deze vorming begunstigen (*causae remotae*), zijn: de kinderlijke leeftijd bovenal wegens de dan de overhand hebbende vormende kracht, (weshalve ook het darmkanaal, als het meest voortbrengende deel, daartoe het meest voorbeschikt is), slapheid en zwakte der darmen, slijmophooping, gebruik van vleesch en meelspijzen, vochtige landstreek en eene dergelijke epidemische luchtgesteldheid, weshalve de wormziekte endemisch en ook epidemisch kan worden.

Het ontstaan der wormziekte of de wormen als ziekteoorzaak. — Niet steeds verwekken de wormen ziekten, wanneer zij niet in te groote hoeveelheid aanwezig zijn en zich rustig houden. Maar altijd moeten zij als iets vreemdaardigs, als voorbeschiktheid tot ziekte beschouwd worden; zelfs kunnen zij oorzaak der allergevaarlijkste ziekten worden en ten minste aan alle ziekten, die zulk een mensch krijgt, de gevaarlijkste complicatie mededeelen.

De aard en wijze, waarop wormen ziekten opwekken, is: door onttrekking der voedende vochten (zij zijn medeëters, parasiten; van dáár wanneer zij in groote hoeveelheid aanwezig zijn, de vermagering, eindelijk tot doodelijke atrophie), door vorming van rotachtige en slijmige onzuiverheden in het darmka-

naal door hunne drekstoffen en lijken, van dáár gastrische verrotting bij wormkoortsen, scherpte, zelfs in de vochten; eindelijk door prikkeling, wanneer zij honger hebben of door andere oorzaken onrustig worden, of eene bijzonder gevoelige plaats van het darmkanaal aantreffen, of wanneer de gevoeligheid des darmkanaals plotseling verhoogd wordt, b. v. door koorts. De prikkeling is deels plaatselijk, deels consensuëel. Plaatselijk veroorzaakt zij pijnen, kramp, vermeerderde afscheiding en werkzaamheid des darmkanaals, doorloop, persloop, ontsteking, krampachtige beklemming, *ileus*, abscessen, waardoor zelfs wormen naar buiten ontlast worden. Consensuëel werkt zij deels op de zenuwen, van dáár stuipachtigheid, alle soorten van krampen, bijzonder *chorea*, vallende ziekte, slaapwandelen, periodische verlammingen, waanzin, razernij; deels op het vaatstelsel, van dáár wormkoorts, bloedophoopingen, aanbeijen, slijmvloeijingen, uitslagziekten.

De werkingen van den wormprikkel bestaan niet altijd: menschen kunnen wormen hebben en zich lang daarbij wèl bevinden, en plotseling kunnen dan hevige wormtoevallen ontstaan. Dit geschiedt door bijkomende oorzaken. Zij zijn óf vermeerdering van den prikkel door aanmerkelijke vermeerdering van de hoeveelheid van wormen, door opwekking derzelve door aan hen onaangename ingesta, ook honger, door zamenhooping en aanzuiging derzelve op eene bijzondere gevoelige plaats des darmkanaals, of verhooging van de prikkelbaarheid des darmkanaals, hetwelk bijzonder bij elke koorts het geval is, weshalve bij iedere koorts ligt onrustigheid der wormen komt.

De behandeling is tweevoudig: palliatief, het rustig maken der wormen, en radikaal, de wegneming der wormziekte.

De palliative kuur.

Deze is zeer gewigtig, deels ter snelle verdrijving van de dikwijls zeer hevige, ja gevaarlijke wormverschijnselen,

deels bij koortsen, wanneer zich dáár, zoo als door de koorts zelve geschiedt, wormtoevallen, plaatselijke pijnen in den onderbuik, die zelfs ontsteking, absces en doorboring kunnen te weeg brengen, bijvoegen, deels bij de wormkuren, wanneer de wormen zelve daardoor te zeer opgewekt worden.

De aanwijzing is tweeledig: de wormen rustig te maken, en de door dezelve opgewekte kramp te bedaren. Het hoofdmiddel voor beide is melk, in alle vormen, als drank, als lavement, als omslag op den onderbuik aangewend. Vervolgens olie, *emuls. oleosa* (de olie verzwakt, doodt de wormen en verhindert tevens hun aanzuigen), *flor. zinc.*, *extr. hyoscyam.*, kwikwater (zie N°. 234) tot drank en lavement. Bij hardnekkige gevallen braakmiddelen, *asa foetid.*, *valerian.* Bij hevige toevallen van den lintworm is het snelste onderdrukkingsmiddel 1 eetlepel *tinct. absinth.*

De radikale kuur bevat twee zaken, verdrijving der aanwezige wormen en verhoeding van derzelver wederontstaan.

Verdrijving der aanwezige wormen.

Deze kan op driederlei wijzen bewerkt worden: óf door middelen, welke den wormen tegenstaan, ze naar beneden drijven, verzwakken, dooden (*anthelminthica*, onder welke het *semen santonic.* of *cinae* het algemeenste, werkzaamste en voor alle soorten van wormen gepaste is), en daarna afvoerende middelen, om de gedoode wormen uit te drijven; of door vereeniging bij gelijktijdige aanwending van wormdrijvende en purgeermiddelen; of sterke drastische purgeermiddelen, welke door den stuipachtig opgewekten *motus antiperistalticus* de wormen gewelddadig, levend of dood, uitdrijven. Bij alle wormkuren moet men opmerken, dat men het best doet, daartoe den tijd van het afnemen der maan te gebruiken, omdat dan de wormen niet in staat zijn zich sterk en vast aan te zuigen; voorts dat men de wormmiddelen altijd met

slijmoplossende (middenzouten, *oxymel squillit*, en derg.) verbinden moet, omdat er altijd slijmophooping bestaat en deze de sluiphoek der wormen is, die den invloed der wormmiddelen verhindert; en eindelijk, dat de wormkuur volkomen mogelijk is, ook zonder zigtbare ontlasting der wormen, daar zij door de wormmiddelen gedood, en even als alles, wat leven derft, verteerd en als drekstoffen ontlast kunnen worden.

Elke wormsoort heeft hare eigene, haar bijzonder vijandige wormmiddelen.

Ascarides.

Lavementen van een afkooksel van tabak, olie, keukenzout, kwikwater, of met een klein bijvoegsel van eene zwakke sublimaat-oplossing, eenige maanden lang voortgezet gebruik van pillen uit *extr. quass.* en *tanacet.* (zie N°. 235), kunnen ze grondig verdrijven.

Lumbrici.

Het beste middel is *sem. santonic.* (zie N°. 237) óf in het *electuar. anthelminth* (zie N°. 236) óf in zelfstandigheid met honig. Het best bij kinderen, die niet goed innemen, 14 dagen lang gedurende het afnemen van de maan alle morgen nuchteren 1 theelepel vol *confectio sem. santonic.*, welke de kinderen gaarne eten, en tot besluit een purgans van *rad. jalap.* en *calomel.* Voorts *hb. tanacet.*, *absinth.*, *rad. spigel. anthelminth.* (zie N°. 239), *extr. nuc. jugland.*, alle *mercurialia* en *martialia* (zie N°. 240) aloë, *fucus helminthochortos* (zie N°. 238), *rad. valerian.*, fijn gewreven wortelen met suiker des morgens nuchteren; ook werktuigelijke prikkels, b. v. ijzervijlsel, *dolichos pruriens.* Men moet verscheidene wormmiddelen kennen, omdat bij den eenen dit, bij den anderen een ander werkzaam is. Ook uitwendige middelen bevorderen zeer de ontlasting der wormen b. v. inwrijvingen van *ol. tanacet.*, *petrol.* op den onderbuik, omslagen van *herb. tanacet.*, *absinth.*

Daarbij late men een' doelmatigen leefregel houden, alle zware meelspijzen, verslijmend voedsel en warme dranken mijden, een weinig keukenzout, soms een glas wijn gebruiken en veel beweging nemen.

Taenia.

Er zijn twee geneeswijzen, om den lintworm te verdrijven. De eene hem langzamerhand van krachten te berooven, te dooden en zoo langzamerhand zonder hevige inspanning te verwijderen; de andere hem op ééns, als door een' storm, weg te drijven.

De eerste, zachtere, geneeswijze is allezins zekerder, en men doet zeer wel, haar altijd het eerst te beproeven: ja bij teedere, gevoelige voorwerpen blijft zij de éénige, die men kan en mag aanwenden. Zij bestaat in de aanhoudende aanwending van die middelen, welke den lintworm onaangenaam, verzwakkend, doodelijk zijn. Daartoe behoort het alle morgen voortgezet gebruik van *sal mirab. gl.* of *sal. ebshamense*, daarbij dagelijks eenige malen *elix. acid. hall.* of *limatura stanni* (dagelijks 3 drachmen tot ½ ons met *conserv. rosar.*), alle morgen nuchteren knoflook met melk gekookt: bijzonder werkzaam is ook volgens mijne ondervinding *cort. rad. granat.* (zie N°. 241). Door de volgende verbinding heb ik eens den lintworm bij eene zenuwzwakke vrouw en zonder eenige moeite binnen 8 dagen afgedreven, *tinct. absinth.*, *as. foetid.* āā M. S. dagelijks 3 maal 60 droppels. *Limat. stanni* 1 ons, *pulv. rad. filic. mar.* 2 drachmen, *conserv. rosar. q. s. ut f. electuar.*, dagelijks 3 maal 1 theelepel vol en na elke dosis een' matigen eetlepel *ol. ricini;* daarbij mager, sterker gezouten voedsel.

De tweede, gewelddadige geneeswijze is allezins sneller en werkzamer, maar ook doordringender en gevaarlijker; zelfs brengt zij vaak alle nawerkingen eener vergiftiging te weeg, en kan de spijsverteringswerktuigen zóó verzwakken, dat de lijder vaak levenslang naweeën daarvan behoudt, en dikwijls meer aan de gevolgen van

de kuur, dan aan den lintworm lijdt, weshalve zij ook bij zwakkelijke voorwerpen in het geheel niet mag worden aangewend. Echter blijft er in die gevallen, waar de lintworm zeer hardnekkige en gevaarlijke ziekten veroorzaakt, b. v. vallende ziekten, en waar de zachtere geneeswijze onwerkzaam is, geene andere hulp over.

De grondstellingen dezer geneeswijze, die men als eene soort van veldtogt tegen den vijand kan beschouwen, zijn: vooreerst den vijand zoo veel mogelijk te verzwakken, om hem de kracht om zich vast te zuigen en krampen te verwekken te benemen; daartoe dienen koude, olie, honger: ten tweede, hem door onaangename middelen van boven naar het onderste gedeelte des darmkanaals te drijven, daartoe onder allen het werkzaamste *rad. filic. maris* (maar vooral de echte); ten derde, krampen bij deze bewerking voor te komen, waardoor deels de ontlasting verhinderd, deels kwade verschijnselen opgewekt kunnen worden, daartoe *asa foetida*, *hyoscyamus*, en eindelijk door drastische purgeermiddelen de uitdrijving te dwingen. Bij hardnekkige gevallen is *pulv. semin. sabadill.* een hoogst werkzaam middel, alle morgen ½—1 scrupel, het best met honig.

De werkzaamste geneeswijze volgens mijne ondervinding is: Men laat eenige dagen vooraf, om zich, wanneer men omtrent het bestaan van den lintworm niet geheel zeker is, te vergewissen, dagelijks *resin. guajac.* met *aq. amygd. amar.* nemen, waarna zich stukken van den worm in den stoelgang vertoonen.

Nadat men eenige dagen haring, ansjovis en dergelijk voedsel heeft laten gebruiken, laat men des avonds slechts eene watersoep eten, en vóór het te bed gaan 1, en zoo de lijder het kan, 2 drachmen *rad. filic. mar.* in poeder, of ook het zeer werkzame *ol. aether. radic. filic.*, 30 droppels in pillen nemen. Des morgens daarop een glas koud water, daarna een poeder van *gumm. gutt.* 6 grein, *calomel* 1 grein, *carbon. magnes.* ½ scrupel, *extr. hyoscyam.* 1 grein, en een half uur daarna *ol. ricin.* ½ ons, en

een lavement van melk en inwrijving van den buik met *petroleum.* Wanneer hierop de worm niet ontlast wordt, herhaalt men na 2 uren dezelfde middelen, en wanneer daarop de worm niet ontlast wordt en er geen te sterke stoelgang volgt, nóg eens. Wanneer de worm niet in eenen klomp afgaat, maar uit den endeldarm hangt, wachte men zich wèl hem af te scheuren; maar men wikkele hem voorzigtig om een stukje hout, opdat hij zich niet weder terugtrekke, en late den lijder met den *anus* in een vat met warme melk plaatsen en wikkelt hem zóo langzamerhand uit. Alleen wanneer het puntig kopeinde ontlast is, kan men zeker zijn, den lintworm geheel te hebben afgedreven.

Verhoeding van het wederontstaan der wormen.

Deze berust op versterking des darmkanaals en wordt bewerkt door eenen krachtigen, meer dierlijken leefregel, matig gebruik van wijn, veel en sterke beweging des ligchaams, vooral ijzermiddelen, b. v. alle morgen eene kleine hoeveelheid Pyrmonter water, lang voortgezet, of *pulvis ferri subtilis.* Bij kinderen is het zeer heilzaam, verscheidene maanden lang elke maand bij het afnemen van de maan *sem. santonic.* te laten gebruiken en daarna eene gift *rad. jalap.*

2. *Vermes superficiales.*

Bij platluizen en andere in de huid genestelde insekten en wormen is het zekerste middel kwik en wel het inwrijven van roode praecipitaatzalf. Bij *phthiriasis* sublimaatbaden, in den uitersten nood bij deze schrikkelijke kwaal arsenic-oplossingen. Bij het ontstaan van wormen of maden in zweren is het opleggen van teer het zekerste geneesmiddel.

Lithiasis.

Steenziekte.

Steenvorming, waartoe ook verbeening behoort, kan in alle deelen der bewerktuiging plaats grijpen, het menigvuldigst in de pis- en galwegen, maar ook in het darmkanaal, de longen, hersenen, speekselklieren, de bloedvaten, bijzonder het hart en de groote vaten. Het ontstaan daarvan is gegrond óf op eene bijzondere tot ontbinding geneigde hoedanigheid van de stof, b. v. pis, gal, speeksel, óf op eene gebrekkige afscheiding en reproductie. In het laatste opzigt begunstigt de ouderdom altijd de beenvorming door de tragere reproductie en het overhand nemen der aardachtige bestanddeelen. »Gij zijt aarde en zult aarde worden."

Calculus urinarius.

Pissteen.

Blaassteen. Niersteen.

Diagnosis. Blaassteen. Aanhoudende aandrang tot pislozing, de hevigste pijnen daarbij, bijzonder op het laatst, bij het waterlozen plotseling stilstaan van den straal (al deze toevallen minder bij het liggen, dan bij het staan), strangurie, dysurie, een aanhoudend lastig jeuken en kittelen aan den mond der pisbuis, gedurige uitzakking van slijm in de pis, dikwijls met graveel of kleine steentjes gemengd, ook soms met bloed (bijzonder na schokkende bewegingen); gevoel van drukking en zwaarte in de diepte des bekkens, dat door het liggen verligt, door het staan vermeerderd wordt; onderzoek, deels met den vinger door den endeldarm en de scheede, deels met den catheter. (De herkenning dikwijls zeer moeijelijk, zelfs met den catheter, wanneer de steenen met het slijmvlies van de blaas omhuld zijn, — *calculi cystici*). Verwisseling met blaasjicht en aanbeijen van de blaas.

Beloop. Dikwijls terugkeerende krampen en ontstekingstoevallen van de blaas, waardoor eindelijk weefselontaardingen ontstaan, verdikking en verharding van de blaas, sponsachtige uitwassen, verettering, slepende koorts, *phthisis vesicalis*, dood door uittering.

De niersteen wordt aan de aanhoudende of periodisch steeds wederkeerende pijnen, of het gevoel van zwaarte en drukking in de nierstreek, aan het van tijd tot tijd opkomende steenkolijk (*colica nephritica*), op hetwelk gewoonlijk de ontlasting van steenen of graveel volgt, aan de gewoonlijk roode kleur der steenen, die ontlast worden, eene lastige drukking op de dije van de lijdende zijde, ook wel eene zwakte of verlamming derzelve herkend. Menigvuldig is ook misselijkheid en braking in den nuchteren toestand, zelfs duizeligheid, een begeleidend teeken.

De steenaanvallen of steenkolijken (*colica nephritica*) zijn hevige, plotseling ontstaande acute, hoogst pijnlijke aanvallen, bijzonder bij niersteenen gewoonlijk. Zij onderscheiden zich door de hevigheid en het plotseling opkomen der pijnen, die voornamelijk in de nier- of blaasstreek ontstaan, maar zich dan over den geheelen onderbuik verspreiden, door het steeds daarmede gepaarde braken en geschreeuw, door consensuëele krampachtige aandoeningen in de schortspier, den bal, de dije derzelfde zijde, de pisbuis, en bijzonder door de vroegere kennis eener bestaande steenziekte en door de aanleidende oorzaken. Deze oorzaken zijn: óf vermeerdering van den steenprikkel (dáárdoor, dat hij eene andere ligging aanneemt, of door den pisleider in de blaas wil gaan), óf verhooging der prikkelbaarheid in de nieren. Het eerste kan bewerkt worden door sterke schuddende bewegingen, rijden, paardrijden; het laatste door overmaat in het gebruik van verhittende of pisdrijvende dranken, hevige hartstogten, ligchamelijke verhitting en verkouding, ziekteverplaatsingen.

De werkingen van den niersteen, wanneer hij in de nier blijft, zijn, behalve de lastige aandoeningen, stoor-

nissen van de pisafscheiding, steenkolijken, ontstekingen, weefselontaardingen, verharding, verettering der nieren, en wanneer hij zich in beweging zet, bij het doorgaan door den pisleider, pijnen, krampen, ontsteking, steenkolijk, dikwijls ook beklemming en vastblijven in den pisleider met daarop volgende vergroeijing. Door ontsteking en verettering kan hij doodelijk worden.

Pathogenie. Het ontstaan van den steen is een scheikundig proces, dat zich onder begunstigende omstandigheden in alle deelen van het bewerktuigd ligchaam (zelfs in de hersenen) en uit alle vochten (zelfs het speeksel) vormen kan. De begunstigende omstandigheden zijn: stilstand, gebreken van de reproductie en scheikundig meer ter zamengroeijing genegene hoedanigheid der vochten.

In de piswegen is dit proces bijzonder ligt mogelijk, daar dit vocht reeds uit zijnen aard meer scheikundige vereischten en stoffen tot steenvorming bevat, zoo als dit elke nachttafel bewijst. De verwijderde oorzaken zijn: óf scheikundig (*lithiasis accidentalis*), oponthoud, opstopping van de pis (in uitholingen, *diverticula* van de blaas, slepende drukking der nieren en dergel.) waardoor ontbinding van de pis mogelijk wordt, een vast ligchaam, dat tot cristallisatie-punt dient (hagelkorrels, korenaren, geronnen bloed en slijm), toegevoerde stoffen (door voedsel), die de steenvorming begunstigen, bijzonder het menigvuldig gebruik van zure, wrange wijnen; minnaars van bier hebben minder den steen; ook is hij duidelijk, sinds het menigvuldig gebruik van thee en koffij, (pisdrijvende dranken) zeldzamer, zoo ook in bierlanden zeldzamer, dan in wijnlanden: óf organisch (*lithiasis constitutionalis*), een gebrek der nierafscheiding, die dit voortbrengsel oplevert. Deze is nu óf aangeboren (*lithiasis congenita*, *hereditaria*) óf verkregen, waarbij bijzonder eene vormverandering van andere ziekten en vooral van de jicht oorzaak kan worden, die beide zoo veel gelijkheid hebben (hier steenvorming in de nieren, dáár in de gewrichten). Van dáár wisselen vaak beide met elkander af, en steen-

vorming is dikwijls niets anders dan *metastasis arthritica ad renes.* (Analogie van *calculus* en *diabetes*, dáár steen-, hier suikervorming, in beide de Basis overmatig zuur, misschien hetzelfde proces, maar anders gewijzigd).

De scheikundige bestanddeelen van den pissteen zijn: piszuur, phosphorzuur, benzoë, zuringzuur, kalkaarde, slijm, doch in verschillende verhoudingen, soms met overmaat van aardachtig-ammoniakale bestanddeelen, maar verreweg het meest met overmaat van zuur.

Therapie. De kuur wordt verdeeld in palliative en radikale kuur.

De palliative kuur beoogt de verzachting der steentoevallen en bezwaren, de kuur van het steenkolijk (*colica nephritica*), zóó noemt men den hevigsten acuten graad der steentoevallen (de diagnosis z. boven).

Hier onderzoeke men bovenal, of het toeval ontstekingachtig of krampachtig is. Het eerste herkent men aan de hevigheid en aan de pijnen, aan derzelver duur, (ontsteking kan zich als bijkomende zaak bij een krampachtig toeval voegen), aan de sterke gevoeligheid der blaasstreek bij drukking, aan den koortsigen pols, en aan de roode, heete pis. — Hier is de kuur van *cystitis* noodzakelijk, dadelijk eene aderlating, bloedzuigers, verzachtende omslagen van *sem. lini*, *hyoscyam.*, en inwendig *emuls. oleosa* met *extr. hyoscyam.*, verkoelende afvoerende middelen.

Den krampachtigen toestand herkent men aan de afwezigheid der ontstekingachtige teekenen en het bestaan der krampachtige. — Hier passen de krachtigste *anodyna*, *emuls. oleosa* met *opium*, tot drank een afkooksel van *semen lini*, of ook *semen lycopod.* met slijm tot emulsie gemaakt, inwrijvingen van *liniment. volat. camphor.* met *tinct. thebaic.*, olieachtige lavementen met ½ drachme *hb. hyoscyam.* of *opium*, pijnstillende pappen, laauwe halve baden. — Eindelijk worden dikwijls de pijnen zóó aanhoudend, dat de lijder dagelijks tot het gebruik van *opium* zijne toevlugt moet nemen.

De radicale kuur heeft twee aanwijzingen: wegneming der steenvorming en oplossing van den steen.

De eerste heeft ten doel, de nierafscheiding tot haren regelmatigen gang terug te brengen, en wel haar den aanleg tot deze specifieke ontbinding en zamenvoeging der stoffen te benemen, welke den grondslag der steenvorming uitmaakt; en hier heeft de kuur de grootste gelijkheid met de kuur van den *diabetes mellitus*. Wat hier suikervorming wordt, is dáár steenvorming. Een middel, dat aan beide aanwijzingen tevens voldoet en dat dus met regt als hoofdmiddel bij de steenziekte (het hoofd-*lithontripticum*) moet worden beschouwd, is *soda* en in het algemeen *alcalia*, en onder alle mij bekende bereidingen volgens mijne ondervinding tot dit doel het werkzaamste het karlsbad, het best het natuurlijke, maar ook bij gebrek daarvan het kunstmatige. Bij gebrek daarvan *soda* in een koolzuur-water opgelost, of het sodawater der Engelschen. Vervolgens de *potassa caustica s. pura* (dagelijks 2 maal 10 droppels in bouillon, de zeep, het kalkwater, maar dagelijks bij ponden gedronken, de haarlemmerolie, het Loofsche middel. Door de ondervinding is het bewezen, dat door deze loogzoutige middelen somtijds de bestaande steen opgelost en zelfs de steenvorming vernietigd worden kan. Het is beslist, dat het *alcali* werkelijk in het bloed en de pis overgaat, dat deze bij zulke kuren met zuren opbruischt, en de pis dus ook scheikundig dezelfde oplossende kracht verkrijgt, als het loogzoutig water buiten het ligchaam. Ik heb zelfs door het gebruik van het karlsbad de steenvorming in graveelvorming zien veranderen, dat reeds een groot voordeel is.

Ook is aanbevelenswaardig het gebruik van *carb. magnesiae*, driemaal daags ½ drachme, zoo ook van *pulvis aërophorus*, bijzonder van *pulv. aërophorus natronatus* (zie N°. 243), dagelijks driemaal 20—30 grein, het koolzuur sodawater, dat men zeer ligt maken kan, wanneer

men ½ drachme *carb. sodae* in eene flesch seltzer-water oplost en die dagelijks laat opdrinken; het Fachinger-, Geilnauer- en Wildunger-water.

Ook hebben vele planten goede diensten bewezen, bijzonder de raapsoorten, radijzen, aardbeijen, heidebessen (*vaccin. vitis idaea*), honig, een poeder uit *semen. cydon.*, *acin. cynosbat.*, *bacc. junip.* ãã dagelijks 3 maal 1 theelepel, voornamelijk *fol. uvae ursi*, welke ook het voorregt hebben, de pijnen te verzachten, dagelijks 3—4 maal ½ drachme.

Het scheikundig onderzoek der ontlaste steenen kan gebruikt worden, om te onderscheiden, of de steenen meer eene zure of loogzoutige basis hebben, en daarnaar de keuze der middelen scheikundig te bepalen.

Wanneer alles te vergeefsch is, blijft er niets anders tot hulp van den armen lijder over, dan de kunstbewerking der *lithotritie*, of steenverbrijzeling of der steensnijding. De eerste kan altijd geschieden, maar de laatste vereischt groote voorzigtigheid, en men veroorlove ze niet, waar zich reeds ettering in de blaas of de nieren vertoont, zoo ook wanneer er tevens een niersteen bestaat.

Calculus biliarius s. felleus.

Galsteen.

Diagnosis. Veelvuldige drukking en bezwaren in de lever- en maagstreek, bijzonder maagkrampen met braking. De hoofdteekenen zijn de galsteenkolijken, welke zich dáárdoor onderscheiden, dat de lijder van tijd tot tijd de hevigste pijnen in de lever- en maagstreek met hevige misselijkheid en braking en daarop volgende, eenige dagen aanhoudende, geele kleur van de huid krijgt, waarna men in den stoelgang ontlaste galsteenen vindt.

Pathogenie. De galsteen is geen steen, maar eene harsachtig-aardachtige, brandbare massa, een zamengroeisel uit de gal. De aanleidende oorzaken zijn al diegenen, welke

eene te rijkelijke en taaije galafscheiding en opstoppingen in de lever kunnen veroorzaken, als: galachtig temperament, gebruik van vele zware, vette, dierlijke spijzen, het nalaten van drinken, een zittend leven, zamensnoeren van den onderbuik, aanhoudend verdriet en kommer, bijzonder opgekropte toorn bij het eten (van dáár in ongelukkige huwelijken menigvuldig).

Therapie. Kuur van het galsteenkolijk.

Zij is geheel dezelfde als die van het steenkolijk, *oleosa*, *narcotica*, *clysmata*, *semicupia* en bij ontstekingachtigen aanleg aderlating, zijn de hoofdzaak.

De radikale kuur. De oplossing, verwijdering van den steen en verhoeding van deszelfs vernieuwde vorming. Ook daartoe is *alcali* het hoofdmiddel, bijzonder *soda*, het karlsbad, en bij gebrek van het natuurlijke het kunstmatige, of andere bereidingen van *soda*, ook zeeppillen met bittere extracten (z. N°. 242), langen tijd voortgezet, met tusschen beide gegevene afvoerende middelen. Bij groote neiging tot braken heb ik de verbinding van *soda* met *pulvis aërophorus* voortreffelijk gevonden (z. (N°. 243). Desgelijks werkt *carb. sodae acidul.*, 1 drachme in eene flesch seltzerwater opgelost en dagelijks gedronken, of het sodawater der Engelschen, de terpentijnolie in het middel van DURAND (z. N°. 244); plantaardige leefregel, veel drinken, beweging, in het algemeen de geheele kuur der *obstructio viscer. abdom.*

Ziekten der Vrouwen.

Geslachtsziekten der Vrouw.

Niet ziekten, die eene vrouw krijgen kan, maar zoodanige, die aan de vrouw als vrouw eigen zijn, ziekten der vrouwelijkheid, of, wat hetzelfde beduidt, ziekten van het geslachtstelsel, van de ontvangenis en de voortteling. Echter is het niet te ontkennen, dat juist deze bestemming aan de geheele bewerktuiging een eigenaardig karakter mededeelt, hetwelk ook op de wijziging van alle vrouwelijke ziekten en derzelver behandeling invloed heeft, en zoowel aan de ziekte als aan de kuur een vrouwelijk karakter mededeelt.

Ligchamelijk karakteristiek der vrouw.

Kinderen baren is de bestemming der vrouw: van dáár is zwangerschap, kraambed, zogen de natuurlijke, regelmatige toestand; daarentegen de stondenvloed, een plaatsvervangende of surrogaat-toestand, ziekte.

De geheele bewerktuiging der vrouw is op voortbrenging en op een dubbel leven ingerigt en berekend; de geslachtsverrigting is de meest uitkomende strekking, en bij den man eene ondergeschikte. (Reeds de teeldeelen toonen dit door hunne ligging: dáár inwendig, ten naauwste met de bewerktuiging in één geweven; hier uitwendig, als het ware slechts eene toegift). Het karakter van het vrouwelijk geslacht is ontvangen, dat van het mannelijk geven: van dáár ginds meer lijdelijkheid, vatbaarheid, buigzaamheid; hier dadelijkheid.

De wezenlijke hoofdpunten der karakteristiek zijn de volgende:

1) Grootere slapheid van de vezel: van dáár meer aanleg tot ziekten van atonie en verslapping.

2) Grootere prikkelbaarheid en gevoeligheid des zenuwstelsels: van dáár ligt ziekelijk verhoogde gevoeligheid, aanleg tot zenuwziekten; kleine prikkels brengen groote terugwerking voort, ongewone *consensus*.

3) Snellere en meer rijkelijke chijlbereiding en bloedbereiding, bloedbereiding berekend op de voeding van een tweede leven: van dáár volbloedige toestand, neiging tot bloedophoopingen, bloedvloeijingen.

4) Grootere voortbrengingskracht en vormingskracht: van dáár meer neiging ook tot tegennatuurlijke vorming, bijzonder wanneer de geslachtsvoortbrenging afgebroken wordt of ophoudt.

5) Groote invloed van het baarmoederlijk en zenuwknoopstelsel op de geheele bewerktuiging: van dáár de hysterische toestand en het hysterisch karakter, dat vaak alle voorkomende aandoeningen begeleidt.

6) Ligte opwekbaarheid, maar weinig duurzaamheid van kracht, meer lijdelijke dan dadelijke kracht: van dáár ligte overgang uit den activen in den passiven toestand bij ziekten.

7) Over het geheel veel gelijkenis met het kinderlijk karakter.

Menstruatio.

Stondenvloed, Maandelijksche zuivering.

Deze is de bloesem van het geslachtsleven, teeken van de geschiktheid tot voortteling, maar ook tevens teeken en middel tot behoud der geheele gezondheid der vrouwelijke bewerktuiging (*signum et praesidium sanitatis*). Van dáár het groote gewigt dezer verrigting voor de gezondheid en het leven der vrouw. Hoe regelmatiger de *menstrua* zijn, des te gezonder is de vrouw; ja in deze maandelijksche zuivering moet de reden gezocht worden, dat vrouwen aan menige ziekten minder onderworpen

zijn en vele langer wederstaan, b. v. de longtering, dan de mannen.

De oorzaak van den stondenvloed is de dubbele bloedbereiding der vrouw en de noodzakelijkheid, het overschot van bloed, dat voor de vorming en voeding der vrucht bestemd is, van tijd tot tijd te ontlasten. Gevolgelijk is de stondenvloed slechts een surrogaat van de zwangerschap, eene tijdelijke plaatsvervangende afscheiding, om het gevaar der bloedophooping te verhoeden, maar tevens ook om den mensch van de ligchamelijke behoefte aan bevrediging van de geslachtsdrift te ontheffen en hem zijne zedelijke vrijheid te verzekeren.

De oorzaak, waarom deze afscheiding door de baarmoeder geschiedt, is de door de ontwaakte geslachtsdrift verhoogde prikkelbaarheid derzelve.

De stondenvloed moet dus geenszins als een enkel passief uitvloeijen, maar als eene active, kritische, periodische afscheiding beschouwd worden, niet slechts voor het bloed, maar ook voor de daarmede verbondene voortbrengingskracht. Van daar ook deszelfs zigtbare invloed op de geheele bewerktuiging, niet alleen opwekking en zuivering der baarmoeder, maar opwekking en zuivering der geheele bewerktuiging, welke zich bij vele vrouwen door eenen veranderden reuk van den adem, doffe oogen, kleine uitslagziekten, opwekking, ontstemming des zenuwstelsels en des gemoeds, zelfs dikwijls door werkelijke zenuwtoevallen genoegzaam kenbaar maakt. Kortom, hij is eene volkomene maandelijksche crisis.

De vereischten daartoe zijn dus:

1) Behoorlijke hoeveelheid van het bloed:

2) Behoorlijk prikkelende hoedanigheid van hetzelve (*cruor*, warmte);

3) Behoorlijke graad van prikkelbaarheid en *tonus* van het baarmoederlijk stelsel (middelbare graad).

Ziekten van den stondenvloed.

Zij kunnen verdeeld worden in de gebreken bij de eer-

ste ontwikkeling, gedurende het beloop en bij het ophouden.

1) De eerste ontwikkeling, manbaarheid. Ziekelijke verhindering van dezelve.

Dit is het ontwaken van het geslachts-leven, dus van een nieuw (als het ware parasitisch) leven, ja van een stelsel in de bewerktuiging, dat nieuwe prikkels, nieuwe sympathiën, nieuwe betrekkingen in dezelve ontwikkelt, zelfs aan het gansche leven, niet slechts aan het physische, maar ook aan het psychische, een nieuw karakter mededeelt, gevolgelijk eene der gewigtigste omwentelingen van het bewerktuigd leven.

De stondenvloed verschijnt in ons klimaat tusschen het 14de en 18de jaar, in het zuiden vroeger; bij een werkzaam, arbeidzaam leven later, bij ledigheid vroeger, in zeldzamer gevallen eerst in het 20ste, zelfs eerst na het huwelijk. Te vroegtijdig verschijnen duidt altijd eene zwakke natuur en sterke geslachtsdrift aan. Het is altijd beter, dat hij te laat, dan dat hij te vroeg verschijnt. Het is dus van het hoogste gewigt, dit tijdpunt niet te bespoedigen, en niet, zoo als dikwijls gebeurt, alle in dit tijdpunt bij jonge meisjes voorkomende ziekten en aandoeningen uit deze bron te willen afleiden en door bevordering van den stondenvloed te willen wegnemen. Maar even gewigtig is het ook, dáár, waar wezenlijk eene ziekelijke terughouding bestaat, de Natuur te hulp te komen en den stondenvloed te bevorderen. De gevolgen zijn namelijk: bloedophoopingen naar edele deelen, hoofd, long, maag, die vaak in bloedvloeijingen dezer deelen ontaarden, zenuwtoevallen, hysterie, krampen van allerlei aard, kwaadsappigheid, bijzonder *chlorosis*, *phthisis*, *tabes*, *hydrops*.

Het eerste en gewigtigste punt der behandeling bestaat dus dáárin: de ziekelijke terughouding van het natuurlijk later opkomen te onderscheiden, en dat moet hier regel blijven: eene ziekelijke te-

rughouding (*retentio*) slechts dán aan te nemen, wanneer er reeds werkelijke *molimina menstrua* en teekenen der manbaarheid verschijnen. Deze zijn van tijd tot tijd opkomende lenden- en buikpijnen, periodische opzetting van den buik, ontwikkeling of pijnlijke spanning der borsten.

Waar deze ontbreken, doe men niets, maar wachte geduldig af. Er zijn gevallen, waarin zij nooit verschijnen (*viragines*). Waar *molimina* zijn, maar niets ziekelijks, is het genoeg, de Natuur van tijd tot tijd te herinneren. Dit geschiedt wanneer men op den tijd der *molimina* des avonds voetbaden en eenige greinen *pilul. balsam. hofm.* (zie N°. 171) met kamillen-thee laat nemen. Even zoo, wanneer, zoo als dikwijls gebeurt, de *menstrua* eens verschijnen en dan weder uitblijven of meer slijmig, dan bloedig zijn.

Dus alleen, wanneer er tevens met ziekelijke aandoeningen *molimina menstrua* voorhanden zijn, is het ziekelijke terughouding en wordt voorwerp ter genezing.

Maar hier is de hoofdzaak, niet dadelijk met drijvende middelen door te tasten, maar eerst de oorzaak op te zoeken, die zeer verschillend kan zijn.

1) Vooreerst kan *plethora*, overvulling der vaten met eene sterke, vaste vezel de oorzaak der terughouding zijn, zoo als dit bijzonder bij sterke, krachtige landlieden, maar ook bij te goed gevoede stedelingen het geval dikwijls is. Volle pols, sterke ontwikkeling des ligchaams, een krachtige *habitus* zijn de kenteekenen. In dit geval, dat dikwijls aan het ontstekingachtige grenst, is de aanwijzing, de hoeveelheid bloeds te verminderen, te verdunnen, de vezel te verslappen; en hier is de hoofdzaak eene aderlating op den voet ten tijde der *molimina*, voet- en dampbaden, bruispoeder. Bovendien plantaardig voedsel, *tartarus boraxat.*, *decoct.* of *extr. rad. graminis*, *pulv. rad. rub. tinctor.*, dagelijks 3 maal eene halve drachme, laauwe baden. Helpt dit ook niet, dan ten

tijde der *molimina* bloedzuigers aan de teeldeelen, koppen aan de binnenzijde der dijen.

2) Of de tegenovergestelde toestand bestaat hier. De zieke is bleek, zwakkelijk, meer tot koude, dan tot warmte geneigd, traag, onwerkzaam, de pols zwak, aanleg tot bleekzucht. Hier bezit het bloed geene prikkelende kracht, en de vaten, bijzonder die der baarmoeder, geene prikkelbaarheid, en hier zijn *martialia* benevens *amara* de hoofdzaak, het best met koolzuur-gas verbonden (ijzerhoudende minerale wateren) of *flor. salis ammon. martial.* met *arnica* (zie N°. 127), *vitriol. mart.* en dergel., de zoo genoemde roode wangenpillen (zie N°. 128), omdat zij zeer spoedig het bleek uitzien in een bloeijend veranderen. Daarbij dierlijk, voedend, prikkelend voedsel, een werkzaam leven, opwekking der werkzaamheid van ligchaam en ziel, wandelen, rijden, het best paardrijden en ten tijde der *molimina* het gebruik der balsamische pillen. In dit geval moet men zeer sterk op misschien bestaande zelfbevlekking en geprikkelde geslachtsdrift letten en daartegen werken.

3) Er is een middelbare toestand, zwakte met verhoogde gevoeligheid, *erethismus*. Hier houdt de kramp de *menstrua* terug, en hier doet de krampstillende kuur het meeste nut, bijzonder *valeriana*, *asa foetida*, *castoreum*, *galbanum*, warme baden, dampbaden *ad genitalia*. — Hier kan ook het geval vóorkomen, dat met de prikkelbare zwakte volheid der vaten gepaard gaat, en hier zijn benevens het gebruik der bovengenoemde middelen plaatselijke, ook soms algemeene bloedontlastingen, noodig.

4) Eindelijk kunnen stoffelijke plaatselijke prikkels en stoffen in het ligchaam aanwezig zijn, die door haren invloed de ontwikkeling van de verrigting der baarmoeder verhinderen. Daartoe behooren bovenal de wormen, de scrophuleuse aanleg en klierverstopping in den onderbuik, *infarctus* van den onderbuik, bijzonder van eenen slijmigen aard, kwaadsappigheden, vooral psorische en syphilitische. — Hier is de kuur de verwijdering dezer

prikkels, der wormen, der verstopping door aanhoudende *resolventia*, der kwaadsappigheden.

Is alles te vergeefsch, dan moet de zieke onderzocht worden, of er misschien eene werktuigelijke verhindering, eene *atresia vaginae*, de oorzaak is. — Men kan dit dikwijls dadelijk van het begin af, bijzonder bij overigens gezonde personen, vermoeden, wanneer alle 4 weken zeer dringende *molimina menstrua* verschijnen, de onderbuik tevens zeer zwelt, een gevoel van volheid en drukking in de diepte daarvan ontstaan, en overigens alle teekenen der manbaarheid aanwezig zijn. — In dit geval is de werktuigelijk heelkundige geneeswijze, de doorsnijding van het maagdenvlies, de éénige hulp.

Eerst wanneer men overtuigd is, dat er geene verwijderde oorzaken der terughouding voorhanden, of zij reeds weggenomen zijn, en de *menstrua* evenwel niet verschijnen, wende men de dadelijke *methodus emmenagoga* aan (z. *obstructio menstr.*)

Bij het eerste verschijnen van den stondenvloed komt nu alles dáárop aan, dat hij niet gestoord, niet afgebroken worde. Dit is voor het geheele leven gewigtig; want heeft hij zich eenmaal in behoorlijke typische orde gesteld, dan behoort er zeer veel toe, om hem naderhand af te breken, en men vergete niet, dat de *menstrua* eene maandelijksche crisis en de beschermers en behouders der vrouwelijke gezondheid zijn. Daartoe dienen nu de volgende

Regelen gedurende den stondenvloed,
Regimen menstruale,

die niet slechts in het begin, maar het geheele leven dóór moeten in acht genomen worden.

Men vermijde daarbij elke verhitting, bijzonder dansen en verkouding, zware meelspijzen, bijzonder versch gebakken brood, hevige gemoedsaandoeningen, den bijslaap, geneesmiddelen, bijzonder braak- en purgeermiddelen, baden. Dit is zelfs bij ziekten, kuren, bad-kuren, in acht te nemen, en den stondenvloed te eerbiedigen, uitge-

zonderd in gevallen van levensgevaarlijke ziekten, waar het dringend levensgevaar de aanwending der geneesmiddelen vereischt.

2) Onderdrukking van den stondenvloed.

Obstructio menstruorum.

De onderdrukking van den stondenvloed is óf eene plotselinge belemmering van zijn' loop (eigenlijke onderdrukking), óf een wegblijven daarvan (opstopping van den stondenvloed).

De plotselinge belemmering gedurende den vloed, welke door verkouding (bijzonder der voeten), of verhitting, of gemoedsbewegingen, of fouten in den leefregel bewerkt wordt, is een acuut, dikwijls zeer snel gevaarlijk, maar soms eerst in de gevolgen nadeelig toeval.

De behandeling wordt dus geheel en al naar de omstandigheden, de oorzaken en verschijnselen ingerigt.

Wanneer er dadelijk hevige buikpijn of bloedophoopingen naar andere edele deelen ontstaan, met eenen snellen, vollen pols, koorts, is de toestand ontstekingachtig, en men wachte zich vooral drijvende middelen aan te wenden. Eene aderlating op den voet, of wanneer de toestand daartoe niet volbloedig genoeg is, bloedzuigers *ad genitalia* en inwendig ontstekingwerende middelen, voet- en dampbaden, warme, verzachtende, narcotische pappen op de teeldeelen en de streek der baarmoeder, verzachtende lavementen herstellen hier het best den vloed en voorkomen het gevaar. — Helpen zij niet, dan geve men *borax*, *pulvis aërophorus.* Wanneer nu de phlogistische toestand voorbij is of er van den beginne geen teeken van ontstekingachtigheid bestaat, maar alles eenen krampachtigen toestand aanduidt, dienen voet- en dampbaden, pappen, lavementen, en inwendig *pulv. aërophorus* met *extr. hyoscyami* en *crocus* of *extr. taxi*, 1 grein *pro dosi*, ook *castoreum* en kamillenthee. Is dit te zwak, dan voege men er nog eenige droppels *laudanum* bij, ook bij het lavement.

Maar iets anders is het met het wegblijven van den stondenvloed (de opstopping). Hier komt alles op het uitzoeken der oorzaken aan, en hier kan ik jongen geneesheeren niet genoeg onder het oog houden, het allereerst aan de natuurlijkste van alle, eene mogelijke zwangerschap, te denken. Deze wordt dikwijls door de vrouwen zelve niet geloofd, en zelfs, bijzonder bij ongehuwde, opzettelijk verzwegen. De geneesheer denkt daar ook niet aan, wendt stondendrijvende middelen aan, er volgt *abortus*, en hij bereidt zich daardoor niet slechts het verlies van zijnen goeden naam als geneesheer en mensch, maar, wat veel erger is, bittere verwijtingen zijns gewetens.

De toestand des geneesheers is hier zekerlijk critiek, want zelfs het onderzoek kan, zoo als bekend is, in de eerste maanden geen zeker kenteeken der zwangerschap opleveren. Mijn raad, dien ik altijd heb opgevolgd, is dus de volgende. Men wende bij alle gehuwde en ook bij ongehuwde vrouwen, waar niet eene plotselijke afbreking van den stondenvloed de oorzaak van het wegblijven was, nimmer in de eerste maanden dadelijk op de bevordering van den vloed werkende middelen aan, maar men winne tijd en vergenoege zich met de tegen de algemeene oorzaken of de bestaande dringende behoeften (b. v. bij hevige bloedophoopingen eene aderlating op den arm en verkoelende middelen) ingerigte middelen. Waar in het geheel niets aangewezen is en men toch iets verlangt (dikwijls bij kwalijk gezinden, om iets afdrijvends te verkrijgen), geve men iets onverschilligs, broodpillen en derg., om ten minste te voorkomen, dat zij van eenen kwakzalver zoodanige middelen vragen en krijgen. Zoo houde men dit vol, totdat de eerste 3, 4 maanden voorbij zijn, als wanneer zich, indien er zwangerschap bestaat, reeds duidelijke sporen opdoen, en met de helft neemt de beweging des kinds allen twijfel weg; op deze wijze verzekert men het best zijnen goeden naam en zijn geweten.

Is men nu zeker, dat het geene zwangerschap, maar

ziekelijk uitblijven is, dan is er hulp noodig, want de gevolgen zijn zeer treurig: hysterie, epilepsie, *vomitus cruentus*, *haemoptysis*, *phthisis*, *hydrops etc.* Eerst zoeke men de oorzaken te verwijderen, welke ze voortbragten en onderhouden, en dit is dikwijls alleen reeds voldoende, om den stondenvloed weder te herstellen. Zij zijn: zwakte, gebrek aan bloed (bijzonder door kommer, gebrek aan voedsel, ook na doorgestane zware ziekten, vele bloedontlastingen en andere ontlastende middelen, zware arbeid, b. v. de oogst bij landlieden, *fluor albus*). Hier ontbreekt de stof tot den stondenvloed, en het ware dwaas, dien te willen bevorderen. Men voede en versterke goed, en hij zal van zelven verschijnen: óf verstoppingen der onderbuiks-ingewanden en des baarmoederlijken stelsels (bijzonder na een zittend leven), hier krachtige *resolventia visceralia* en *uterina;* óf kramp, hier *antispasmodica;* of wormen, kwaadsappigheden, metastatische, vaak specifieke prikkels, waarbij ik bijzonder op verborgene syphilis de aandacht vestig.

Waar de oorzakelijke kuur niet voldoende is, of daartoe geene aanwijzing bestaat, wendt men de dadelijke, den stondenvloed bevorderende geneeswijze (*methodus emmenagoga*) aan. Deze bevat twee klassen van middelen, *pellentia*, die, welke van binnen uit eenen sterkeren aandrang van bloed naar de baarmoeder bewerken, en *attrahentia*, die, welke het van buiten aanlokken. De laatste zijn zekerder en in alle gevallen, waar men bloedophoopingen naar edele deelen te vreezen heeft, verkieslijk.

De *pellentia* zijn: *aloë*, *myrrha*, *pilul. balsamic.*, koolzuur-gas, mineraal-water, *borax*, ijzer, *sulphur*, *tinct. fulig.*, *mercur.*, *colocynthides*, *crocus*, *guajacum*, *helleborus*, *galbanum*, het sterkste *sabina* (zie N°. 129, 130, 131, 132).

De *attrahentia:* voet- en dampbaden *ad genitalia*, wrijven van de dijen, lavementen, koppen op de binnenzijde der dijen, bloedzuigers *ad genitalia*, fontanellen op de

binnenzijde van de dijen, lang onderhouden, voornamelijk electriciteit (vonken *ad genitalia* en in de *regio uteri*, schokken dwars door het bekken en van het *os sacrum* naar het *os pubis* geleid), en het allersterkst acupunctuur in de liesstreek.

Wanneer er nog *molimina* bestaan, kiest men ter aanwending dezer middelen alleen dit tijdpunt, dewijl zij dan het werkzaamst zijn.

3) Overmatige stondenvloed, bloedvloeijing uit de baarmoeder.

Menstrua nimia, metrorrhagia.

Het te veel van den stondenvloed is moeijelijk te bepalen, want de hoeveelheid bewijst niets; sommige hebben veel, andere weinig ontlasting noodig. Dus geeft de werking alleen den maatstaf. Waar een zwakke, of wel tusschenpoozende pols, algemeene afmatting, koude ledematen, zwakke ademhaling, hartklopping bij beweging, gebrek aan eetlust, treurigheid, daarop volgen, ook wel des avonds *oedema pedum*, dáár is het te veel. — Zoo ook wanneer de zuivering te lang (8 en meer dagen) duurt; voorts, wanneer zij te dikwijls wederkeert. Men noemt het *haemorrhagia uteri*, wanneer de zwakte tot flaauwten klimt. Zij kan ook buiten den stondenvloed voorkomen. *Haemorrhagia uteri chronica* (*stillicidium uteri*) heet eene bestendige, geene geregelde perioden houdende bloedontlasting uit de baarmoeder.

De gevolgen van den te sterken stondenvloed zijn vooreerst: algemeene zwakte, bijzonder der zenuwen en al hare werkingen, hysterie, krampen van allerlei aard — men vergete niet bij deze ziekten naar die oorzaken te vragen, kwaadsappigheid, neiging tot waterzucht.

De oorzaken zijn: algemeene slapte en zwakheid van de vezel, zittend leven, bijzonder bij rijkelijke voeding, verhoogde gevoeligheid, bijzonder van het baarmoederlijk stelsel, ziekelijk verhoogde geslachtsdrift, te veelvuldige bijslaap, onanie, menigvuldige kraambedden, plaatselijke

zwakte van het baarmoederlijk stelsel, ontbonden scorbutisch bloed, onderbuiks-prikkels, bijzonder gal, plaatselijke prikkels der baarmoeder, ziekteverplaatsingen, polijpen.

De kuur is tweederlei: radikaal en palliatief. De radikale kuur rigt zich naar de oorzaken. De menigvuldigste van allen is zwakte en slapheid der baarmoeder (men herkent deze aan den algemeenen habitus, voorafgegane menigvuldige kraambedden, zittende leefwijze), en hier is de aanwending van bittere, zamentrekkende, specerijachtige middelen de zekerste hulp, bijzonder kina (z. N°. 133., 134.), *cort. salicis*, *terr. japon.*, *g. kino*, *cort. aurant.*, *cinnamom.*, *acid. sulphur.*, bovenal *alumen*, in den vorm van de aluinwei het best (z. N°. 135), kaneelthee (1 lood pijpkaneel met 2 kop kokend water getrokken, dagelijks gedronken, een zeer beproefd middel). Bij groote zwakte *martialia*, maar met zuur verbonden, het best *vitriolum martis* (z. N°. 136). — Daarbij vermijding van alle verzwakkende oorzaken, koude diëet. Bestaat er verhoogde gevoeligheid, dan *antispasmodica*, bijzonder *ipecacuanha* in kleine giften, bij hoogere graden met *opium*. Bestaat er volbloedigheid (het zeldzaamste geval, en slechts in verbinding met plaatselijke zwakte der baarmoeder) dan eene aderlating op den arm, *acidum tart.*, verkoelende afvoerende middelen, *acida mineralia*. Bij scorbutische bloedontmenging de kuur van de scheurbuik. — Voornamelijk echter zoeke men de misschien bestaande ziekelijke prikkels, galstof, verstopping van den onderbuik, wormen, kwaadsappigheden, bijzonder syphilitische, op en verwijdere dezelve. (Ik heb eens bij eene arthritische oorzaak den overmatigen stondenvloed door het gebruik van *guajac.* zien ophouden). En wanneer alles te vergeefsch is, ontstaat de hoogste waarschijnlijkheid van het bestaan van *polypus uteri:* daartoe onderzoek en wegneming.

De palliative kuur, gedurende eene gevaarlijke bloedvloeijing, vereischt het gebruik der krachtigste za-

mentrekkende middelen, onder welke aluin boven aan staat (in poeder 10 grein, of alle 2 uren een half kopje *serum lactis alum.*), *vitriolum martis* (z. N°. 137.), *tinct. cinnamom.* 30, 40 droppels *pro dosi*, koude omslagen op de streek der baarmoeder en de teeldeelen, koude inspuitingen, ook met rooden wijn, of aluin, dergelijke tampons ingebragt, horizontale ligging en hoogste rust, binden van de dijen.

4) Moeijelijke, pijnlijke stondenvloed. Menstruaalkramp.

Menstrua dolorifica, difficilia.

Diagnosis. Bij elken stondenvloed hevige kolijken, weeënaardige pijnen, hoofdpijnen, braken, tandpijnen, of nog heviger en algemeene toevallen, cholera, flaauwten, stuipen, vallende ziekte, ijlhoofdigheid, melancholie, razernij, óf slechts gedurende den vloed, óf reeds verscheidene dagen daarvóór of daarna.

De gevolgen een ter helfte ziek leven (elke maand 8, 14 dagen lang) en onvruchtbaarheid.

Pathogenie. Vooreerst te hoog geklommen ziekelijke gevoeligheid van het baarmoederlijk stelsel of van het geheele zenuwstelsel, waardoor het geschiedt, dat de met iederen stondenvloed gepaarde plaatselijke prikkeling der baarmoeder in kramp ontaardt en zich aan verwijderde stelsels mededeelt. Verwijderde oorzaken: plaatselijke prikkeling en verzwakking van het baarmoederlijk stelsel door onanie (ligchamelijke en zedelijke), *excessus in venere*, bijzonder met onvoldoende bevrediging, algemeene hysterie, verstoppingen der onderbuiksingewanden en *infarctus* van de baarmoeder zelve, wormen, specifieke, vaak verborgene prikkeling, bijzonder gemaskerde syphilis, slechts zelden volbloedigheid en strakke vezel.

Therapie. De kuur behoort tot de moeijelijkste. Eerst moeten de verwijderde oorzaken opgezocht en verwijderd worden, en, wijkt daarop de ziekte niet, de kuur op de wegneming van den plaatselijken en algemeenen krampach-

tigen aanleg en zwakte van het baarmoederlijk stelsel worden ingerigt, waartoe de geschiktste middelen zijn: lang voortgezet gebruik van *asa foetida*, van kampher, *quassia*, *elixir acidum*, laauwe en eindelijk koude baden, bovenal van ijzer en ijzerbaden (Pyrmont, Drieburg aan de bron). Maar men vergete niet, aan verstopping der onderbuiksingewanden en zelfs der baarmoederlijke vaten, als oorzaken dezer lastige kwaal en derzelver verwijdering, te denken. Ik heb meermalen gezien, dat na het vergeefsch gebruik van alle hier opgenoemde middelen het gebruik van het natuurlijk of ook kunstmatig karlsbader water volkomene genezing bewerkte; wanneer alles te vergeefsch is, het Magnetismus, dat hier, even als bij alle zenuwziekten, welke met den stondenvloed in oorzakelijk verband staan, veel kan doen.

De palliative kuur bestaat alleen in de bedarende en krampstillende geneeswijze. Het inwendig gebruik van opium is de hoofdzaak, het best in eene olieachtige emulsie, gepaard met warme narcotische omslagen op de teeldeelen en de streek der baarmoeder, krampstillende zalven, verzachtende lavementen, laauwe halve baden. Bij volbloedige voorwerpen, gastrische onzuiverheden, in de plaats van opium *extr. hyoscyami*.

5) Ophouden van den stondenvloed, afsterven des geslachtlevens.

Cessatio mensium.

heeft in ons klimaat tusschen de 45 en 50 jaren plaats. Echter wijkt het af, even als het eerste verschijnen, naar gestel, klimaat en leefwijze. Hoe vroeger de stondenvloed verscheen, hoe werkzamer, moeijelijker het leven, hoe kouder het temperament is, des te vroeger pleegt de stondenvloed op te houden. Het tegendeel verlengt denzelven. Het wegblijven heeft op tweederlei wijzen plaats: óf plotseling en op ééns, dat altijd ongunstiger is, óf langzamerhand afnemend, één-, tweemaal wegblijvend, dan weder verschijnend, en zoo steeds zeldzamer

komend en eindelijk geheel ophoudend. Dit is de beste en onschadelijkste wijze. Bij vele vrouwen verschijnen eindelijk nog sterke bloedvloeijingen, en daarmede eindigen zij. — In zeldzame gevallen duurt de stondenvloed, met afwisselende tusschenpoozen, tot het 60ste jaar en langer. Wij bemerken voorts een wezenlijk onderscheid. Bij sommige vrouwen ontstaat nu vliegende hitte met vliegend zweet, ook wel huiduitslag (de aandrift der vochten gaat naar den omtrek). Dit is heilzaam en voorkomt volgende ziekten zeer. Bij andere volgt koude, koudelijkheid; dit laat altijd meer inwendige ophoopingen en aandoeningen vreezen.

Dit tijdperk is altijd zeer gewigtig, ja beslissend voor het vrouwelijk leven. Van daar heet het ook met regt het kritische van het vrouwelijk leven, want de sterfelijkheid is hier het grootst.

De werkingen zijn tweevondig: bij sommige voordeelig, zij worden nu eerst gezond, sterk, zelfs bloeijend en volsappig — eene soort van verjonging. Of nadeelig: er volgen bloedophoopingen naar het hoofd, de long, de maag, bloedvloeijingen, bijzonder *vomitus cruentus*, wei- en slijmachtige vloeijingen.

Zenuwziekten, hysterie, krampen, bijzonder maagpijn.

Kwaadsappigheden, scherpten, bijzonder huidziekten en jicht, klierziekte, waaraan zij in hare jeugd geleden hebben, komt weder op.

Nieuwe vormsels, vreemdaardige weefsels, knoestgezwellen, kanker, polypen van de baarmoeder. Dit is het tijdpunt, waarop lang rustende verhardingen beginnen nieuw leven te krijgen, pijnlijk, grooter, ontstekingachtig te worden, overgang der knoestgezwellen in kanker.

Therapie. Hiertoe behoort vooral een juist begrip van het inwendige wezen van dezen toestand. Er zijn 3 hoofdzaken, welke hem zamenstellen en tevens de therapeutische voorwerpen of leidende beginsels aan de hand geven.

1) Voortdurende dubbele bloedbereiding en verhinderde uitscheiding — dus Plethora.

2) Nog bestaande, maar door het afsterven der baarmoeder naar binnen teruggedrongen voortbrengingskracht — van dáár de neiging tot vorming van vreemde weefsels.

3) Scherpte, kwaadsappigheid — deels door de nu ontbrekende maandelijksche crisis, die niet slechts bloed, maar bij vele ook andere ziektestoffen ontlast, deels door de nu plotseling ontstaande volsappigheid.

Gevolgelijk is de grondaanwijzing:

Afleiding der bloedophooping, herstel van het evenwigt, vergoeding van den stondenvloed.

De bijzondere behandeling.

Bij de zoodanigen, die zich nu wèl gevoelen, zelfs gezonder dan voorheen — deze zijn de bloedarme, of welke vroeger aan veelvuldige ontlastingen van den stondenvloed leden — doe men in het geheel niets; slechts beweging en regelmatige diëet.

Maar verschijnen er nu bloedophoopingen of andere ziekelijke toevallen, dan doe men eene aderlating en herhale dit, naar het verschil der volbloedigheid, alle halve of geheele jaren, tusschen beide nu en dan koppen, dat hier vooral tevens tot afleiding aanbevelenswaardig is. Daarbij het veelvuldig gebruik van *cremor tartari* (1 theelepel vol in een glas suikerwater), die tegen de phlogosis het meest dienstig is, en alle 2-3 weken 3-4 dagen lang het gebruik van het Saidchutzer bitterwater of van eene oplossing van glauberzout. Bij zeer volsappige, of groot gevaar van bloedophoopingen, ziekteverplaatsingen, bijzonder scirrheuse, eene fontanel op den arm of op het been. Bij zenuwachtige het *elixir acid.* Tevens veel ligchaamsbeweging, regelmatige en meer ontstekingwerende diëet. Met de bloedontlastingen moet men zóó lang voortgaan, als er nog teekenen van bloedophooping bestaan, maar steeds zeldzamer, en dit duurt soms verscheidene jaren, vóórdat het vaatstelsel in evenwigt komt. — Het raadzaamst is in de meeste gevallen in het eerste jaar driemaal, in het volgende tweemaal, en in het derde ééns eene aderlating te doen.

Zwangerschap.

Zwanger zijn, baren en zogen is de natuurlijke, regelmatige toestand, en dus ook de gezondste der vrouw. De vrouw zal zalig worden door kinderbaren, zegt de heilige schrift. De gezondste vrouwen zijn die, bij welke deze verrigtingen elkander regelmatig opvolgen. De stondenvloed is slechts een surrogaat, eene nooddruftige vergoeding voor de zwangerschap, van daar bij den mensch noodzakelijk en zeer gewigtig, om zijne zedelijke waarde te behouden en geen slaaf eener dierlijke aandrift te zijn, maar altijd toch een onregelmatige, ziekelijke toestand. Bij regelmatig bewerktuigde gestellen en eene met de Natuur overeenkomstige werkzame leefwijze brengt dus de zwangerschap geene ziekelijke verschijnselen met zich mede.

De meest gewone toevallen, die de zwangeren hinderen, zijn de volgende: misselijkheid, braking, hoofd- en tandpijnen, vlekken en uitslag op de huid, zenuwtoevallen van allerlei aard, hysterismus, zelfs somtijds eene geheel eigenaardige verandering der gemoedsstemming en des temperaments, zelfs ijlhoofdigheid, zinsverbijstering, melancholie en razernij, die na het einde der zwangerschap van zelve weder ophouden. Het gevaarlijkste van alle is de *Abortus*, miskraam of de te vroegtijdige baring.

Zeer gewigtig en echter dikwijls in de eerste maanden zeer moeijelijk is de spoedige herkenning van de zwangerschap, opdat men niet iets voor ziekte houde, dat geene ziekte, maar slechts verschijnsel der zwangerschap is, en middelen aanwende, die de grootste schade kunnen doen, en zelfs door bevordering van de miskraam de geheele zwangerschap verwoesten. De gewone en zekerste teekenen zijn: het uitblijven der maandstonden en de zwelling der borsten; bij de meesten, maar niet altijd, ook misselijkheid, braking; bij velen ook de aan elk voorwerp eigene toevallen, gevoelen of verschijnselen. Doch somtijds ontbreken al deze verschijnselen, de stondenvloed zelf

duurt voort. De kenteekenen door den stethoscoop (het hooren van den aderslag der vrucht) zijn in de eerste tijden der zwangerschap ook niet te gebruiken, eerst in de tweede helft kunnen zij nuttig zijn. — Omgekeerd kan ook de stondenvloed ontbreken, en er toch geene zwangerschap, maar eene verkeerde toevoer van bloed bestaan, waarbij ook soms de borst grooter wordt. Nog erger is het bij die, welke voorbedachtelijk hare zwangerschap geheim houden.

In al zulke twijfelachtige gevallen kan ik jongen geneesheeren niet dringend genoeg en als een' gulden regel de volgende geven: liever in het begin het bestaan eener zwangerschap aan te nemen en daarnaar te handelen, d. i. meer tijd winnen, dan het tegendeel, tot de helft met de beweging des kinds dáár is, als wanneer alle twijfeling verdwijnt. De geneesheer zal daardoor veel ongeluk verhoeden en zijn geweten, als ook zijnen eigenen goeden naam, bewaren.

Eene zwangerschap is zeker op zich zelve geene ziekte, maar een natuurlijke toestand. Maar zij kan tot velerlei ziekelijke toevallen aanleiding geven, bijzonder waar groote gevoeligheid, of een betrekkelijk zwakker deel, of een onwerkzaam leven voorbeschiktheid geven: van dáár in de hoogere, verfijnde en verteederde klasse menigvuldiger dan bij de geringere.

Het wezenlijk begrip van den zwangeren toestand is: Het is een leven in het leven, een dubbelleven, verhoogde voortbrengingskracht en bloedbereiding.

Alle toevallen in de zwangerschap ontspringen uit 4 bronnen: óf volbloedigheid (door het onderdrukt en in het begin door de vrucht nog niet genoegzaam opgebruikt stondenbloed): van dáár deze klasse van toevallen in de eerste 3, 4 maanden het menigvuldigst, van waar armen aan bloed zich gedurende het zwanger zijn het welvarendst gevoelen; óf zenuwachtige, krampach-

tige aandoening, door den prikkel van het vreemde ligchaam en de zenuwsympathie van de nieuw verlevendigde, nieuw geprikkelde baarmoeder (overeenkomende met de werkingen van den prikkel der wormen); óf *gastrosis*, ophooping van gastrische onzuiverheden in de maag en het darmkanaal, door de gestoorde af- en uitscheidingen des darmkanaals, der lever, en der andere onderbuiks-ingewanden; óf eindelijk werktuigelijke drukking der uitgezette baarmoeder op de bloed- en watervaten: van dáár eerst na de helft, bijzonder in de laatste maanden der zwangerschap, vooral opstoppingen van den stoelgang en van de pis, aanbeijenziekte, verhindering der lymphatische opslorpingen, *oedema pedum et labiorum vulvae*, *varices* aan de onderste ledematen.

Algemeene regelen bij zwangeren.

1) Bij alle toevallen is het allergrootste en snelste verligtingsmiddel: horizontale ligging, eenigen tijd voortgezet.

2) Vermijding van alle vaste banden en kleederen.

3) Matige beweging en genot der vrije lucht. Alle arbeidende vrouwen baren gemakkelijker, dan die in ledigheid leven.

4) Zielsdiëet, vermijding van alle hevige en aangrijpende gemoedsaandoeningen wegens hare werking op de vrucht; zelfs zedelijkheid, gemoedsrust en reinheid zijn te dezen opzigte van veel invloed.

5) Vermijding van ingespannen en geweldige bewegingen, bijzonder van tillen en dragen van zware lasten.

6) Gedurige oplettendheid bij de keus der middelen op dat, wat op de vrucht en haar behoud eenen nadeeligen invloed kan hebben en miskraam bewerken. Vermijding van drastische, aloë houdende en van koolzure, bijzonder ijzerhoudende minerale wateren, van koude en warme baden — het meest in de eerste helft der zwangerschap.

7) Onderhouding van behoorlijke buikopening, bijzonder in de laatste maanden. Het best alle 4 weken een verkoelend afvoerend middel.

De bijzondere behandeling wordt alleenlijk naar de verschillende oorzaken ingerigt; waar zij volbloedigheid is, welke men aan den vollen pols, het gestel en bijzonder den gewoonlijk zeer rijkelijken stondenvloed herkent, is eene aderlating op den arm, een ontstekingwerende leefregel en het gebruik van verkoelende middelen, bijzonder N°. 138, de kuur, waardoor hoofd- en tandpijnen, krampen en andere zenuwtoevallen, wanneer zij uit deze oorzaak ontstaan, het best genezen worden. Hierbij een regel, die bij elke aderlating, maar bijzonder bij zwangeren, dringend moet worden aanbevolen; men verrigte altijd in het liggen, d. i. met hoogliggende voeten, de aderlating. Dit is het zekerste middel, om flaauwten voor te komen (omdat het bloed dan ligter naar het hart terugvloeit), en dit is bij zwangeren van veel gewigt, waar een stilstand van den bloedomloop, ook ten opzigte van de vrucht, altijd bedenkelijk is.

Maar wanneer zenuwachtigheid de oorzaak is, dat men aan de afwezigheid der teekenen van *plethora*, het gevoelig gestel, de bleeke pis, enz. herkent, dienen krampstillende middelen, waarbij men echter de te verhittende, bijzonder *opium* moet vermijden, of alleen in den uitersten nood aanwenden. Maar dikwijls is de oorzaak slechts gastrisch, en hier zijn dan zuiverende middelen noodig, waarbij echter ook zorgvuldig alle verhittende, *drastica*, *aloëtica*, moeten vermeden worden, daar zij ligt *abortus* te weeg brengen, weshalve verkoelende middenzouten, Tamarinden, hoogstens met *senna* versterkt, de voorkeur verdienen. — Eindelijk de werkingen der werktuigelijke drukking kunnen slechts door een werktuigelijk middel verholpen worden; en dit is de horizontale ligging. Deze is het hoofdmiddel ter verhindering van al deze bezwaren in de laatste maanden der zwangerschap. Buitendien wendt men middelen ter bedaring of ter verwijdering der werkingen aan, b. v. lavementen, afvoerende middelen bij verstoppingen, bloedontlastingen bij hinder van aanbeijen en aderspatten.

Bij hardnekkige verstopping van den stoelgang of de pisopstopping in de tweede helft kan men niet genoeg de oplettendheid dáárop vestigen, om te onderzoeken, of er misschien eene ombuiging, verkeerde ligging der baarmoeder de oorzaak uitmaakt, welke gevallen den bijstand des vroedmeesters zullen vereischen.

Hoofd- en Tandpijnen.

Deze kwellen het menigvuldigst in de eerste maanden, bijzonder de laatstgenoemde. De meest gewone oorzaak is bloedophooping: van dáár de beste hulp eene aderlating op den arm en het poeder N°. 138, eene mostaardpleister op den arm, verkoelende afvoerende middelen. Bij hevige pijnen of eenen zenuwachtigen toestand voege men bij elke gift van het poeder alle 2 uren een half of geheel grein *extr. hyoscyami*. Als uitwendig middel is bijzonder koud water in den mond genomen dienstig, ook bloedzuigers aan het tandvleesch, ook het middel N°. 139.

Het braken der Zwangeren.

Dit is eene der meest gewone en lastigste kwalen der zwangerschap, bijzonder in de eerste maanden tot op de helft, maar somtijds ook gedurende de geheele zwangerschap: gewoonlijk in de morgen- en voormiddagsuren, maar ook somwijlen den geheelen dag. Het ontstaat spoedig na de bevruchting en is een der gewoonlijkste eerste teekenen der zwangerschap, ook, wanneer het niet te hevig wordt, onbeduidend en zonder nadeel. Maar wanneer het zeer hevig en aanhoudend wordt, kan het niet alleen verzwakken en de voeding verhinderen, maar ook tot breuken en miskraam aanleiding geven.

De volledige genezing is onmogelijk; want de oorzaak der ziekte is in de zwangerschap zelve gelegen. Vooreerst namelijk is het de consensuëele zenuwprikkeling, welke het vreemde ligchaam in de baarmoeder en het nieuwe leven van dit deel aan de maag mededeelt, ver-

volgens de plaatselijke volbloedigheid van de maag, veroorzaakt door de onderdrukking van den stondenvloed en het in het begin nog niet volledig verbruik van de overmaat van bloed door de vrucht, en eindelijk, de door de nieuwe onderbuiksaandoeningen dikwijls te weeg gebragte afwijkingen in de afscheidingen van de maag en van het galstelsel.

De kunr kan zich dus alleen tot de matiging van het braken en de vermindering van deszelfs hevigheid en duur bepalen, en daartoe vermag de kunst zeker zeer veel. — Het eerste is, wanneer het een jong volbloedig voorwerp is, dat altijd rijkelijk *menstrua* had, de pols vol is, vermindering der *plethora* door eene aderlating op den arm, welke dikwijls alleen reeds helpt en ten minste de gevaarlijke gevolgen voorkomt. Vervolgens bij teekenen van onzuiverheden, tragen stoelgang, het gebruik van zachte afvoerende ontstekingwerende middelen, en wanneer dit alles vruchteloos is, of bij zenuwzwakke, gevoelige voorwerpen het gebruik van krampstillende, bijzonder op de prikkeling tot braken werkende middelen. Hier heeft nu de ondervinding voornamelijk de volgende aanbevolen. Het werkzaamste is de *potio riveri* met *hyoscyamus* (z. N°. 140) (beter dan het bruispoeder in het opbruisen, omdat de ontwikkeling van het koolzuurgas als *pellens* op de baarmoeder kan werken), het drinken van kristalwater (afkooksel van *cremor tartari*), *elix. acid. aromat. c. tinct. ambrae* (zie N°. 141). Inwrijvingen in de maagstreek van *spirit. matrical.*, *balsam. vit. hofm.*, *tinct. thebaic.*, maagpleisters van *empl. aromat. c. ol. cajeput.* en *opium*, omslagen van *hb. menth. crisp.* met wijn gekookt, verzachtende lavementen. De laatste kunnen bijzonder in de tweede helft zeer gewigtig worden, waar zich vaak door de drukking der baarmoeder in het *colon* eene ongehoorde menigte verharde drekstoffen ophoopt, welke het braken onderhouden en door geen purgeermiddel kunnen ontlast worden. Hier late men dagelijks 3, 4 verzachtende lavementen geven en

dat eenige dagen voortzetten. In de hardnekkigste gevallen van braking heb ik van de aanwending van het dierlijk magnetismus voordeel gezien.

Verhoeding van den *Abortus* en van de vroeggeboorte.

Het ligtst komt *abortus* in de derde maand voor. — De voorboden zijn de volgende: pijnen in de lendenen en in den onderbuik, slapworden der borsten, huiveringen, koude in den rug, gevoel van drukking beneden in den buik, aandrang tot pislozing, slijmontlasting uit de scheede, eindelijk, wanneer de *abortus* reeds zeer nabij en zelden te verhoeden is, aanduidsels van bloedontlasting uit de baarmoeder. Na de helft voegt zich hierbij het ophouden van de bewegingen des kinds.

De meest gewone oorzaken zijn hevige schrik of ergernis, een val of stoot, verhitting of verkouding, te hevige beweging, te menigvuldige of geweldige bijslaap, koorts.

De gevolgen zijn, behalve het verlies van het kind, ligt ontstaande bloedvloeijingen uit de baarmoeder, somtijds ook ontstekingachtige aandoeningen, maar bijzonder de nablijvende zwakte der baarmoeder en de voorbeschiktheid tot herhaalde miskraam in de volgende zwangerschap op denzelfden tijd.

Men moet dus alles doen, om de miskraam te verhoeden, en men kan het ook, wanneer men er vroeg genoeg op let.

De middelen daartoe zijn: het eerste en gewigtigste, zonder hetwelk alle andere te vergeefsch zijn, dadelijk bij de eerste voorboden horizontale ligging en volstrekte ligchaams- en zielsrust, eenige dagen lang, kortom zoo lang totdat de voorboden verdwenen zijn, voortgezet. Het tweede is eene aderlating op den arm en, wanneer te groote zwakte dit misschien verbiedt (hetwelk echter hoogst zeldzaam het geval is), het aanzetten van 8 tot 12 bloedzuigers aan de borsten, als de plaats,

waar men het werkzaamst van de baarmoeder kan afleiden. Daarbij geve men het poeder N°. 138 en late men den buik en de heiligbeenstreek met verwarmden *spirit. matricalis* wasschen. Bij eenen krampachtigen toestand, zenuwachtige voorwerpen en hevige pijnen is het beste eene *emulsio oleosa* met *extr. hyoscyami*, alle uren 1 grein en uitwendig inwrijven van *ol. hyoscyami*, 1 ons, *tinct. opii* 1 drachme, *ol. menth. crisp.* $\frac{1}{2}$ scrupel.

Zoo er gastrische onzuiverheden aanwezig zijn, dienen zachte, verkoelende afvoerende middelen.

De aanleg tot *abortus* kan eene wezenlijke ziekte worden, zoodat bij elke zwangerschap steeds op denzelfden tijd *abortus* plaats grijpt. Hier ken ik geen grooter geneesmiddel, dan het gebruik van de Pyrmonter bron, tot drinken en baden, of dergelijke ijzerhoudende wateren, kortom het ijzer zoowel inwendig als in baden, zoo als van zelf spreekt, gedurende den niet zwangeren toestand. Bij de zwangerschap zelve moet men aan zulke personen in de eerste 3, 4 maanden, de grootste rust, bijzonder veel liggen, een ligte ontstekingwerende leefregel, de verwijdering van de verstopping van den stoelgang door lavementen, van de *plethora* door eene aderlating op den arm, het dagelijksch wasschen van den buik en de heiligbeenstreek met *spirit. matricalis* aanraden. Ook heeft men zink tot verhoeding uitnemend nuttig bevonden, ook een mengsel van *elix. acid. hall.* 1 drachme, *essent. ambrae*, 2 drachmen, dagelijks 3 maal 30 droppels in een kopje water.

Stuipen der Zwangeren.

Deze ontstaan óf gedurende de zwangerschap, in de laatste maanden, óf bij het opkomen der weeën en gedurende den arbeid. Zij zijn gewoonlijk met bewusteloosheid en eenen slaapzuchtigen toestand verbonden en gaan ligt in volledige beroerte over.

Hare oorzaak is gewoonlijk hevige bloedophooping naar de hersenen, algemeene volbloedigheid, verzuimde ader-

lating, en de aanleiding hevige ligchamelijke of zedelijke opwekking, of moeijelijke verlossing, verkeerde ligging des kinds.

De behandeling bestaat in snelle afleiding des bloeds van het hoofd, door aderlating, bloedzuigers, afvoerende middelen, koude stovingen van het hoofd, mostaardpleisters aan de ledematen, en wanneer na de behoorlijke bloedontlasting en de bedaring van den pols de toevallen niet nalaten, het gebruik van *opium* met *calomel* en van een warm bad. — Bij den arbeid is het onderzoek des vroedmeesters, of er een werktuigelijk beletsel der verlossing bestaat, en verwijdering daarvan, of in den uitersten nood bespoediging der verlossing door de kunstmatige hulp noodig.

Baring en Kraambed.

Het laatste doel en als het ware het slotbedrijf en de ontwikkeling van alle bewerktuigde inrigtingen en pogingen der vrouwelijke natuur. Het gewigtigste oogenblik des vrouwelijken levens, dat niet slechts als de handeling, waardoor een nieuw leven ter wereld wordt gebragt, moet beschouwd worden, maar ook als de gewigtigste crisis voor de vrouwelijke bewerktuiging zelve. Zij heeft alle eigenschappen daarvan, herstelling van het evenwigt, afscheiding en ontlasting. Hoe volkomener zij is, hoe beter zij verdragen wordt, des te volkomener is de vrouwelijke gezondheid.

Karakteristiek van dezen toestand.

Deze is de verhevenste verrigting en tevens de buitengewoonste catastrophe en revolutie der bewerktuigde Natuur, in welke zich haar vermogen tot zelfbehoud en wederherstelling, de geneeskracht der Natuur het duidelijkst vertoont, en eeuwig verwonderlijk blijft het, hoe eene verrigting, die met de gevaarlijkste voorvallen, de buitengemeenste veranderingen, het hoogste levensgevaar verbonden is, gemeenlijk en bij millioenen geheel zonder

nadeelige gevolgen, ja met dadelijk daaropvolgende volledige herstelling, plaats kan grijpen.

Dit onderwerp verdient onze grootste opmerkzaamheid en het onderzoek, deels van den pathogenetischen toestand voor de geboorte, deels van de door de baring zelve verwekte nieuwe pathologische omstandigheden, deels van de door de Natuur tot verhelping daarvan voorbereide inrigtingen en crises, om de daarbij mogelijke afwijkingen beter te kunnen begrijpen en behoorlijker op hare waarde te kunnen schatten.

De volgende zijn de karakteristieke omstandigheden:

1) *Plethora abdominalis*, natuurlijk gevolg der tot nog toe door de hier plaats grijpende schepping aangelokte menigte van bloed, die nu niet meer verbruikt wordt en nog vermeerderd door de snelle wegneming der drukking van den *uterus gravidus.*

2) Overmaat van plasticiteit en van plastische lympha, aan welke nu op ééns het werktuig en het voorwerp harer werkzaamheid ontnomen wordt.

3) Veranderde bloedomloop en teruggaande beweging des bloeds, van beneden naar boven.

4) Gastrische ophoopingen, bijzonder de door de drukking in de laatste maanden teruggehoudene onzuiverheden, die nu op ééns vrij worden, — er ontstaat eene ware *turgescentia sordium.*

5) Verwonding, prikkeling en verzwakking (door bloedvloeijing). Het beloop der baring vereenigt alle eigenschappen van verwonding, prikkeling, beleediging, bloeding, en elke verloste moet als eene gewonde beschouwd worden. Gevolgelijk aanleg tot ontsteking, maar tot eene exsudative, ligt in asthenische overgaande, ziekteverplaatsing.

Het éénige, waardoor hier de wijsheid der Natuur de crisis volbrengt en dezen gevaarlijken toestand bij millioenen vrouwen geheel onbemerkt en op de gemakkelijkste wijze in de gezondheid laat overgaan, zijn twee crises:

de kraamzuivering en de zogafscheiding. — Beide zijn afleiders van de hoeveelheid en de plasticiteit des bloeds en herstellers van het evenwigt der organische werkzaamheid.

Behandeling des Kraambeds.

Bovenal houde men zich aan de gedachte: baring en kraambed is geene ziekte, maar eene natuurlijke verrigting, de natuurlijkste en noodzakelijkste van allen, voor wier gelukkige voleinding de Natuur door de wijste en bewonderenswaardigste inrigtingen zorg gedragen heeft, eene natuurcrisis. Gemeenlijk is er dus niets verder noodig, dan de hier door de Natuur verordende crises (kraamzuivering en zogafscheiding) niet te storen, en alle schadelijke invloeden (verkouding, overlading, gemoedsbeweging) te weren.

De volgende zijn de algemeene regelen ter behandeling des kraambeds:

1) De geheele tijd des kraambeds moet op zes weken gerekend worden. Eer is de bewerktuiging, bijzonder die van het baarmoederlijk stelsel, nog niet geheel dát, wat zij was en wat zij zijn moet.

2) In de eerste 24 uren moet de kraamvrouw bestendig waargenomen en zorgvuldig nagezien worden, opdat zij in den slaap zich niet verbloede.

3) De eerste 14 dagen moeten zorgvuldig afgewacht worden, dat is liggend, verkoudingen, gemoedsbewegingen, fouten in den leefregel vermijdend. Het liggen is daarom reeds noodig, om *prolapsus* en bloedvloeijingen te verhoeden. Ook is dit de tijd, waarin kraamvrouwenkoorts kan ontstaan.

4) De leefregel en behandeling moet in dezen tijd ontstekingwerend zijn. Haver- en gortslijm en broodwatersoep maken het voedsel uit. Bij zeer zwakkelijke vrouwen kan iets vroeger dunne bouillon veroorloofd worden. Echter moeten altijd de dagen der zogkoorts, de eerste 7 dagen, ontzien worden.

5) Matige kamerwarmte, vermijding van de hitte in het bed en zoo veel mogelijk zindelijkheid zijn de hoofdvereischten van een goed kraambed.

6) Zuivering der eerste wegen is bij elke kraamvrouw noodig en verhoedt het best de kraamvrouwenkoorts. Echter wachte men zich, in de eerste dagen sterk te purgeren, om de zogcrisis niet te storen. Dus in de eerste dagen slechts eene ligte saturatie (z. N°. 1), en alle avonden een verzachtend lavement, om de dikke darmen te bevrijden; maar na den 4^en^, 5^en^ dag een verkoelend afvoerend middel eenige dagen lang voortgezet. Het best hiertoe dient een lepel vol *ol. ricini* of de mixtuur N°. 6.

7) Het kind moet 12 uren na de verlossing aangelegd en dit de eerste 14 dagen lang voortgezet worden, of de moeder zogen wil of niet. Dit is voor haar eigen behoud noodig tot verhoeding der kraamvrouwenkoorts en der zogophoopingen.

8) Behoorlijke opmerkzaamheid op de kraamzuivering, als de tweede hoofdcrisis tot vermindering der plaatselijke volbloedigheid. In gewone gevallen is hiertoe de kamillenthee, van tijd tot tijd een kopje gedronken, het beste middel, waardoor ook de naweeën het best verzacht worden.

9) Bij hevige en zeer pijnlijke naweeën is het beste en zekerste middel eene *emulsio oleosa*, welke men nog met eenige greinen *extr. hyoscyami* kan versterken (zie N°. 142 a). — Velen bevelen hier het *opium* aan, dat echter niet aan te prijzen, maar gevaarlijk is, daar het de hier zoo nadeelige verstopping van den stoelgang te weeg brengt en tevens den steeds bestaanden en het meest te vreezen ontstekingachtigen aanleg vermeerdert.

Phlegmasia exsudatoria abdominalis, puerperalis, Peritonitis puerperalis, Febris puerperalis.

Kraamvrouwen-koorts.

Eene kraamvrouw kan elke soort van koorts, elke soort van ontsteking krijgen, als een ander mensch. Dit is eene

koorts in het kraambed, maar niet de kraamvrouwenkoorts. Want deze is eene eigenaardige, door eigenaardige verschijnselen en door eene eigenaardige karakteristiek van elke andere onderscheidene ziekte.

Hare onderscheidende verschijnselen zijn: Dadelijk van het begin af hevige pijn in den onderbuik met aanmerkelijke opzetting van denzelven, die zeer snel tot aan trommelzuchtige spanning en zoodanige gevoeligheid klimmen, dat de lijderes niet de minste aanraking, zelfs niet eens bedekking kan verdragen, — en dadelijk van het begin af snelle pols, groote afgematheid en neerslagtigheid, onderdrukking der zog- en kraamafscheiding, hevige dorst, gewoonlijk doorloop met veel persen, ook braking.

Het beloop uiterst snel, na 3, 4 dagen reeds doodelijk. De gunstige uitgang of volkomene herstelling, of, gewoonlijker, ziekteverplaatsing, gierstuitslag, hersenaandoening, zogabsces, leucophlegmasie. — De lijkopening vertoont in versterving overgaande ontsteking van het buikvlies, soms ook der darmen en der baarmoeder, met eene ongewoon groote hoeveelheid van uitzweeting van stolbare, dikwijls geheel melkachtige lymphe.

De ware kraamvrouwenkoorts kan epidemisch heerschen, en zelfs in huizen, waar vele kraamvrouwen bijeen liggen, besmettelijk worden. Er komen jaren voor, waarin zij slechts zeldzaam verschijnt, en andere, waarin eene menigte kraamvrouwen daardoor worden aangetast.

Deze koorts komt alleen bij kraamvrouwen voor, haar bestaan is dus afhankelijk van den geheel eigenaardigen toestand der bewerktuiging vóór en na de baring.

Pathogenie. De naaste oorzaak is een ontstekingachtige toestand in den onderbuik, nu eens meer in het buikvlies, dan eens in de baarmoeder, soms meer in de darmen, dan in al deze deelen te gelijk, gepaard met eene groote neiging tot eene snelle en aanmerkelijke weiachtige uitzweeting in de holte van den onderbuik (eene *inflammatio exsudatoria*). Maar deze plaatselijke ontstekingstoestand is van eene geheel eigenaardige hoedanigheid,

alleen voorkomend en mogelijk in het ligchaam eener kraamvrouw en wel in de eerste 14 dagen van het kraambed, en dus te weeg gebragt door den eigenaardigen toestand der bewerktuiging vóór en ná de baring. — Vóór de baring, in de laatste maanden der zwangerschap, drukking der uitgezette baarmoeder op alle stelsels van den onderbuik, daardoor verzwakking derzelve en stoornis harer werkzaamheid, daarbij tweevoudige bloedbereiding; het gevolg atonie van het gastrisch, sanguinisch en lymphatisch stelsel van den onderbuik, ophooping van galachtige stoffen en onzuiverheden in het gastrisch stelsel, zelfs vaak verharde drekstoffen in het colon, *plethora sanguinea* en *lymphatica* van den onderbuik. — Nu komt in dezen toestand en bij deze voorbeschiktheid de hevige prikkel der baringsverrigting, geheel overeenkomend met eene verwonding, die altijd meer of minder eenen ontstekingachtigen toestand van het baarmoederlijk en onderbuiksstelsel te weeg brengt, maar die in den regelmatigen toestand hoofdzakelijk door twee crises, de zogafscheiding en de kraamzuivering, afgeleid en het evenwigt weder hersteld wordt. — Maar nu komen de volgende omstandigheden als opwekkende oorzaken voor, bovenal onderdrukking der zogafscheiding, onderdrukking der kraamzuivering, verkouding of verhitting door verhittend voedsel of te veel warm houden, overlading van de maag, gemoedsaandoening, moeijelijke, afmattende verlossing. — Vervolgens klimt de ontstekingachtige aanleg tot werkelijke ontsteking, maar ontsteking van eene eigenaardige natuur, namelijk 1) in een uiterst verzwakt deel (even als eene ontsteking *post commotionem*), dus meer van een typheus karakter met groote neiging, om snel in eenen zenuwachtigen of gangreneusen toestand over te gaan; 2) gepaard met *plethora lymphatica* van het onderbuiksstelsel, dus met groote neiging tot uitvating van weiachtige vochten; 3) gepaard met groote ophooping van gastrische onzuiverheden. — Dit is het wezenlijk karakter der kraamvrouwenkoorts.

Therapie. Zij bestaat in de voorbehoedings- en in de genezingskuur.

De hoofdzaak is de voorbehoedingskuur. Zij bestaat vóór de verlossing dáárin, dat de zwangere in de laatste maanden der zwangerschap dagelijks beweging neme, dagelijks buikopening hebbe (waartoe een eetlepel *electuar. lenit.* het beste is), en wanneer zij jong of slechts eenigermate volbloedig is, kort vóór de verlossing worde adergelaten; na de verlossing dáárin, dat zij haar kind dagelijks aan de borst legge en het zelve zoge, zelfs wanneer zij niet zogen wil, ten minste gedurende de eerste weken; dat zij de eerste 9 dagen rustig liggend, en in het algemeen de eerste 14 dagen in de kamer doorbrenge, eenen ontstekingwerenden, plantaardigen leefregel houde, zoowel uitwendige verkouding als verhitting mijde, en, wanneer zij zelve zoogt, slechts zacht verkoelende, openende middelen, het best *citras potassae*, maar wanneer zij niet zoogt, na den 3en dag sterker afvoerende, liefst *tartar. vitriolat.* (zie N°. 142 b), gebruike, zoodat er dagelijks eenige vloeibare stoelgangen volgen.

De genezingskuur. Bij de eerste aanduidingen dezer ziekte, welke zijn: buikpijn met koortsbewegingen, verkoelende afvoerende middelen, lavementen, dikwijls aanleggen van het kind aan de borsten, om de zogafscheiding te onderhouden en te vermeerderen; bij onderdrukking der zogafscheiding dezelfde middelen en het aanzetten van drooge koppen op de borsten, verzachtende omslagen; in geval de kraamzuivering ophoudt, *borax*, verzachtende inspuitingen in de scheede, en waar dit niet toereikend is, bloedzuigers aan de teeldeelen; bij duidelijke teekenen van gastrischen *turgor* naar boven een braakmiddel van *ipecacuanha.* Bij het toenemen der ziekte en eenen sterker uitkomenden ontstekingstoestand aderlating en bij evenwel voortdurende pijnen bloedzuigers en nog werkzamer 8—12 bloedige koppen op den onderbuik, *emulsio oleosa* met *aqua laurocerasi* met tusschengevoegde verkoelende afvoerende middelen, *calomel*, inwrijvingen van

kampherolie en *ungt. mercur.* met *opium*, verzachtende narcotische pappen; kortom, de geheele behandeling van *enteritis*, maar met gedurige oplettendheid op den snel mogelijken overgang in den zenuw- en rotachtigen toestand, in het eerste geval overgang tot *valeriana*, *moschus*, *opium*, in het laatste tot kina, kampher, *arnica*, bijzonder oplettendheid op de ligt voorkomende *gangraenescentia uteri*, welke zich aanduidt door de rotachtige hoedanigheid der kraamzuivering, in welk geval inspuitingen van *arnica* en kina hoofdmiddelen zijn. — Elk teeken van eene zogverplaatsing naar buiten moet zorgvuldig bevorderd worden.

Zogafscheiding en hare behandeling bij het zogen en niet zogen.

Hier volgen de algemeene regelen over deze gewigtige verrigting.

1) Reeds gedurende de zwangerschap voorbereiding tot het zogen door het geschikt maken des tepels. Daartoe het dragen van uitgeholde muskaatnoten, of hoedjes van was of veerkrachtige hars. In de laatste maanden het dagelijks wasschen derzelve met Franschen brandewijn (het beste middel tot voorkoming van het ontvellen). Wanneer zij zeer teruggetrokken zijn, het zuigen met de zogpomp.

2) Twaalf uren na de bevalling aanleggen van het kind aan de borst, deels tot bevordering der zogafscheiding en verhoeding der ziekteverplaatsingen, deels tot verligting en gemakkelijke inleiding tot het zogen, eer de borsten te groot en hard worden. Ook raad ik het aanleggen van het kind aan, al wil de moeder ook zelve niet zogen, en laat dit de eerste 14 dagen voortzetten. Dit is voordeelig voor de moeder en voor het kind. Voor de moeder: het is de beste afleiding van het zog; voor het kind: het is het meest gepaste voedsel in de eerste dagen.

3) Nu is de zaak tweeledig: óf de moeder wil zelve zogen. Hier is het dikwijls aanleggen van het kind de

hoofdzaak en tot bevordering en vermeerdering van het zog in het vervolg, na het kraambed, veel drinken van venkelthee (*herb.*, *rad. et sem. foeniculi*), bier, soepen. Ook kan men hier reeds vroeger voedsel veroorloven.

Of zij kan of wil niet zelve zogen. Hier zijn drie dingen noodig: verhindering der zogafscheiding, verdeeling van het afgescheiden zog in de borsten en verwijdering daarvan door ontlasting en afleiding. De middelen daartoe zijn: het opleggen van boomwol met suiker of barnsteen doorrookt, zacht inrijgen van de borst, bij ophooping van zog in de borsten, ontlasting door uitzuigen, magere, waterige leefregel en afvoerende middelen, ook goede zorg voor het zweeten. Een bijzonder gepast middel tot vertering en verwijdering van het zog is de *tartar. vitriolat.* (voorheen *arcanum duplicatum* genoemd), dagelijks 1 tot 2 drachmen, zoodat er eenige malen stoelgang op volgt (zie N°. 142.b.).

4) Ontstaan er zwellingen, pijnen, verhardingen van de borsten, dan warme, verzachtende omslagen, om het zog vloeibaar te maken, inwrijvingen en het opleggen van walschot met amandelolie, dikwijls uitzuigen en uitpompen, warme stovingen en magere leefregel.

Bij de ontvelling der tepels, eene der pijnlijkste kwalen, Fransche brandewijn, kakaoboter, kalkzalf (zie N°. 143), *butyr. cacao* met *flor. zinci*, het opstrooijen van *pulv. gumm. arab.* 1 ons, *flor. cassiae* 1 scrupel.

Galactorrhoea.
Zogvloed.

Somtijds houdt na het einde van het zogen de zogafscheiding in het geheel niet weder op, maar duurt, dikwijls in eenen aanmerkelijken graad, steeds voort. Dit bewerkt, de lastigheid uitgezonderd, eindelijk groote zwakte, zelfs *tabes*.

De oorzaak is óf te lang voortgezet zogen óf het niet terugkeeren van den stondenvloed.

De geneesmiddelen zijn: de herstelling van den laatsten, en de uitwendige aanwending van aromatische kruiden, maar bijzonder van kampher op de borst en onder de oksels. Ook het dragen van *herb. dauc. carot.* onder de oksels.

Phlegmasia alba dolens puerperalis.
Witte zwelling der kraamvrouwen.

Diagnosis. Eene witte, zich snel vormende, zeer aanmerkelijke, leucophlegmatische, hoogst pijnlijke zwelling der dijen, die soms de geheele bekkenstreek en de teeldeelen inneemt, met koortsbewegingen. Zij ontstaat in de eerste 14 dagen van het kraambed, duurt van 8 tot 14 dagen, en eindigt, wanneer er niet spoedig hulp verschaft wordt, in den dood door koud vuur of een zog-absces.

Deze ziekte komt geheel overeen met de kraamvrouwenkoorts. Haar wezen bestaat in eene weiachtige infiltratie in het celweefsel van het bekken en de dijen, werking van eenen ontstekingachtigen toestand van de aderlijke en watervaten van het bekken, te weeg gebragt door de voorafgaande drukking gedurende de zwangerschap. Zij is de kraamvrouwenkoorts buiten het buikvlies, even als deze de witte zwelling binnen het buikvlies is. Aanleidende oorzaken kunnen dezelfde zijn, die de kraamvrouwenkoorts opwekken, onderdrukte zogafscheiding en kraamzuivering, verkouding, gemoedsaandoeningen, gastrische ophoopingen. De oorzaak van den dood is de voortplanting der weiachtige ontsteking in den onderbuik.

De kuur bestaat in het zoo spoedig mogelijk wegnemen der ontstekingachtigheid en bevordering der opslorping. De hoofdmiddelen zijn: eerst aanzetten van bloedzuigers op de dijen en in de liezen, inwrijvingen van kwikzalf, vervolgens spaanschevliegpleisters op de dijen in ettering gehouden, verkoelende afvoerende middelen (*tartarus vitriolat., calomel, digitalis*); uitwendig drooge omslagen van verdeelende kruiden, bij hevige pijnen stovingen van

decoct. hb. hyoscyami met een weinig *aq. saturnina.* Bij hardnekkige gevallen zijn ook braakmiddelen, eenige dagen herhaald, een krachtig geneesmiddel.

Leucorrhoea, Fluor albus. Witte vloed.

Diagnosis. Uitvloeijing van slijm uit de scheede, dikwijls wit, dikwijls geelachtig, groenachtig, etterachtig, dikwijls dun, waterig, dikwijls dik, geleiachtig, dikwijls goedaardig (*fl. alb. benignus*), dikwijls scherp en de deelen in verzwering brengende (*fl. albus malignus, acris*). Hij bestaat óf steeds, óf slechts periodisch vóór en na den stondenvloed.

Duurt de ziekte lang of sterk, maar vooral met scherpte, dan werkt zij door den tijd nadeelig op de bewerktuiging in het geheel, en veroorzaakt bijzonder eene bleeke kleur, hysterischen zenuwtoestand en slechte spijsvertering. Men kan bij deze ziekten op deze dikwijls geheim gehoudene oorzaak niet genoeg letten. Eindelijk kan er sluipkoorts en *tabes* daaruit ontstaan. Bijzonder moet men bij de diagnosis op eenen misschien bestaanden *scirrhus uteri* acht geven, die zoowel oorzaak, als werking van den *fluor albus* zijn kan. Dit moet men vreezen, wanneer stekende, schietende pijnen door het bekken heen, of borende hevige pijnen, en eene kwaadaardige, stinkende, somtijds met bloed gekleurde uitvloeijing óf reeds bestaan, óf in het verloop zich daarbij voegen. Dán, of ook, wanneer men er vermoeden op heeft, is het onderzoek volstrekt noodzakelijk.

(De venerische is verschijnsel der venerische besmetting en behoort tot het hoofdstuk *syphilis.*)

De witte vloed is eene der langdurigste en moeijelijk te genezene ziekten. Het best wanneer hij voorbode der eerste ontwikkeling of gevolg van de onderdrukking van den stondenvloed is, als wanneer hij door het verschijnen daarvan wordt weggenomen. Het ergst, wanneer hij

erfelijk of een gebrek van het gestel, of werking eener niet te veranderen leefwijze of verschijnsel van elken stondenvloed is.

Pathogenie. De naaste oorzaak is, even als bij alle uitvloeijingen, óf plaatselijke prikkeling óf plaatselijke zwakte, dikwijls beide te gelijk. De verwijderde zijn: het menigvuldigst, zittend leven met een rijkelijk gebruik van voedsel, bijzonder overmaat van warme dranken, voornamelijk van thee en van vet, ook vette melk: van dáár bij eene werkzame leefwijze, bij armen, veel zeldzamer, dan bij eene ledige en in den voornamen stand. Voorts vochtig klimaat, vochtige woning (van dáár in aan zee gelegene streken menigvuldiger); slepend onderdrukte huiduitwaseming, van dáár te ligte bekleeding; plaatselijke verzwakking door te menigvuldigen bijslaap, kraambedden, ook de kwade gewoonte, om boven stoven met kolen te zitten; verhoogde en niet bevredigde geslachtsdrift, door opgewekte verbeelding, sentimenteele, verliefde lectuur, zelfbevlekking, bij jonge weduwen; venerische besmetting; ziekteverplaatsingen van allerlei aard, bijzonder catarrhale, rheumatische, psorische, scrophuleuse, afwijkingen van de aanbeijen, slijmachtige aanbeijen van de scheede, onderdrukking van den stondenvloed en daardoor opgewekte plaatsvervangende afscheiding der slijmklieren; ophoopingen en verstoppingen in de onderbuiksingewanden, wormen; plaatselijke prikkels, *infarctus*, polypen, knoestgezwellen der baarmoeder, zelfs aarsmaden. Voorbeschiktheid tot deze ziekte wordt te weeg gebragt door een in het algemeen slap, sponsachtig, weiachtig gestel en verslijmd bloed.

Therapie. De grondgedachte van de kuur moet zijn, de ziekte als eenen *catarrhus vaginae vel uteri* te beschouwen en diensvolgens te behandelen. En reeds hieruit blijkt het ongerijmde en verderfelijke van de zoo gewone, slechts plaatselijke beschouwing en van de onzalige gewoonte, om den vloed door alleen plaatselijke middelen, inspuitingen en derg. te onderdrukken. Wat zoude men

van eenen geneesheer denken, die eene verkoudheid van den neus door alleen plaatselijke middelen, koel water en *adstringentia*, behandelde en onderdrukte? En wat zouden de gevolgen zijn?

Dus neme men bovenal de oorzaken weg. Hier komen vooral eerst in aanmerking: te ligte kleeding en zittend leven, en hier zijn warme kleeding en dagelijksche sterke beweging de hoofdmiddelen, en volbrengen dikwijls de geheele kuur. Vervolgens de behoorlijke behandeling der gastrische onzuiverheden, wormen, verstopping van den onderbuik, van scrophuleuse en andere kwaadsappigheden. Verwijdering der ligchamelijke en zedelijke geslachtsprikkels; algemeene versterking, waar algemeene ware zwakte bestaat, bevordering van den stondenvloed. Bijzonder veel waarde hebben zuiverend-versterkende visceraal-middelen, bijzonder rhabarber in kleine giften, *aloë*, *extr. amar.*, *pil. balsam.*, *resin. guajac.* met *calomel* en *sulphur. aur. antim.* Zij zijn vaak alleen reeds toereikend, om de ziekte te genezen.

Eerst wanneer na de verwijdering dezer oorzaken de uitvloeijing blijft bestaan, of wanneer men er in het geheel geene kan vinden, en men de kwaal als uit zuiver plaatselijke zwakte oorspronkelijk moet beschouwen, dán eerst ga men over tot de dadelijke, d. i. plaatselijke kuur. Maar ook hier eerst de inwendig plaatselijke, d. i. de aanwending van specifieke middelen, welke door eene éigenaardige verwantschap tot de baarmoeder onmiddellijk op haar en op de afwijking van hare verrigting werken. Daartoe behooren bovenal de *balsamus de copaiva* (30 droppels dagelijks 3 maal op suiker), *sabina*, *rad. rhei* (1 grein des morgens en des avonds), met *conch. praep.*, *mastix*, *terra catechu*, *alumen* (zie N°. 144), kina, *ratanhia*, *cort. ulm.*, *herb. lamii purp.* (beide in afkooksel dagelijks van 1 ons), *vitriol. mart.*, *murias baryt.* Het lang voortgezet gebruik van ijzerwater in kleine giften, alle morgen 1 glas, bijzonder Pyrmonter, Driburger en Spawater.

Met deze middelen verbindt men nu uitwendig het dikwijls wasschen met koud water en *aqua calcis*, ook laauwe baden. Hiermede slaagt men in de meeste gevallen.

Alleen dán, wanneer deze behandeling te vergeefsch is, heeft men reden, eenen te hoogen graad van plaatselijke zwakte of organische gebreken der baarmoeder te vooronderstellen, en dan is het tijd, plaatselijk krachtiger middelen door inspuitingen aan te wenden. Ook hier neme men eene behoorlijke trapsgewijze klimming in acht. Eerst meer zuiverende, veranderende, zacht versterkende van *aqua calcis*, *decoct. cort. ulmi*, *hb. cicut.* met *aq. laurocerasi*, met *calomel*, vervolgens met *vitriol. alb.*, sublimaatwater, eindelijk kina, *cort. quercus*, *alumen*, *vitriol. mart.*, *nitras argenti.* Voorts berookingen van balsamische stoffen, *mastix*, *benzoë*, *storax*, baden van *cort. quercus*, *vitriol. mart.*, of *globul. mart.*, ook zwavel-, zee- en ijzerbaden.

Sterilitas.

Onvruchtbaarheid.

Pathogenie. Hoe weinig wij ook van het geheim der voortteling weten en immer zullen te weten komen, is toch zóó veel zeker, dat er vooreerst een toereikende graad van levenskracht, d. i. van opwekbaarheid, prikkelbaarheid, voortbrengingskracht der vrouwelijke geslachtswerktuigen bovenal, vereischt wordt.

De oorzaken kunnen dus de volgende zijn: vooreerst werktuigelijke beletselen, welke het *sperma* den ingang toesluiten, *atresia*, eeltachtige, ook krampachtige vernaauwingen der scheede. Voorts gebreken van den stondenvloed; gebrek daarvan verhindert de ontvangenis (*sine menstruis nulla conceptio*), van waar de *viragines*, de manwijven, die geene *menstrua* krijgen, onvruchtbaar zijn. Te sterke stondenvloed vernielt en spoelt de pas ontvangen kiem weg (daartoe behooren de gevallen van de alle vier weken herhaalde, onbemerkte miskraam);

fluor albus; infarctus en zamengroeisels in de baarmoeder; voorts dát, wat men koude natuur noemt, d. i. gebrek aan prikkelbaarheid, vormingskracht en dierlijke warmte, waterig bloed, phlegmatisch temperament; even zoo kan gebrek aan voedsel en treurigheid werken; maar ook het tegendeel te heete, vurige natuur, overmaat van prikkelbaarheid en gevoeligheid, kan de ontvangenis verhinderen, en zoo ook de erethische, krampachtige toestand, die bij den bijslaap de prikkeling in kramp, en zelfs in hevige pijnen, doet ontaarden (ofschoon de voortbrengingskracht bij velen zóó groot kan zijn, dat noch de gevoelloosheid, noch de tegenzin, noch de pijn bij den bijslaap de ontvangenis verhinderen kan, waarvan ik voorbeelden gezien heb). Voorts te veelvuldige en gewelddadige bijslaap, van daar bij openbare vrouwen zeldzaam ontvangenis. Eindelijk organische gebreken der baarmoeder, verhardingen, polypen en daarop bijzonder invloed uitoefenende kwaadsappigheden, b. v. de scrophuleuse, venerische, ofschoon ook bij deze dikwijls tot verbazing nog de ontvangenis mogelijk is.

De onvruchtbaarheid kan dus zoowel absoluut, als betrekkelijk en tijdelijk zijn. Eene vrouw kan gedurende eene heerschende ziekelijkheid, gemoedsstemming, nooddruft, onvruchtbaar wezen, op eenen anderen tijd niet; met den eenen man onvruchtbaar zijn, met den anderen niet; ja zelfs met denzelfden man bij verschil van temperamenten eenen tijd lang onvruchtbaar wezen en naderhand niet. Daartoe behoort het merkwaardig vergelijk der temperamenten door den tijd, wanneer het eene deel in betrekking tot het andere te vurig is, hetwelk dan met de jaren verdwijnt en gelijk komt. Wij hebben gezien, dat op deze wijze huwelijken, die tien jaren en langer onvruchtbaar waren, later vruchtbaar werden. — Zelfs de verandering van klimaat, reizen kunnen hier zeer veel doen. Zoo zijn vrouwen, die in het noorden onvruchtbaar waren, in een warm klimaat vruchtbaar geworden.

Therapie. Zeer gewigtig, ofschoon zeer moeijelijk te herkennen, is het onderzoek en de beslissing, of de oorzaak der onvruchtbaarheid meer in den man of in de vrouwte vinden is.

De kuur der vrouwelijke onvruchtbaarheid zelve bestaat vooreerst in het wegnemen van de verwijderde oorzaken: van de werktuigelijke, van de gebreken van den stondenvloed, van den witten vloed, van de kwaadsappigheden, van de gebreken van het gestel, van het koude, verzwakte, atonische door krachtige *roborantia*, *nutrientia*, *excitantia*, van den zenuwachtigen krampachtigen toestand door *antispasmodica*, van den volbloedigen, ontstekingachtigen, door matige afstemming, door beperking van den te menigvuldigen bijslaap, verwijdering van tegennatuurlijke prikkelingen. Vervolgens moet de kuur op het baarmoederlijk stelsel zelf gerigt worden, waarbij de aanwijzing is, om aan het voorttelingswerktuig dien graad van prikkelbaarheid en vormingskracht te geven, die tot voortbrenging van een nieuw wezen vereischt wordt, kortom, den akker bouwbaar, den grond tot bevruchting geschikt te maken. Daartoe behoort eerst, wanneer verstoppingen en *infarctus* der baarmoeder bestaan, hetgeen men dááraan herkent, dat vóór en bij de ontlasting der *menstrua* pijnen en krampen opkomen, de ontlasting zelve slijmachtig, of met vliezige en andere zamengroeisels gemengd en de onderste streek van den onderbuik opgezet is, bevrijding en zuivering der baarmoeder, waartoe *resolventia*, bittere extracten, *asa foetid.*, *galbanum*, *aloë*, *soda* (Karlsbad), zelfs *calomel* en visceraal-lavementen en warme zeep- en zwavelbaden aanbeveling verdienen, het werkzaamst Ems- en Wiesbaden.

Het tweede is opwekking der behoorlijke specifieke geslachtswerkzaamheid in de baarmoeder. Hier staan bovenal ijzer en de baden, en het meest de minerale baden vóóraan. Het ijzer is ongetwijfeld het grootste middel, om voortbrengingskracht te veroorzaken

en de stolbaarheid des bloeds te vermeerderen. Onder de baden kan ik het meest Ems (reeds van ouds door zijne *Bubenquelle* beroemd) en Pyrmont roemen; zij zijn het, van welke ik onloochenbare waarnemingen daarvoor heb, de eerste plaats meer voor teedere, zenuwachtige of aan verstoppingen lijdende, de laatste meer voor zeer verzwakte atonische, onprikkelbare voorwerpen.

Ook kunnen vele bijomstandigheden eenen wezenlijken invloed hebben: de tijd van den bijslaap, dadelijk na het eindigen van den stondenvloed, gedurende eene vrolijke opgewektheid, in de morgenuren, de ligging bij den bijslaap bij verkeerde ligging der baarmoeder.

Ziekten der Kinderen.

Een hoogst gewigtig onderwerp voor de praktijk. Want een derde gedeelte van alle zieken zijn kinderen, en het is eene geheel eigenaardige praktijk, die afzonderlijk moet bestudeerd worden. Men kan een zeer goed geneesheer voor volwassenen, en een slechte kinderendoctor zijn. Want het is niet alleen, zoo als eenigen gelooven, de vermindering der giften, die de praktijk uitmaakt, maar eene andere ziekteleer, eene anders gewijzigde pathologie en therapie, een ander karakter.

Hier spreken wij dus deels van de ziekten, die slechts in den kinderlijken leeftijd voorkomen, deels van het eigenaardig karakter, hetwelk de kinderlijke leeftijd aan alle ziekten en aan de geheele praktijk in dit tijdpunt mededeelt.

Karakteristiek van den kinderlijken leeftijd en van deszelfs ziekten.

1) Het grondkarakter is een voortdurend worden, geen zijn, maar eene voortgezette ontwikkeling der nog onvolmaakte bewerktuiging. Bijzonder den tijd kort na de geboorte, den tijd van het eerste jaar, kan men eene voortgezette voortteling noemen — de eene helft nog in, de andere buiten het moederlijk ligchaam. Nieuwe werktuigen vormen zich, de reeds bestaande ontwikkelen, volmaken, veranderen zich, vroegere verdwijnen, geheel nieuwe spheren van het bestaan komen daardoor op, eerst de spheer van het leven in de lucht, dán die der zin-

nenwereld, eindelijk die der zielewereld. — Het leven des kinds is dus nog geen regelmatige toestand, maar het pogen, om daartoe te geraken, een toestand van ziekte, van crisis, en moet ook aldus door den geneesheer beschouwd en behandeld worden. Zeer veel, dat wij in andere omstandigheden als ziekte zouden beschouwen, is hier werking en verschijnsel van het voortdurend kritisch, hier vormend, scheppend natuurproces.

2) De eerste groote stap van het kinderlijk leven is de overgang van een afhankelijk parasitisch in een zelfstandig leven, en bewonderenswaardig is de wijsheid der Natuur, welke dezen overgang daardoor langzamerhand gemaakt heeft, dat het kind nog als zuigeling een half tot een geheel jaar een deel van zijne moeder blijft en van haar nog levenstoevoer en levensvoedsel verkrijgt: van dáár is dit overgangstijdperk, naar de natuurwetten gemaakt, van het hoogste gewigt, en beslissend voor de volkomenheid van het volgend leven. Het ontbreken daarvan is de grootste onnatuurlijkheid en kan door niets vergoed worden.

3) Het leven van het kind is veel sneller dan dat van den volwassene. Snellere bloedomloop, snellere stofverwisseling, sneller verbruik, snellere herstelling: van dáár ook in ziekten sneller verval en gevaar; maar ook snellere crisis en herstel van krachten: van daar groote behoeften aan uitrusten door slaap, hoe jonger des te meer.

4) Grootere prikkelbaarheid en gevoeligheid, maar vooral een overwigt van het vaatleven en van het herstellingsvermogen: van dáár groote neiging tot zenuwaandoeningen, krampen en ontstekingen.

5) Overwigt van het plantenleven en van de wederherstelling, wasdom, toename, ontwikkeling. Van dáár het gewigt der spijsvertering en assimilatie, maar vooral van het watervaat- en klierstelsel: van dáár groote neiging tot ziekten daarvan.

6) Ongelijke en onevenredige grootte en ontwikkeling der deelen, van dáár ongelijke verdeeling des bloeds en

der vochten. Bijzonder zijn de hersenen, de lever en het darmkanaal tot ziekten geneigde deelen.

7) Gewigt der ontwikkelings-tijdperken. Zij kunnen (dikwijls slechts schijnbaar) ziekten te weeg brengen en ook wegnemen. Bijzonder het tijdperk van het tandenkrijgen, van den wasdom, het 7de jaar.

8) Vele en sterke *consensus*, bijzonder de groote medegevoeligheid van de maag en het darmkanaal met de hersenen, waarvan dikwijls alleen het bestaan van veelvuldige stoornissen en ziekten, ja de oorzaak van den dood afhangt.

9) De kinderlijke leeftijd kan in drie zeer wezenlijk verschillende tijdperken verdeeld worden: het eerste van de geboorte tot het einde van het tandenkrijgen; dit is de ware voortzetting der generatie, de tijd der ontwikkeling en volmaking, het onvolkomenste, maar tevens het meest scheppende, van dáár het sterfelijkste (het derde gedeelte der geborenen sterft in dit tijdperk), maar ook het wonderbaar restaurerende, eindelijk de groote crisis van het tandenkrijgen met het begin van een nieuw leven, van den geest. Het tweede van het dóórbreken der tanden tot het 7e jaar, geëindigde generatie, meer evenwigt, veel mindere vatbaarheid voor ziekte en sterfelijkheid, nog groote neiging tot ontstekingachtigheid, bijzonder tot *croup* en hersenontsteking met uitzweeting. Het 7de jaar maakt eene merkwaardige afdeeling, *croup*, *asthma acutum* en hersenwaterzucht komen daarna slechts zelden voor. In dit tijdperk sterft gewoonlijk het 6e gedeelte der geborenen, zoodat de helft der menschen als kind nog vóór het 14de jaar sterft.

Het derde van 7 tot 14 jaren, een der gezondste en minst sterfelijke des geheelen levens.

Diagnostiek bij kinderen.

Deze is over het geheel moeijelijk en geheel eigenaardig; want vooreerst ontbreekt ons het hoofdmiddel ter herkenning, de spraak, het verstand, om ons de aandoenin-

gen behoorlijk te kunnen aanduiden, zelfs de pols is bij de groote prikkelbaarheid een onzeker teeken; anderdeels zijn ook de ziekten zelve, even als de geheele bewerktniging, nog minder duidelijk gekarakteriseerd en afgepaald.

De hoofdteekenen zijn:

De pols, maar hij heeft in het eerste jaar gewoonlijk 90 slagen in de minuut; dus alleen wanneer de menigvuldigheid hooger klimt, kan men koorts aannemen.

De warmtegraad. Vermeerderde warmte, bijzonder van het hoofd, van het voorhoofd, een hoofdteeken om koorts te herkennen. Even zoo

De dorst, de hitte in den mond.

Het gebrek aan eetlust duidt onzuiverheden in de eerste wegen of koorts aan.

De uitscheidingen, bijzonder van den stoelgang, hare kleur, meerdere of mindere dikte, veelvuldigheid of ontbreken, oprispingen, ontlasting van winden, braken, stank uit den mond, hoedanigheid van de tong; de pis, hare kleur in de eerste tijden van de kindschheid in het linnen; opene of drooge huid; uitslagen.

Hoedanigheid van den onderbuik, bijzonder van de maag- en leverstreek.

Ademhaling, hoesten, rogchelen, heete adem, een hoofdteeken van inwendige ontsteking.

Schreeuwen. De éénige uitdrukking van zijn gevoel, die een kind geven kan; maar men moet ze weten te verstaan en uit te leggen. Dus: veel schreeuwen en onrust duidt in het algemeen onaangename aandoeningen aan; schreeuwen met het optrekken der beenen naar den buik pijnen in den onderbuik; schreeuwen met het grijpen naar den mond pijnen van het dóórbreken der tanden; schreeuwen bij het hoesten pijnen in de borst.

Veranderde stem, heeschheid.

Verhindering bij het zuigen en slikken.

Slaap, te weinig of te veel, rustig of onrustig, met trekkingen, opschrikken. In het algemeen teeken van zenuwtoevallen.

Therapie bij kinderen.

Deze moet op de boven vermelde ligchamelijke karakteristiek van den kinderlijken leeftijd gegrond wezen. De hoofdgrondstellingen zijn de volgende:

Even als de ziekten van het kind in de eerste levensjaren een onbepaald, niet scherp begrensd karakter hebben, doet men ook het best, ze meer volgens de grondstellingen der algemeene ziektekunde en Therapie te behandelen. De eenvoudigste behandeling is de beste.

Bij de behandeling van ziekten der kinderen moet men alles vreezen, maar ook alles hopen, d. i. men moet altijd dáárop gevat zijn, dat er plotselinge gevaarlijke toevallen opkomen, maar ook bij het grootste gevaar nimmer den moed verliezen, dewijl de hier zoo sterk werkende scheppende kracht der bewerktuiging ware wonderen van herstelling doen kan.

Een hoofdregel moet wezen: niet te veel te doen, niet te werkzaam te zijn, wegens de overmatig groote prikkelbaarheid en gevoeligheid. Nooit is de praktische regel gewigtiger dan hier: niet te schaden, terwijl men meent nuttig te wezen. Bijzonder de grootste voorzigtigheid ten opzigte van de giften; de kleinste zijn de beste. Weinig, zeer weinig kan veel doen. Dit geldt zoowel van de diagnosis, als van de therapie. Zeer kleine oorzaken kunnen de hevigste werkingen te weeg brengen, b. v. een weinig zuur in de maag, winden kunnen stuipen veroorzaken. En even zoo kunnen de zwakste, onbeduidend schijnende middelen, de uitnemendste werkingen te weeg brengen, b. v. *magnesia*, dierlijke kalkaarde, stuipen bedaren. Kortom, bij kinderen houde men niets voor eene kleinigheid.

In de eerste levenstijdperken moet de oplettendheid des geneesheers altijd eerst op de eerste wegen gerigt wezen. Zuur, slijm, overlading, winden, ophoopingen van drekstoffen zijn de menigvuldigste oorzaken der ziekelijke toevallen in de eerste jaren, zoodat *magnesia*,

rhabarber, *sem. foenicul.* (zie N°. 256) en lavementen de eerste en spoedigste hulp bij alle toevallen aanbrengen. Daardoor kan men, wanneer zij dadelijk van het begin af aangewend worden, de zwaarste ziekten voorkomen, die zich vaak eerst dáárdoor ontwikkelen, dat in het begin de hulp verzuimd was. Rhabarber is bij kleine kinderen het hoofdmiddel. Het reinigt niet alleen de eerste wegen, maar bevordert ook, wat hier zoo gewigtig is, de afscheidingen door de lever en de nieren, en verzwakt niet, zoo als andere purgeermiddelen, maar bezit veeleer eene versterkende, tonische kracht.

Vervolgens is bedaring van het zenuwstelsel en verhoeding der krampen een hoofdpunt, waartoe echter reeds *magnesia*, *lapid. cancror.*, *rad. paeoniae*, kleine giften van *valeriana* en verzachtende lavementen toereikend zijn (zie N°. 257).

Gedurige oplettendheid op de ligt mogelijke bloedophoopingen naar het hoofd is zeer noodzakelijk. Men herkent ze aan de hitte van het hoofd, roodheid van het gelaat, den slaapzuchtigen, met trekkingen gepaarden toestand. Afleidingen door het darmkanaal, lavementen en in hardnekkige gevallen één tot twee bloedzuigers achter de ooren (in het eerste jaar) zijn de beste middelen.

Men moet zeer voorzigtig wezen met het gebruik van verzwakkende middelen, bijzonder ten opzigte der ontlastmiddelen; want er kan zeer ligt in de eerste tijden van het leven eene doodelijke uitputting der krachten op volgen: dit geldt bijzonder van het gebruik van te sterke braak- en purgeermiddelen. Zelfs het *nitrum* is voor de maag van kleine kinderen te verzwakkend. Hetzelfde geldt van de behandeling van zoodanige ziekelijke ontlastingen; men trachte ze spoedig te matigen.

Maar even groote voorzigtigheid wordt er vereischt ten opzigte der opwekkende en alle vlugtige, diep in de bewerktuiging dóórdringende middelen; zij kunnen zeer ligt gevaarlijke bloedophoopingen naar de hersenen veroorzaken. Vooral geldt dit omtrent het gebruik van *opium*

dat in de eerste levenstijden over het geheel volstrekt niet mag worden gebruikt, want het kan zeer snel beroerte te weeg brengen. Ook in het vervolg alleen bij het uiterste levensgevaar, b. v. door niets te stuiten doorloopen; maar ook hier slechts in de kleinste giften: $\frac{1}{6}$ van een' droppel *tinct. opii* (1 droppel met $1\frac{1}{2}$ drachme suiker afgewreven en in 6 deelen verdeeld) dus $\frac{1}{60}$ grein is reeds volkomen toereikend, of liever slechts uitwendig en in lavementen aangewend. In het algemeen moet men alle *narcotica* in de eerste levenstijden liever in het geheel niet en slechts met de grootste voorzigtigheid en in de kleinste giften aanwenden; want men heeft altijd te vreezen, dat zij, bij de steeds voortdurende generatie, diep en storend deze gewigtige verrigting (bijzonder de bewerktuiging des zenuwstelsels) aantasten, eigendom daarvan worden en voor het geheele leven nadeelige gevolgen kunnen nalaten.

De aanwending der geneesmiddelen door de huid is bij kinderen van buitengewoon gewigt; want de huid heeft hier zoowel meer zenuwgevoeligheid, als ook meer opslorpingsvermogen, en men vermijdt daardoor menige nadeelige werkingen op de maag en het darmkanaal, b. v. bij het *opium*.

Een kind kan minder van zich zelf leven dan een volwassene, het verbruikt spoediger en verlangt gedurige vergoeding: van dáár hebben zij meer slaap, meermalen voedsel noodig; van dáár niet te lang onthouding daarvan, zelfs in ziekten — en bovenal de voeding door de lucht: van dáár de grootste zorg voor zuivere lucht.

Zeer gewigtig is de oplettendheid op de consensuëele verbindingen en werkingen in de bewerktuiging; want op geenen leeftijd is de zenuw-consensus zóó sterk als in den kinderlijken leeftijd. Dit is gewigtig, deels ter verklaring van de verschijnselen en ziektetoevallen, daar de oorzaak, de opwekkende prikkel, van menige ziekte vaak geheel ergens anders, dan op de zitplaats der ziekte moet gezocht worden, b. v. de oorzaak der hevigste hersentoevallen in de maag; deels tot de kuur, dewijl daarop het groote nut

der tegenprikkels en der afleidende geneeswijze berust, b. v. de tegenprikkels door de huid, door het darmkanaal. Een eenvoudig verzachtend lavement, verzachtende omslagen en stovingen van melk op den onderbuik of op de voeten doen vaak wonderen. Te dezen opzigte, als tegenprikkel, kan men ook braakmiddelen niet genoeg aanbevelen, niet slechts als ontlastende, maar als de beste krampstillende middelen en ter wegneming van den ziekelijken *consensus*, tusschen maag, hersenen en longen, bij hersen- en longaandoeningen van dezen aard. Bovendien is dit hier veel minder bedenkelijk; want kinderen braken zeer ligt, bijzonder wanneer men daartoe de braakstroop (zie N°. 285) gebruikt.

Men lette altijd op de ademhaling en de stem, om spoedig het begin van croup te ontdekken.

Eindelijk eene algemeene waarschuwing: Men houde bij kinderen niet alles dadelijk voor ziekte. Zeer vele ongemakken zijn slechts verschijnselen van de ontwikkeling, en behooren tot die gewigtige processen, die men niet hinderen, maar slechts behoorlijk leiden moet. Bij kinderen over de 2 jaren oud, die volsappig, goed gevoed en goede eters zijn, maar bijzonder bij eenen scrophuleusen aanleg, blijft de oude regel onzer voorvaderen hoogst aanbevelenswaardig, en ik heb het nut daarvan bevestigd gevonden, om ze alle vier weken door eene dosis Rhabarber of een aftreksel van Senna te purgeeren. Bij zulke kinderen vormt zich altijd een overschot van niet behoorlijk verteerde, niet geassimileerde, ter uitscheiding geschikte stoffen, welke, wanneer zij niet ontlast worden, tot velerlei ziekten aanleiding kunnen geven, al ware het ook slechts, dat de natuur ze door uitslagziekten, zweertjes en derg. moet uitstooten. Deze ongemakken, en zelfs ontstekingen, bloedophoopingen naar de hersenen, verhoedt men daardoor, en verdrijft bovendien de wormen, die zich hier zoo ligt ontwikkelen. Zelfs de zedelijke opvoeding verligt men daardoor; want ik heb altijd gevonden, dat de kinderen eenigen tijd na zulke zuiveringen aardi-

ger en buigzamer waren. Men kent toch ook den grooten invloed van ophoopingen in den onderbuik op het karakter.

Leefregel voor kinderen.

Ligchamelijke opvoeding.

De hoofdgrondstellingen moeten zijn: Daar het leven van het kind in het eerste tijdperk eene voortgezette voortteling en ontwikkeling is, komt alles dáárop aan, om deze niet te storen. Men beschouwe dus het kind in het eerste half jaar als een plantenleven, dat in den toestand van rust en slaap het best gedijt.

Men zoeke zoo veel mogelijk eene gelijkvormige en opvolgende ontwikkeling van alle stelsels en krachten te weeg te brengen, geene verhindering en stoornis, maar ook geene te vroegtijdige uitlokking en ontwikkeling, weshalve vooral de te vroegtijdige opwekking en ontwikkeling van de zinnen en van den geest moet vermeden worden.

Men trachte het kind langzamerhand aan de uitwendige, ook aan de schadelijke invloeden te gewennen, aan welke het in het leven is blootgesteld. Dit is het stelsel van het verstandig harden des ligchaams. Daartoe dient het dagelijks wasschen van het geheele ligchaam met koud water, dat men reeds met de 6° week, in het begin met laauw, langzamerhand met koud water alle morgen doet. Dit is het grootste middel, om het zenuw- en huidstelsel te versterken, en zoowel zenuw- als ook catarrhale en rheumatische ziekten te verhoeden (*). — Tot hetzelfde einde dient ook het dagelijksch genot der vrije lucht.

In het algemeen zijn lucht en water, even als zij den grondslag van het bewerktuigd leven uitmaken, ook de hoofdbestanddeelen eener verstandige ligchamelijke op-

(*) Zie mijne Makrobiotik en goede raad aan moeders over de ligchamelijke behandeling van hare kinderen in de eerste levensjaren.

voeding. Dagelijks wasschen van het geheele ligchaam, wekelijks eenige malen een laauw bad, dagelijks genot der vrije lucht en zuivere lucht in de woon-, bijzonder in de slaapkamer, zijn de hoofdzaak.

Zindelijkheid is een hoofdvereischte eener goede opvoeding. Dus zuivere lucht, verwijdering van alle schadelijke uitwasemingen uit de kinderkamers, zuivering des ligchaams door wasschen en baden, dikwijls verwisselen van het linnen en het beddegoed.

De slaap in de eerste 6 maanden des levens is een heilige slaap. Hij is de werkplaats der steeds werkende en vormende natuur; de mensch moet slapen, opdat de plant gedije, en men store hem op geenerlei wijze. Hoe jonger de mensch is, des te meer moet hij slapen, en men late het langzamerhand verkorten daarvan aan het eigen instinct van het kind over.

Het voedsel moet ligt verteerbaar, ligt te assimileeren, maar voedzaam en naar de natuur van het kind, volgens deszelfs verschillende tijdperken, ingerigt zijn. Dus in het eerste levenstijdperk, het overgangstijdperk van het parasitisch tot een zelfstandig leven, nog door een ander leven voorbereid en daardoor doordrongen, moeder- of minnemelk uit de borst (uit het leven) gezogen, bij gebrek daarvan gekookte melk met de helft gekookt water gemengd, het best in het eerste jaar niets dan melk, daarbij na de eerste 6 weken, in het begin dagelijks driemaal, een weinig dikke, brijachtige soep met oudbakken fijn gewreven beschuit of fijn gruttemeel met water gekookt. Bij zwakkelijke kinderen kan men na het eerste half jaar beginnen dagelijks soep van slappe bouillon te geven; maar vóór het uitbreken der tanden moet men voorzigtig zijn met dierlijk voedsel, dewijl het ligtelijk het bloed te zeer ontstekingachtig maakt, en tot ontstekingstoevallen aanleiding geeft. — Vóór het doorbreken der tanden geen vast voedsel. Ook naderhand tot aan het 7e jaar alle morgen en avonden melk, en des middags een weinig vleesch met ligt verteerbare groenten; gele penen, schorseneren,

spinazie, fijn gewreven aardappelen, fruit; geen vet, geen koek, geen suikerwerk, geene kruiderijen, geene koffij: tot drank water en melk, volstrekt geen wijn. Het is ongeloofelijk, hoe voordeelig het voor het geheele leven is, aan waterdrinken gewoon te zijn. Het is het zekerste middel, om eene goede, alles verdragende en verterende maag en onverzwakte spijsverteringskracht te verkrijgen, terwijl daarentegen het vroegtijdig wijndrinken dit voordeel door overprikkeling wegneemt, en, in plaats van te versterken, verzwakt.

Eindelijk vermijding der te vroegtijdige inspanningen der zielskrachten. Eerst moet het ligchaam zijne kracht en ontwikkeling hebben verkregen, anders stoort men hetzelve, en maakt voorbeschikking tot zenuwziekten, en eindelijk tot verstomping. Gewigtig is ook de regel, om de kinderen niet te oplettend op hunnen ligchamelijken toestand, en te angstvallig of weekelijk daarover te maken, maar ze veeleer bij tijds daaraan gewennen, om kleine ongemakken, onpasselijkheden, pijnen niet te achten.

Ziekten der pasgeboren kinderen en zuigelingen.

De overgang uit den buik der moeder in de wereld van licht en lucht, uit het tot nog toe parasitisch in een zelfstandig leven, is een zoo gewigtige en buitengemeene stap, dat men meer daarover zich verbazen, en de wijsheid der natuur bewonderen moet, dat zoo vele kinderen hem zonder eenig nadeel doen, dan dat vele daarbij ziek worden en daarbij sterven.

Men vorme zich een juist begrip van dezen overgang en van den toestand van het pasgeboren kind. Overgang in eene geheel nieuwe wereld, in den invloed van geheel nieuwe ongewone uitwendige prikkels en magten, licht, lucht, afwisseling van warmtegraad, zinsprikkels, kleeding; voorts, in plaats van het tot nog toe afhankelijk, een deel eener andere bewerktuiging uitmakend leven, een

zelfstandig leven, van zich zelf leven en teren, eigene spijsvertering, voeding en bloedmaking, eigene warmteontwikkeling. — Eindelijk geheel nieuwe bloedomloop, nieuwe verrigtingen, de ademhaling, de gewigtigste van alle levensverrigtingen, de af- en uitscheidingen.

En gewoonlijk overwint de natuur geheel alleen de gewigtige vereffening van dezen eersten stap in het leven, en daartoe is verder niets noodig, dan gelijkvormige verwarming, moeder- of minnemelk, en tot ontlasting van het *meconium* in de eerste dagen het gebruik van Rhabarberstroop met een *carminativum* (zie N°. 259), zoo lang totdat de stoelgang niets zwarts meer vertoont. Daardoor verhoedt men de geelzucht, buikpijnen, scherpten en nog gevaarlijker ziekten. Bij het schreeuwen der kinderen met tegen den buik opgetrokken beenen, dat buikpijn aanduidt, helpt het best het kinderpoeder en een lavement van een afkooksel van kamillen en havergort en een weinig olie.

De in de eerste tijden na de geboorte voorkomende ziekten, waarvan eenige, *trismus* en *erysipelas*, het grootste levensgevaar, oogontsteking, het gevaar van levenslange blindheid, medebrengen, zijn de volgende:

Asphyxia.

Het eerste levensgevaarlijke toeval bij den intred van het leven.

Diagnosis. Ophouden van den bloedomloop en de ademhaling, nederliggen zonder beweging. Dikwijls is het een in het geheel niet beginnen van het zelfstandig leven in de lucht, eene voortduring van het vruchtleven (leven in het water).

Algemeene oorzaken: aangeborene levenszwakte, moeijelijke verlossing, gewelddadigheden daarbij (de tang), omstrengeling van de navelstreng om den hals, ophooping van slijm in de keel, te snelle scheiding van het leven der moeder (door onderbinding van de navelstreng), te heete

of te koude warmtegraad van de uitwendige lucht. De toestand is verschillend naar de oorzaken en zoo ook de behandeling.

1) Ware zwakte, levenszwakte. Bleeke kleur, in het geheel geene levensteekenen.

Hier *excitantia*, — warm bad, inblazen van lucht in den mond en *anus*, lavementen, opdroppelen van koud water of wijn op den hartkuil en de borst.

2) Overvulling met bloed in het hart en de hersenen.

Diagnosis. Rood, opgezet gelaat.

Oorzaken: bijzonder, lang blijven staan bij moeijelijke verlossing, omstrengeling van den hals met de navelstreng, te spoedige onderbinding daarvan.

Hier bloedontlasting, het uit laten loopen van één' of twee lepels bloed uit de navelstreng, lavementen.

3) Verstikking, werktuigelijke verhindering van de ademhaling door slijm. Het kind wil schreeuwen en kan niet, men hoort heeschheid, rogchelen.

Hier het éénige redmiddel *emeticum* en dan *excitantia*.

Hoofdmiddel bij elke *asphyxia neonatorum* zijn: *balneum animale*, de zoo veel mogelijk naauwe verbinding met de moeder, het aanleggen en verwarmen aan de borst, behoorlijk toegedekt.

Icterus.

Ontstaat door verzuimde ontlasting van het *meconium* en zuivering der lever, dus opslorping daarvan in het bloed, gepaard met eenen ongewonen indruk der lucht op de huid.

Is ongevaarlijk, gewoonlijk na eenige dagen voorbij.

Kuur: *Linctus rhabarbarinus* (zie N°. 259).

Excoriationes.

Het smetten tusschen de beenen en armen is een zeer gewoon toeval der kinderen in de eerste weken des levens.

Het wijkt gewoonlijk voor zindelijkheid en het dikwijls wasschen met versch water, gepaard met het eenige dagen lang voortgezet gebruik van het kinderpoeder. Zalven en vet moet men mijden, zij wekken ligt kwade etteringen op, even zoo zeer terugdrijvende uitwendige middelen, b. v. loodmiddelen, waardoor levensgevaarlijke krampen kunnen ontstaan. Tot verhindering van het aankleven is het beste middel het bepoederen met *semen lycopodii.* Zoo deze eenvoudige behandeling niet helpt en de ontvellingen in zweren overgaan, die gedurig dieper en invretender worden, moet men eene inwendige scrophuleuse óf syphilitische kwaadsappigheid vooronderstellen, de laatste of in het ligchaam des kinds óf der min, en dan is een voorzigtig gebruik van kwikzilver het éénige en zekerste middel, eerst *aethiops mineral.*, en wanneer deze niet helpt, *mercurius solubilis hahnemanni*, $\frac{1}{10}$ grein daags, met *magnesia.* Hier is bij hardnekkige ettering de zinkzalf het beste uitwendige middel. Somtijds is de ontvelling van den *anus* spruwachtig en begeleidt de spruw in den mond. Hier de behandeling van de spruw.

Aphthae infantum.

Diagnosis. Kleine sponsachtige zweren in den mond, de keel, aan den aars (z. *aphthae*). Zij komt veel voor bij zuigelingen, en is gewoonlijk een gevolg van onzindelijkheid. Dikwijls uitwasschen van den mond, en bij het minste verschijnen derzelve het afwrijven met fijn tot poeder gemaakte suiker verhoedt en geneest haar in het begin het best, verbonden met zacht afvoerende middelen. Wanneer zij heviger worden, helpt *borax* (z. N°. 260).

Ophthalmia, blepharophthalmia.

Dikwijls dadelijk na de geboorte, dikwijls eenige dagen later, maar altijd in de eerste 8 dagen na de bevalling, ontstaat eene roodheid der oogleden met slijmvloed. De

verschijnselen nemen in weinige dagen aanmerkelijk toe, bijzonder het uitvloeijen eener wit geelachtige, etterachtige stof. De oogen zwellen toe, en worden door de uitvloeijende stof nog meer aaneen gekleefd. De duur is van 8 dagen tot 3 weken. De uitgang, wanneer niet bij tijds gepaste hulp wordt aangebragt, óf verduistering van het horenvlies, óf verettering, vergroeijing, vernieling van het oog.

Oorzaken: te helder licht in de eerste dagen na de geboorte, witte vloed der moeder, verzuimde zuivering der oogen en des geheelen ligchaams, stof, onzuivere lucht, het te warm bedekken van het gelaat, *meconium*, aangeborene kwaadsappigheid, scrophuleuse of syphilitische.

Therapie. Voorbehoedingskuur. Het bewaren van de kinderen voor te helder licht in de eerste dagen. Zorgvuldig en dikwijls uitwasschen van de oogen. Zindelijkheid in het algemeen en zuivere lucht, verwijdering van het *meconium*.

Genezingskuur. De hoofdzaak het bestendig en vaak herhaald baden en uitwasschen van de oogen met laauw water en melk, vlierthee, opdat de scherpte zich niet onder de oogleden kan verzamelen, met behulp van eene zachte spons of linnen. Op dezelfde wijze veelvuldige aanwending van eene zwakke vitriool- of loodoplosssing. In hardnekkige gevallen eene zeer zwakke sublimaat-oplossing, oogzalf van zink of kwik op de oogleden. Inwendig *pulvis puerorum* tot ontlasting, wanneer de ziekte niet wijkt met $\frac{1}{12}$ grein *calomel*, 2 maal daags verbonden. Laauwe baden.

Erysipelas. Induratio telae cellulosae.

Diagnosis. In de eerste 6, 8 weken koorts, dorst, roode vlekken, eerst aan de ledematen, vervolgens op den onderbuik, de teeldeelen, met verharding van de huid. Somtijds ontstaat de verharding zonder koorts, zonder hitte, zonder roodheid, maar meer met koude. De kin-

deren kunnen niet schreeuwen, slechts doffe geluiden uiten (door de verharding der kaakspieren). De huid wordt eindelijk zoo hard als hout. De duur der ziekte is 4, 7, 14 dagen. De dood volgt óf door koud vuur óf door verstikking. De lijkopening toont uitzweeting van een geelachtig weiachtig vocht in het celweefsel, zwelling der klieren, der watervaten, der lever.

Pathogenie. Verkouding, verzuimde zuivering van het darmkanaal, onzindelijkheid, kwaadsappigheid der moeder.

Therapie. Zuivering der eerste wegen door ontlasmiddelen en lavementen, warme baden, kleine giften *calomel*, uitwendig *pulvis e farina fabae*, *fl. sambuc.*, *rosarum.* — Zoodra de roodheid wankleurig wordt, of er kramp bijkomt, *infus. valerian.*, *flor. zinc.*, *moschus* en uitwendig stovingen van kina en *arnica.*

Trismus et tetanus.

Diagnosis. Alleen in de eerste 14 dagen des levens. De kinderen schreeuwen, willen zuigen en kunnen niet, slikken moeijelijk en het zog komt terug. Bij het onderzoek voelt men de kaauwspieren hard, de onderkaak kan niet naar beneden gedrukt worden. Langzamerhand sluit zij zich vast aan de bovenkaak, er ontstaat opzetting van den onderbuik, stijfheid van het geheele ligchaam en spoedig dood door beroerte. Duur slechts 2—4 dagen. De ziekte is meestal ongeneeslijk, sterfelijkheid 1 : 50.

Pathogenie. Gebreken van het zog, ophooping van *meconium*, beslotene, verdierlijkte lucht, plaatselijke prikkels, bijzonder te kort aan den buik onderbonden navelstreng, verkouding.

Therapie. Dadelijk een braakmiddel en verandering van zog, lavementen, een warm bad, inwendig bijzonder zink (zie N°. 261), *linctus* (zie N°. 262), door welke vereenigde middelen ik eens een kind gered heb, inwrijvingen van de zalf N°. 263 op de kaken, de ruggegraat, den onderbuik. Helpt dit niet, dan lavementen met 6

droppels *laudanum* alle 4 uren, inwrijving van *ungt. cantharid.* op den rug en de borst.

Asthma thymicum.

Diagnosis. Aanvallen van aamborstigheid met korte, fluitende, onvolkomene inademing, soms geheele stilstand van de ademhaling, krampachtige bewegingen der ledematen, koude ledematen, rood gelaat, welke eenige minuten duren en dan in volledig wèlbevinden en vrijheid van de ademhaling overgaan, bij kinderen van de eerste weken af tot het 2e jaar. Zij verschijnen het menigvuldigst des morgens bij het ontwaken, of bij hevige opwekkingen door schreeuwen en ergernis. Zij kunnen, ofschoon zelden, in doodelijke verstikking overgaan; maar veelvuldiger zijn zij zonder gevaarlijke gevolgen, worden langzamerhand steeds zwakker en houden eindelijk geheel op.

De oorzaak schijnt een ongewoon groote en vaste *thymus* en deszelfs te langzame verkleining, gepaard met groote prikkelbaarheid en gevoeligheid der borstzenuwen te zijn.

De genezing kan dus alleen door de langzamerhand toenemende verkleining van deze klier plaats grijpen, welke het werk der Natuur is. De kunst kan verder niets doen, dan deze door eenen niet te voedenden leefregel en vele afvoerende middelen bevorderen en tevens palliatief het krampachtig karakter der borstzenuwen matigen en de krampaanvallen tegenwerken. Dit geschiedt het best door dierlijke kalkaarde, *valeriana* (*pulvis antispasmodicus*, zie N°. 257), kleine giften zink en bij heviger graden *moschus*, ook laauwe baden.

Syphilis.

Diagnosis. Zweren, uitslagen, die de kinderen óf dadelijk bij de geboorte mede in de wereld brengen, óf weinige dagen daarna krijgen, met teekenen van *syphilis* bij de ouders.

Therapie. De kuur vereischt de aanwending van kwik, maar in de zachtste vormen en giften. *Aethiops miner.*, $\frac{1}{2}$ of geheel grein dagelijks met *pulvis pueror.*, en baden zijn gewoonlijk toereikend; in hardnekkige gevallen *mercur. solub. hahnemann.* of *calomel.* Wanneer de syphilitische moeder het kind voedt, moet zij de kwikkuur gebruiken. — Syphilitische zweren in den mond van het kind worden met eene hoogst verdunde oplossing van sublimaat in kalkwater (*mercur. sublimat.* $\frac{1}{4}$ grein *aq. calcis.* 3 onsen) bestreken.

Diarrhoea.

Een der gewoonlijkste toevallen in dit tijdperk, met of zonder buikpijnen, welke men dááraan herkent, dat de kinderen bij het schreeuwen de beenen naar den buik trekken.

Gewoonlijk geheel zonder gevaar, zelfs heilzaam, en moet niet verhinderd worden. Gevaarlijk alleen dán, wanneer de doorloop door te groote hevigheid of te langen duur de krachten uitput, of wanneer hij plotseling opgestopt wordt.

De meest gewone oorzaak bij zuigelingen is zuur in de eerste wegen of verkouding, in het vervolg prikkeling van de tanden, overlading, ook wormen. Dikwijls terugkeerende doorloop verwekt zwakte der spijsverteringswerktuigen en daardoor de neiging tot zijn terugkeeren; de ergste oorzaak is verstopping der darmscheil- en darmklieren (z. *atrophia.*)

Bij de behandeling komt alles op de oorzaken aan. Deze zijn:

1) Zuur. Men herkent dit dááraan, dat de ontlaste stoffen groen, als fijn gemaakte eijeren, uitzien, en het kind zuur uit den mond riekt. Hier kan men spoedig helpen door *magnesia* met rhabarber (*pulvis puerorum*), en wanneer dit niet helpt, *lapides cancrorum* (z. N°. 264). Is de buikpijn hevig, dan helpt een lavement van kamil-

lenthee met haverslijm en 1 eetlepel vol olie. Komt de doorloop gedurig weder, dan ligt de oorzaak in het voedsel, dat te zeer tot zuur worden geneigd is. Is het kind nog aan de borst, dan moet de min meer beweging nemen, vleesch eten, en het zogpoeder (z. N°. 265) nemen. Helpt dit ook niet, dan verandering van min. — Veelvuldiger komt dit voor bij het kunstmatig opkweeken, en dan is gewoonlijk een verkeerde leefregel, verzuring van het voedsel, b. v. melk, die te lang gestaan heeft, bedorven haverslijm, de oorzaak. Hierop moet zorgvuldig gelet worden.

2) Prikkeling van de tanden bij het eerste dóórbreken der tanden. Men herkent deze aan de teekenen daarvan (z. tanden krijgen) en den gewoonlijk waterigen doorloop. Zoo hij matig is, doe men in het geheel niets. Hij is de beste afleider van het hoofd en verhoeder van gevaarlijke toevallen, krampen, koorts enz., en bespaart ons het gebruik van afvoerende middelen. Maar zoo hij te hevig wordt, kan men niets verder doen, dan de werking des prikkels en de prikkelbaarheid matigen; want den prikkel wegnemen kan men niet. Daartoe dienen gewoonlijk reeds *absorbentia* en *mucilaginosa*, bijzonder *lapid. cancror.*, *pulvis pueror.* in kleine giften of ook het krampstillende kinderpoeder (z. N°. 257), salepslijm, slijmige lavementen. Maar wanneer hij te hevig wordt, zoodat er krampen ontstaan, zijn er zeker sterke stoppende middelen noodig, en het zekerste is *opium*. Maar hier is de grootste voorzigtigheid noodig, en ik kan niet dringend genoeg hierbij waarschuwen: want reeds een eenigzins te sterk of ongepast gebruik daarvan en daardoor bewerkte snelle verstopping kan oogenblikkelijk den dood door beroerte ten gevolge hebben. Vooreerst namelijk kan deze overmatige doorloop juist ook werking van eene met sterke bloedophooping naar de hersenen gepaarde prikkeling van de tanden zijn, van waar ook de nu bijkomende zenuwtoevallen de gevolgen zijn, en dus niet van zwakte ontstaan. En hier is het ligt in te zien, dat *opium* beroerte moet

veroorzaken. Dit geval kan men aannemen, wanneer het een volbloedig, wèlgevoed kind is, of wanneer het hoofd heet, of het gelaat rood is. Hier moeten vooreerst 2 bloedzuigers achter de ooren gezet worden, en dikwijls zal nu de doorloop van zelf bedaren; of wanneer dit niet het geval is, kan men nu eerst met zekerheid *laudanum* aanwenden. Het tweede geval is dát, waar in het geheel geene teekenen van bloedophooping bestaan, en het geen volbloedig, maar veeleer zwakkelijk, slecht gevoed kind is en er nu gevaarlijke zenuwtoevallen opkomen. Hier kan men dadelijk *opium* aanwenden, maar in beide gevallen slechts in de allerkleinste gift; want eene kleinigheid is tot bereiking van het doel voldoende en verhoedt den nadeeligen invloed op de hersenen. Het best op de wijze van N°. 266. Van deze poeders geeft men eerst een' ($\frac{1}{4}$ droppel of $\frac{1}{40}$ grein *opium*) en wacht de werking af, die dikwijls reeds genoegzaam is om de ontlastingen te matigen, en dat men dan slechts herhaalt, wanneer zij weder menigvuldiger beginnen te worden. Maar werkt de eerste gift niet, dan geve men na 4 uren een tweede poeder, en zoo verder, totdat de hevigheid van den doorloop afneemt, waarop men dan ook dadelijk met het gebruik ophoudt of langere tusschenpoozen maakt. Daarbij alle 4 uren een lavement met *amylum* en het gebruik van salepslijm, rijstslijm, eijerwater, inwrijving in den onderbuik met de zalf N°. 267. Bij groote zwakte en voortdurenden doorloop is een voortreffelijk en werkelijk specifiek middel het medegebruik van *extr. cascarill.* (zie N°. 268). Ook zijn dan warme baden van groot nut.

3) Eindelijk kan enkel verkouding de oorzaak zijn, te ligte kleeding, bijzonder het bloot liggen des nachts, onachtzaamheid op het nat liggen, oorzaken, waar de geneesheer bijzonder naar vragen moet, daar zij dikwijls in het geheel niet geteld worden. Hier is omwikkeling van den buik met flanel en warm houden, of vlierthee en lavementen van *amylum* gewoonlijk toereikend tot de kuur.

Wordt de doorloop bij kinderen slepend, of komt hij

bij elke gelegenheid terug, dan is het beste geneesmiddel het voortgezet gebruik van *extr. cascarillae*, warme baden, bedekking van den onderbuik en den rug met flanel, inwrijvingen van de versterkende zalf op die beide streken, warme baden met kamillen, strenge dierlijke leefregel. Bij oudere kinderen is dan ook eikelkoffij aanbevelenswaardig.

Nog moet eene oorzaak van doorloop vermeld worden, welke soms bij kinderen voorkomt, en waarop men opmerkzaam moet zijn; de verweeking van de rokken van de maag, die tot doorboring kan klimmen. Hare teekenen zijn: plotseling opkomen en snel vervallen van het gelaat en snelle vermagering, ontlasting van slijmig water, somtijds ook braking van zuurachtig riekende stoffen, ook van het gebruikte voedsel, veelvuldig kermen, opzetting van de maagstreek en van den buik, uitdrukking van pijn bij drukking op de maagstreek, slaapzuchtige toestand. De pols uiterst snel en klein, veel dorst. De beste behandeling is het aanzetten van 2 tot 3 bloedzuigers op de maagstreek, warme stovingen daarvan met een afkooksel van *herb. menth. cr.*, *fl. chamom.*, dagelijks 2 laauwe baden, inwendig alle 2 uren 1 paplepel van een mengsel van *aqua chlorin.* en 6 onsen water met *mucilag. gumm. arab.*, slijmige lavementen, tot drank melk. Op het hoofd koude stovingen.

Vomitus.

De hoofdregel is ook hier: *vomitus vomitu curatur.* — In de allermeeste gevallen is het braken bij kinderen niets anders dan eene heilzame poging der natuur, om zich van eene schadelijke, in de maag aanwezige stof te bevrijden. Van dáár de beste behandeling, om hetzelve, totdat dit doel bereikt is, te bevorderen. Daartoe is bij kleine teedere kinderen gewoonlijk reeds het veel drinken van kamillenthee en 1 theelepel vol *oxymel squillit.* toereikend, bij grootere kinderen 1 theelepel vol van den *linctus emet.*

Wanneer hierop eenige malen braking gevolgd is, is rhabarber of *pulvis pueror.* het beste middel om het braken te stillen en de nog overige onzuiverheden door het darmkanaal af te voeren; daarbij slijmige dranken en bij hevig braken of gebrek aan buikopening een slijmig lavement.

Maar men vergete niet, dat het braken nog gewigtiger en meer verwijderde oorzaken kan hebben, en wij vestigen hier bijzonder de opmerkzaamheid op de volgende gevallen. Wanneer er koorts bij is, de maagstreek gespannen en bij drukking pijnlijk is (het kind daarbij schreeuwt), moet men voor eenen ontstekingachtigen toestand van de maag vreezen en is het aanzetten van eenige bloedzuigers op deze streek en het gebruik van slijmige dranken en zachte afvoerende middelen noodzakelijk. Wanneer er koorts met eenen slaapzuchtigen toestand en verstopping van den buik bestaat, hangt het braken van eenen ontstekingachtigen toestand der hersenen consensuëel af en vereischt de verwijdering daarvan. Waar het steeds slepend terugkeert, kan het een slepend hersenlijden of maagverweeking, maar ook wormen aanduiden (z. *vomitus*).

Eclampsia.

Zenuwtoevallen, krampen, trekkingen.

Bij alle krampen en trekkingen der kinderen moet men bovenal op de oorzaak acht geven. Het menigvuldigst bestaan deze in de maag en het darmkanaal, zuur bij zuigelingen, overlading, *sordes*, wormen, opstopping van den stoelgang, zelfs alleen ophooping van winden kunnen ze te weeg brengen, en hier zijn afvoerende middelen, lavementen, *absorbentia* (*magnesia, lap. cancr.*), ook het zeer werkzame krampstillende kinderpoeder (zie N°. 257), *carminativa* de beste hulpmiddelen; bij aanwijzing daartoe een braakmiddel. Ik heb gezien, dat bij de hevigste, steeds terugkeerende trekkingen, daarbij voortdurenden apoplectisch schijnenden *sopor*, na het vergeefsch aanwenden van alle krampstillende middelen, nadat men

eindelijk vernam, dat er eene overlading van de maag was voorafgegaan, één éénig braakmiddel de kramp en *sopor* dadelijk en volkomen verdreef, en volledig herstel bewerkte. — Later kan prikkeling van het tanden krijgen de oorzaak zijn (z. dóórbreken der tanden). Hierbij en buitendien niet zelden ligt de oorzaak der krampen in bloedophooping of ontstekingachtige aandoening der hersenen, hetwelk men aan de roodheid des gelaats, hitte van het hoofd en van het voorhoofd en den slaapzuchtigen toestand herkent (z. *hydrencephalon acutum*); en hier is het aanzetten van eenige bloedzuigers aan de slapen of achter de ooren, benevens afvoerende middelen en lavementen, de hoofdzaak. Bij het ontbreken van teekenen van bloedophooping, bij zwakkelijke zenuwachtige voorwerpen, bij het voortduren der krampen, na verwijdering der gastrische oorzaken, is het gebruik van dadelijk krampstillende middelen noodzakelijk, en hier verdienen de dierlijke aarden, de *flor. zinc.*, *valeriana*, lavementen, krampstillende inwrijvingen en laauwe baden den eersten rang. Met sterker opwekkende middelen zij men voorzigtig, zij kunnen zeer ligt overprikkeling en beroerte te weeg brengen. Slechts in den uitersten nood neme men *moschus* en *opium* te baat, het laatste het best in lavementen en slechts in zeer kleine giften.

Kóorts.

Diagnosis. Dorst, hitte in den mond, hitte van den adem, heet voorhoofd, versnelde pols. Echter zijn de eerstgenoemde teekenen voldoende, daar de teekenen uit den pols bij kinderen bedriegelijk zijn.

Pathogenie. De oorzaken zijn gewoonlijk óf gastrisch, óf catarrhaal óf prikkeling van het tanden krijgen; van daar is er in gewone ligte gevallen niets verder noodig voor de kuur dan eenige giften kinderpoeder en het te huis houden. Helpt dit niet, dan onderscheide men de verschillende soorten:

1) Maagkoorts der kinderen, het menigvuldigst voorkomende.

Diagnosis. Gebrek aan eetlust, walging, oprispingen, slechte reuk uit den mond, onzuivere tong, ook wel vrijwillig braken. Opgezette onderbuik, onnatuurlijke darmontlastingen, doorloop; dikwijls ook rogchelen en benaauwdheid op de borst. Somtijds kunnen ook ligte trekkingen, bijzonder opschrikken in den slaap, daarmede gepaard gaan.

Therapie. Eerst de braakstroop tot dat er 3 maal braking is gevolgd (wanneer er verstopping bestaat nadat een lavement gezet is), vervolgens lavementen en afvoerende ontstekingwerende *linctus* (zie N°. 269). Geen bouillon, geen ei.

Bij alle koortsen van kinderen, die met weerzin tegen het voedsel opkomen, geef ik den raad, in het begin de braakstroop te geven. Men zal daardoor zeer vaak de geheele koorts dadelijk bij haar ontstaan wegnemen, en, al gebeurt dit ook niet, aan de geheele ziekte en de opvolgende behandeling eenen meer gunstigen keer geven, zelfs wanneer er eene uitslagziekte achter schuilt.

2) Verkoudheid of zinkingkoorts.

Niezen, vloeijen uit den neus en de oogen, hoest, heeschheid, bij kleine kinderen gemeenlijk rogchelen, omdat zij het slijm niet kunnen ophoesten.

Ook hier maakt de braakstroop het best het begin van de kuur, deels ter ontlasting der hier zich gewoonlijk mede ontwikkelende gastrische prikkels, deels tot bevrijding der longen van slijm, deels tot verhoeding van de croup. Hierop een antiphlogistisch diaphoretische *linctus* (zie N°. 270), haverslijm met kandijsuiker, van tijd tot tijd ligte vlierthee.

3) Tandkoorts.

Koorts met alle teekenen van het tandenkrijgen (z. beneden).

4) Wormkoorts (bij oudere kinderen).

Koorts met teekenen van wormen, bijzonder buikpijn,

opgezetten, maar niet harden buik. Ontstekingwerende behandeling in verbinding met de palliative Kuur der wormen, bijzonder melk, inwendig en in lavementen, olieachtige middelen, kwikwater, *calomel* (z. *helminthiasis*).

5) Ontstekingkoorts, borstkoorts, hersenkoorts.

Ontstekingachtige plaatselijke aandoening van een edel ingewand, bijzonder van de longen (borstkoorts) en van het hoofd (hersenkoorts). De eerste herkent men aan den korten, rogchelenden ademtogt met gedurige prikkeling tot hoesten en daarbij altijd schreeuwen (teeken van pijn); de laatste aan den slaapzuchtigen toestand met tusschenkomende trekkingen. Ook in de onderbuiksingewanden, bijzonder in de lever, kunnen zich plaatselijke ontstekingen ontwikkelen, hetwelk men bij het onderzoek van den onderbuik door opzetting, hitte van de plaats en door de uitdrukking van pijn bij drukking herkent.

Hier past het gebruik van den bovengemelden *linctus* met eene halve drachme *nitrum* bedeeld, het aanzetten van eenige bloedzuigers op de borst, het hoofd of den onderbuik, kleine giften *calomel*, lavementen, bij voortdurenden *sopor* koude omslagen op het hoofd (z. *hydrocephalus acutus*). Bij longontsteking, wanneer de gemelde middelen niet helpen en het rogchelen het kind dreigt te verstikken, *linctus emeticus*, *sulph. aurat. antimon.* in kleine giften met suiker afgewreven. Bij onderbuiksontstekingen behalve bloedzuigers en de algemeene antiphlogistische middelen bijzonder stovingen van warme melk en laauwe baden.

Maar ook bij de schijnbare hersen- en borstaandoeningen der kinderen kan ik niet genoeg aanbevelen op de gastrische oorzaak opmerkzaam te zijn. Dagen lang heb ik kinderen in eenen slaapzuchtigen toestand zien liggen; alle ontstekingwerende middelen te vergeefs zien aanwenden, en eindelijk verdreef één éénig braakmiddel de geheele ziekte; en bleek, dat eene eenvoudige overlading van de maag met onverteerbare spijzen de éénige oorzaak der slaapzucht en der hersenaandoeningen geweest was.

8) Uitslagkoortsen (*z. variolae, morbilli, scarlatina*). In het eerste tijdperk zijn zij moeijelijk te herkennen, en men doet het best ze naar de algemeene regelen te behandelen; bijzonder moet men zuivering des darmkanaals niet verzuimen.

Dentitio difficilis.

Het doorbreken der tanden, moeijelijk tanden krijgen.

Dit is op zich zelf geene ziekte, maar behoort tot de natuurlijke ontwikkelingen, even als de geboorte. Maar even zoo als deze door toevallige en bijkomende oorzaken ziekte en levensgevaar kan aanbrengen, is het ook hier het geval. En zoo wordt het eene der menigvuldigste oorzaken van ziekte bij kinderen, waarop de geneesheer zich niet genoeg kan gewennen te letten.

Diagnosis. De tijd des levens (van de 5e maand tot de 12e, 14e), het kind kwijlt veel, grijpt dikwijls naar den mond en zoekt iets in den mond te steken, waarop het kan bijten, is heet in den mond, laat er niet gaarne in voelen, begint vaak plotseling klagend te schreeuwen en grijpt daarbij in den mond; het tandvleesch is gezwollen.

Daarbij verschijnen dikwijls de volgende begeleidende verschijnselen: meestal doorloop, maar ook bij sommige verstopping, koorts, huiduitslag, hitte van het hoofd, hoest, rogchelen, moeijelijkheid van de ademhaling, krampen, trekkingen, plaatselijke ontstekingen, bijzonder van de hersenen en van de longen.

De toevallen laten na en keeren periodisch terug, houden geheel op met het doorbreken van den tand, maar worden, wanneer dit niet plaats heeft, gedurig heviger en eindelijk doodelijk door stuipen, beroerte, verstikking.

Het gunstigste verschijnsel is doorloop; deze dient als natuurlijke afleider, en verhoedt koorts, kramp, hersenaandoeningen en alle andere gevaarlijke toevallen.

Beloop. Het eerste is het opkomen van den tand (gewoonlijk reeds in de 5e maand), de inwendige, uiterlijk

nog niet merkbare ontwikkeling van den tand, deszelfs groei, uitzetting in alle afmetingen, de daardoor verwekte spanning en zenuwprikkeling binnen in de kaak, — gewoonlijk slechts door sterkere speekselafscheiding merkbaar, maar dikwijls zeer hevige consensuëele toevallen opwekkend. — Vervolgens het werkelijk doorbreken, het doorsnijden van den tand; eerst de snijtanden, vervolgens de eerste kiezen, dan de oog- of hondstanden, gewoonlijk in de 7e tot 12e maand het begin, in zeldzame gevallen nog vroeger, zelfs reeds in het moederlijk ligchaam. Te laat is altijd beter dan te vroeg.

Pathogenie. Niet slechts het doorbreken der tanden, maar de tevens daarmede verbondene ontwikkeling van de spraak, van het verstand, het eerste doorbreken van het verstandelijk leven — de grootste omwenteling des geheelen levens — zijn oorzaken, die dit tijdpunt zoo gewigtig en gevaarlijk maken, en bijzonder de sterke bloedophooping naar de hersenen veroorzaken.

De werkingen van den tandenprikkel zijn tweeledig: plaatselijk en consensuëel. De plaatselijke: ontsteking, zwelling, pijnen, speekselvloed, *trismus*, ja somtijds ettering, zelfs versterving. Consensuëel: vooreerst en het menigvuldigst prikkeling des darmkanaals, doorloop, zelfs ontlasting van bloed, somtijds verstopping, *ileus*, prikkeling des vaatstelsels, koorts; prikkeling der huid, uitslagziekten; der borst, hoest, slijmophooping, rogchelen; der slijmvliezen, *ophthalmia*, *otorrhoea;* des zenuwstelsels, krampen, hersenaandoeningen.

De bijkomende oorzaken, die deze ontwikkeling moeijelijk maken, en het doorbreken der tanden tot ziekte maken, zijn: vooreerst de gedaante van den doorbrekenden tand, van daar de oogtanden het moeijelijkst, omdat zij naar voren spits zijn en dan kegelvormig dikker worden, eerst steken en dan voortdurende spanning onderhouden, vervolgens de te groote hoeveelheid van op ééns dóórbrekende tanden, welke bijzonder door koorts kan bespoedigd worden, b. v. uitslagkoortsen (pokken, maze-

zelen kunnen daardoor doodelijk worden), voorts complicatie van andere ziekten, en eindelijk de gesteldheid, zoowel de individuëele (scrophuleuse, rhachitische, zenuwachtige gesteldheid maakt het tanden krijgen moeijelijk), als de algemeene (van waar het moeijelijk tanden krijgen epidemisch kan heerschen).

Therapie. Den prikkel, den doorborenden tand, de opwekkende oorzaak kan men niet wegnemen. Dus blijft er niets anders over, dan de werkingen van den prikkel, kramp, bloedophooping, te matigen en daardoor het gevaar te verhoeden. Daartoe is het hoofdmiddel afleiding en wel door het darmkanaal (een middel, dat de Natuur zelve reeds door den hier ontstaanden doorloop aan de hand geeft), door zacht afvoerende middelen en lavementen, bij bloedophoopingen naar het hoofd 1—2 bloedzuigers aan het hoofd, bij zenuwprikkeling, krampen *flor. zinc.*, *valeriana*, in eenen hoogen graad *moschus*, laauwe baden, krampstillende lavementen; plaatselijke middelen, die verzachten en het tandvleesch doorwrijven, b. v. het kaauwen op *rad. althaeae* en dergelijke; in het uiterste geval, wanneer de punt van den tand nog altijd door een dun vlies wordt teruggehouden, het doorsnijden, maar vooral niet te vroeg, omdat dit anders het doorbreken meer kan verhinderen, dan bevorderen.

Huidscherpte. Zweertjes. Dauwworm. Hoofdzeer.

Deze komen vaak bij kinderen voor. Dikwijls zijn zij slechts het gevolg van eene te sterke, bijzonder te voedende (dierlijke) voeding, van volsappigheid, of van schadelijke scherpe en prikkelende levensmiddelen. Ook onzindelijkheid, bedorvene, vochtige lucht, te veel warm houden, kan ze te weeg brengen. Echter kunnen zij ook verschijnselen van eenen schrophuleusen aanleg zijn.

In gewone gevallen is er voor de Kuur niets noodig dan regeling van de leefwijze, vermindering der voeding, vermijding van alle vette, scherpe, zoutachtige, verhittende

spijzen, het gebruik van plantaardig voedsel, zindelijkheid, dikwijls wisselen van linnen en van lucht, laauwe zemelbaden en het gebruik van rhabarber met *carb. magnesiae* of *pulvis pueror.* met eene thee van *herb. jaceae* eenigen tijd voortgezet. Wijkt de ziekte niet, dan voege men eenige greinen *aethiops mineral.* (naar de jaren, op elk jaar ½ grein gerekend) daarbij, hetwelk gewoonlijk toereikend is. De giften van het poeder moeten zóó ingerigt worden, dat het dagelijks eenige malen buikopening veroorzaakt. In zeer hardnekkige gevallen neme men in de plaats van *aethiops* pluimers poeder (*calomel, sulph. aur. ant.* van elk ⅓ of ½ grein in de 24 uren) daarbij en sassafras-thee (zie N°. 271). — Is de ziekte van eenen scrophuleusen aard, dat men aan de tevens bestaande scrophuleuse verschijnselen, bijzonder de klierzwellingen aan den hals, herkent, dan is de Kuur der klierziekte noodig (z. *scrophulosis*). Dezelfde behandeling is bij den dauwworm en het hoofdzeer de beste; in de eerste ziekte is, wanneer zij hardnekkig is, de verandering van min noodzakelijk. Bij het hoofdzeer afsnijden der haren, maar niet te kort, en dikwijls kammen en wasschen met laauw zeepwater.

Het gebruik van uitwendige plaatselijke middelen is in het algemeen af te keuren, want zij kunnen zeer ligt eene terugtreding en verplaatsing der scherpte op edeler deelen te weeg brengen, en gemeenlijk is het gebruik van bovengemelde middelen voldoende (z. *tinea*).

Bij hardnekkige huidziekten der zuigelingen moet altijd onderzocht worden, of niet eene verborgene venerische kwaadsappigheid der voedster de oorzaak uitmaakt.

Angina polyposa, membranacea, laryngitis exsudatoria.

Croup.

Diagnosis. Heeschheid van de stem, korte, moeijelijke ademhaling, met eenen sissenden, fluitenden of ook

rogchelenden klank gepaard, hoesten met een heesch, fluitend, kraaijend (op hanengekraai gelijkend) of blaffend geluid; bij het toenemen van de moeijelijkheid der ademhaling het pogen om den hals te verlengen, en naar boven en achteren uit te strekken, (niet hem te verkorten door vooroverbuigen, zoo als bij longontstekingen); hevige koorts, bij het klimmen der ziekte *sopor*.

Het spoedig herkennen der ziekte is wegens het groote gevaar en de snelle doodelijkheid van veel gewigt. Er zijn twee ziekten, waarmede zij het ligtst kan verwisseld worden. — De eerste is eene hevige verkoudheid in de keel. Er zijn soorten van deze verkoudheid, waarbij eveneens de heeschheid van de stem en een blaffende hoest (de zoogenoemde schaaphoest) voorkomt. Maar hier ontbreekt de korte, fluitende ademhaling, die alleen reeds ter onderscheiding voldoende is. — De tweede is het *asthma acutum millar.*, waarmede de verwisseling des te bedenkelijker is, daar het eene geheel tegenovergestelde behandeling, krampstillende middelen, *moschus*, *asa foetida*, de croup daarentegen ontstekingwerende en bloedontlastingen vereischt. Men onderscheidt ze dáárdoor, dat het *asthma* plotseling opkomt, de croup altijd na voorafgegane catarrhale verschijnselen; dat het *asthma* zonder koorts is, de croup altijd met koorts, en gewoonlijk met zeer hevige, gepaard gaat; dat de aanvallen van het *asthma*, als krampziekte, periodisch, nu heviger, dan zwakker zijn, zelfs uren lang geheel ontbreken, terwijl de croupverschijnselen gedurig, en in gelijke hevigheid aanhouden, en dat bij de croup de pis koortsig, ontstekingachtig, rood, bij het *asthma* krampachtig, bleek is.

Het beloop zeer snel. De ziekte eindigt binnen 2, 3, hoogstens 6 dagen. De dood heeft plaats óf door verstikking óf door beroerte, soms zelfs nadat de moeijelijkheden van de ademhaling weggenomen zijn, als gevolg der daardoor te weeg gebragte bloedophooping naar de hersenen en hersenverlamming.

Pathogenie. De naaste oorzaak ontsteking van het

slijmvlies van den *larynx* met het eigenaardige van eene uiterst snelle uitzweeting van stolbare lymphe en verdikking van dezelve in vliezen en polypeuse zamengroeisels, die de luchtpijp werktuigelijk vernaauwen, dikwijls werkelijk toesluiten. — Voorbeschikkende oorzaken: de kinderlijke leeftijd tot het 7e jaar, wegens de groote plasticiteit in dezen ouderdom, voorts eene te rijkelijke en verhittende voeding met vleesch en wijn op dezen leeftijd (van daar thans menigvuldiger door deze onverstandige modeverandering van den leefregel der kinderen). Opwekkende oorzaken: vooral invloed van koude oosten- en noordoosten-wind op den openen mond, verkoudheid.

Therapie. De zoo spoedig mogelijke verdeeling der ontsteking met bijzondere oplettendheid tot oplossing en ontlasting der verdikte lymphe of van het reeds gevormde vlies. De snelheid van de hulp en de spoedige aanwending van alle daartoe dienende middelen zijn het onderscheidende. Deze kuur bestaat dus dáárin, dat men, zoodra zich de karakteristieke verschijnselen der ziekte vertoonen, eerst den *linctus emeticus* en warme dampen aanwendt, en zoo dit niet helpt, bloedzuigers aan de keel zet, maar wel in aanmerking dient te komen, bij kinderen beneden een jaar 1, 2 tot 3, bij tweejarige 4, en zoo naar de jaren meer, — want met 12 bloedzuigers kan men een halfjarig kind dooden, zoo als ik gezien heb — en alle 2 uren eene gift *calomel* geeft, bij kleine kinderen een half, bij grootere tot 2 grein, daartusschen een *linctus* met *nitrum*, daarbij inademingen van warme dampen (van *flor. sambuc.* met water gekookt) en lavementen met 1 eetlepel vol wijnazijn, om behoorlijke ontlasting van den stoelgang te bewerken, welke hier uitnemend nuttig, en zelfs tot redding onontbeerlijk is. Wordt het hierop niet spoedig, d. i. binnen 24 uren, beter, dan geeft men om de nu bestaande kramp, die de ziekte onderhoudt, weg te nemen, het werkzaamste middel, *sulphas cupri* met suiker afgewreven, in poeder met water of eene stroop, eerst in zulke giften, dat het braken verwekt (1 tot 4

grein naar het verschil van den ouderdom), vervolgens alle 2 uren 1 vierde grein, maar wanneer de toevallen van verstikking weder toenemen, weder in eene braking opwekkende gift, en laat kwikzilverzalf in den hals inwrijven, ook mostaardpappen en spaanschevliegpleisters op de keel. Bij voortdurend rogchelen, tot bevrijding van den *larynx* van de gevormde zamengroeisels, is het braakmiddel de beste hulp. Ook zijn zwavelmiddelen dienstig. Bij toenemende zwakte en kramp *moschus.* Blijft, zoo als soms gebeurt, de *sopor* en bloedophooping naar het hoofd, als gevolg der langdurige benaauwdheid, bestaan, dan moeten nog eens bloedzuigers aan den nek en aan de slapen gezet worden. Wanneer alle hulpmiddelen vergeefs zijn aangewend, als wanneer er een toestand van verlamming moet worden aangenomen, zijn koude omslagen en zelfs begietingen van het hoofd nog van nut geweest.

Maar men wachte zich, om, zoo als thans uit groote vreesachtigheid dikwijls geschiedt, elke opkomende heeschheid met blaffenden hoest voor het begin van croup te houden, en dadelijk deze hevige, altijd verzwakkende geneeswijze aan te wenden. Maar men geve dan dadelijk den *linctus emeticus*, en ik heb dikwijls gezien, dat na eenige krachtige brakingen alle verschijnselen van den schijnbaren of beginnenden croup geheel verdwenen. Want zeker kan een zoodanige catarrhale toestand het begin van een' zich ontwikkelenden croup zijn, en ik heb vaak door een tijdig aangewend braakmiddel den opkomenden croup in zijn ontstaan weggenomen. Hetzelfde geldt van de onzekerheid, of men het met croup of met het krampachtig *asthma* te doen heeft. Ook hier is het *emeticum* het beste middel en past voor beide gevallen.

Asthma acutum infantile.

Millar'sche aamborstigheid.

Diagnosis. Plotselinge, gewoonlijk des nachts opkomende aanval van aamborstigheid, met gehinderde, kug-

chende, fluitende ademhaling tot het gevaar van verstikking, groote benaauwdheid, hoest met het geluid van eenen blaffenden hond, geene koorts; na 6, 8 uren volledig nalaten der toevallen, soms zelfs den geheelen dag volkomen wel zijn, in den volgenden nacht dezelfde toevallen, maar nog heviger, dan weder volkomen nalaten, en zoo voorts. Bij den derden aanval gewoonlijk de dood door verstikking. Soms wordt hij eindelijk aanhoudend. Ligt mogelijke verwisseling met de *angina membranacea*, en zeer gevaarlijk, dewijl deze eene ontstekingachtige, en het *asthma* eene krampachtige ziekte en dus de geneeswijze zeer verschillend is.

De onderscheidingsteekenen: bij het *asthma* nalaten, zelfs tusschenpoozen der aamborstigheid, bij de *angina* bestendig voortduren, bij *asthma* geene koorts, bij croup ontstekingkoorts, bij *asthma* heldere, bij croup roode pis, komt alleen bij kinderen van het 2e tot het 8e jaar voor.

Pathogenie. Oorzaken: verkouding, vochtige lucht en woning.

Therapie. De éénige aanwijzing is de krachtigste, snelste wegneming van de kramp. Daartoe eerst een braakmiddel, vervolgens *asa foetida* inwendig (z. N°. 272) en in lavementen, *moschus* in groote giften, krampstillende inwrijvingen op de borst, den onderbuik en de ruggegraat, mostaardpleisters, spaanschevliegen op de borst.

Hydrocephalus acutus.
Encephalitis exsudatoria.
Hydrocephalus chronicus.
Hydrocephalus externus.
Heete en slepende hersenwaterzucht.
Spina bifida.

Hydrocephalus acutus.

Diagnosis. Het gewigtigst zijn de voorboden. Zij zijn: eene te lang open blijvende fontanel van de schedel-

beenderen, een betrekkelijk te groot hoofd, bijzonder het voorhoofd en de voorste helft van den schedel, ongewone levendigheid en vroege rijpheid van den geest, of ook stompheid der geestvermogens, ongewone slaperigheid of inslapen midden onder het spelen, verwijde oogappel, scheel zien, ongewoon menigvuldig vallen, gebrek aan vastheid der voeten, dikwijls hoofdpijn, liggen in den slaap op den buik en op het voorhoofd.

Teekenen der ontwikkelde ziekte.

Men kan haar in 2 tijdperken afdeelen, *stad. irritativum* en *paralyticum*. In het eerste *sopor* met tusschenkomende trekkingen, zelfs somtijds hevige epileptische krampen, braken, bijzonder bij eenen opgerigten stand van het hoofd, *obstructio alvi*, neiging om het hoofd tegen het een of ander aan te leunen, voorover of zijwaarts zinken van het hoofd, een eigenaardige strakke en daarbij schele blik van het oog met sidderen van den oogappel. De pols zeer ongelijk, nu menigvuldig, dan langzaam. In het tweede paralytische tijdperk: diepe slaapzucht, onmogelijkheid, den zieke te wekken, verlamming van sommige ledematen, eindelijk dood door beroerte.

De diagnosis is soms in het begin moeijelijk. Zij kan met wormkoorts en tandkoorts verwisseld worden. Het gewigtigst onderscheidingsteeken is het b r a k e n en de verstopping van den stoelgang, welke bij andere aandoeningen van het hoofd ontbreken.

De ziekte duurt 8—21 dagen. Zij komt het menigvuldigst van het 1e tot het 7e jaar voor, in de laatste 30 jaren menigvuldiger dan te voren.

Zij kan zoowel p r i m a i r ontstaan, als s e c u n d a i r, als gevolg eener andere ziekte, bijzonder eener *febris acuta*, of andere *inflammatio interna*.

De lijkopening vertoont bloedophooping in de vaten der hersenen en eene weiachtige uitzweeting in de holten der hersenen en des ruggemergs.

Pathogenie. De oorzaken zijn: aangeboren aanleg, (kinderen met een ongewoon groot hoofd, met aangebo-

rene zwakte der hersenen; er zijn familiën, waar alle kinderen het waterhoofd krijgen, somtijds slechts die van een geslacht, somtijds eerst op eenen zekeren tijd van het leven), scrophuleuse aanleg, te vroegtijdige of te aanhoudende inspanning van den geest, of opwekking der verbeeldingskracht, het gebruik van wijn en van gekruide spijzen bij kinderen, het tanden krijgen; zoo kan elke heete koorts, elke hersenontsteking in deze ziekte overgaan; een slag, val op het hoofd, sterke verhitting of verkouding van het hoofd (zoo kan even goed de werking der zonnestralen des zomers op het bloote hoofd, als de invloed der strenge koude in den winter, bijzonder het plotseling weglaten van een warm hoofddeksel, even zoo het plotseling kort afsnijden van het haar in den winter deze ziekte veroorzaken), ziekteverplaatsingen op de hersenen, bijzonder schrophuleuse en psorische (een snel onderdrukt hoofdzeer of vloeijing uit de ooren en derg.). Zoo kan misschien de in latere tijden opgekomene mode van het hoofd bloot te laten en van het te kort afsnijden van het haar bij de kinderen, die zeker het hoofdzeer zeldzamer heeft gemaakt, het menigvuldiger ontstaan dezer ziekte veroorzaakt hebben, zelfs dáárdoor, dat zij de door de warme mutsen vroeger te weeg gebragte vestiging der scrophuleuse scherpte in de huid als hoofdzeer verhinderde.

Therapie. Bij de heete hersenwaterzucht moet gemeenlijk eerst een ontstekingachtige, of ten minste congestive toestand der hersenen worden aangenomen, en de spoedige verwijdering daarvan verhindert het best de uitzweeting. Van dáár bloedzuigers achter de ooren en aan de slapen, het inwendig gebruik van *calomel*, alle 2, 3 uren $\frac{1}{2}$—1 grein, naar het verschil van den ouderdom, prikkelende lavementen (bijzonder met een bijvoegsel van azijn), zoodat er dagelijks 3—4 stoelgangen op volgen (dit is volstrekt noodzakelijk, en zoo *calomel* alleen het niet bewerkt, moet het met *rad. jalap.* verbonden worden), afscheren van het haar en koude omslagen op het hoofd of blazen met ijs gevuld, ook kleine giften *digitalis*, mos-

taardpappen aan de voetzolen: bij kleine kinderen inwikkeling van de voeten met een afkooksel van mostaard. Dit is vaak ter genezing toereikend, hetwelk men aan het ophouden van den *sopor* en de trekkingen herkent. — Maar laat hierop de *sopor* niet na, dan zijn bij roodheid van het gelaat en een heet voorhoofd het herhaald aanzetten van bloedzuigers en begietingen van het hoofd met koud water het éénige redmiddel. Men herhaalt ze alle 2 uren, en gedurig menigvuldiger, gedurig hooger, totdat het kind door schreeuwen beginnend gevoel daarbij te kennen geeft. Dan daalt men met de menigvuldigheid en de kracht der aanwending langzamerhand af. Ook is bij hardnekkigen *sopor* een *vesicatorium* in den nek dikwijls uitnemend werkzaam, zoo als ook het medegebruik van pisdrijvende middelen, *digitalis*, *oxymel. squillit.*, *decoct. rad. levistic.*, *spirit. nitri dulc.*

Wanneer de ziekte eens heeft bestaan, blijft, bijzonder bij scrophuleuse voorwerpen, ligtelijk de aanleg tot wederinstortingen, en hier is het beste voorbehoedingsmiddel eene fontanel op den arm, dagelijks des morgens en des avonds koud wasschen en begieten van het hoofd, en alle 14 dagen een *purgans* van *rad. jalap.* met *calomel*, waarvan mij de ondervinding meermalen overtuigd heeft.

Bij de slepende hersenwaterzucht is dezelfde behandeling noodig, maar minder zamengedrongen, langer voortgezet. Ook kunnen hier omslagen op het hoofd van *acetum squillit.*, *inunctiones mercuriales* in den nek, sterk etterend onderhouden kunstmatige zweren in den nek nuttig zijn; maar bovenal behoorlijke behandeling der *causa remota*, b. v. *scrophulosis* of *psora*.

Andere organische gebreken der hersenen, hypertrophie, *hydatides*, *tubercula*, verhardingen, veretteringen, verweekingen zijn moeijelijk te herkennen, en nog moeijelijker, of wel in het geheel niet, te genezen. Het hoofdonderscheidingsteeken van de hersenwaterzucht pleegt te zijn de ontbrekende of ten minste slechts periodisch opkomende *sopor* bij overigens op *hydrops* gelijkende verschijnselen.

De kuur bepaalt zich tot de bij *hydrops* opgegevene behandeling, die er zich ook dikwijls bijvoegt. Bijzonder is de hersenverweeking dáárdoor merkwaardig, dat de kinderen daarbij dikwijls nog tot op het laatst kunnen rondloopen. Slechts zwakte der ledematen, zwakte van het geheugen en van de andere verstandelijke vermogens, plotselinge aanvallen van hevige hoofdpijn, soms ook voorbijgaande krampen, duiden haar aan, en eene zenuwberoerte eindigt plotseling het leven.

Hydrocephalus externus.

Ophooping van water tusschen de hersenen en hersenvliezen — is gewoonlijk eene aangeborene ziekte. De fontanellen sluiten zich in het geheel niet, maar verwijden zich veeleer meer en meer, met toenemende uitzetting en verdunning der schedelbeenderen en vergrooting van het geheele hoofd, die eindelijk overmatig kan worden, waarbij men in de fontanellen eene veerkrachtige opzetting met vochtgolving voelt. Zoo kan een mensch, terwijl overigens het organisch leven voortgaat, en de groei en ontwikkeling ongestoord blijft, tot het 14e, 18e jaar leven. De kuur is zelden en slechts in de eerste jaren mogelijk, en bestaat in de krachtige aanwending van kwikmiddelen, drastische purgeermiddelen, pisdrijvende middelen, kunstmatige zweren, dagelijks koude begietingen van het hoofd, stovingen van het hoofd met *acetum squillit.*, ook langzamerhand matige zamendrukking met kleefpleisters. Zelfs voorzigtige, van tijd tot tijd herhaalde punctuur met naalden en dadelijk daarop aangewende zamendrukking heeft somwijlen nut gedaan.

Spina bifida, hydrorrhachitis is hetzelfde in het onderste gedeelte van de ruggegraat en vertoont een door eene spleet van de wervelkolom voortdringend veerkrachtig gezwel. Dit is ongeneeslijk. Echter kan men voorzigtige, van tijd tot tijd herhaalde punctuur met naalden, verbonden met drukking beproeven; maar het gevolg is tot nog toe gewoonlijk doodelijk geweest.

Atrophia mesenterica infantum.
Verdorring der kinderen.

Diagnosis. Opgezette, harde onderbuik, dikwijls met duidelijk voelbare harde knobbels en volledige vermagering der ledematen. Daarbij gewoonlijk de sterkste, dikwijls onverzadelijke eetlust (van dáár het voormalig geloof aan betoovering bij het aanhoudend eten en toch gedurig magerder worden), gewoonlijk verstopping van den stoelgang, tusschen beiden ook doorloop, buikpijn, oudachtig, rimpelig, veranderd gelaat; de huid over het geheel levenloos, slap, vaak ook *comedones.*

Pathogenie. De naaste oorzaak is verhinderde chylbereiding en verhinderde overgang van de chyl in het bloed door verstopping der darmscheilklieren. Verwijderde oorzaken: ziekelijkheid, zwakte, ouderdom, *syphilis*, *scrophulosis* der ouders. Gebrek aan moedermelk of ongezonde minnemelk, het meest kunstmatige opkweeking met zware, lijmige of verzuurde voedingsmiddelen, zware meelspijzen, aardappelen in de eerste jaren, over het algemeen overvoeding, wormen, onzindelijkheid, verzuimde zorg voor de huid, beslotene, bedorvene, vochtige lucht, vast inwikkelen van den onderbuik, gebruik van *spirituosa*, opiaatmiddelen.

De ziekte is het menigvuldigst van het 1° tot het 3° jaar. Maar zij kan ook bij volwassenen als verschijnsel van klierziekte voorkomen.

De ziekte is zeer wel geneeslijk, wanneer in tijds alles, wat noodig is, wordt aangewend. Maar bij verwaarloozing wordt zij doodelijk, óf door volkomene verharding van alle darmscheilklieren, en daardoor te weeg gebragte volledige onttrekking van voedsel aan het ligchaam, óf door slepende ontsteking en langzame verettering der darmscheilklieren.

De aanwijzing van de kuur is: oplossing der verstopte klieren, gepaste restauratie en versterking, zoo

wel van het spijsverteringsstelsel, als van het geheele ligchaam. In het eerste jaar, en waar de oorzaak gebrek aan moedermelk en gezond voedsel is, is er gewoonlijk niets noodig, dan eene goede min, of bij gebrek daarvan versch gemolken geitenmelk of eijerwater tot drank en laauwe baden van mout, daartusschen het kinderpoeder.

Bij de hoogere graden en den hoogeren ouderdom even zoo eijerwater, maar bijzonder e i k e l k o f f i j, een waar *specificum*, om den harden, opgezetten buik te verweeken, moutbaden, zindelijkheid, dagelijks versch gewasschen linnen (uiterst werkzaam voor de kuur, nog beter, wanneer het telken reize met *succinum* of andere *balsamica* doorrookt wordt), drooge woning, het oponthoud in vrije gezonde lucht, daarbij eerst *magnesia*, R h a b a r b e r met *calomel* of *aethiops mineralis*, waardoor ook de dikwijs tevens aanwezige wormen verwijderd worden, *extr. tarax.* met k i n a (zie N°. 273), later *martialia*, die het g r o n d m i d d e l blijven, daar ook de klierverstoppingen op zwakte gegrond zijn, het best zeer fijn tot poeder gebragt ijzer (*aethiops martialis*, *flor. sal. ammon. martial.*) of niet te sterke ijzerwateren b. v. F a c h i n g e r, G e i l n a u e r. Daarbij inwrijvingen van versterkend- oplossende zalven op den onderbuik, welke de verdeeling voortreffelijk bevorderen. M o u t b a d e n blijven altijd een hoofdmiddel, zelfs wanneer er reeds sluipkoorts bestaat, die zij het best wegnemen.

Maar zeer gewigtig is hierbij de oplettendheid op het mogelijk ontstaan van slepende ontsteking der darmscheilklieren en derzelver spoedige verwijdering tot verhoeding van den overgang in ettering, welke de ziekte ongeneeslijk maakt. Zoodra er zich dus pijnen in den buik opdoen, is het aanzetten van 3, 4 bloedzuigers onontbeerlijk en van de heilzaamste werking.

Claudicatio spontanea, coxalgia infantilis.

Ziekelijk (*) hinken.

Diagnosis. Langzamerhand, somwijlen ook snel ontstaand hinken, zonder uitwendige oorzaak, bij het liggen en rusten van het gewricht onpijnlijk, maar bij het nederzetten, gaan, bewegingen van den voet, ook bij drukking op het heupgewricht, met pijn in hetzelve gepaard. — Na langeren of korteren tijd, soms reeds na weinig dagen, vertoont zich eene verlenging van den lijdenden voet en het afzakken van den *trochanter* van die zijde.

Pathogenie. De naaste oorzaak is eene ontstekingachtige aandoening van het heupgewricht. De meest gewone verwijderde oorzaken zijn bij kinderen óf eene scrophuleuse, óf eene rheumatische ziekteverplaatsing. Zij kan zich ook bij eene uitwendige beleediging, b. v. eenen val, voegen.

Therapie. De beste, en gewoonlijk hulprijke behandeling in het begin is: het aanzetten van bloedzuigers, dagelijks een warm bad met zeep, des morgens en des avonds inwrijving van *unguent. mercur.* op het heupgewricht, en inwendig het gebruik van *calomel* 1 tot 2 grein (naar het verschil van den ouderdom) dagelijks driemaal, daartusschen een verkoelend afvoerend middel, zoodat er dagelijks eenige vloeibare stoelgangen plaats grijpen. Vertoont er zich beterschap, die men aan de vermindering van pijn en de langzamerhand toenemende verkorting van den voet bemerkt, dan blijft men bij deze geneeswijze en wendt verder niets aan. Laat de ziekte na 8

(*) In plaats van vrijwillig, want vrijwillig is het nooit; het bijwoord zoude moeten beduiden, dat het hinken niet door eene uitwendige beleediging is veroorzaakt, maar van binnen uit, en verschijnsel eener inwendige ziekte, dus ziekelijk is.

dagen niet na, dan wordt nog eene spaanschevliegpleister op het heupgewricht gelegd.

Deze zachte geneeswijze is dikwijls nog in lateren tijd heilzaam, en men moet altijd met haar het begin maken. Eerst wanneer zij geheel te vergeefsch is, ga men tot de hevigere middelen, het *cauterium*, óf *actuale*, óf *potentiale*, over.

Voorschriften van Geneesmiddelen.

N°. 1.
Potio Riveri.

R. Carbon. Potass. drachm. ij.
Succ. Citri rec. expr. q. s. ad. perfect. saturat.
Aq. destill. unc. iij.
Syrup. rub. id. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 2.
Bruispoeder.

R. Carb. Magnes. scrup. j.
(of wanneer het sterk opbruischen moet, Carb. sodae acidul. gr. xv).
Acid. tartar. cryst.
Sacch. alb. āā scrup. j.
M. F. Pulvis. S. in een kopje water gedurende het opbruischen in te nemen.

N°. 3
Kristalwater.

R. Cremor. Tart. unc. semis.
Coq. in vas. recent. terreo cum
Aq. font. Libr. V. ad solut. pulver.
addo
Pom. Citri concis. N°. j.
Sacch. alb. unc. vj.
Col. S. Kristalwater tot drank.

N°. 4.

R. Nitrat. potass. dep. drachm. ij—iij.
Tart emet. gr. j.
Aq. Font. unc. vij.
(Bij prikkelbaren Dec. althaeae).
Syrup. amygdal. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 5.

R. Nitrat. pot. dep. drachm. ij.
Sal. mirab. Glaub. unc. j.
Tart. emet. gr. j.
Aq. font. unc. vij.
Syr. rub id. unc j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 6.

R. Fruct. Tamarindor.
Mann. elect. unc. semis.
Sal. mirab glaub. unc. j.
coq. c aq. font. unc. xij—viij.
Colat. adde
Syrup. rub. id. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels, totdat er genoegzame werking op volgt.

N°. 7.

R. Aq. chlorin. unc β—j.
— destill. unc. vij.
Syrup. rub. id. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 8.

R. Rad. Valerian. gross pulverat. unc semis.
digere cum
Aq. ferv. per hor. dimid. in vase claus.
Colat. unc. viij.
adde
Acet. ammon liquid drachm vj
Aeth. sulph. alcoh. scrup. j.
Syrup. comm. unc. j.
M. S alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 9.

R. Rad. Valerian. gross. pulverat. unc. semis.
—— Angelicae.
Flor. Arnicae āā drachm. ij.
digere cum
Aq. ferv. per hor. dimid, in vase claus.
Colat. unc. viij
adde
Spir. ammon. anisat.
Aeth. sulph. alcoh. āā drachm. j.
Syr. commun. unc. semis.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels

N°. 10.

R. Pulv. rad. arnicae unc. semis.
coq. c. aq. font. unc. x ad unc. viij.
adde
Pulv. rad. Serpentar. drachm. ij.
digere. Colat. adde
Liq. anodyn. Hoffmann. drachm. j.
Syrup. cort. aurant. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 11.

R. Ol. Cinnam. gtt. x.
Essent. ambrae s. moschi drachm. semis.
Balsam. vit. Hofm. drachm. j.
Aeth. sulphuric. drachm. iß.
Laud. liq. Syd. scrup. j.
M. S. alle 2, 3 uren 30 droppels.

N°. 12.

R. Pulver. Cort. peruv. reg. unc. j.
coq. c. aq. font. unc. xvj ad unc. viij.
adde
Pulver. rad. Serpentar.
— — arnicae āā drachm. ij.
digere. Colat. adde
Tinct. Cort. peruv. Whyttii drachm. iij.
Alum. crud. drachm. ij.

Liq. anod. Hoffmann. drachm. j.
Syrup. Cinnamom. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 13.

R. Tart. emet. gr. ij.
Pulv. rad. Ipecac. scrup. j.
Oxymell. squillae unc. semis.
Aq. font. unc. ij.
M. S. alle ¼ uren 1 eetlepel, totdat er braking volgt.

N°. 14.

R. Sal. mirabil Glauber unc. j.
Mann. elect.
Fruct. Tamarindor. āa unc. semis.
Folior. Sennae drachm. ij.
Ebull. c. aq. font. s. q.
Colat. unc. vij adde.
Syrup. rub. idaei unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels tot er genoegzame werking op volgt.

N°. 15.

R. Extr. Taraxaci.
— trifol. fibrin. āā drachm. ij.
Tinct. rhei vinos.
Elix. visceral. Hofm. āā drachm. iij.
Aq. menth. pip. unc. iv.
M. S. viermaal daags 1 eetlepel.

N°. 16

R. Rasur. lign. quass. unc. semis.
Ebull. c. aq. font. s. q.
digere per ¼ hor.
Colat. unc. viij.
adde
Tinct. rhei vinos. drachm. iij.
Liq. anod. Hofm. drachm. semis.
Syrup. Cort. aurant. unc. j.
M. S. dagelijks viermaal 2 eetlepels.

N°. 17.

R. Spirit. Minderer. unc. j.
Vin. Antimon. drachm. j.
Aq. Flor. Sambuc.
— destill. āā unc. iv.
Syrup. Flor. aurant. unc. j.
(Bij hevige koorts een bijvoegsel van Nitrum. drachm. ij).
M. S alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 18.

R. Camphorae gr. vj.
Nitr. pur. drachm. j.
Sacchar. alb. drachm ij.
M. f pulv. div. in vj part. aequales.
S. alle 2, 3 uren 1 poeder.

N°. 19.

R. Extr. aconit. gr. viij.
Vin. Antimon. drachm. ij.
M. S. alle 3 uren 10—20 droppels.

N°. 20.

Pulvis pectoralis.

R. Flor. Sulphur. unc. iβ.
Sem. Foeniculi.
Rad. Iridis florent.
— Liquirit. āā unc j.
Folior. Senn. drachm. vj.
M. f. pulv.
S. alle 3—4 uren 1 theelepel.

N°. 21.

Borstthee.

R. Flor. verbasc.
Hb. Tussilag.
Flor. Sambuc.
Rad. Liquirit.
— Althaeae āā unc. j.
— Iridis Florent.
Semin. Foenicul. āā drachm. vi
C. C. M.

N°. 22.

R. Empl. Hyoscyam. unc. j.
Opii drachm. semis.
Malax.

N°. 23.

R. Cort. Peruv. reg. rec. et in pulv. subtiliss. red. unc. j.
divid. in viij part. aequal.
S. alle 2 uren een half poeder.

N°. 24.

R. Cort. Peruv. reg. recent et in pulv. subtiliss. redact. unc. j.
Syrup. Cinnam. q. s. ut. f. Electuar.
S. alle 2 uren 1 theelepel.

N°. 25.

R. Sulphat. Chininae scrup. j.
Succ. Liquir. q. s. ut. f. pil. N°. xx.
S. alle 2 of 3 uren 1 pil.

N°. 26.

R. Phosphor. gr. j.
solve in
Ol. Terebinth. drachm. j.
S. dagelijks 4 maal 10 droppels.

N°. 27.

R. Resin. Guajac. drachm. ij.
Mucilag. Gum. Arab. q. s.
ut. f. c. aq. destil. unc. v. emulsio,
cui adde
Syrup. Amygdal. unc. j.
M. S. dagelijks 4 maal 1 eetlepel.

N°. 28.

R. Resin. Guajac. drachm. semis.
Extr. Aconit. gr. ij.
Elaeosacch. Citr. scrup. j.
Cremor. Tart. scrup. ij.
M. f. pulv. Dispens. dos.
S. des morgens, middags en avonds telken reize het
derde gedeelte van een poeder.

N°. 29. a.

R. Resin. Guajac drachm. iij.
Lact. Sulphur.
Sapon. medicat. āā drachm. j.
Extr. Dulcamar. q. s. ut. f. pil. gr. ij.
S. 's morgens en 's avonds 10 pillen.

N°. 29. b.

R. Sulphuret. Calcis stibiat. drachm. ij.
Coq. c. aq. font. Libr. v-Libr. iv.
Serv. in lagenis bene obturatis.

N°. 30.

R Ras lign. Guajac. unc. ij.
Stipit. Dulcamar. unc semis.
coq. c. aq. font. Libr. ij ad Libr. iβ.
Colat. adde
Mercur. sublim. corros. gr. semis.
Syrup. althaeae unc ij.
M. S. dagelijks de helft (alle 2 uren 1 half kopje) te drinken,

N°. 31.

R. Mercur. sublim. corros. gr. ij.
solve in aq. destill. s. q.
adde
Opii gr. ij.
Mic pan. alb.
Mell. pur. āā q s. ut. f. pil. N°. LX.
(30 pillen bevatten 1 grein sublimaat)
S. 3—5 pillen 2 maal daags.

N°. 32.

R. Resin. Guajac. drachm. semis.
Lact. Sulphur. scrup. semis.
Cremor. Tart drachm. j.
Elaeosacch. Citr. scrup. j.
M. f. pulv.
'sMorgens en 's avonds 1 half poeder.

N°. 33.

R. Flor Sulphur.
Cremor Tart āā unc. semis.
Rad. Liquirit. drachm. ij.
Elaeosacch. Anisi drachm. i.
Folior. Senn. scrup ij
Sulph. aur. Antim gr. vj.
M. f pulv. S. dagelijks 3 maal 1 theelepel.

N°. 34.

R. Stipit. Dulcamar. unc. semis.
coq. c aq. font. unc x ad unc. vij.
adde
Tart. tartaris. drachm. ij.
Vin. antimon. gtt. LX.
Syrup. liquirit. unc. j.
M. S. dagelijks 4 maal 2 eetlepels.

N°. 35.

R Spec. pector. unc. ij.
Hb. Marrub. unc j.
C. M S. voor thee.

N°. 36.

R Extr. Graminis unc. semis.
— Marrub.
Terr. fol. Tart. āā drachm ii.
Vin. Antimon.
Aq Laurocerasi āā drachm. j.
Aq. Foenicul unc. vj.
M S alle 3 uren 1 eetlepel

N°. 37.

R. Lichen. Island. drachm. vj.
Stipit. Dulcamar. drachm. iij.
coq c aq. font. unc. xvj ad unc. viij.
Colat. adde
Syrup. Balsam. Peruv. unc. j.
M. S dagelijks 4 maal 2 eetlepels.

N°. 38.

Voor een 2jarig kind.

R. Calomel gr. ij.
Fol. Digital purp. gr. semis.
Sacch alb. drachm j.
M f pulv. div. in 4 part. aequales.
S. alle 3 tot 4 uren 1 poeder.

N°. 39.

R. Infus. Flor. Sambuc. unc x.
Nitr s. Sal. ammon. drachm. iij.
Oxymell. Simpl unc ij
S Gorgeldrank en inspuiting.

N° 40.

R. Oxymell simpl. unc j.
Syrup Moror unc ij.
M. S van tijd tot tijd 1 theelepel.

N°. 41.

R. Hb. Salviae.
Flor. Sambuc. āa unc. semis.
ebull. c. aq. font.
colat. Libr ij.
adde
Essent. Pimpinell unc j
Alum. crud. drachm. iij.
M S. Gorgeldrank en inspuiting

N°. 42.

R. Essent. Pimpinell. drachm. iij
Syrup Althaeae unc. iij
M S. alle half uren 1 eetlepel.

N°. 43.

Essent. Pimpinell. drachm. ij.
S. 15 droppels op suiker langzaam in den mond laten smelten.

N°. 44.

R. Tart. emet. gr. iij.
Nitr. pur. drachm. ij.
Aq. font. unc. iv.
Syrup Althaeae.
— Liquir āā unc j.
M. S alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 45.

R. Calomel. gr. vj.
Opii. pur. gr. ij.
Sacchar. alb. drachm ij.
M f. pulv. div. in vj. part. aequal.
S alle 2 uren 1 poeder.

N°. 46.

R. Rad. Senegae drachm. ij.
coq. c. aq. font. unc. xiv. ad unc. viij.
Colat adde
Sal. ammoniac.
Vin. Antimon.
Aq. Lauroceras. āā drachm. j.
Syrup. Althaeae.
Mell. pur. āā unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 47.

R. Ol. Amygdal. dulc. S. papaver. rec. expr. unc. j.
Aq font. unc. viij.
Mucilag. Gumm. Arab. q. s. ut. f. emuls.
addo
Extr. Hyoscyam. gr. vj.
Syrup. Amygdal. unc. semis.
M S. alle uren 1 eetlepel.

N°. 48.

R. Carbon. Magnes.
Tart. vitriolat.
Rad. Rhei.
Elaeosacch. Menth. āā.
M. f. pulv. S. 1 theelepel vol in ééns te nemen.

No. 49.

R. Rad. Taraxac.
— Saponar.
Flor. Verbasc.
— Chamomill vulg. āā.
C. M. S. voor elk lavement 2 eetlepels vol met eene hand vol weitenzemelen af te koken.

No. 50.

Liquor Belladonnae cyanicus.

R. Extr. Belladonnae, gr. iv.
solve in
Aq. Laurocerasi unc. semis.
S. 4 maal daags 20—30 droppels.

No. 51.

R. Hb. Digitalis drachm. semis.
diger c. aq. font. per $\frac{1}{4}$ hor.
Colat. unc vj. adde
Aq. Lauroceras. drachm. ij.
Nitr. pur. drachm. iij.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel.

No. 52.

R. Extr. Tarax.
— Gramin. āā unc. semis.
Terr. foliat. tart. drachm. iij.
(of Tart. tartaris drachm. iij.
Carbon. Sodae drachm. j).
solve in
Aq Menth. pip
— destill. āā unc. iij.
S. dagelijks 4 maal 1 eetlepel.

No. 53.

R. Gumm. ammoniac. drachm. iij
Sapon med. drachm ij.
Lact. Sulphur.
Pulv rad. Rhei
(of Fol. Sennae) āa drachm. j.
Extr Tarax. q. s. ut. f. pil. gr. ij.
Consperg Sem. Lycopod.
S. dagelijks 3 maal 10 pillen.

N°. 54.

R. Carbon potassae.
Muriat ammon. āā drachm. j.
solve in
Aq. Menth. pip. unc. iij.
adde
Aloës.
Myrrh.
Resin Guajac.
Rad. rhei āā drachm. semis.
Croci scrup j.
diger. l. a. ut. f. Elixir.
S. dagelijks 3 maal 40—60 droppels.

N°. 55.

R. Elix. acid. Hall. drachm. ij.
Tinct. Cort. Peruv. Whytt. drachm. vj.
M. S. dagelijks 3 maal 60—80 droppels in een kopje water.

N°. 56.

R. Alum. crud.
Terr. Catechu
Extr. Cort. peruv. āā.
M. f. pil. gr. ij. consp. pulv. Cinnam.
S. 's morgens en 's avonds 10 pillen.

N°. 57.

R. Fol. Aurant. virid.
Rad. Valerian.
— Caryophyllat.
Hb. Meliss āā.
Conc M. S. Alle avonden 1 tot 2 eetlepels vol met 2 kopjes kokend water te begieten, den nacht over te laten staan en 's morgens en 's avonds de helft koud te drinken.

N°. 58.

R. Rad. Columbo unc. semis.
coq. c. aq. font. unc. xij — unc. viij.
Colat adde
Tinct. Ferri aether.

Tinct. Valerian.
— Cort. aurant. āā drachm j.
M. S. dagelijks 4 maal 2 eetlepels.

N°. 59.

R. Flor. Zinci drachm semis.
Succ. Liquir. q s. ut. f. pil. N°. LX.
S. 's morgens en 's avonds 2 pillen (om den anderen dag een meer).

N°. 60.

Pulvis antepilepticus.

R. Flor Zinc.
Extr. Hyoscyam āa gr j.
Ol. Valerian. aeth gtt j.
Rad. Valerian. drachm semis.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds 1 poeder.
(In hardnekkige gevallen voegt men er nog een half grein Sulphas cupro-ammon. bij).

N°. 61.

R. Rad. Valerian. sylv. drachm. semis.
Ol. Valerian. aeth. gtt. ij.
M. f. pulv. S. dagelijks 3 poeders.

N°. 62.

R. Nitrat. Argent. scrup. semis.
Extr. Cicut. drachm. ij.
Opii pur gr. v.
Succ. Liquir. drachm j
M. f. pil. gr. ij. 's morgens en 's avonds eerst 2, dan 3, langzamerhand tot 5 pillen.

N°. 63.

R. Tinct. Castorei
Liq. anod. Hofm āā drachm j.
Ol. Menth pip gtt. vj.
Laudan liq. Syd. scrup. j.
M. S 40 droppels alle 2 uren.

N°. 64.

R. Gumm. ammoniac drachm. ij.
Mucilag. Gumm Arab. q. s. ut. f. c.
Aq. Foenicul. unc. vj. emulsio.
Adde
Spir. Ammon. anis. drachm. semis.
Oxymell. Squill.
Syrup. Liquirit. āā unc. j.
M S. alle uren 1 eetlepel.

N°. 65.

R. As. foetid.
Gumm. ammon.
Sapon. medicat
Extr. Tarax. āā drachm. ij.
Sulph. aur. Antim. scrup. j.
M f. pil. gr. ij. Consperg. Semin. Lycopod.
S. 's morgens, 's middags en 's avonds 10 pillen.

N°. 66.

R. Extr. Helenii drachm. ij
Spir. Ammon. anis. drachm. iij.
Aq. Foenicul. unc. ij.
M. S. alle 2 uren 80 droppels.

N°. 67.

R. Gumm ammon.
Extr. Arnic.
— Senegae
— Helen. āā drachm. ij.
Pulv. rad. Squill.
Sulph. aur. Antim āā scrup. j.
M. f pil. gr. ij.
S. 3 maal daags 8—10 pillen.

N°. 68.

R. Specier. pector. unc. ij.
Hb. Chenopod. ambros
— Marrub. āā unc. semis.
C M. S voor thee.

No. 69.

R. Rad. Helen.
 — Iridis Flor.
 — Squill. āā unc. j.
 Benzoës.
 Myrrhae.
 Sem. Anisi.
 Succ. Liquirit.
 Gumm. ammon. pur. āā unc. semis.
 Croci. drachm. iij.
 M. f. c. Spirit. vin. rectif. Libr. j.
l. a. Elixir. S. 60—80. Eenige malen daags te nemen.

No. 70.

R. Extr. Digital.
 — Hyoscyam.
 Pulv. Hb. Digital. āā.
M. f. pil. gr. j. S. 's morgens en 's avonds 1 pil; ook bij hardnekkige gevallen 3—4 dagelijks.

No. 71.

R. Sal. ammon. drachm. ij.
 Succ. Liquirit. unc. semis.
 Aq. Foenicul.
 — fontan. āā unc. iv.
 Syrup. Althaeae unc. j.
 Vin. antimon. gtt. XL.
 M. S. alle uren 1 eetlepel.

No. 72. a.

R. Extr. Dulcamar. drachm. j.
 Flor. Sulphur. drachm. semis.
 M. f. pil. gr. j. S. 4 maal daags 4, 5, 8 pillen.

No. 72. b.

Elixir anticatarrhale.

R. Extr. Card. benedict. drachm. j.
 — Dulcamar. scrup. j.
 Aq. foenicul. unc. j.
 — Lauroceras. drachm. j.
 M. S. 4 maal daags 60 droppels.

N°. 73.

R. Lichen. island.
Stip. Dulcamar. āā unc. semis.
coq. c. aq. font. unc. xiv. ad unc. viij.
Colat. adde
Spir. ammon. anisat. gtt. LX.
Syrup. liquirit. unc. j.
M. S. dagelijks 4 maal 2 eetlepels.

N°. 74.

R. Tart. tartaris. drachm. j.
Aq. foenicul. unc. semis.
Syrup. Mann. unc. j.
Oxymell. squill. drachm. ij.
Vin. Antimon. gtt. xx.
Extr. Hyoscyam. gr. ij.
M. S. alle 2 uren 1 theelepel (voor kinderen van 2 tot 4 jaren).

N°. 75.

R. Rad. Belladonn. gr. j.
Sacchar. alb. drachm. j.
M. f. pulv. Div. in viij part. aequal. S. 's morgens en 's avonds 1 (voor kinderen van 2—4 jaren).

N°. 76.

R. Carbon. Magnes.
Flor. Sulphur. āā gr. iv.
Laud. liq. Syd. gtt. j.
Sacchar. alb. scrup. j.
M. f. pulv. Dispens. dos. iv. S. 's morgens en 's avonds één.

N°. 77.

R. Tart. emet. drachm. j.
Axung. porci unc. semis.
M. S. dagelijks ter grootte van eene boon in te wrijven.

N°. 78.

R. Gelatin. Lichen. island. unc. semis.
Syrup. Liquir. unc. j.
M. S alle 2 uren 1 theelepel.

N°. 79.

R. Tinct. Cort. aurant. drachm. ij.
— Castor.
— Aloes āā drachm. j.
M. S. Dagelijks 2 maal 60 droppels.

N°. 80.

R. Carb. potass. drachm. ij.
Succ. Citri rec. expr. q. s. ad saturat.
Aq. Meliss. unc. iij.
Extr. Hyoscyam. gr. vj.
(helpt dit niet, dan Tinct. Opii Simpl. gtt. viij).
M. S. alle uren 1 eetlepel.

N°. 81.

R. Spirit. matrical. unc. vj.
Balsam. vit. Hofm. unc. semis.
Tinct. opii drachm. ij.
M. S. tot inwrijvingen en omslagen.

N°. 82 (*).

Spiritus carminativus.

R. Spirit. matrical.
— Serpylli.
— Ror. marin.
— Menth. pip. āā.
M. S. 's morgens en 's avonds den buik daarmede te wasschen.

N°. 83.

R. Carb. Magnes.
Tart. vitriol.
Rad. rhei.
Pulv. aromat. āā.
M. f. pulvis. Dagelijks 3, 4 maal een' kleinen theelepel.

N°. 84.

R. Empl. de Galban. croc. unc. j.
Camphor.

(*) Bij *Flatulentia* in te voegen.

Subcarb. ammoniae.
Opii āā drachm. semis.
Ol. Cajeput.
— Menth. pip. āā gtt. xx.
Malax.

N°. 85.

R. Pulv. Cort. peruv. reg. drachm semis.
Sulphat. Ferri. gr. j.
Cinnamom. gr. ij.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds één.

N°. 86.

R. Resin. Guajac. drachm. semis.
Sulph. aur. antim.
Calomel.
Extr. Aconiti āā gr. ij.
Ol. Valerian. aeth. gtt. ij.
Sacch. alb. scrup. j.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds een half poeder.

N°. 87.

Pulvis errhinus.

R. Flor. Lavendul.
Hb. Majoran. āā drachm. jβ.
Sacch. alb. drachm. j.
Sapon. medic. exsiccat.
Flor. Convall. maj. āā drachm. semis.
Ol. Caryophyll. gtt. iv.
M. f. pulvis.

N°. 88.

R. Subnitrat. Bismuth. gr. ij.
Extr. Hyoscyam. gr. j.
Carb. Magnes. scrup. semis.
Ol. Cajeput. gtt. j.
Sacch. alb. scrup. j.
M. f. pulv. S. dagelijks 3 poeders.

N°. 89.

Linimentum antispasmodicum.

R. Linim. volat. camphorat. unc. j.
Ol. Cajeput.
— Ment. crisp. āā scrup. semis.
Tinct. opii vinos. drachm. j.
M. S. krampstillende zalf.

N°. 90.

R. Ol. amygdal. dulc. rec. expr. unc. j.
Aq. font. unc. vij.
Mucilag. gumm. arab. q. s. ut. f. emulsio.
adde
Mann. elect. unc. j.
Tart. tartaris. Drachm. iij—iv.
Syrup. amygdal. unc. semis.
Extr. Hyoscyam. gr. vj.
M. S. alle uren 2 eetlepels.

N°. 91.

R. Flor. Sulphur.
Carb. magnes. āā drachm ij.
Opii pur.
Rad. Ipecac. āā gr. iij.
M. f. pulv. Div. in xij part. aequal. S. 4 maal daags. 1 poeder.

N°. 92.

Pilulae resolventes.

R. Gumm. ammoniac. drachm. iij.
Sapon. medicat. drachm. ij.
Pulv. rad. rhei drachm. j.
Extr. Tarax. q. s. ut. f. pil. gr. ij.
S. dagelijks 3 maal 10—15 pillen.

N°. 93.

R. Fell. Taur. insp.
Extr. Rut.
Sapon. med.
Lact. Sulph. āā drachm. ij.
M. f. pil. gr. ij. S. 's morgens en 's avonds 10 pillen met een aftreksel van Hb. Meliss., Chamomill., Millefol., Arnicae.

N°. 94.

R. Fol. Senn. drachm. ij.
Sal. mirab. glauber. unc. j.
ebull. c. aq. font. q. s.
colat. unc. vij. adde
Tartar. emet. gr. ij.
Syrup. mann. unc. j.
M. S. alle uren 1 tot 2 eetlepels.

N°. 95.

R. Pulv. rad. valerian. unc. semis.
Flor. arnicae drachm. ij.
digere c. aq. ferv. s. q. per ¼ hor.
Colat. unc. vij. adde.
Sal. mirab. glauber. unc. semis.
Liq. c. c. succin.
— anodyn. Hofm. āā gtt. XL.
Syrup. Cort. aurant. unc. semis.
M. S. alle uren 1 eetlepel.

N°. 96.

R. Resin. Guajac. drachm. semis.
Cremor. Tart. drachm. j.
Sacch. alb. drachm. semis.
M f pulv. S. 's morgens en 's avonds de helft (eenige dagen lang voort te zetten).

N°. 97.

R. Tart. emet. gr. xv. in aq. solut.
Galban.
Gumm. ammon.
Extr. Arnicae āā Drachm. j.
Castor. drachm. semis.
M. f. pil. gr. ij. S. viermaal daags 8 pillen, en gedurig klimmend tot er misselijkheid ontstaat.

N°. 98.

R. Ol. Cajeput. scrup. j.
Liq. anodyn. Hofm.
— c. c. succin. āā drachm. j.
M. S. alle 3 uren 30 droppels.

N°. 99.

R. Flor. arnicae scrup. j.
Ol. Valerian. aeth. gtt. j.
Sacch. alb. scrup. semis.
M. f. pulvis. S. alle 3 uren één.

N°. 100.

R. Extr. nuc. vom. alcoh.
F. Pil. gr. j. S. 3 maal daags 1 pil, klimmend tot 2—3.

N°. 101.

R. Spirit. Matrical.
— Serpill.
— Formic.
— Camphorat. āā unc. ij.
Balsam. vit. Hofm.
Linim. volat. āā unc. semis.
Ol. Cajeput. drachm. j.
M. S. Spiritus tot wasschen.

N°. 102.

R. Ol. Cajeput. drachm. j.
Linim. volat. c. Ol. camph. parat. unc. j.
Bals. vit. Hofm. unc. semis.
M. S. Zenuwzalf.

N°. 103.

R. Phosphor. gr. v.
Ol. anim. Dipp. drachm. ij.
— papav. unc. semis.
M. S. om in te wrijven.

N°. 104.

Aether mercurialis.

R. Merc. subl. corros. gr. ij.
Aeth. sulphuric. drachm. ij.
solv. S. dagelijks 3 maal 10—30 droppels.

N°. 105.

R. Muriat. baryt. drachm. j.
Aq. font. destill. unc. ij.
Extr. Cicut. drachm. j.
M. S. viermaal daags 30—40 droppels c. Decocto Dulcamarae.

N°. 106.

Staalwijn.

R. Lign. Quass.
Hb. Trifol. fibrin. āā drachm. vj.
Rad. Zedoar.
— Galang.
— Gentian. rubr.
Cort. aurant. āā unc. semis.
— peruv. unc. ij.
Limat. ferri drachm. vj.
Inf. vin. Rhen. opt. s. Tokay Libr. viij.
Stent in digestione in loco calido. Non decanth.
S. dagelijks 3—4 maal een likeurglas vol te drinken.

N°. 107.

R Elix. visc. Hofm. unc. j.
Tinct. Cort. aurant. drachm. j.
Extr. Columbo scrup. j.
M. S. voormiddags en namiddags 80 droppels.

N°. 108.

R Tinct. absynth.
Elix. visceral. Hofm. āā.
M. S vóór- en namiddags 80 droppels.

N°. 109.

R. Extr. Lupul. drachm. j.
Aq menth. pip. unc. j.
— Cinnam. unc. semis.
M. S. dagelijks 3 maal 60 droppels.

N°. 110.

R. Pulv. rad. Columbo unc. semis.
Coq. c. aq. font. unc. x ad unc. vj.
Colat. adde
Alcoh. sulphur. aeth. ferri drachm. ij.
Tinct. cinnam. drachm. j.
Syrup. cort. aurant. unc. j.
M. S. alle 3 uren 1 eetlepel.

N°. 111.

R. Extr. Quass. drachm. semis.
Elix. viscer. Hofm.
Tinct. compos. Whytt. āā unc. semis.
Alcoh. Sulphur. aeth. ferri drachm. ij.
M. S. dagelijks 3 maal 80 droppels.

N°. 112.

R. Extr. Quass. unc. semis.
Sulphat. Ferri scrup. j.
Pulv. Cinnamom. drachm. semis.
M. f. pil. gr. ij. S. dagelijks 2, 3 maal 10 pillen.

N°. 113.

R. Spirit. Formic. unc. ij.
Liq. anod. Hofm.
Balsam. vit. Hofm. āā unc. semis.
Aq. Menth. pip.
— Serpill. āā unc. iij.
M. S. om de heiligbeenstreek en de teeldeelen te wasschen.

N°. 114.

R. Resin. Guajac. drachm. semis.
Calomel.
Sulph. aur. antim. āā gr. ij.
Sacch. alb. scrup. j.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds de helft.

N°. 115.

R. Ol. amygdal. dulc. drachm. j.
— Camphor. scrup. semis.
Fell. Taur. drachm. semis.
Ol. Cajeput. gtt. ij.
M. S. op boomwol in het oor te leggen.

N°. 116.

R. Hb. Digital. purp. gr. j.
Nitr. pur.
Pulv. gummos. āā scrup. j.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds één.

N°. 117.

R. Chlor. Calcis. drachm. ij.
Aq. Lauroceras. drachm. ij.
— destill. unc. semis.
M. S. dagelijks 4 maal 40—50 droppels.

N°. 118.

R. Acetat. plumb. gr. j.
Extr. Opii aquos. gr. semis.
Sacch. alb. scrup. j.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds 1 poeder.

N°. 119.

R. Myrrh. drachm. semis.
Sacch. alb. unc. j.
M. f. pulv. S. dagelijks eenige malen 1 theelepel.

N°. 120.

R. Lapid. Cancror. drachm. ij.
Succ. Citri. q. s. ad perfect. saturat.
adde.
Aq. Flor. Tiliae. unc. vi.
Syrup. liquirit. unc. 1.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 121.

R. Sulph. Zinci scrup. semis.
Extr. Catech. drachm. semis.
Syrup. alth. unc. j.
M. S. om den mond te bepenseelen.

N°. 122.

R. Gelat. Lichen. Island. unc. j.
Extr. Dulcamar. scrup. semis. —j.
Syrup. liquirit. unc. j.
Liq. ammon. anisat. gtt. xx.
M. S. dagelijks bij theelepels op te gebruiken.

N°. 123.

R. Extr. Myrrh. aquos. drachm. j.
Liq. terr. fol. Tart. unc. ij.
M. S. alle 3 uren 40 droppels.

N°. 124.

R. Pulv. Cort. peruv. reg.
Rad. Ratanh. āā unc. semis.
coq. c. aq. font. unc. xij—viiij.
Colat. adde.
Alum. crud. drachm. semis.
Syrup. althaeae. unc. iβ.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 125.

R. Chlorur. Calcis. drachm. semis.
Extr. Hyoscyam. gr. viij.
Aq. Laurocer. unc. j.
M. S. driemaal daags 20 droppels.

N°. 126.

R. Sacch. lactis. unc. j.
Extr. Myrrh. aquos. drachm. j.
Flor. Sulphur. drachm. iβ.
Extr. Hyoscyam. scrup. j.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds 1 theelepel.

N°. 127.

R. Rad. Arnicae. drachm. iij.
coq. c. aq. font. unc. x. ad unc. vj.
Colat. adde.
Extr. Chamomill.
— Rut. āā drachm. iß.
Tartrat. ferri drachm. j.
Aq. menth. pip. unc. ij.
Syrup. Cort. aur. unc. j.
M. S. 3—4 daags 2 eetlepels.

N°. 128.

R. Gumm. Galban.
Extr. arnicae.
— chamomill.
Flor. Sal. ammon. mart. āā.
F. pil. gr. ij. S. dagelijks 3 maal 10 stuks.

N°. 129.

R. Borac. drachm. semis.
Croci gr. viij.
Flor. Sulphur.
Elaeosacch. menth. āā. scrup. j.
M. f. pulv. 's morgens, 's middags en 's avonds het derde gedeelte van een poeder.

N°. 130.

R. Gumm. Myrrh.
— Galban.
Extr. Hellebor. nigr. āā. drachm. j.
Aloës scrup. semis.
Castorei scrup. j.
M. f. pil. gr. ij. S. 2, 3 maal daags 10 pillen.

N°. 131.

R. Flor. Chamomill.
Hb. Meliss.
— Menth. crisp. āā drachm. ij.
— Sabinae. drachm. j.
C. M. S. dagelijks om te trekken met 2 kopjes kokend water, 's morgens en 's avonds de helft te drinken.

N°. 132.

R. Carbon. Magnes. scrup. j.
Acid. tartaric. gr. xvj.
Hb. Sabin.
Sacch. alb. āā. scrup. j.
M. f. pulv. S. 's morgens, 's middags en 's avonds het 3e gedeelte met een half kopje water.

N°. 133.

R. Elix. acid. Haller. drachm. ij.
Tinct. Compos. Whytt. unc. j.
— Cort. aurant. drachm. j.
M. S. dagelijks 3 maal 80 droppels in een kopje water.

N°. 134.

R. Pulv. Cort. peruv. reg. unc. j.
— — aurant. drachm. ij.
coq. c. aq. font. unc. xij—viij.
Colat. adde
Elix. acid. Haller. drachm. semis.
Tinct. Cinnam. drachm. ij.
Syrup. Cort. aurant. unc. j.
M. S. alle 3 uren 2 eetlepels.

N°. 135.

R. Lact. vaccin. Libr. jβ.
coq. c.
Alum. Crud. drachm. ij.
F. Serum.
adde
Syrup. Cinnamom. unc. j.
S. Aluinwei, een half kopje om de 1—2 uren pro dosi.

N°. 136.

R. Extr. Cort. peruv.
— Ratanh.
— Salv.
Terr. japon. āā drachm. ij.
Sulphat. ferri. scrup. ij.
M. f. pil. gr. ij. S. 3 maal daags 10—15 pillen.

N°. 137.

R. Cort. Cinnamom. scrup. semis.
Sulphat. ferri gr. j.
Sacch. alb. scrup. j.
M. f. pulv. S. alle 2 uren, ook meermalen, een poeder.

N°. 138.

R. Cremor. Tartar. unc. j.
Nitr. pur.
Sacch. alb. āā. drachm. ij.
M. f. pulv. S. 1 theelepel vol 2—3 maal daags in een glas suikerwater.

N°. 139.

R. Aq. fontan. unc. vij.
Spir. Cochlear. unc. jβ.
Aq. Lauroceras.
Nitr. pur. āā. drachm. j.
Extr. Hyoscyam. scrup. semis.
M. S. van tijd tot tijd in den mond te nemen.

N°. 140.

R. Carbon. Potass. drachm. ij.
Succ. Citri. rec. expr. q. s. ad. perfect. saturat.
Aq. Meliss. unc. iij.
Extr. Hyoscyam. gr. iv.
M. S. alle 2, 3 uren 2 eetlepels.

N°. 141.

R. Elix. Vitriol. Mynsicht.
(Tinct. acid. Aromat).
Tinct. Ambrae. āā.
S. dagelijks 3 maal 40 droppels.

N°. 142. a.

R. Ol. Amygdal. dulc. rec. expr. unc. j.
Aq. Font. unc. vij.

Mucilag. Gumm. Arab q. s. ut. f emuls.

adde

Extr. Hyoscyam. gr. vj.
Syrup. Amygdal. unc. j.

M. S. alle uren 2 eetlepels.

N°. 142. b.

R. Sulphat. Potass. unc. semis.
Aq. Destill. unc. vj.
Syrup. Rub. id. unc. jβ.

M. S. viermaal daags 2 eetlepels.

N°. 143.

Unguentum Calcis.

R. Aq. Calc. viv.
Ol. Papav. āā.

M.

N°. 144.

Pilulae adstringentes s. stypticae.

R. Terr. Catechu.
Alum. Crud.
Extr. Cort. peruv. āā.

M. f. pil. gr. ij. S. dagelijks 3 maal 10 pillen.

N°. 145.

R. Nitr. Pur. drachm. iij.
Cremor. Tart. drachm. ij.
Aq. Fontan. unc. vj.
Extr. Digital. gr. j—ij.
Syrup. Alth. unc. jβ.

M. S. Eerst alle halve uren, vervolgens alle 1 of 2 uren 2 eetlepels.

N°. 146.

R. Rad. Ipecac. gr. j.
Sacch. Alb. drachm. ij.

M. f. pulv. Div. in viij part. aequal.
S. alle kwartieren 1 poeder.

N°. 147.

R. Acid. Tartar. scrup. j.
Extr. Hyoscyam. gr. viij.
Aq. Fontan. unc. iv.
Syrup. Alth. unc. jβ.
M. S. alle halfuren 1 eetlepel.

N°. 148.

R. Elix. acid. Haller. gtt. LX.
Laudan. Liq. Sydenh. gtt. xx.
Aq. Fontan. unc. iv.
Syr. pap. rhoead. unc. ij.
M. S. alle halfuren 2 eetlepels.

N°. 149.

R. Folior. Digitalis. purp. drachm. semis.
Ebull. c. aq. Fontan. s. q. colat. unc. vij.
adde
Acid. muriat. oxygenat. drachm. ij.
Aq. Lauroceras. drachm. j.
S. alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 150.

R. Ol. Amygdal. dulc. rec. expr. unc. j.
Aq. Fontan. unc. xvj.
Gumm. Arabic. unc. jβ.
f. emulsio, adde
Syrup. Amygdal. unc. j.
M. S. alle uren 1 half kopje.

N°. 151.

Pisdrijvende thee.

R. Rad. Levistic.
— Onon. Spinos. āā unc. semis.
Baccar. Juniper. unc. ij.
Rad. Liquirit. unc. semis.
C. C. M. S. dagelijks 2 eetlepels vol en meer, om als thee te trekken.

No. 152.

R. Pulv. rad. Squill.
— Hb. Digital. āā scrup. j.
Cort. Cinnamom. drachm. jβ.
Extr. Helen. q. s. ut f. pil. No. LX.
S. dagelijks 3 maal 2, 3 pillen, langzamerhand opklimmende tot 6 en meer met de pisdrijvende thee.

No. 153.

R. Ol. Juniper. drachm. semis.
Tinct. Digital drachm. j.
Aeth. Nitr. Alcoh. drachm. ij.
M. S. dagelijks 3 maal 30 tot 60 droppels.

No. 154.

R. Rob. Juniperi. unc. jβ.
Tart. Tartaris. drachm. ij.
Aq. Petroselin unc. vij.
Aeth Nitr. Alcoh. drachm. ij.
Oxym. Squill. unc j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

No. 155.

R Ol. Terebinth
Acet. Squill. āā unc. ij.
Spirit. Serpill. unc. iij.
M. S. om den buik te wasschen.

No. 156.

R. Gumm Gutt.
Pulv. rad. Squill.
Hb. Digital.
Sulph. aur. Antim.
Extr. Pimpinell. āā.
M. f. pil. gr. ij. S. alle 2, 3 uren 1 pil en langzamerhand klimmen, tot er werking volgt.

N°. 157.

R. Rad. Bryon. alb. c. unc. j.
Infund. Vin. Rhenan. Libr. ij.
Diger. leni calore duos dies.
Col. S. alle morgen 1, 2 eetlepels tot een half en geheel kopje, hetwelk van de werking afhangt.

N°. 158.

R. Carbon. Potass. unc. j.
Acet. Squill. q. s. ad saturat.
Extr. Fumar.
— Centaur. min.
— Gentian.
— Trifol. Fibrin. āā unc. semis.
Infus. Baccar. Juniper. Libr. iv.
Tinct. Mart. aper.
— Antimon. Jacob. āā unc. j.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 159.

R. Elater. gr. j.
Aq. Petroselin. unc. vj.
Spir. Nitri dulc. drachm. ij.
Oxym. Squill.
Syrup. de Spin. cerv. āā unc. j.
Tinct. Arom. drachm. ij.
M. S. alle 2, 3 uren 1 eetlepel naar de werking.

N°. 160.

R. Syrup. de Spin. cerv.
Rob. Juniper.
— Sambuc. āā.
M. S. alle 3 uren 1 eetlepel.

N°. 161.

R. Scammon. drachm j.
Antimon. crud.
Croc. Martis aper. āā drachm. semis.
M. dagelijks 20 grein in pillen of bolus.

N°. 162.

R. Resin. Guajac. drachm. j.
Gumm. Gutt. scrup. j.
Rad. Squill. gr. xij.
Nitrat. Hydrarg. gr. ij. in aq. solut.
Extr. Levistic. drachm. j.
M. f. pil. N°. LX. S. 3 maal daags 5 pillen met de pisdrijvende thee.

N°. 163.

R. Nitrat. Hydrarg. gr. vj. in aq. s. q. solut.
Extr. Levistic.
— Extr. Pimpinell. āā drachm. j.
Ol. Juniperi gtt. xxx.
Pulv. rad. Alth. q. s. ut. f. pil. N°. LX.
S. alle 2 uren 1 pil.

N°. 164.

R. Ol. Menth. Pip. gtt. x.
solve in
Liq. anod. Hofm. drachm. j.
— Ammon. anis.
Tinct. Valerian. āā drachm. jβ.
M. S. 30, 40 droppels met komijnthee.

N°. 165.

R. Spir. Menth. piperit.
Tinct. Castor.
Liq. anod. min. Hofm. āā drachm. j.
Laud. liq. Syd. drachm. semis.
M. S. 30 droppels te nemen.

N°. 166.

R. Tinct. Absynth.
Elix. viscer. Hofm. āā unc. semis.
Spir. Menth. pip. drachm. ij.
M. dagelijks 3 maal 30 droppels.

N°. 167.

R. As. Foetid.
Fell. Taur. insp.
Extr. Absynth.
— Quass.
— Cort. Aurant. aā drachm. j.
Ol. Cajeput. scrup. semis.
M. f. pilul. gr. ij. S. 's morgens en 's avonds 10, 15 pillen.

N°. 168.

R. Extr. Gramin.
— Taraxac.
Tart. tartaris. āā unc. semis.
Aq. destill.
— Menth. Pip. āā unc. iij.
M. S. dagelijks 4 maal 1 eetlepel.

N°. 169.

R. Cremor. Tart unc. j.
Flor. Sulphur. unc. semis.
M. f. pulvis. S. dagelijks 1 tot 2 maal 1 theelepel (zoodat er 1 tot 2 zachte ontlastingen volgen, eenige dagen lang).

N°. 170.

R. Lact. Sulphur.
Carb. Magnes.
Acid. Tartaric.
Elaeosacch. Citri āā scrup. j.
M. f. pulv. S. 's avonds in een kopje water.

N°. 171.

Pilulae balsamicae Hofm.

R. G. Myrrh.
Aloës.
Extr. Hellebor. nigr. āa drachm. v.
— Card. benedict.
— Absynth.
— Fumar.
— Centaur. min.
— Millefol. āā unc. j.
Terebinth.

Benzoës.
Resin. Juniper.
— Hederae ää unc. semis.
Croc. Oriental. drachm. j.
M. exact. coq. in baln. mar. ad consist. mass. pilul.
Dos. gr. iv—xij

N°. 172.

Pulvis aërophorus natronatus.

R. Carbon. Sodae scrup. j.
Acid. Tartar. gr. vj.
M. f. pulv. S. 2 tot 3 poeders dagelijks.

N°. 173.

R Elix. acid. Haller. unc. semis.
Tinct. compos. Whytt. unc. iß
M. S. 3 maal daags 50, 80 droppels in een kopje water.

N°. 174.

R Pulv. rad Columbo unc. semis.
coq c. aq. font. unc. x—vj.
Colat. adde
Tinct. Cort. Aurant. drachm. ij.
Syrup Cort. Aurant. unc. j.
M. S. alle 3 uren 1 eetlepel.

N°. 175.

R. Terr. Japon.
Alumin. crud.
Cort. Peruv. reg. ää drachm. j.
Sulphat. Ferri scrup. semis.
Extr. Quassiae drachm. j
M. f. pilul. gr. ij. Consperg. pulv. Cinnam. S. 's morgens en 's avonds 10 pillen en langzamerhand meer.

N°. 176.

Liquor anterethicus.

R. Aq. Lauroceras.
— Goulard. aa unc. ij.
— Rosar. unc. iv.
M. S. uitwendig.

N°. 177.

R. Furfur. Tritic unc. ij.
Camphor. drachm. ij.
M.

N°. 178.

R. Tinct. Rhei aquos unc. j.
Aq. Menth. Pip unc. ij.
— destill. unc. iv.
Sal. ammon. drachm. j.
Syrup. althaeae unc. j.
M. S. alle 3 uren 2 eetlepels.

N°. 179.

R. Ol. Amygdal. dulc. unc j.
Sal. ammon. drachm. j.
Mucilag. Gumm. Arab. unc. semis.
Aq font. unc. vj.
Extr. Hyoscyam. gr. vj
Syrup. Amygdal. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 180.

R. Rad. Rhei gr. ij.
— Ipecac. gr. $\frac{1}{4}$.
Conch. praepar. scrup. semis.
M. f. pulv. Disp dos. viij
S alle halve uren 1 poeder.

N°. 181.

R. Bol. Armen. scrup. semis.
Nuc. moschat. gr. iij.
M. f. pulv. Dispens. dos. vj. S. alle 3 uren 1 poeder.

N°. 182.

R. Extr. Cascarill. drachm. j.
Aq. menth.
— Chamomill. āā unc ij
Mucilag. G Arab unc. semis.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 183.

R. Rad. Rhei. gr. ij.
Lapid. Cancror. praep.
Pulv. Gummos. āā scrup. j.
Laud liq. S. gtt. ij.
Nuc. Moschat. gr. iij.
M. f. pulv. S. dagelijks 2, ook 3 poeders.

N°. 184.

R. Pulv. rad. Columbo unc semis.
coq. c. aq. font. unc. xij — unc. vj.
Colat addo
Syrup. Cort. Auraut. unc. j.
Laudan. liq. Syd. gtt. x.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 185.

R. Pulv. lign. Campech unc. semis.
Cort. Aurant. drachm. jβ
coq. c. aq. font. unc. xij — unc. viij.
Colat. adde
Syrup. Cort. Aurant. unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 186.

R. Tinct. Macis unc. semis.
Laud. liq. S. drachm. semis.
M. S. dagelijks 3, 4 maal 30 droppels.

N°. 187.

R. Nuc. vomic. gr. iij.
Lapid. Cancr. scrup. semis.
Nuc. Moschat. gr. iv.
M. f. pulv. S. dagelijks 2, 3 poeders.

N°. 188.

R. Rad. Arnicae drachm. iij.
Cort. Cascarill. drachm. ij.
coq. c. aq. font. unc. x. ad unc. vj.

Colat. adde
Tinc. Catechu drachm. ij.
Laud. liquid. Syd. gtt. xij.
Syrup. althaeae unc. j.
M. S. dagelijks 4 maal 2 eetlepels.

N°. 189.

R. Extr. Arnicae.
— Columbo.
— Millefol.
Flor. Sulph. āā.
M. f. pilul. gr. ij. S. dagelijks 3 maal 10 pillen.

N°. 190.

R. Mucilag. Gumm. Arab unc. j.
Aq. Fontan unc. vij.
Laud. liq. Syd. gtt. xvj.
Syrup. Althaeae unc. j.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel, in dringende gevallen alle uren.

N°. 191.

R Tinct. Rhei aquos. drachm. vj.
Sal. ammon. drachm. ij.
Aq. Cerasor. unc. vij.
Laud. liq. Syd. gtt xx.
Syrup. Althaeae unc. j.
M. S. alle 2 uren 2 eetlepels

N°. 192.

R Fell. Taur. insp.
Sapon. medicat.
Pulv. rad. Rhei āā. drachm. j.
Extr. Tarax. q. s. ut. f. pil. gr. ij.
S. 's morgens en 's avonds 10 pillen

N°. 193 a.

R. Aloës. s. Scammon.
Ferr. subtiliss. pulv āā.
M. f. pil gr. j S. eene pil des avonds

N°. 193. b.

Extractum Colocynthidis compositum.

R. Pulp. Colocynth. conc. unc vj.
Extr. Aloës. spicat. contriti. unc. xij.
Gumm. res. Scammon. contritae. unc. iv.
Sem. Cardamom. contrit. unc. j.
Sapon. duri unc. iij.
Spiritus tenuioris congium.

Macera pulpam colocynthidis in spiritu, leni calore, per quatriduum. Liquorem cola, eique adjice, aloën, scammonium et saponem: dein spiritum consume, donec idoneam crassitudinem habeat, et sub finem, Cardamomi semina admisce.

N°. 194.

R. Pulv. folior. Senn. drachm ij.
Extr. Tarax. q. s. ut f. pil. N°. LX.
S. 5—10 pillen te nemen.

N°. 195.

Species voor de Germain-thee.

R. Folior. Senn. unc. iv.
digere c. spir. vin. rectif per hor xxiv.
Post digestionem exsicca sine calore.
Flor. Sambuc. unc. ijβ.
Semin. Foenicul.
— Anisi. āā. unc. j.
Cremor. Tart. drachm. vj.
C. M exacte.

N°. 196.

R. Mann. Elect
Fr. Tamarind.
Sulph. Magnesiae. āā. unc j.
coq. c aq. font. unc. xij. ad unc. viij.
sub finem coction adde
Folior. Senn. drachm. ij
colat adde
Extr. Hyoscyam. gr. viij.
Syrup. Papav. Rhoead. unc j.
M S alle uren 2 eetlepels.

N°. 197.

R. Ol. Amygdal.
Sulph. Magnes āā. unc. j.
Extr. Aloës. aquos. scrup semis.
— Hyoscyam. scrup. j.
Aq. Fontan. unc. viij.
M. d. goed omgeschud, alle 2 uren 2 eetlepels.

N°. 198.

R. Hb. Nicotian. drachm. iij.
coq. c. aq. font. unc. ix. ad unc. vij. col.
S. alle uren een half kopje.

N°. 199.

R. Rob. Juniper. unc. j.
Aq. Petroselin. unc. iv.
Acid. Muriat. dilut. drachm. ij.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 200.

R Pulv. Cantharid gr. j.
Camphor. gr. vj.
Mucilag. Gumm. Arab. q. s. ut f. pilul. N°. iv.
S. 's morgens, 's middags en 's avonds 1 pil met haverslijm.

N°. 201.

Pulvis antidyscrasicus s. purificans.

R. Resin. Guajac scrup. j-drachm. semis.
Sulph. aur. Antimon.
Calomel. āā. gr. ij.
Carbon. Magnes.
Elaeosacch. Foenicul. aa scrup. j.
(Bij zeer teedere kinderen en gevoelige voorwerpen in plaats van Calomel en Sulph. aurat. de Aethiops min. of antim. Bij kinderen beneden het jaar 1 grein, bij volwassenen 1 scrupel daags)
M. f. pulv. Dispens. dos. S. 's morgens en 's avonds de helft.

N°. 202.

Species purificantes s. Lignorum.

R. Rad. Sarsaparill.
— Bardan.
— Saponar.
Lign. Guajac.
Rad. Liquirit.
Stipit. Dulcamar. āā.
C. M. S. dagelijks 2 tot 3 lood met 2 pond water af te koken.

N°. 203.

Decoctum Pollini.

R. Rad. Sarsaparill. unc. j
Stipit. Dulcamar. unc. semis.
Pulv. Antimon. crud. drachm. j.
C. coque c. aq. font Libr. ij. ad Libr. iβ.
adde
Folior. Senn. drachm. semis-drachm. j.
Colat. adde.
Syrup. Fumar. unc. j.
M. S. dagelijks in te nemen.

N°. 204.

Decoctum Zittmanni fortius.

N°. 1.

R. Rad. Sarsaparill concis. unc. xij.
infunde
Aq. comm. mensuras xxiv.
et digere per horas. xxiv.
Tum additis
Sacchari aluminati. unc. iβ.
Calomel. unc. semis.
Cinnabar. praeparat. drachm. j.
sacculo linteo inclusis, coque ad remanentiam mensurarum octo, sub finem coctionis addendo.
Semin. anisi.
— foenicul singulorum contusor. unc. semis.

Folior. Sennae unc. iij.
Rad. Liquirit. glabr. concis. unc. iβ.
Cola et exprime. Liquorem obtentum decantha.

Decoctum Zitmanni mitius.

N°. 2.

R. Rad. Sarsaparill. concis. unc. vj
Cum specebus a decocto fortiori mensurarum octo residuis mixtas coque cum.
Aq. communis mensuris xxiv.
ad remanentiam mensurarum octo, sub finem coctionis addendo.
Cort. Citri.
Cinnamom
Cardamom. minoris.
Rad. Liquirit glabr. singulor. contus. et concis. drachm. iij.
Cola et exprime. Liquorum obtentum decantha.

Voorschrift van het gebruik en van den leefregel bij het Zittmannsche Decoctum.

Van het Decoctum N . 1, drinkt men des morgens, zoo vroeg als mogelijk is, eene halve flesch verwarmd in het bed, wascht het zweet af, doet gewarmd linnen aan, en drinkt na het aankleeden één' tot twee koppen sterke koffij, des voormiddags een' kop bouillon, des middags dunne soep, en mager gebraden vleesch van allerlei aard, bijzonder jong gevogelte, ook wel jonge groenten, maar geenszins fruit, wijn, bier, meelspijzen of ijs, als ook geene zuren, zoute en vette spijzen. Des namiddags nog eens sterke koffij, en van het Decoctum N°. 2 eene flesch, als gewone drank, koud; des avonds een weinig gierstsoep. Vóór het slapen gaan drinkt men van het Decoctum N° 1, eene halve flesch koud.

Het is raadzaam de flesschen alle in eenen kelder te bewaren, en altijd maar twee in gebruik te hebben, die vooraf goed moeten worden omgeschud.

N°. 205

R. Ferr subtiliss pulv. scrup. semis.
Rad Rhei.
Cinnamom. āā gr. ij.
Sacchar. Alb. scrup j.
M f. pulv. Disp. dos. S. 's morgens en 's avonds 1 poeder.

N°. 206.

R. Flor. Sal ammon. mart. s. Tartrat. ferri drachm. j.
Extr. Gentian. drachm. ij.
— Cort. Aurant. drachm. j.
Aq Melissae unc. iij.
— Cinnamom. unc. ij.
Syrup. Cort. Aurant unc. j.
M. S viermaal daags 1 eetlepel.

N°. 207.

R. Extr. Tarax.
— Chelidonii āā drachm. iij.
Tart. tartaris. unc. semis.
Tinct. Rhei aquos. unc. j.
Aq. Menth. p. unc. ij.
— destill. unc. iv.
Syrup. Menth unc. j.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 208.

R. Pulv. rad. Rhei.
Extr. Tarax.
— Chelidon.
Sapon medic
Gumm ammon. āā drachm. j.
Aloës scrup. j.
M. f. pilul. gr. ij. Consperg. Semin Lycopod.
S. 's morgens, 's middags en 's avonds 12 pillen.

N°. 209.

R. Rad. Belladonn. gr. j.
— Rhei gr. v.
Sacch. alb. scrup. j.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds 1 poeder.

N° 210

R. Aethiop. miner. gr. j—iij.
Pulv. pueror. scrup j. ad drachm. semis.
M f. pulv. Dispens. dos.
S. 's morgens en 's avonds 1 half poeder.

N°. 211.

R. Sulph. aur. antim.
Calomel. āā gr. j.
Pulv. pueror. drachm. semis.
M f. pulv. Dispens. dos.
S. 's morgens en 's avonds 1 half poeder (voor kinderen van 5 en meer jaren).

N°. 212.

R. Sulph. aur. antim.
Calomel.
Extr. Cicut. āā gr. j.
Resin. Guajac scrup. semis.
Elaeosacch Foeniculi scrup. j.
M f. pulv. Dispens. dos.
S. 's morgens en 's avonds een half poeder.

N°. 213.

R. Muriat. Baryt. drachm. semis.
Aq. destillat. unc. j.
M. S. Dagelijks 3 maal 10 tot 30 droppels. (Er mag bij de Baryta niets gevoegd worden, omdat zij door alles ontleed wordt.)

N°. 214.

R. Lign. Sassafras. unc. iv.
Rad Rub. tinctor.
— liquirit. āā unc. j.
C. M. S. dagelijks 1 eetlepel vol als thee.

N°. 215.

R. Resin. Guajac.
Extr. Dulcamar. āā drachm. ij.
— Cicutae scrup j.
Flor. Sulphur.
Calomel. āā scrup. semis.
M. f. pil. gr. ij. S. 2 maal daags 10 pillen.

N°. 216.

R. Radic. Saponar.
— Tarax.

Radic. Bardan.
Lign. Sassafras āā unc. ij.
Rad. Rub. tinct. unc. iij.
— Liquirit. unc. j.
C. S. dagelijks 1 ons op 2 flesschen water tot ⅔ verkookt te drinken.

N°. 217.

R. Chlorur. Calcis unc. semis.
solve in
Aq. destill. libr. j.
S. uitwendig.

N°. 218.

R. Hydriodat. potass. drachm. semis.
Adip. suill. unc. j.
M.

N°. 219.

Unguentum ophthalmicum.

R. Mercur. praecip. rubr. subtiliss. pulv. gr. ij.
Tutiae pulverat. gr. vj.
Ungt. simpl. drachm. j.
Extr. Opii aquos. gr. semis.
M. exactiss.

N°. 220.

R. Borac. drachm. jβ.
solve in
Aq fontan. unc. iv.
— Lauroceras. drachm. iij.
M.

N°. 221.

R. Spongiae tost. drachm. semis.
Conch. praeparat.
Elaeosacch. Citri āā scrup. j.
Aethiop. miner. scrup. semis.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds de helft.

N°. 222

R. Spong. tost. unc. semis.
coq. c. aq. font. unc. xij ad unc. v.
Solut. adde
Aq. Cinnam.
Syr. Cort. Aurant. āā unc. j.
M. S. dagelijks 4 maal 1 eetlepel.

N°. 223.

R. Bicarbon. potass. drachm j.
Aq. Cinnamom.
Syrup. Althaeae āā unc. j.
Aq. fontan. unc. vj.
M. S dagelijks 4 maal 2 eetlepels

N°. 224.

R. Sacch. alb. scrup. j.
Conch. praepar. scrup. semis.
Ferr. subtiliss. pulv. gr. j—ij.
Cinnamom. gr. j.
M. f. pulv. S. 's morgens en 's avonds één.

N°. 225. a.

R. Resin Guajac.
Gummi arab. āā drachm. ij
Aq. destill. unc. vj.
f. emuls add.
Nitr. pur. drachm. j.
Syrup. Amygdal. unc. j
Vin. Antimon. drachm. j.
M. S. alle 2 uren 1 eetlepel

N°. 225. b.

R. Tinct. Guajac. volat unc. j.
Mucilag. G. arab drachm. ij.
Syrup. Amygdal.
— Cort. Aurant. āā unc. jβ.
M. S. 3 maal daags een' halven eetlepel.

N°. 226.

R. Carb. Sodae drachm. j.
Extr Absynth. drachm. ij.
Aq. Menth. pip unc. iv.
Syrup. Cort. Aurant. unc. j.
Tinct. Cort. Aurant. drachm. jβ.
M. S. dagelijks 4 maal 1 eetlepel.

N°. 227.

Kunstmatig zwavelwater.

R. Sulphuret. Calcis. Stibiat. drachm. ij.
coq. c. aq. font. Libr. v. ad Libr. iv.
S. alle 2 uren een half of geheel kopje.

N°. 228.

R. Ol. Sabin. gtt. ij.
Extr. Aconit. gr. j.
Sacch. alb. scrup. j.
M. f. pulv. Dispens. dos. S. 's morgens en 's avonds 1 poeder.

N°. 229.

R. Ol Sabin. gtt. iv.
Hepat. Sulph. calc gr. vj.
Extr. Aconiti gr. ij.
Sacch. alb. drachm. j.
M. f. pulv. S. dagelijks 3 maal het 3e deel des poeders.

N°. 230

R. Resin Guajac. drachm. semis.
Lact. Sulph. scrup semis.
Sulph. aur. Antim. gr. ij.
Elaeosacch Citri drachm. semis.
M. f pulv. S. dagelijks 3 maal het 3e deel des poeders.

N°. 231.

Sublimaatpillen.

R. Mercur. sublim. corros. gr. ij.
solve in aq. distill. s. q.
Opii puri gr. ij.

Mell. pur. scrup. j.
Mic. pan. alb. q. s. ut. f. pil. N°. LX.
S. 's morgens en 's avonds 6, 10, langzamerhand 12 pillen.

N°. 232.

R. Merc. praecip. rubr. gr. j.
Pulv. Antimon. crud. scrup. ij.
M. exacte.
Extr. Liquirit. q. s. ut. f. pil. N°. LXXX.
S. des avonds 10 pillen (ook in het vervolg bij hardnekkige gevallen 2 maal daags.)

N°. 233.

R. Hydriodat. Potass. drachm. j.
Jodii gr. j.
Aq. destill. unc. v.
Syrup. Papav. unc. j.
M. S. dagelijks 3 maal 1 eetlepel.

N°. 234.

Kwikwater.

R. Mercur. viv. Libr. j.
coq. in vase terreo saepe agitando c. spatula lignea c. aq. fontan. Libr. iv. per aliquot horas.
S. om te drinken.

N°. 235.

R. Extr. Tanacet.
— Quass. āā drachm. ij.
Ol. Tanacet. gtt. x.
M. f. pil. ponder. gr. ij.
S. 's morgens en 's avonds 10 pillen.

N°. 236.

Electuarium anthelminthicum.

R. Pulv. sem. Santonic. unc. semis.
Radic. Valerian. drachm. iß.
— Jalap. drachm. j.
Tart. tartaris. drachm. ij.

Oxymell. Squill. drachm. iij.
Syr. Rub. id. q. s. ut. f. Electuar.
S. dagelijks 3 tot 4 theelepels.

N°. 237.

R. Semin. Santonic. drachm. j.
Radic. Jalap. scrup. semis.
Calomel. gr. ij.
m. f. pulv. Dispens. dos. iij.
S. 's morgens en 's avonds een half poeder (voor een kind van 6 jaren, 3 dagen lang voortgezet.)

N°. 238.

R. Fuc. Helminthochort. drachm. iij.
coq. c. aq. fontan. unc. viij. ad unc. iv.
Col. S. alle 2 uren 1 eetlepel.

N°. 239.

R. Rad. Spigel. maryland. drachm. ij.
ebull. c. aq. font. Libr. j
Col. S. alle 2 uren 1 half kopje.

N°. 240.

R Sulphat. ferri. gr. ij.
Rad. Jalap.
Semin. Santon. āā scrup. j.
M. f. pulv. Dispens. dos. iij.
S. 's morgens en 's avonds één (voor volwassenen).

N°. 241.

R. Pulv. Cort. Rad. Granator (*) unc. iij.
coq. c. aq. fontan. unc. xij ad unc. viij.
Col. S. 's morgens nuchteren alle halfuren 2 eetlepels.

(*) Maar uit zuidelijke streken, dewijl de in het noorden gekweekte onwerkzaam is.

N°. 242.

R. Saponis. medicat. unc. semis.
Gumm. ammon.
Extr. Absynth. āā drachm. ij.
M. f. pil. gr. ij. S. dagelijks 3 maal 10 pillen.

N°. 243.

Pulv. aërophorus natronatus.

R. Carbon. Sodae drachm. semis.
Acid. Tartaric.
Sacch. alb. āā scrup. j.
M. f. pulv. S. dagelijks 3 zulke poeders.

N°. 244.

R. Ol. Terebinth. unc. semis.
Aeth. sulphuric. drachm. ij.
M. S. dagelijks 3 maal 30—60 droppels.

N°. 245. a. (voor kinderen).

R. Tartar. tartaris. drachm. jβ—iij (naar het verschil van ouderdom).
Aq. destill. unc. ij.
Syrup. Mann. unc. j.
Vin. Antimon. gtt. xx.
M. S. alle 2 uren 1 theelepel.

N°. 245. b.

R. Vin. Antimon. gtt. xxx.
Tart. tartaris. drachm. j.
Aq. Flor. Sambuc. unc. ij.
Syrup. Alth. unc. j.
M. S. alle 2 uren 1 theelepel (voor een 3 jarig kind).

N°. 246.

R. Ol. Amygdal. rec. expr. drachm. j.
Aq. fontan. unc. ij.
Mucilag. Gumm. arab. q. s. ut. f. emuls.
adde
Extr. Hyoscyami gr. ij.

Syrup. Amygdal. unc. j.
M. S. van tijd tot tijd 1 theelepel bij hevig hoesten.

N°. 247. a.

R. Acid. Sulph dilut. gtt. x.
Syrup. Moror. unc ij.
M. S. van tijd tot tijd, 1 theelepel vol, langzaam in te slikken.

N°. 247. b.

R. Rad. Levistic.
Baccar. Juniper āā unc. j.
Specier. pectoral. unc. ij.
Concis. misc.

N°. 248.

R. Extr. Dulcamar.
Pulv. Antimon. crud. āā.
M. f. pil. gr. ij. S. 3 maal daags 5—10 pillen.

N°. 249.

Aqua Cosmetica.

R. Furf. amygdal. drachm. ij.
tere c.
Aq. Rosarum
— flor. Naphae āā unc. vij.
ut. f. emuls.
adde
Tinct. Benz.
Borac. āā drachm. j.
(bij zeer prikkelbare huid zonder Borax).
M. S. waschwater, des avonds vóór het naar bed gaan te gebruiken.

N°. 250.

R. Aq. fontan. dest. Libr. iij.
Lact. Sulphur. drachm. v.
Camphor. subact. drachm. ij.
M. S. om alle avonden de met uitslag bedekte plaatsen daarmede te bevochtigen en des morgens af te wasschen.

N°. 251.

R. Borac. drachm j.
Syrup. Moror. unc. ij.
M. S. van tijd tot tijd 1 theelepel.

N°. 252.

R. Mercur. praec. alb. drachm. j.
Adip. suill. unc. j.
M.

N°. 253.

Species voor zenuwversterkende kruidenbaden (*).

R. Flor. Chamomill. vulg.
— Lavendul.
Hb. Ror. marin.
— Serpylli.
— Thymi.
— Majoran. āā unc. ij.
Concis. misc.
S. tot een bad af te koken.

N°. 254.

Cirillo's sublimaat-zalf.

R. Merc. sublim. corros.
Muriat. Ammon. āā drachm. j.
Axung. Porci unc. j.
Tere exactissime per hor.
S. alle avonden, 1 theelepel vol, in de voetzolen in te wrijven.

N°. 255.

R. Ol. Ricini unc. j.
Tinct. Colocynth. unc. semis.
M. S. om in te wrijven.

(*) Bij sluipende Zenuwkoortsen in te voegen.

N°. 256.

Kinderpoeder.

R. Carb. Magnes. unc. j.
Rad. Rhei drachm. ij.
— Valerian. drachm. semis.
Elaeosacch. foenicul. unc. semis.
M. f. pulv. S. 1—2 punten van een mes vol.

N°. 257.

Krampstillend kinderpoeder.

R. Carb. Magnes.
Lapid. Cancror.
C. C. ras.
Visc. quern.
Radic. Valerian. āā.
M. f. pulv. S. 1—2 punten van een mes vol.

N°. 258.

Linctus emeticus.

R. Tart. emet. gr. j.
solve in
Aq. fontan. unc. j.
Oxymell. Squill.
Syrup. simpl. āā unc. semis.
Pulv. rad. Ipecac. scrup. j.
M. S. alle kwartier uurs 1 theelepel, tot er braking volgt.

N°. 259.

Linctus rhabarbarinus.

R. Syr. de Cichoreo c. Rheo
Aq. Foenicul. āā unc. semis.
S. dagelijks 3, 4 maal 1 theelepel.

N°. 260.

R. Syrup. Moror. unc. j.
Mell. Rosar. unc. semis.
Borac. scrup. j.
S. om dikwijls mede te bestrijken.

N°. 261.

R. Flor. Zinc. gr. viij.
Mosch. orient. gr. iv.
Laud. liq. Syd. gtt. vj.
Sacch. alb drachm. ij.
M. f. pulv. Divid. in viij part. aequales.
S. alle uren 1 poeder.

N°. 262.

R. Liq. C. C. succin. gtt. XL.
Aq. Foenicul.
Syrup. Rhei āā unc. j.
Pulv. lap. Cancr. praep. scrup. j.
Extr. Hyoscyam. gr. ij.
Moschi oriental. gr. iv. c sacch. trit.
Croci orient. pulv. gr. iij.
M. S. alle 2 uren 1 theelepel.

N°. 263.

R. Ol. Hyoscyam.
— Camphor. āā unc. semis.
Tinct. thebaic. drachm. j.
M. S. zalf om alle 2 uren in te wrijven.

N°. 264.

R. Lapid. Cancror. drachm. semis.
Aq. Foenicul.
Syrup. Rhei āā unc. j.
M. S. alle uren, goed omgeschud, 1 theelepel.

N°. 265.

Zogpoeder.

R. Carb. Magnes. drachm. iij.
Sem. Foenicul.
Cort. Aurant.
Sacchar. alb. āā drachm. semis.
M. f. pulv. S. zogpoeder, 's morgens en 's avonds 1 theelepel.

N°. 266.

R. Lapid. Cancror.
Elaeosacch. Foenicul.
Rad. Althaeae āā scrup. j.
Laud liq. S. gtt. j.
M. f. pulv. Divid. in iv. part. aequales

N°. 267.

R. Ung. Althaeae.
Balsam. Nucist. āā unc. semis.
Ol. Menth. crisp. gtt. vj.
Laud. liq. S. scrup. j.
M.

N°. 268.

R. Extr. Cascarill. gr. xv.
Aq. Foenicul. unc. ij.
Mucil. rad. Salep.
Syrup. Alth. āā unc. semis.
M. S. alle 2 uren 1 theelepel.

N°. 269.

R. Tart. tartaris. drachm. semis.
Aq. Foenicul. unc. iij.
Syrup. Mann.
— Rhei āā unc. semis.
M. S. alle 2 uren 1 theelepel.

N°. 270.

R. Tart. tartaris. drachm. semis.
Vin. Antimon. gtt. xx.
Aq. flor. Sambuc. unc. iij.
Syrup. Mann.
— Althaeae āā unc. semis.
M. S. alle 2 uren 1 theelepel.
(Bij zeer volbloedige sterke kinderen kan men er 1 scrupel Nitrum bijvoegen.

N°. 271.

R. Lign. Sassafras unc. ij.
Rad. Liquirit. unc. semis.
C. M. S. dagelijks 1 eetlepel vol voor Thee.

N°. 272.

R. As. foetid. drachm. ij.
Spirit. Minder. drachm. iij.
Mucilag. G. arab. q. s.
ut. f. c. Aq. Meliss. unc. iij. emulsio.
adde
Syrup. Amygdal. unc. j.
M. S. alle uren 1 kleinen eetlepel.

N°. 273.

R. Extr. Cort. peruv. scrup. j.
— Tarax. drachm. j.
Terr. foliat. tartar. drachm. semis.
Aq. Foenicul.
Syr. Rhei āā unc. j.
M. S. dagelijks 4 maal 1 theelepel.

De drie Hoofdmiddelen der Geneeskunde.

Er zijn drie middelen in de Geneeskunde, die als magnaten en aanvoerders van het overige leger boven aan staan. Zij zijn: de aderlating, het braakmiddel en het opium. Zij stellen als het ware de drie methoden voor, die den grondslag der Geneeskunde uitmaken, de ontstekingwerende, de gastrische, de opwekkende: en tevens de drie grondstelsels der bewerktuiging, de aderlating, het prikkelbare, het braakmiddel, het reproductive en het opium, het gevoelige. Zij tasten onmiddellijk het leven zelf aan, en zijn de drie beslissendste en snelst werkende middelen in den geheelen voorraad van geneesmiddelen — de ware *heroïca;* — zij kunnen het leven en ook den dood geven; zij beslissen den strijd in het critisch oogenblik; van hun behoorlijk gebruik hangt het geluk en de naam van den geneesheer voornamelijk af. Zij zijn geheel éénig, elk op zich zelf, en door niets te vervangen.

Wie deze drie regt weet aan te wenden, is meester, en daaraan is hij te herkennen. Maar menigvuldiger zijn de virtuosen op een derzelve (op een instrument). Menig geneesheer heeft zich het braakmiddel eigen gemaakt en bespeelt dit instrument voortreffelijk, maar verstaat het aderlaten niet, en weet het niet te gebruiken. Een ander is weder meester in het aderlaten, maar weet niet het braakmiddel en het opium op de regte plaats aan te wenden.

Wij hebben zelfs reeds geheele tijdvakken der geneeskunde beleefd, waarin dit het geval was, en waar het een of het ander dezer middelen uitsluitend regeerde.

Strikt genomen, heeft altijd één derzelve de heerschappij in de geneeskunde gevoerd. Altijd was één derzelve heerscher, en men zoude daarnaar, even goed als in de staatkundige zoo ook in de geneeskundige geschiedenis, eene opvolgende reeks van alléénheerschappijën kunnen aannemen, naar gelang het een of het ander den schepter zwaaide (*). Voor vijftig jaren regeerde de aderlating bijna onbepaald. Hierop volgt het rijk van het braakmiddel eenen langeren tijd; dan volgt een tijdvak, waarin het opium zich op den troon plaatste. Thans begint weder de heerschappij van de aderlating.

Evenwel zijn het drie middelen, die van eenen zeer verscheiden' aard zijn, die volstrekt hare geheel eigenaardige bepaalde gevallen vereischen, die volstrekt niet voor elkander in de plaats gesteld kunnen worden, en waarvan zelfs het eene levensgevaarlijk kan worden, wanneer het in plaats van het andere wordt gebruikt.

Het schijnt mij dus wel der moeite waardig, deze helden van onze kunst aan een naauwkeurig onderzoek te onderwerpen, hunne volkomene magt, maar ook hunne grenzen, te bepalen, en aan ieder zijne bepaalde plaats aan te wijzen; maar bijzonder de gevallen aan te duiden, waarin zij ligt miskend, misbruikt of verwaarloosd kunnen worden, en waar hun nut nog niet algemeen genoeg gekend is.

I.

De Aderlating.

Des menschen leven is in zijn bloed.
MOSES.

De aderlating staat ongetwijfeld dáárin onder alle andere geneesmiddelen boven aan, dat zij het éénige is, waardoor wij een gedeelte des levens zelf wegnemen, en

---

(*) Wij willen hiermede geenszins de geneesheeren van eene modezucht beschuldigen; want ongetwijfeld lag de grondslag dezer afwisseling in de Natuur, in de wisseling der heerschende gesteldheid; maar ligtelijk mengen zich dan voorliefde en misbruik van den kant der niet zelf waarnemende, niet zelf den-

de som der levenskracht zelve, en wel in hare eerste bron, kunnen verminderen. Want niemand toch twijfelt er meer aan, wat ik voor 25 jaren nog met veel tegenspraak uitsprak, dat het bloed zelf levend, niet slechts een prikkel, maar een zamenstellend deel van het leven zelf, een vloeibaar levenswerktuig, is.

Ja ik geloof, wat de heilige oorkonde zegt: des menschen leven is in zijn bloed. Het bloed is de moeder, waaruit al het levende eerst ontspruit, de zetel der steeds voortwerkende scheppende vormende kracht. Zonder vloeistof geen leven: al wat leeft, ontstaat uit vloeistof, en zoo het gansche leven dóór voort, hetwelk juist niets anders is, dan eene zich eeuwig herhalende scheppende werking. Zonder bloed geen leven der zenuwen, der hersenen, maar wel zonder zenuw leven van het hart en van het bloed.

Levensverzwakking is diensvolgens de eerste en grondwerking der aderlating. Deswege is en blijft de aderlating het grootste middel in alle ziekten, waarin zich eene overmaat van leven in het bloed ontwikkelt, in de zoogenoemde ontstekingachtige. Door eene tijdig verrigte aderlating kan de geheele aanleg daartoe in eene koortsziekte vernietigd, door ééne of herhaalde aderlatingen de reeds ontstane algemeene of plaatselijke volledig weggenomen, en het leven gered worden.

Maar niet minder gewigtig is de tweede: verslapping van de vezel en de daarmede zamenhangende wegneming van de kramp en van de zamentrekking der vezel. Daardoor kan zij een groot middel worden ook in zulke ziekten, die niet eigenlijk ontstekingen heeten, wanneer daarbij eene ontstekingachtige

---

kende geneesheeren daaronder. Hieromtrent verwijs ik tot dátgene, wat ik in mijn Werk over de *Oorlogspest* gezegd heb. Ook kan de heerlijke Verhandeling van Sydenham, *de novae febris ingressu*, niet genoeg worden aanbevolen; waar deze groote man beschrijft, hoe hij door de Natuur en het veranderd ziektekarakter gedwongen werd, zijne gewone geneeswijze te verlaten en eene nieuwe aan te nemen.

neiging bestaat, bij zenuwziekten, krampen en stuipen, zenuwkoortsen, bij onderdrukking der ontlastingen door krampachtige terugwerking, zelfs tot bevordering der crisis, der uitbotting bij uitslagziekten. — Hier en in de vorige werking komt alles aan op de behoorlijke hoeveelheid en de snelheid der ontlasting, waarvan hoofdzakelijk de grootte der levensverzwakking en der verslapping afhangt.

De derde werking is de ontlastende, de hoeveelheid des bloeds verminderende. Zij moet van de vorige afgescheiden beschouwd worden. — Even als volbloedigheid, geen ingebeelde, maar een zeer ware ziekelijke toestand is, en er alleen in de te groote hoeveelheid bloeds de éénige grond van tallooze ziekten gelegen kan zijn, kan ook de enkele vermindering van de hoeveelheid bloeds, als eene ontlasting, zonder eenige ontstekingachtige hoedanigheid, een zeer groot geneesmiddel zijn. — Hier komt het noch op de plaats, noch op den tijd der ontlasting, maar alleen op de behoorlijke hoeveelheid aan.

De vierde eindelijk is afleiding. Hoogst gewigtig bij plaatselijke bloedophoopingen en aandoeningen. Hier komt vooral de plaats der ontlasting in aanmerking. — Men weet, dat men in lateren tijd twijfelingen tegen deze meening heeft opgeworpen. Maar men behoeft de ongeloovigen slechts aan de werking der aderlating bij Pleuritis te herinneren. Waarom werkt eene aderlating op den voet in het geheel niets, op den tegenovergestelden arm ook niets, of zelfs verslimmering uit, en waarom helpt alleen, en oogenblikkelijk, de bloedontlasting op den arm der lijdende zijde? — Voorts is het ook eene door mij herhaalde malen gemaakte opmerking, dat eene aderlating op den arm den stondenvloed en de neiging tot miskraam wegnemen, die op den voet beide vermeerderen en bevorderen kan. Thans ziet wel iedereen weder in, dat zij bij ontstekingen en andere ontstekingachtige ziekten het hoofdmiddel is, en hiervan behoeft nu hier geen woord gesproken te worden. Maar minder gelooft men, dat zij ook zonder ontsteking bij volbloedigheid, bij slepende ziekten,

als afleidend middel en bijzonder als een groot verhoedingsmiddel van vele ziekten van buitengemeene waarde is. Om dit aan te toonen, om daarop de opmerkzaamheid te vestigen, is het hoofddoel van dit opstel.

Wij hebben de aderlating in eene menigte van gevallen vergeten, waarin onze voorvaderen haar regelmatig en met het grootste nut, op ondervinding gegrond, aanwenden — zeker tot nadeel der menschheid.

Om slechts eene zaak aan te voeren, veroorlove men mij hier, een vermoeden voor te stellen. Het is mij zeer waarschijnlijk, dat de, sinds de laatste 20 jaren, zoo in het oogloopend menigvuldig gewordene ziekten van het hart, na de zielskwellingen van den tijd hare hoofdoorzaak in de, juist gedurende dien tijd door het heerschen van een valsch stelsel, verzuimde aderlating, hebben. Want alle andere natuurlijke en zedelijke oorzaken waren vroeger ook aanwezig, en bij lange zware oorlogstijden, den dertigjarigen, zevenjarigen oorlog, even hevig en aanhoudend werkzaam, en toch waren de ziekten van het hart niet zoo menigvuldig. Maar de door mij opgegevene oorzaak is nieuw en juist daartoe geschikt, om de werking dezer oorzaken bepaaldelijk juist op het hart te vestigen. Voormaals namelijk was het de gewoonte en regel, na elken hevigen schok des ligchaams zoowel als der ziel, hevige hartstogten, verhittingen, volbloedigheid, zoowel algemeene als plaatselijke, kortom, waar er maar opwekking van het bloed en aandrang naar het hart bestond, dadelijk eene prophylactische aderlating te verrigten, om de mogelijke kwade gevolgen voor te komen, en het bloed van het hart af te leiden. Maar in de laatste 20 jaren geschiedde dit, helaas! niet. Door eene valsche theorie verleid, verrigtte men in al deze gevallen geene aderlating, verwierp in het algemeen de voorbehoedende aderlating, en gaf dikwijls nog bovendien, na hevige ziels- of ligchaamsschokken, in de verkeerde vooronderstelling van zwakte, wijn, rum, verhittende geneesmiddelen. Moest nu niet van deze zonde van verzuim het gevolg zijn, dat

de noch in hoeveelheid noch in kracht verminderde aandrang des bloeds, wanneer hij vaak herhaald werd, of lang voortduurde, eindelijk uitzettingen, vergrootingen en andere ontaardingen van het hart te weeg bragt?

Met name zijn het de volgende gevallen, waar eene veeljarige ondervinding mij geleerd heeft, hoe weldadig en onontbeerlijk het is, eene aderlating te verrigten, en hoe gevaarlijk daarentegen, haar te verzuimen; waarvan, zoo als mij, helaas! zoo menige treurige voorbeelden geleerd hebben, nog niet alle geneesheeren schijnen overtuigd te zijn.

1. De Zwangerschap.

Bij onze voorvaderen was het een onverbrekelijke regel, om, wanneer zwangere vrouwen in de eerste maanden der zwangerschap ziekelijke toevallen kregen, eene ader op den arm te openen, en in de laatste maanden vóór de bevalling op den voet. — Het zenuwachtige tijdvak der Geneeskunde verscheen, en daarna zelfs het asthenische, en men waagde niet meer ader te laten; de oude goede gewoonte hield op, eindelijk vergat men haar; zelfs stelde men als grondregel, dat elke zwangere als meer tot asthenie geneigd beschouwd moest worden, en de aderlating, zoowel voor haar als voor de vrucht, schadelijk was.

Ik daarentegen stel den juist tegenovergestelden grondregel, die mij altijd geleid heeft, en waarbij ik gelukkig geweest ben: Elke zwangere moet beschouwd worden als een dubbellevend wezen, met vermeerderde bloedbereiding en reproductie, en onderdrukking der gewone bloedontlasting, en dus altijd meer tot eenen volbloedigen en sthenischen, dan tot eenen zwaktetoestand overhellend.

Er zijn twee tijdperken derzelve, waarin de aderlating het éénige middel is, en volstrekt noodzakelijk, om groot gevaar voor te komen.

Vooreerst, in de tweede, derde en vierde maand, wanneer er hevige toevallen verschijnen, hevige

hoofd- en tandpijnen, braking, duizeling, flaauwten, hoest, borstbeklemming of voorboden van de miskraam, buikpijn, pijn in den rug, zwakte der onderste ledematen, aandrang naar de baarmoeder en de blaasstreek. — Hier geeft altijd de verhinderde gewone ontlasting van het stondenbloed, bij het geringe verbruik door de vrucht, eenen zekeren graad van volbloedigheid. In al deze gevallen, wanneer er niet eenige bijzonder onderkenbare, besliste zwakte en uitputting bestaat, verrigt ik altijd eene aderlating, maar op den arm; want eene aderlating op den voet konde de miskraam bevorderen. Daardoor neemt men het zekerst al die bezwaren weg, en verhoedt de miskraam. Hoe vaak heb ik door dit éénige middel, na het vergeefsch gebruik van alle andere, het hevigste, aan alle middelen weêrstand biedende braken, genezen!

Ten tweede, in de laatste maand, kort vóór de bevalling, bij elke zwangere, die een volsappig ligchaam heeft, of beter, waar geene duidelijke bewijzen van het tegendeel, zwakte en gebrek aan bloed bestaan. Door deze aderlating vóór de bevalling, die liefst op den voet verrigt wordt, wordt een dubbel voordeel verkregen. Vooreerst, dat de baring gemakkelijk wordt gemaakt, — hoe vaak heb ik nog gedurende den arbeid, wanneer de weeën de barenden reeds lang vruchteloos afgemarteld hadden, door ééne éénige aderlating op den voet dadelijk het nalaten der krampachtige weeën en eene gemakkelijke baring bewerkt! — Ten tweede, dat eene menigte kwade gevolgen en gevaarvolle toevallen bij en na de bevalling verhoed worden. Daartoe reken ik voornamelijk den plotselingen dood door beroerte en gedurende of dadelijk na den arbeid, overmatige bloedvloeijingen en de kraamvrouwenkoorts. Niemand zal ontkennen, dat de verrigting van de baring veel overeenkomst heeft met eene gewelddadige verwonding. Pijn, scheiding van bewerktuigde deelen, bloedverlies, gemoedsbeweging, komen hier even als ginds te zamen; ook het gevolg is als dáár eene koorts. En nu is het bij alle goede heelmeesters een regel, voor

elke aanmerkelijke kunstbewerking, wanneer de toestand des voorwerps het veroorlooft, eene aderlating te verrigten, omdat men dan voor hevige ontsteking en andere kwade gevolgen veel meer beveiligd is. Zelfs bij cataract-operatiën is deze waarheid onlangs opmerkelijk bevestigd. Waarom wil men nu niet denzelfden grondregel ook op dezen geheel overeenkomstigen toestand bij de barings-verrigting toepassen?

Het is eene der vreesselijkste en treffendste gebeurtenissen, wanneer gezonde en bloeijende barenden gedurende of na het gelukkig doorstaan van eenen zwaren arbeid, plotseling met of zonder stuipen door den dood door beroerte weggerukt worden, soms zonder eenige bloedstorting, soms onder of na dezelve. Dit toeval heb ik veel meer bij jonge volbloedige, dan bij zwakke en afgeleefde waargenomen, ook waar de aderlating vóór de baring verzuimd was. Dit alles bewijst, dat eene zulke beroerte niet uit gebrek aan kracht, maar uit de, door de geweldige inspanning bij volle bloedvaten, ontstane bloedophooping naar de hersenen, is ontsproten. Ik houde de aderlating kort vóór de baring voor het éénige middel van verzekering daartegen, en heb het ook, wanneer zij vooraf verrigt was, nimmer daarna waargenomen.

2. Het tijdperk van het ophouden van den stondenvloed.

Een tweede geval, waar men door het aderlaten groot kwaad kan verhoeden, en waar het echter dikwijls wordt verzuimd, is ongetwijfeld dit tijdperk. — Dit ophouden is in het geheel niet altijd, zoo als zoo menigeen gelooft, het gevolg eener algemeene zwakte door ouderdom en afnemen van de bloedmaking, maar slechts van het afsterven des geslachtslevens en der geslachtswerktuigen, waarbij echter de overige bewerktuiging en de bloedbereiding zeer werkzaam en krachtvol kunnen blijven, en dikwijls nu eerst het ligchaam krachtig en vol wordt, juist omdat de maandelijksche ontlasting ophoudt. Hoe vele vrou-

wen ziet men nu eerst sterk, vol en bloeijend worden! — Juist deze nu ontstaande volsappigheid met den stilstand van het afscheidend werktuig verwekt echter zeer dikwijls de allergevaarlijkste toevallen, en, zoo als het met regt heet, een critisch tijdperk des vrouwelijken levens, zoo lang, totdat het evenwigt weder hersteld is. Maar dit evenwigt bestaat niet alleen in de herstelling der behoorlijke evenredigheid tusschen reproductie en afscheiding, en der nieuwe verdeeling der vochten, maar ook der krachten, zelfs der voortbrengingskracht, aan welke haar regelmatig vormingswerktuig ontnomen is, en die nu zoo ligt eene verkeerde ziekelijke rigting aanneemt. Van dáár ontstaan nu zoo dikwijls de gevaarlijkste toevallen, die alle tot twee bronnen kunnen teruggebragt worden: óf het zijn bloedophoopingen naar het hoofd, de borst, de maag en andere onderbuiksingewanden, bloedvloeijingen uit de baarmoeder, bloeduitstortingen, bloedbraken, bloedhoesten, hinder van aanbeijen, zenuwtoevallen; óf het zijn gebreken der afscheiding en gevolgen eener afwijkende voortbrengingskracht; daartoe behooren: de vorming der knoestgezwellen of derzelver overgang in kanker, huidziekten, zweren, jicht, waterzucht.

De éénige behandeling van dit tijdpunt, en dus de verhoeding van al deze toevallen, bestaat echter dáárin, dat men het evenwigt weder herstelle, de volbloedigheid vermindere, haar van edele deelen afleide, en het ontbrekend afscheidingswerktuig door andere of nieuwe trachte te vervangen.

Dit geschiedt het zekerst, wanneer men bij alle, waar niet een hooge graad van zwakte het dadelijk verbiedt, alle 6, zelfs bij volsappige en aan eenen rijkelijken stondenvloed gewende vrouwen alle 3 maanden, eene matige aderlating verrigt, wanneer men bij plaatselijke bloedophoopingen en aandoeningen daartusschen alle 8 weken nog 10-16 koppen laat zetten, welke afleiding ik in dit tijdperk zeer bijzonder weldadig heb gevonden, om het haarvatenstelsel te bevrijden, dat nu zoo dikwijls de zetel van

ziekte wordt; en daarbij eenen niet te voedenden leefregel laat houden, dagelijks beweging nemen, en alle 4 weken 4 tot 6 dagen lang een verkoelend afvoerend middel, liefst alle morgen een glas van 6 tot 10 onsen Sedlitzer bitterwater drinken. Wanneer er bedenkelijke en hardnekkige aandoeningen en bloedophoopingen, b. v. duizeling, aanleg tot beroerte, aamborstigheid, huidziekten, jichtige aandoeningen ontstaan, worden er fontanellen vereischt.

Deze bloedontlastingen worden nu, naarmate de tijd van het ophouden van den stondenvloed verder verwijderd raakt, en de volbloedigheid daarmede afneemt, ook gedurig zeldzamer verrigt, zoodat ze bij velen na één, bij sommigen na twee, drie jaren geheel kunnen worden nagelaten. Echter zijn er vrouwen van eene zoo bloedrijke gesteldheid, dat men van dezen tijd af tot aan den hoogsten ouderdom moet voortgaan 's jaarlijks éénmaal eene bloedontlasting te doen.

Ik durf wel verzekeren, dat men, door deze behandeling en bijzonder de van tijd tot tijd verrigte bloedontlastingen, de gevaarlijkste toevallen van dit tijdperk, en zelfs den kanker, ten minste den overgang van knoestgezwel in kanker, die hier zoo gewoon is, dikwijls kan verhoeden.

3. De teringachtige aanleg.

Er bestaan twee soorten (wijzigingen) van den teringachtigen aanleg: de *atonische* en de *floride* of *ontstekingachtige*. — Bij de eerste bestaat verslapping van de long en atonie van het geheele stelsel. Zij kenmerkt zich door menigvuldig en steeds toenemend ophoesten van slijm, en de hoofdzaak van de verhoeding van haren overgang tot ware longtering bestaat hier in versterking, aanhoudend gebruik van IJslandsche mos, kina en dergelijke middelen; hier zoude de bloedontlasting schaden en den overgang verhaasten. Maar bij de floride is een phlogistische, tot ontsteking geneigde, geprikkelde, dikwijls tu-

berculeuse toestand der longen aanwezig, met verhoogde prikkelbaarheid van het geheele vaatstelsel; roode, als beschilderde wangen, vaak hitte derzelve en der handen, steeds geprikkelde pols, dikwijls steken of pijnen in de borst met korten droogen hoest en aamborstigheid, neiging tot bloedhoesten en koortsbewegingen kenmerken haar; hier bestaat het éénige middel om het leven te behouden en den overgang in ware longtering voor te komen, in eenen ontstekingwerenden leefregel, en van tijd tot tijd herhaalde kleine aderlatingen. — Hier heb ik reeds dikwijls in de gevaarlijke jaren des levens van 16 tot 25 jaren, door de volgende behandeling, dit gevaarlijk tijdperk helpen doorstaan: alle 2, 3 of 4 maanden eene matige aderlating, maar telken reize slechts 6 tot 8 onsen bloed, fontanellen en nog beter vijfvingerkruid op de armen, inwendig niets dan wei en melkkuren, uitgeperste sappen of *mellagines* van *tussilago*, *chaerefolium*, *borrago*, *rad. gram.*, komkommersap, kleine giften *digitalis*. — Het beste bewijs, hoe gewigtig hier bloedontlastingen zijn, geeft de Natuur zelve ons bij het vrouwelijk geslacht, waar, zoo als bekend is, het voortduren van den stondenvloed het zekerste middel blijft, om bij den grootsten aanleg toch nog het uitbreken van longtering voor te komen. Eerst wanneer de stondenvloed ophoudt, komt de longtering in hare volle kracht te voorschijn, en de zieke is verloren.

4. De aanleg tot beroerte.

Bij menschen, die een gezet ligchaam, eenen korten, dikken hals, en een ongewoon groot hoofd hebben (hetwelk derhalve *architectura apoplectica* heet), bestaat de natuurlijke aanleg tot beroerte, en wanneer dus zulke lieden tot hoogere jaren, boven de 40 en 50 jaren komen, vertoonen zich de voorboden daarvan, duizelig, gevoel van volheid in het hoofd, klinken en suizen in de ooren, ongewone slaperigheid, ligt vergeten. Bij anderen ontstaat deze aanleg, zonder eenen zoodanigen bouw, met zekere jaren,

door andere ziekten, bijzonder jicht en aanbeijen. Zelfs kan de ouderdom alleen bij volbloedige personen haar voortbrengen door vernaauwing en zelfs verbeening der uitwendige vaten, waardoor een sterker aandrang des bloeds naar binnen en naar de hersenen (*plethora ad spatium*) wordt veroorzaakt. — In al deze gevallen, waar zich de boven opgenoemde voorboden vertoonen, en aanduidsels van volbloedigheid zich daarmede paren, ken ik geen grooter middel tot verhoeding der beroerte en tot behoud des levens, dan: dikwijls verkoelende afvoerende middelen (1), fontanellen, en van tijd tot tijd eene aderlating, afwisselend, nu op den arm, dan op den voet. De meest gepaste en door de Natuur zelve aangewezene aderlatingen zijn: de tijd van de eerste sneeuw in November, waar de zamentrekking der peripherische vaten, gepaard met de drukking van den dampkring, zoo ligt bloedophoopingen naar het hoofd veroorzaakt; en de tijd der eerste zomerwarmte, in Mei of Junij (de tijd van het rozenbloeijen, zoo als de Ouden zeiden), waar de eerste invloed der warmte eene ongewone uitzetting des bloeds (*plethora ad volumen*) en daardoor bloedophooping naar de hersenen veroorzaakt.

Mij zijn menschen genoeg bekend, die door zulke jaarlijks tot op het 80ste jaar herhaalde aderlatingen hun leven tot dien hoogen trap van ouderdom hebben onderhouden. Zelfs is de o u d e r d o m zelf vaak de éénige aanwijzing tot aderlating, ook bij personen, die haar te voren niet noodig hadden; en ik kan niet nalaten, dit punt nog bijzonderlijk op het hart te drukken. Men denke toch bij den ouderdom niet alleen aan zwakte, zoo als zoo vele

---

(1) Ik kan hier niet genoegzaam een eerst door KÄMPF tegen de duizeling aanbevolen, en later door mij tallooze malen beproefd middel aanbevelen. Het is het volgende: *R. gum. guajac., cremor tart. āā dr. semis m. f. pulvis. s.* des avonds bij het naar bed gaan, eenige dagen achtereen; — niet alleen tegen de duizeling, maar in het algemeen als voorbehoedingsmiddel tegen aanvallen van beroerte bij bejaarde lieden (waar zoo ligt atonische jicht medewerkt), heb ik dit middel voortreffelijk gevonden. Men kan het alle maanden eenige dagen laten herhalen. — Zoo er bloedophoopingen naar de aanbeijen bij zijn, voeg ik er nog 10 tot 15 grein *lac. sulphuris* bij.

geneesheeren doen, en aan versterkende middelen. Bij personen van een bloedrijk gestel en goede spijsvertering, duurt vaak tot in den hoogen ouderdom eene zeer levendige bloedbereiding voort, en de hoeveelheid bloeds wordt nu eerst gevaarlijk, daar door de vernaauwing der vaten en door de afnemende beweegkracht in de kleinere en haarvaten de gelijkmatige verdeeling weggenomen, en plaatselijke bloedophooping, bijzonder naar de hersenen, te weeg gebragt wordt. — Van daar moet menigeen, die het vooraf niet noodig had, eerst op het 50e, 60e jaar beginnen zich jaarlijks te doen aderlaten. En men late zich toch vooral daarbij niet, even als bij den aanval van beroerte zelf, door het uitwendig aanzien van zwakte en gebrek aan bloed, bleeke kleur en magerheid, bedriegen. Deze zijn vaak de inwendig bloedrijkste voorwerpen, en de pols alleen geeft hierbij eene zekere aanwijzing, wanneer hij vol, krachtig of hard is. Ik heb eenen man van 72 jaren, van een bleek mager gestel, dien eene beroerte getroffen had, en die spraak- en levenloos, met een bleek gelaat daar neder lag, maar daarbij eenen vollen pols had, eerst een pond, en daar dit niet hielp en de ader niet meer gaf, dadelijk uit eene tweede ader aan den anderen arm nog 14 onsen bloed afgelaten; en eerst nadat hij 26 onsen bloed verloren had, kwam de spraak, het bewustzijn en het vermogen om te slikken weder, en de aanval van beroerte liep gelukkig af.

5. Bloedvloeijingen.

Ook hier is de aanwending van de aderlating door het verkeerde denkbeeld, alsof hier altijd zwakte den grondslag uitmaakte, en alsof de bloedontlasting reeds door de bloeding zelve vervangen werd, veel te zeer vergeten en verwaarloosd geworden. Men scheen eindelijk te hebben vergeten, dat bloedvloeijingen ook van volbloedigheid en verhoogde vaatwerkzaamheid kunnen afhangen, dat het bloedverlies door eene aderlating eene geheel andere bloedontlasting is en andere werkingen heeft, dan eene langzame ontlasting bij bloedvloeijingen, en dat het eindelijk

toch beter is, dat de hoeveelheid bloeds, die ontlast moet worden, uit eene ader van den arm vloeit, dan uit de long. — Bovenal moet men hier de bloeding uit de long vóóraan stellen. Dit volbloedigste en daarbij zoo ligt te beleedigen en zoo onherroepelijk te beschadigen deel van ons ligchaam vereischt, naar mijn gevoelen, bij elke doorbraak van bloed, al is die ook gering, eene aderlating, alleen dit geval uitgezonderd, waarin duidelijk rotachtige ontbinding of longverzwering de oorzaak uitmaken. Bij alle overige zal men de zekerste partij kiezen, door eerst eene, voor het minst matige, aderlating te verrigten, welke dikwijls reeds alleen tot stilling van den bloedvliet voldoende is, ten minste de aanwending van andere middelen vrijer en werkzamer maakt en, wat eene hoofdzaak is, de gevaarlijke gevolgen, de ontsteking der bloedende plaats, verhoedt.

Even zoo is zij bij bloedstortingen uit de baarmoeder dikwijls het éénige geneesmiddel, of ten minste het onontbeerlijk bijmiddel. Daartoe reken ik vooral het geval, wanneer de bloedvloeijingen bij volbloedige voorwerpen in den tijd van het ophouden der stonden ontstaan, waarvoor het éénige middel alleen eene van tijd tot tijd herhaalde aderlating op den arm is.

Zeldzamer komt de noodzakelijkheid van de aderlating bij aanbeijenbloeding, bij bloeding uit de nieren en bij bloedbraking voor. Maar hier kan zij ook noodzakelijk en heilzaam worden, wanneer er volbloedigheid bestaat, of eene voorafgegane bloedvloeijing onderdrukt was.

6. Schudding.

Nog moet het gewigtige geval in het geheugen herroepen worden, wanneer hevige werktuigelijke schokken, een val of slag, op het ligchaam gewerkt hebben. Het gevolg is hier altijd plaatselijke verzwakking van één of meer ingewanden, daardoor te weeg gebragte uitzetting van derzelver vaten, en bloedophooping of wezenlijke instorting van bloed, of in het celweefsel of daar bui-

ten (bloedhoesten, bloedpissen, bloeding uit de baarmoeder).

Zoo ontstaan na hevige schokken óf ontsteking der hersenen, der long, der nieren enz., die het eigenaardige hebben, dat zij uit een passief en actief karakter zijn zamengesteld, d. i. uit eene aanmerkelijke bloedophooping en stilstand des bloeds in een verzwakt vaatstelsel, maar waarin juist door de bestaande plaatselijke volbloedigheid, vermeerderde prikkeling, warmte-ontwikkeling en ontsteking verwekt wordt. Deze toestand kan ligt in zijn inwendig karakter miskend worden, en is dit reeds dikwijls geworden. In de tijden der asthenie werden alle gevolgen van schudding, ook deze ontstekingachtige, voor niets dan zwakte gehouden, met niets dan prikkelende middelen, zonder bloedontlasting, behandeld; en zoo hielden de lijders, wanneer zij niet dadelijk stierven, slepende ontstekingen dezer ingewanden, die zeer dikwijls in uittering eindigden. Maar de éénige behoorlijke behandeling van zulke ontstekingen *a commotione* is de vereeniging van beide geneeswijzen, even als hier beide ziektetoestanden vereenigd zijn, dus van de ontlastende met de toongevende. Het eerste moet dus eene aderlating zijn, om de plaatselijke bloedophooping spoedig weg te nemen. Zoodra dit voldoende geschied is, de plaatselijke aanwending van koude, en inwendig zoo lang zich nog ontstekingachtigheid opdoet, *antiphlogistica*, maar waar die niet bestaat, dadelijk een *infusum flor. arnic.* als het specifieke middel, om stilstanden en uitstortingen na schuddingen spoedig tot opslorping te brengen, welke groote beproefde kracht reeds door den volksnaam: valkruid wordt aangeduid.

Of er ontstaan na den schok geene ontstekingen, maar slepend lijden van een deel. Hier moet men steeds tot eenen stilstand der vochten, of binnen in de haarvaten of buiten dezelve (uitstorting in het celweefsel, het parenchyma van het deel) besluiten. — Merkwaardig en nog lang niet genoeg onderzocht is deze leer van de uitstortingen en stilstanden van het bloed in de zelfstandigheid der ingewan-

den. Even als wij ze in uitwendige deelen na hevige schokken, als uitstortingen van vocht (*ecchymoses*) zien, hoe zij weken, maanden, ja langer duren, hoe zij van het eene deel tot het andere, b. v. van den schouder tot aan de vingertoppen, voorttrekken, hoe zij dikwijls eindelijk nog weefselontaardingen, verhardingen, veretteringen ten gevolge hebben; even hetzelfde geschiedt in de ingewanden. Reeds dikwijls heeft men na hevige schokken langdurige drukking of pijnen in bijzondere ingewanden, lever, long, milt, waargenomen, die maanden lang duurden, voor geen middel weken, en eindelijk door vrijwillige bloedontlastingen door de long, de maag of het darmkanaal verdwenen. Maar menigvuldiger zeker ontwikkelen zich uit zulke plaatselijke ophoopingen en stilstanden langzamerhand ongeneeslijke verstoppingen, verhardingen, veretteringen, of andere ziekelijke veranderingen.

Al deze kwalen, zoowel acute als slepende, worden het zekerst door eene tijdige, dadelijk na den schok verrigte aderlating, voorgekomen.

7. Volbloedigheid met betrekking tot de ruimte (*plethora ad spatium*), door gebreken van den bouw of van de betrekking der deelen.

Hieronder versta ik elken toestand, waar, bij het voortduren eener goede bloedmaking, de hoeveelheid bloeds door werktuigelijke verhinderingen ruimte verliest ter vrije beweging en verdeeling. — Bij alle menschen, wier ruggegraat vergroeid is, is dit het geval, dewijl daardoor de ruimte tusschen het bekken en de borst verkleind, zelfs ook de aörta, die den loop der ruggegraat volgt, aanmerkelijk gekromd wordt, waardoor noodzakelijk eene verhindering van de voortbeweging des bloeds, en bijzonder in dit groot vat eene ophooping en opstuwing in de nabijheid van het hart kan bewerkt worden. Ook vinden wij bij aanmerkelijke wanstaltigheden van dezen aard altijd óf bloedophooping naar de aanbeijen, óf naar de borst en naar het hoofd, waarvan geene andere, dan deze, de oor-

zaak is. Het éénige middel, om zulken lijders hunne kwalen te verligten en de mogelijke gevaren vóór te komen, is, van tijd tot tijd, matige aderlatingen.

Iets dergelijks vinden wij bij aanmerkelijke onevenredigheden der ledematen in de eerste vorming. — Wanneer iemand zeer korte beenen heeft, zal hij altijd meer aan bloedophooping naar het hoofd en de borst onderworpen zijn, dan wanneer hij lange beenen heeft. — Ja de geheele aanleg tot beroerte hangt van de kortheid van den hals, de grootte van het hoofd en de ineengedrongenheid van het overig ligchaam af. — Bij kleine kinderen is het even zoo de naar evenredigheid aanmerkelijke grootte van het hoofd, die hen voornamelijk zoo zeer blootstelt aan ophoopingen van bloed in hetzelve. — Zelfs in de vaten kan de onevenredigheid gelegen zijn, en dikwijls ligt de éénige grond der bestendige neiging tot inwendige bloedophoopingen in de onevenredige kleinheid der uitwendige aderlijke vaten.

Nog moeten wij hierbij die gevallen rekenen, waarin door de afzetting van groote ledematen, of de onderbinding en toegroeijing van groote vaten (bij slagaderbreuken) aan het bloed een groot gedeelte van zijne bewegingsruimte ontnomen is.

In al deze gevallen moet reeds het gebrek van den bouw ons de aanwijzing tot bloedontlasting in gevallen, waar het noodig is, aan de hand geven, en zij behoort hier tot de gewigtigste voorbehoedmiddelen.

II.

Het Opium.

> Sacra vitae anchora, circumspecte agentibus, est Opium; Cymba Charontis in manu imperiti.
>
> WEDEL.

Wij wenden ons nu tot den tweeden held, het Opium. Een groot, geheimvol, buitengewoon, en in zijne werkingen nog altijd onbegrijpelijk middel, aan hetwelk de Natuur zelve niet te vergeefs (in de volmaking van zijn

plantleven, de zaadhuizen) de kroon heeft opgezet. — Met volle regt noemen wij het eenen **held**, want het vereenigt alle eigenschappen daarvan. Het is een middel, welks kracht tot in het binnenste, tot in de bron des levens doordringt; welks werking leven en dood in zich besluit, en in het beslissend oogenblik even goed het leven redden, als, verkeerd gebruikt, den dood onherroepelijk kan te weeg brengen; dat geheel éénig in zijne werkingen bestaat, en door geen ander te vervangen is; dat eindelijk reeds vaak de aanvoerder, de koning, ja de despoot der geheele geneeskundige wereld was, en even zoowel weldaden als verderf aan de menschheid aanbragt.

Eeuwig waar blijft dát, wat de eerwaardige Wolfgang Wedel in zijne Opiologie daarvan zegt: *Sacra vitae anchora, circumspecte agentibus, est Opium, Cymba vero Charontis in manu imperiti.* — Het is een tweesnijdend zwaard, eene goddelijke gave des hemels, in de hand van den meester, het doodelijkste vergift in de hand der onkundigen. — O! konde men het toch altijd aan de hand des meesters toevertrouwen, en het aan de ongewijde handen der halve geneesheeren geheel onttrekken!

De geschiedenis van het opium is de geschiedenis der geneeskunde. — Het heeft de geneeskunde bij al hare menigvuldige lotgevallen onafscheidelijk vergezeld, nu eens tot in den hemel verheven en als het ware heerschend, dan weder gevreesd en verbannen, maar altijd weder als onontbeerlijk opgezocht. De grootste meesters der kunst, Galenus, Sydenham, Hoffmann, Werlhoff vereerden het, en wilden zonder hetzelve geene geneesheeren zijn. — En hoe lang is het nog geleden, dat men elke ziekte meende met opium te kunnen genezen, en bijna ieder geneesheer het opiumfleschje in den zak droeg! Had het niet bijna alle andere geneesmiddelen uit het veld geslagen en alleen het strijdperk behouden? Kunnen wij ontkennen, dat toenmaals het opium werkelijk de geneeskunde beheerschte, en zelfs den meest beslisten invloed op den vorm der theorie had? Zijn menigvuldig gebruik en zij-

ne vaak zoo buitengewone werkingen droegen het meest bij tot de meening, om het grondkarakter van alle ziekten voor asthenie te houden.

Maar even als het in het algemeen het lot der menschheid is, van het eene uiterste tot het andere over te gaan, ging het ook hier. De te groote liefde voor dit middel en zijn misbruik, die nog voor eenige jaren zoo veel onheils stichtte, en bij velen ook onkunde van zijne wezenlijke waarde, hebben nu eene te groote vrees voor hetzelve bij de geneesheeren verwekt, en daardoor de geneeskunde van een harer heerlijkste middelen en vele lijders van de daardoor alleen mogelijke hulp beroofd.

Het is thans tijd, weder het midden te zoeken en het oude eerwaardige middel weder in zijne ware regten te herstellen. Dit is het doel van het tegenwoordig opstel, de krachten van het opium behoorlijk te waarderen, dezelve tot vaste grondbeginsels terug te brengen, en aan de geneesheeren, bijzonder aan de jongere, den juisten maatstaf in de hand te geven, om alle misbruik voor te komen en hetzelve op de juiste plaats aan te wenden. Alles, zelfs leven en dood, berust hier op de juiste kennis der grondwerking, de juiste aanwijzing en de naauwkeurigste onderscheiding der gevallen, waarin het dient te worden aangewend.

Ongetwijfeld blijft het eerste en gewigtigste: de kennis en bepaling van de grondwerking, van het wezenlijk karakter van een middel. — Even als elke ziekte haar grondkarakter in het binnenste der bewerktuiging heeft, zoo ook heeft elke werking eens geneesmiddels, als eene kunstmatig verwekte ziekte, haar grondkarakter in de inwendige verandering des levens, die zij te weeg brengt. Deze grondwerking van een middel bevat het volgende: welke soort van verandering in het levende zij in het algemeen te weeg brengt, welke in verschillende stelsels, en welke het bij voorkeur aandoet, maar hier wel onderscheiding van de naaste en de verwijderde of secun-

daire werkingen. — Daartoe dus is het niet genoegzaam de namen der ziekte te weten, in welke het opium geholpen heeft. Dit kan hoogstens eene empirische kennis geven. Even min is de scheikundige ontleding, hoe naauwkeurig zij ook wezen moge, daartoe toereikend, dewijl zij toch altijd nog aan de autonomie en autocratie des levens ondergeschikt blijft. Maar het allerminst eene *deductio a priori*, die toch naar elken wind der stelsels moet afwisselen. — Maar de grondwerking kan slechts éénig en alléén bepaald worden uit de werkingen op de levende bewerktuiging, voor zoo ver zij onder het bereik der zinnen komen, uit deszelfs betrekking tot haar. — Maar ook hier weder alleen uit de naaste, wezenlijke, vaste werkingen, — niet uit alle verschijnselen, die na zijn gebruik volgen, zoo als de Homoëopathie doet, waarbij toch eene menigte van toevallige, alleen van het individu of de toevallige uit- en inwendige omstandigheden afhangende oorzaken medewerken en ze evenzeer wijzigen.

Hier is het dus de opgaaf, om de ondervinding te ondervragen en de naaste, wezenlijke en vaste werkingen van het opium van de secundaire en toevallige af te scheiden.

Groot is het veld en moeijelijk de opgave. Men zoude wel is waar gelooven, dat na de tallooze menigte van waarnemingen en proeven, die ons sinds duizenden van jaren over het opium bekend zijn geworden, dit eene ligte taak moest zijn. Maar dit is het geval niet. Want nu komt het dáárop aan, om te onderscheiden, wat behoort bij die werkingen aan de individuëele gesteldheid, aan de idiosyncrasie van het voorwerp; wat aan de door ziekte veranderde terugwerking; wat aan de verschillende endemische of epidemische ziektegesteldheid, die het leven zoo magtig omstemmen; wat aan de gewoonte, b. v. in het Oosten; wat eindelijk aan het verschillend gevoelen van den waarnemer, en aan den bril, door welken hij zag, waardoor zelfs de geheele daadzaak veranderd wordt, en waardoor

zoo vele valsche en eenzijdige waarnemingen in de wereld zijn gekomen. Ik zal thans trachten, volgens deze oogpunten, uit deze verschrikkelijke massa van waarnemingen en proeven, en uit mijne eigene veeljarige ondervinding het wezenlijkste te bepalen. Bijzonder vruchtbaar hierover was het laatste tijdperk der Brownsche praktijk, welke men eigenlijk juist als de grootste en algemeenste proef, die ooit met het opium op de menschheid genomen is, beschouwen kan.

Standhoudende verschijnselen.

Wanneer wij het opium in aanraking brengen met de levende bewerktuiging, hetzij door de in- of de uitwendige oppervlakte, vertoonen zich de volgende werkingen als standhoudend.

1. De pols wordt opgewekt, vol, krachtig. — Deze werking is onmiddellijk en standhoudend. De versnelling daarentegen is betrekkelijk en rigt zich naar den verschillenden toestand des levens. In den gezonden toestand is altijd eene matige versnelling merkbaar, ook zoo bij verhoogde levenskracht. Is er daarentegen eene door zwakte veroorzaakte snelheid van den pols aanwezig, dan neemt opium deze weg, en maakt den pols langzamer en regelmatiger. Ook sterke giften maken den pols langzaam, en gelijk aan den pols bij beroerte.

2. Turgor (uitzetting) des bloeds. — Deze vertoont zich in de volheid van den pols, in het zwellen van alle vaten, in de nu ontstaande bloedophoopingen. Zij gaan eerst naar het hoofd, de longen, of naar een of ander daartoe geneigd deel, en veroorzaken ligt bloedvloeijingen, ja zelfs ontstekingen.

Deze levensturgor, die zich in de uitzetting des bloeds vertoont, moet als eene eigendommelijke werking van het opium beschouwd en bijzonder aangewezen worden. Hij werd als *rarefactio sanguinis* door de geheele Oudheid erkend en als de grondwerking van het opium beschouwd. En hij is werkelijk een der meest standhoudende, altijd

waar te nemene. De pols wordt altijd, zelfs bij hoogst verzwakte, bloedarme voorwerpen, vol en groot; eene kunstmatige volbloedigheid, eene ware *plethora ad volumen* ontstaat. Hierin vooral ligt de gevaarlijkheid van de bloedophooping naar het hoofd bij het opium, maar ook de grond der in het vervolg zoo ligt mogelijke ontbinding des bloeds, de scheiding van de levende menging.

3. Vermeerdering der levenswarmte. Deze is de onafscheidbare begeleidster, het medegevolg van den verhoogden levensturgor, en van den vermeerderden bloedomloop, en behoort tot de meest standhoudende werkingen des opiums.

4. Het zenuwstelsel, bijzonder het *sensorium*, wordt onmiddellijk en krachtdadig aangedaan, en wel kracht ontnemend, de gevoeligheid verminderend, want er ontstaat verdooving, slaperigheid, diepe slaap, bij plaatselijke aanwending verdooving, ongevoeligheid van een deel, ophouden van pijnen en krampen in hetzelve. Somtijds volgt er wel bij het inwendig gebruik verhoogde opgeruimdheid, opgewektheid des sensoriums en des psychischen levens, zelfs ijlhoofdigheid tot razernij. Maar dit zijn opwekkingen, die zeer spoedig in den tegenovergestelden toestand overgaan. Zij zijn hoogst relatief en hangen deels van de gift, deels van individuëele verscheidenheden af. Zij behooren deels tot de zintuigelijke zenuwaandoening, die zich eerst door onregelmatige en verhoogde terugwerking tegen het gewelddadig werkend agens te kennen geeft, totdat de kracht ontnemende werking de overhand houdt; deels moeten zij aan de door het opium versterkte aandrift des bloeds naar de hersenen worden toegeschreven, die toch als de sterkste prikkel op de hersenen werkt en derzelver werkzaamheid vermeerdert, zoo als dit elke andere bloedophooping en ontstekingachtigheid der hersenen leert (*). Want de meer naauwkeurige onmiddellijke

(*) De zuivere werking van het opium kan alleen bij niet aan hetzelve gewende voorwerpen bepaald worden. Van daar bewijst de werking van hetzelve bij Turken en andere Oosterlingen zoo als ook bij de bij ons aan deszelfs ge-

werking van een agens op de bewerktuiging laat zich zeker altijd het best door de plaatselijke werking bepalen, en die is bij het opium altijd de gevoeligheid onderdrukkend. Bij de aanwending op het darmkanaal houdt de werkzaamheid daarvan op, bij de plaatselijke aanwending op een uitwendig deel de pijn, de kramp, vooronderseld, dat de opperhuid onbeschadigd is; in het tegenovergesteld geval maakt toch de verwonding der deelen elke aanwending van eene vreemdaardige, bijzonder van eene harsachtige stof eenige ligte pijn.

5. Verstopping van den stoelgang en droogte in de keel, door de bij de inwendige aanwending daardoor opgewekte plaatselijke verlamming des darmkanaals en der afscheidende vaten. — Het is verdooving, slaap der darmen.

6. Vermeerderde huidafscheiding, zweet. — Het voortbrengsel der opwekkende kracht, der vermeerderde slagaderlijke werkzaamheid, van den *motus periphericus*, gepaard met de bedarende, de wegneming van de kramp der huid, der verslapping van de mondjes der vaten. Van daar ook de ettering bevorderende, en zoo ligt gierstuitslag, blutsvlekken en spruw te weeg brengende kracht in koortsen.

7. Buiten deze kan men nog de werking op de teeldeelen en piswerktuigen als tamelijk standhoudend

---

bruik gewende voorwerpen niets daartegen. Hier ontstaat eene geheel nieuwe betrekking tusschen het opium en eene, reeds door overmaat verwende, voor den prikkel verstompte, ziekelijk veranderde bewerktuiging. De dolle moed der Turken, door opium veroorzaakt, is juist een tweeledig, door de tweevoudige positive en negative werking van het opium verwekt voortbrengsel, van den eenen kant negatief, minachting, vergeten van het gevaar en van zich zelven door de verstompende kracht van het opium, van den anderen kant verheffing van de kracht en van den moed door den versterkten aandrang des bloeds naar de hersenen en het hart. Ook in onze streken zien wij toch bij personen, die zich door lang en sterk gebruik van opium verwend hebben, dit middel in de sterkste giften nemen, zonder een ander merkbaar uitwerksel, dan vergeten van zich zelven, van zijne pijnen, van zijn' geheelen ziekelijken toestand en daardoor ontstaande opgeruimdheid en tevredenheid.

aanvoeren, namelijk opwekking van derzelver werkzaamheid. De eerste is het menigvuldigst. Verliefde droomen, erectiën, zaaduitstortingen, volgen er gewoonlijk op; de laatste, vermeerdering van de pisloozing, als nabij verbonden, ook menigvuldig, maar meer voorwaardelijk, en het is nog de vraag, of het wezenlijke vermeerdering der pisafscheiding, dan wel vermeerdering van den prikkel tot pislozing is.

8. Bij te sterk of aanhoudend gebruik: ontbinding des bloeds, scheiding der bewerktuigd-levende verbinding en vermenging, rotting, koud vuur, snelle overgang in volledige verrotting na den dood. — Dit is, ofschoon eene secundaire, toch eene der meest standhoudende werkingen des opiums, na óf geconcentreerd zeer sterke aanwending (vergiftiging met opium) óf na een aanhoudend sterk gebruik. Alle heete koortsen kunnen door te sterk gebruik van opium in rotkoorts, alle ontstekingen in koud vuur veranderd worden. Ook bij slepende ziekten vertoont zich na een aanhoudend gebruik van het opium deze neiging tot ontbinding en bloedingen. Zelfs bij de Turken ontstaan door het overmatig gebruik de *theriakys*, langzamerhand afsterven met de overmatigste bloedstortingen. Even standhoudend is de spoedige overgang van zoodanige lijken in verrotting, en de werking van het opium gelijkt in die gevallen geheel op de werking des bliksems, die hetzelfde doet.

Grondwerking.

Wij zien dus in het opium eene hoogst wonderbare, ja geheel éénige, verbinding der opwekkende met de bedarende, der verlevendigende met de levenvernietigende kracht, en hierin ligt juist het onderscheidende van dit middel, en dat, wat hetzelve voor de praktijk eene zoo hooge, ja uitsluitende waarde geeft. — Afstemming, ja geheele wegneming der gevoeligheid, des zenuwlevens en opwekking en hoogere versterking van de

prikkelbaarheid van het hart en van het geheele bloedleven, dat is, van het eigenlijke bewerktuigde, vegetative grondleven, benevens de daarmede onafscheidelijk gepaarde, vermeerdering en versnelling van het inwendig levensproces, tot de doodelijke over-verdierlijking, vernietiging van alle vormingskracht en beginnende scheikundige ontbinding, — dat is het wezenlijk karakter, de grondwerking van dit buitengemeen middel. — Van daar de oogenblikkelijke opwekking en vulling van den door zwakte gezonken' pols, de vertraging van den door zwakte versnelden, de opwekking der hevigste bloedophooping tot ontsteking; van daar de door geen middel zoo snel te bewerken overgang in koud vuur, colliquatie, oververkoling, rotting, bederf.

Dus is het opium stellig een groot, of wel het grootste *excitans* en *cardiacum*, — in het eigenlijk verstand van het woord een hartsterkend middel, — dat wij bezitten. — En dit is inderdaad eene positive, primaire, niet eerst door secundaire, of antagonistische terugwerking opgewekte, werking. Hieromtrent geven ons de proeven in den zieken, hoogst uitgeputten toestand des levens de beste inlichting, hoe in het algemeen ter bepaling van de werkingen op het leven het hoog noodig is, de ziektekunde en de ziekelijke werkingen daarbij te raadplegen, en niet slechts de proeven op het gezonde leven. Men moet zelf de wonderbare, oogenblikkelijke werkingen gezien hebben, die eene gift opium bij den meest gezonken', uitgeputten toestand der geheele levenskracht, in typheuse koortsen, bij boosaardige pokken, te weeg brengt; hoe de naauwelijks voelbare, snelle, sidderende, tusschenpoozende pols in eenen vollen, gelijkvormigen, krachtigen verandert, de huid gelijkmatig warm wordt, een algemeene levensturgor zich verbreidt, de lijder door een nieuw gevoel van leven, kracht, moed en welbehagen vervuld wordt, en het tot nog toe niet bewerkbaar inwendig levensproces de cri-

sis, op ééns, den krachtigsten aanzet verkrijgt en van het oogenblik af al hare heil aanbrengende voortbrengsels en afscheidingen aan den gang geraken.

Hierin had Brown volkomen gelijk, ofschoon het reeds vóór hem als zoodanig lang aangenomen en gebruikelijk was. Hij vergat slechts de andere zijde, dat namelijk dit middel ook tevens een bedarend middel voor het zenuwstelsel is, en dat zelfs zijn opwekkende *impulsus* zoo geweldadig en diep in het leven dóórdringt, dat zeer ligt en zeer snel de opwekking in de grootste zwakte, ja in verlamming overgaat, en men dus aan dit middel geenszins eene waarlijk en duurzaam versterkende kracht kan toekennen.

Maar geenszins bevat de gedachte, prikkeling, opwekking, de werking des opiums geheel, even min, als de gedachte overprikkeling, die der nawerking. Want de werking gaat veel dieper: zij tast tevens met de opwekking het grondproces des levens, de scheikundig-levende menging aan, en de overprikkeling wordt tevens eene over-verlevendiging, een den natuurlijken maatstaf overschrijdend levensproces. Dit bewijzen de daardoor te weeg gebragte snelle overgangen in rotting, koudvuur, ontbinding.

Even stellig, als wij nu de opwekkende, en wel de grondverrigting des levens opwekkende werking als grondwerking des opiums hebben te beschouwen, even zoo zeker is het ook de bedarende. Ook is zij geenszins, zoo als men gewoonlijk aanneemt, eene slechts secundaire door overprikkeling bewerkte, maar even goed als de opwekkende, eene oorspronkelijke, dadelijk op de zenuwen gerigte werking, die bijzonderlijk door de plaatselijke, verzachtende, pijn, kramp, zelfs alle werkzaamheid wegnemende werking, bevestigd wordt.

Met volle overtuiging beweer ik dus: Er is geen middel in onzen voorraad van geneesmiddelen, dat zoo onmiddellijk en zoo magtig, en tevens zoo veelaardig, op het geheele leven tevens, en

op het grondbeginsel van de geheele levenskracht werkt, als het opium.— Wie het aanwendt, heeft leven en dood in zijne hand, en zij grenzen zeer na aan elkander. Zoo waar is het, wat de groote Sydenham zegt: »dat zonder opium de geheele geneeskunde onvolkomen en ontoereikend zoude zijn."

Werkingswijze.

Maar hier komt billijk bij elken onderzoeker de vraag op: hoe laten zich deze wonderbare, gedeeltelijk geheel tegenovergestelde, bij geen ander middel te vinden werkingen verklaren?

Deze vraag heeft sinds eeuwen de scherpzinnigheid der geneesheeren bezig gehouden en geoefend. Zij was een der moeijelijkste raadsels, die de Natuur den onderzoekenden geest had voorgesteld, en hoogst merkwaardig en leerzaam, maar ook gedeeltelijk ontmoedigend is het doorloopen der menigvuldige meeningen en denkbeelden, die daarover van tijd tot tijd werden aangenomen. Dit is tevens eene geschiedenis van den menschelijken geest en van het verschillend standpunt der wetenschap, en daar dit geheimvol middel in de diepste betrekkingen van het bewerktuigd leven dóórdringt, geeft het tevens eene voorstelling van de telken reize heerschende grondbegrippen van de natuur en het proces des levens zelf.

Vooreerst ontmoeten wij de levensgeesten, die door het opium, naar het gevoelen der oude geneesheeren, op eene wonderbare wijze geboeid en betooverd werden (*). — Vervolgens het galenische temperatuur-idee, volgens hetwelk het opium van eene koude natuur scheen, weshalve er ook altijd *aromata* bijgevoegd werden. — Hierop de meening van den alles scheikundig verklarenden Sylvius, dat in het opium een eigenaardig *principium sulphureo-volatile* woonde, hetwelk al deze werkingen voortbragt. —

(*) De groote Baco van Verulam stelt zich de werking des opiums nog zóó voor, dat de levensgeesten daardoor van buiten gedreven en in het binnenste geconcentreerd werden. Z. *Hist. vitae et mort.*, Art. XII.

HELMONT liet het opium op zijnen *Archaeus* werken en vond in de aandoeningen daarvan de verklaring der verschijnselen. — De meer werktuigelijke geneeskunde plaatste de werking van het opium op eene verstopping der fijnste vaten. — Hierop verscheen de bijna algemeen verbreide en lang algemeen heerschende meening, dat het opium alleen door eene uitzetting des bloeds werkte, welk gevoelen zelfs de groote FR. HOFMANN grootendeels aannam. — Maar nu kwam de meer naauwkeurige kennis van het zenuwstelsel en van deszelfs invloed op de bewerktuigde verrigtingen te voorschijn, HALLERS groote ontdekking van het onderscheid der gevoeligheid en der prikkelbaarheid, en eene daardoor veranderde beschouwing van de natuur- en ziektekunde, de zenuwpathologie en naar gelang daarvan ook de werking des opiums. Zij werd nu voornamelijk, ja door CULLEN geheel alleen op de zenuwen toegepast (*). — In lateren tijd waren twee wijzen van verklaring de merkwaardigste. De eene hoogst zinrijk door den scherpzinnigen LUDW. HOFMANN uitgedacht (†). Hij gaat uit van de grondstelling, dat de kleine vaten en hunne uiteinden eenen minderen graad van prikkelbaarheid bezitten dan de groote en het hart, gevolgelijk dien ook door de prikkelende werking des opiums spoediger verliezen, dan het hart en de groote vaten. Dus ontstaat daardoor een toestand van betrekkelijke zwakte, eene onwerkzaamheid en verhinderde voortbeweging der vochten in de kleinere, en door dezen tegenstand, dit gestoord evenwigt, eene vermeerderde en versterkte terugwerking van het hart. De tweede van den maar al te zeer bekenden BROWN. Volgens hem is het opium de sterkste, meest diffusibele prikkel voor het geheele stelsel.

(*) Zelfs de nieuwste Fransche schrijver, de geleerde BRACHET (in zijn *Traité sur l'Opium*, Paris 1828) neemt dit gevoelen aan.

(†) Hierbij kan ik niet nalaten nog eens het onderscheid tusschen dezen L. HOFMANN, en den eene halve eeuw ouderen FRIEDR. HOFMANN, in het geheugen te herroepen, die ik nog dikwijls, vooral door jongere geneesheeren, zie verwisselen.

Het wekt dus eerst de hevigste prikkeling in het geheel op, maar ook juist daardoor naderhand de sterkste uitputting der kracht, zijne indirecte zwakte. — De allernieuwste meening sluit zich aan het van de natuurphilosophie afstammend polariteitsstelsel aan, en nadert weder tot het scheikundig gevoelen.

De meeste geneesheeren hebben thans de meening, dat het opium door prikkeling van het geheele stelsel werkt, en de narcotische werkingen een gevolg van de overprikkeling der indirecte verzwakking zijn. Maar ik vraag hierop twee dingen: vooreerst, waarom verwekken niet andere even zoo vlugtige en het vaatstelsel bijzonder opwekkende prikkelende middelen, b. v. *moschus, ammonia, castoreum*, eveneens narcotische werkingen? En ten tweede, zien wij niet *narcotica*, die zonder de geringste prikkeling des vaatstelsels, zonder verandering van den pols en van de warmte, zelfs met vertraging van den pols, en dus met afstemming van de werkzaamheid van het hart, de hevigste narcotische werkingen te weeg brengen? — Hieruit blijkt, dunkt mij, duidelijk, dat de narcotische stof iets eigenaardigs is, hetwelk, onafhankelijk van prikkelende kracht van het hart en het vaatstelsel, onmiddellijk en specifiek op het zenuwstelsel werkt, en hetzelve onmiddellijk, en zonder behulp eener overprikkeling, kan nederdrukken en aandoen. Deze narcotische stof woont nu ook duidelijk in het opium. De bewijzen zijn de volgende: vooreerst die eigenaardige reuk van het opium, welke geheel tot de klasse van dien reuk behoort, welken wij bij *hyoscyamus*, *stramonium* en andere narcotische planten aantreffen, en die ons altijd het bestaan eener narcotische stof verraadt. Voorts de plaatselijke bedarende kracht van het opium; het werkt, ook uitwendig aangewend, pijnstillend en bedarend, zonder eenige werking op of opwekking van het vaatstelsel, ja het kan — zoo als ik zelf ondervonden heb, toen ik op eenen heeten dag een aanmerkelijk stuk opium in de hand had gehouden — bij eene sterke en aanhoudende

aanwending van buiten, zonder eenige vaatopwekking, alleen door den zenuwconsensus, op het sensorium werken en narcotische toevallen veroorzaken (*). Het eenvoudig opleggen op de slapen verwekt slaap (†). De plaatselijke aanwending op de maag, bij het innemen, neemt oogenblikkelijk de plaatselijke gevoeligheid en zenuwwerkzaamheid van dit deel (eetlust, spijsverteringkracht en peristaltische beweging) weg; de plaatselijke aanwending op het darmkanaal in lavementen de peristaltische werkzaamheid des darmkanaals. Voorts zien wij, dat zelfs de enkele wasem, dus de zuiverste bereiding van de narcotische stof, verdooving te weeg brengt. Even zoo, dat de niets scheikundig herkenbaars, en dus ook wel alleen de wasem, de vlugtigste deelen bevattende *aqua opiata* bij oogontstekingen verzachtend werkt. En eindelijk bewijst de ondervinding, dat het waterig extract verdoovend, pijnstillend en bedarend werkt, zonder het vaatstelsel op te wekken (zoodat het op de zuiver narcotische middelen, *hyoscyamus*, *stramonium* gelijkt), hetgeen in tegendeel het harsachtig extract doet; duidelijk het bestaan eener narcotische stof, die zonder behulp van de bloed- en vaatopwekking werkzaam is. Ja wij kunnen door het bijvoegen van *nitrum* en andere ontstekingwerende middelen aan het opium de verhittende kracht ontnemen, en echter blijft de bedarende.

Wij moeten dus in het opium volstrekt de bedarende van de opwekkende werking onderscheiden, en de éénig ware en bevredigende verklaring zijner werkingswijze is naar mijn gevoelen deze: Eene eigenaardige en innigste verbinding van eene narcotische stof met eene opwekkende, eene meer op het ze-

---

(*) Heeft de sterkste Alcohol dit wel ooit gedaan? vraag ik hun, die de werking des opiums voor geheel overeenkomstig met die des wijns houden.

(†) Het is een van mijne gewone middelen bij de slapeloosheid van zenuwachtige lijders, deze vaak zoo lastige kwaal, alle avonden op beide slapen de volgende pleister te laten leggen: *Rec. empl. de Hyoscyamo. unc. ß Opii. scrup.* i. *Malax.*

uuwstelsel en eene meer op het vaatstelsel werkende stof. — Toont niet een blik op de gewigtigste *narcotica*, dat dit onderscheid bestaat, en dat geenszins de narcotische werking in eene gelijke verhouding tot de opwekkende staat, hetwelk het geval moest zijn, wanneer beide één, of de werking van eenen prikkel ware. Het *stramonium* is misschien het sterkste *narcoticum* na het opium, dat wij bezitten, en het werkt niet in het minst opwekkend op den pols en het bloedvatenstelsel volgens zoo vele bij dieren genomene proeven; de *digitalis* zelfs nederdrukkend: de *belladonna* daarentegen weder meer opwekkend. Het blaauwzuur kan de geheele gevoeligheid vernietigen, zonder de minste opwekking van het hart en het vaatstelsel te bewerken. — Deze merkwaardige verscheidenheden in de werkingen der narcotische middelen schijnen mij de sterkste bewijzen voor het verschil der gevoeligheid en der prikkelbaarheid als organische grondkrachten op te leveren.

Met regt wenden wij ons nu tot de Scheikunde, deze ontleedster van alles, en vragen haar: in welke bestanddeelen laat het opium zich scheiden, en laat zich hieruit misschien licht op de verschillende werkzaamheid verspreiden? — Misschien vinden wij hier de bevredigende verklaring dezer verschillende krachten. — De oude scheikunde vergenoegde zich, het met water, wijn, of wijngeest op te lossen, de door water oplosbare deelen van de niet oplosbare af te scheiden, en men vond, dat de waterige oplossing (het *extractum aquosum s. gummosum*) wel de narcotische krachten, schoon in eenen minderen graad, maar niet de verhittende bezit, en deze gevolgelijk aan het onoplosbaar harsachtig gedeelte toebehoorde; weshalve zij ook door de geneesheeren in die gevallen werd aangewend, waar bloedopwekking en phlogosis het gebruik van het opium bedenkelijk maakte. De nieuwere Scheikunde, die zoo veel groots ontdekt en geheel nieuwe wegen om in het binnenste der natuur in te dringen geopend heeft, heeft ook

hare krachten op dit onderwerp beproefd en het opium aan de naauwkeurigste en menigvuldigste onderzoekingen onderworpen. Stikstof, koolstof, waterstof vond zij als grondstoffen. Wat de nadere bestanddeelen betreft, is haar resultaat geweest, dat het zich in vier bestanddeelen laat verdeelen, Morphium, Meconium en Narcotine, waarbij nu nog de Extractiefstof komt (*). Maar omtrent de werkingen en eigenschappen zijn de meeningen nog steeds verschillend. Zóó veel is zeker, dat het *morphium* alleen zeer weinig werkt. Het moet eerst met een zuur verbonden zijn, om te werken, en dan heeft het tamelijk aan het opium gelijke werkingen tot doodelijke vergiftiging. Maar nu is nog het *narcotine* (het bestanddeel van DEROSNE) over, dat volgens eenigen veel, volgens anderen weinig werkt. Evenmin heeft zich het gevoelen bevestigd, dat het laatste de opwekkende, het eerste de bedarende werkingen voortbrengen zoude. En buitendien moet nog de extractiefstof beschouwd worden, van welke de Zweedsche scheikundige LINDBERGSON juist beweerde, dat zij het werkzaamste in het opium bevattede.

Welk resultaat volgt nu uit al deze onderzoekingen voor den geneesheer? — Noch het *morphium* alleen is opium, noch het *meconium*, noch de *narcotine*, noch de extractiefstof; maar wat zelfs de groote scheikundige ORFILA bekent, de werking van het opium gaat uit van de vereeniging van al deze stoffen, en ik voeg er bij: van de geheel eigenaardige wijze der verbinding en des bestaans, welke echter door scheikundige ontleding vernietigd wordt. En de leer voor de praktijk is: wie opium gebruiken wil, gebruike het opium zelf. — Dan is hij zeker, alle stof-

(*) Maar juist deze extractiefstof schijnt mij hier geenszins ongewigtig, en de Scheikunde vergunne mij hier de vraag, of zij haar niet in het algemeen, en bij het opium bijzonderlijk, te weinig schat? Want wat is zij anders, dan het bestanddeel, dat wij voor als nog niet kennen, en ware het niet beter, in plaats van het niets beduidend woord extractiefstof, liever den naam van problematische stof te kiezen, als het doel van toekomstige onderzoekingen?

fen aan te wenden, die het bevat, en juist in die eigenaardige organische verbinding, welke waarschijnlijk bij alle ligchamen de hoofdzaak en den grondslag van hun bestaan uitmaakt.

Veel gewigtiger voor den geneesheer blijft de oude tweeledige vorm van het opium in de geestrijke en de waterige oplossing — *tinctura opii* en *extractum aquosum.* — Ginds verdooving met bloedophooping en verhoogde werking van het hart; hier verdooving zonder, of ten minste met veel minder verhittende kracht. — Dit is door de ondervinding bevestigd en practisch van groot gewigt, namelijk voor de verschillende gevallen der aanwending, waar wij óf de bedarende met de opwekkende kracht willen vereenigd hebben, óf slechts de bedarende alleen, en daarentegen de opwekkende, bloeduitzettende vreezen.

Maar ook voor de scheikundige kennis is zij gewigtig, want zij toont ten minste in hare geheel eenvoudige gestalte, dat de in water oplosbare bestanddeelen des opiums de zuiver narcotische, de in wijngeest oplosbare (harsachtige) behalve de narcotische ook nog opwekkende krachten bezitten, die dus van gene kunnen afgescheiden worden. De eerste zijn nu het meconiumzuur, morphium en de extractiefstof: de laatste het zuiver morphium en de narcotine.

Men veroorlove mij, ook mijne meening van onderzoek voor te leggen. — Het rijk der prikkelbaarheid is niet slechts in naam, maar ook inderdaad van de gevoeligheid gescheiden, bestaat op zich zelf en heeft den grond zijner werkzaamheid in zich zelf, is niet eerst secundair van de zenuwen afhankelijk, ofschoon het door dezelve wordt geïnfluënceerd en gewijzigd. — Daarin had HALLER volkomen gelijk, en men behoeft slechts eenen blik op het hart, en de in betrekking tot deszelfs kracht zoo onbeduidende zenuwen, zoo als ook op het eerste *punctum saliens*, dat zich zonder zenuwen uitzet en zamentrekt,

te slaan, om zich daarvan te overtuigen (*). Maar nu moet men het denkbeeld van de prikkelbaarheid en van het prikkelbaar stelsel, om het juist te begrijpen, in zijn geheel zamen nemen, en ik noem het dus liever het bloedleven en het vaatstelsel. Want het is eigenlijk het bloed, wat daarin leeft. Het bloed is de hoofdstof, en om het bloed bestaat het hart en de bloedomloop, niet het bloed om het hart, een der gewone gevoelens, om het tot werking te brengen. — Het bloed, niet de zenuw, is de bron en geleider des levens; de zenuw zelve heeft eerst het bloed noodig, om te leven. De vloeistof bestaat vroeger dan de vaste stof; al wat leeft ontstaat uit vloeistof, niet slechts bij het eerste ontstaan, maar altijd door, gedurende zijn geheel bestaan. Gevolgelijk is het bloed en het vaatstelsel de grondslag van het eigenlijk organisch, d. i. van het vegetatief plastisch leven; het bloed is de factor, de zenuw de regulator des levens. — Ook de ontvangbaarheid voor uitwendige indrukken heeft dus niet slechts betrekking tot het zenuwstelsel alleen: geenszins, en is geenszins altijd slechts te weeg gebragt door en afhankelijk van hetzelve, en dus voor het bloedleven eerst secundair; maar ook uitwendige invloeden werken even zoo goed onmiddellijk op het bloed (deszelfs menging en leven) als op de zenuwen. Ik zal alleen de werkingen van de aderlating herinneren. Deze werkt toch blijkbaar onmiddellijk op de menging (het leven) des bloeds. Even zoo de warmte; deze verwekt onmiddellijk eenen vermeerderden turgor van het bloed,

---

(*) Ik herinner nog slechts twee bewijzen voor de eigenaardigheid en onafhankelijkheid der prikkelbaarheid, als eene eigene organische grondkracht, vooreerst de zamentrekking en oscillatie der spiervezel, ook na het doorsnijden der zenuwen, bij het aanbrengen van niet slechts scheikundige, maar ook van werktuigelijke prikkels; en dan waarop men tot nog toe te weinig heeft schijnen te letten, het niet vermoeid worden bij den meest onophoudelijken arbeid en zamentrekking, zoo als wij dit bij het hart waarnemen; terwijl daarentegen alle van zenuwen afhangende werkzaamheid aan vermoeijing is onderworpen. Dit toont, geloof ik, volstrekt eene zich zelve genoegzame, in het deel zelf inwonende, en zich zelve vervangende, kortom eene eigenaardige kracht, aan.

een verhoogd vaatleven zonder eerst voorafgaand behulp des zenuwstelsels. — En even zoo werkt ook het opium te gelijker tijd en onmiddellijk op zenuwen en bloed te gelijk en brengt in het laatste eene oogenblikkelijke verhooging van zijne levenskracht voort, die zich nu door de telken reize zoo zeer in het oogloopende uitzetting, door de vermeerderde werkzaamheid van het hart, en door de verhoogde levendigheid der van het bloed onmiddellijk afhangende voortbrengsels, b. v. de ettering, en eindelijk door het in het geheel verhoogd levensproces, en de daardoor zoo snel mogelijke ontbinding en verrotting van hetzelve zoo zigtbaar en duidelijk te kennen geeft. — Wij moeten slechts het begrip van levenskracht hooger en meer omvattend nemen, dan thans gewoonlijk gebeurt. Zien wij niet in de evenzeer levende bewerktuigde wezens, de planten, duidelijke bewijzen van levenskracht en zelfs eenen zekeren graad van prikkelbaarheid zonder zenuwen? Zien wij niet menige stoffen op derzelver levenskracht verhoogend, andere meer nederdrukkend, zelfs vernielend werken, zonder zenuwen, zoo als de nieuwste, zoo vaak herhaalde proeven genoegzaam bewijzen? En kunnen wij ontkennen, dat eveneens een zoodanig plantenleven den grondslag van het inwendig dierlijk leven uitmaakt?

Om alles met één woord te zeggen: het opium behoort tot die middelen, wier werkingswijze zich niet, zoo als bij andere, tot de denkbeelden van prikkel, prikkeling, opwekking laat bepalen, maar dat, even als de hoogere werktuigen der Natuur, de warmte, het licht, de electriciteit, onmiddellijk op de levenskracht zelve en op alle punten, wijzigingen en verschijnselen daarvan werkt, ze doordringt en vervult, en wel met dat bijzondere, dat het de organisch-vegetative spheer des levens, het fundamentaal vormend levensproces verhoogt, en daarentegen de gevoelige spheer nederdrukt.

Aanwijzing.

Uit de bovenstaande vastgestelde grondwerking van het opium zal men nu de grondaanwijzing tot deszelfs aanwending juist kunnen afleiden. Deze is:

Kramp, zenuwachtigheid, d. i. onregelmatige of verhoogde gevoeligheid; maar, wèl te verstaan, bij afgestemde levensenergie des vaatstelsels en des geheelen levens van het bloed. — Dit geldt zoowel van het geheel als van het plaatselijke, zoowel van den acuten, als van den slependen toestand.

Hoe hooger de erethismus des zenuwstelsels klimt, en hoe lager de energie van het hart en het vaatstelsel, dus van het fundamentaal stelsel des levens gezonken is, dat is met andere woorden: hoe meer ware levenszwakte er bestaat, des te meer is opium aangewezen en gepast; en dit is voorwaar zijn hoogste triomf, waardoor deze onevenredigheid het dringendst levensgevaar voorkomt, zoo als dit b. v. bij boosaardige pokken, koudvuur en *typhus* het geval is.

Deswege, hoe meer door voorafgaand vochtverlies of door kunstmatige bloedontlastingen en gastrische ontlastingen het ligchaam verzwakt is, des te beter bekomt het opium.

Dus: Bedaring van het ópgewekt zenuwstelsel, regeling van deszelfs onregelmatige werkzaamheid (waartoe ook de gebreken van de afscheiding behooren), wegneming van de kramp, bijzonder van de pijnlijke, en krachtvolle verheffing van de energie van het hart en van het geheel bewerktuigd leven — deze moeten de grondideeën zijn, die ons tot het gebruik van opium bepalen of bij de aanwending daarvan leiden.

Speciaal en in het bijzonder is het aangewezen: bij pijnen, bij de noodzakelijkheid om zweet te verwekken, over het algemeen, waar het noodig is, om eenen ster-

ken aandrang van het middelpunt naar den omtrek te weeg te brengen, bij verzwakkende ontlastingen uit het darmkanaal.

Hieruit komen nu ook van zelve de tegenaanwijzingen voort; de eerste is: volbloedigheid en neiging tot ontsteking. — Zoo lang nog eene bloedontlasting aangewezen is, zal het opium het vreesselijkste vergift zijn, daar het de bloedophooping, bijzonder naar de hersenen, geweldig vermeerdert en de ontstekingachtige prikkeling versterkt. — Dit geldt ook van elke beginnende koorts, welke toch altijd in haar eerste ontstaan ontstekingachtig is. Door zulke ontijdige aanwending van het opium kan elke koorts in eenen *typhus* veranderd worden, zoo als wij ten tijde van het Brown'sche tijdperk dikwijls genoeg zagen, en ik in mijne verhandeling over de kunstmatig gemaakte zenuwkoortsen heb aangetoond.

De tweede: gastrische ophoopingen in de maag, waar het opium niet goed bekomt, en zelfs door deze vast te houden schadelijk is.

De derde: een zeer tot ontbinding en verrotting geneigde toestand des bloeds, die ook door opium vermeerderd wordt.

Aanwending.

De aanwending van deze groote kracht in alle afzonderlijke gevallen en ziekten op te geven, kan mijn doel niet zijn. Daartoe zoude ik de geheele ziektekunde moeten doorloopen. Want er is inderdaad geene ziekte, waarin geen opium is aangewend, en onder zekere voorwaarden teregt. — Maar mijn doel is slechts, die gevallen te noemen, waar het bijzonderlijk, ja geheel éénig, te pas komt, die, waar het gebruik twijfelachtig is en naauwkeurige bepaling vereischt, en die, waar het nog te weinig gekend en gebruikt wordt.

Plaatselijke ontstekingen.

Vóóraan sta zijne kracht bij plaatselijke ontstekin-

gen — waarbij menige tegenwoordige phlegmonist het hoofd zal schudden. — Maar zoo is het, en ik houd het behoorlijk gebruik van opium bij ontstekingen voor een hoofdvoorregt der nieuwere praktijk en voor eenen meesterlijken greep des geneesheers. — Dit is het geval. Somtijds, en zelfs niet zelden gebeurt het, dat na het behoorlijk gebruik der algemeene en plaatselijke bloedontlastingen en van andere ontstekingwerende middelen, de verschijnselen der plaatselijke ontsteking niet geheel nalaten, of, nadat zij zich verminderd hebben, met hernieuwde hevigheid opkomen, b. v. bij pleuritische aandoeningen de steek in de zijde, de hoest, de kortademigheid; waar de pols wel snel en koortsig, maar zoo klein is, dat men geene aderlating meer durft wagen. Hier is wel door de ontstekingwerende behandeling het aandeel des bloeds en des vaatstelsels weggenomen; maar de prikkeling des zenuwstelsels van het ontstoken deel, de verhoogde gevoeligheid of de kramp, zoo als men het ook noemt, in het ontstoken deel, is nagebleven, en dikwijls nog door de verzwakking na te sterke aderlatingen vermeerderd — en hoe meer wij nu nog bloed aflaten, des te meer nemen de pijn en de plaatselijke verschijnselen toe, en moeten ook toenemen. Hier is opium het éénige, het goddelijke middel; het kan binnen 24 uren alle overblijfsels der ontsteking als het ware wegtooveren, want het vereenigt de beide hier noodige krachten in eenen graad, zoo als men dien nergens elders vindt, eensdeels om de overmaat der verhoogde gevoeligheid, de kramp, uit het ontstoken deel te verwijderen, anderdeels de te zeer verzwakte en onwerkzame vaten weder zóó verre op te wekken, dat daardoor die graad van werkzaamheid in dezelve wordt voortgebragt, die tot wederopslorping van het stilstaand of uitgevaat bloed en tot voleinding der steeds noodige, zoowel plaatselijke als algemeene crisis vereischt wordt, — hetwelk beide door eene voortgezette ontstekingwerende behandeling slechts verergerd moet worden.

Dit is bijzonder het geval bij pleurissen, of pijn-

lijke longontstekingen. Het juiste gebruik van opium kan hier den lijder veel bloed besparen en zelfs dikwijls alleen het leven redden. Maar hier is de ware blik der kenners noodig, en hier kan men den meester leeren kennen. Want het kan hier ook, helaas! ontijdig aangewend, de grootste schade aanrigten, en maar al te lang en te dikwijls hebben wij dit gedurende het BROWN'sche tijdperk gezien, toen men zich vergenoegde, zonder voorafgaande bloedontlasting en dadelijk van het begin af opium te geven. De pijn hield hier ook op, maar de benaauwdheid bleef; de ontsteking verdeelde zich niet, en nu volgde óf overgang in koud vuur en een doodelijke afloop, of in verharding en ettering; de lijder bragt er het leven af, kwam schijnbaar bij, men roemde de heilzame kracht van het opium, maar hij droeg de kiem van den aanstaanden dood bij zich, die zich nu na korteren of langeren tijd tot longtering ontwikkelde. — Want juist deze is de gevaarlijke zijde van het opium, dat het pijnen- en ziektegevoel tijdelijk bedaren kan, en zoowel den geneesheer als den lijder in het gevaarlijk zelfbedrog van beterschap kan verplaatsen, waardoor dan de gunstige dagen tot het gebruik van krachtige geneesmiddelen verzuimd worden.

Dus alleen dán, wanneer na behoorlijke bloedontlastingen en eene behoorlijk aangewende ontstekingwerende geneeswijze het steken in de borst niet geheel wil ophouden, of zoo het al na de bloedontlastingen had opgehouden, steeds wederkeert, en vaak zelfs heviger wordt, de spaanschevliegpleister ook niets helpt, de pols daarbij klein en week is, en volstrekt geene bloedontlasting meer toelaat, dán — het is gewoonlijk tegen den 5den of 6den dag — is het juiste tijdpunt voor het gebruik van opium dáár: een grein opium, in den vorm van Dover's poeder des avonds genomen, doet wonderen, toovert het overschot der ontsteking in eenen nacht weg, en voleindigt de vertragende, zoowel plaatselijke, als algemeene crisis. Of men gebruike de door mij in zulke gevallen tallooze malen met het uitnemendst gevolg aangewende verbinding met kwik-

zilver, door hetwelk tevens op het lymphatisch aandeel der ontsteking en het misschien nagebleven lymphatisch stremsel oplossend en opslorpend gewerkt wordt:

R. Calomel gr. vj.
Opii gr. ij.
Sacch. alb. drachm. ij.
M. f. pulv. Divid. in sex. part. aequal.
D. S. Alle 2 of 3 uren 1 poeder.

Men zal dikwijls tot de geheele voleinding der kuur niets verder noodig hebben, dan een 24 tot 48 uren lang voortgezet gebruik van dit middel met warme expectorerende dranken. De pijn verdwijnt, de ademhaling wordt vrij, er verschijnen fluimen en critisch zweet, en de koortsige pols wordt bedaard.

Zelfs in het begin van eenvoudige ontstekingachtig-rheumatische pleurissen is het vaak tot de kuur geheel en al voldoende, eene krachtige aderlating op den arm te doen en dadelijk daarop een Dover's poeder te geven.

Zelfs is mij een geval van ontsteking van het hart bekend, waarin, nadat men zoo sterk als mogelijk was had adergelaten, en evenwel het schrikkelijkst hartkloppen met den hevigsten doodsangst niet wilde nalaten: te vergeefs gaf men *aqua laurocerasi*; opium nam dit overschot spoedig en volkomen weg.

Ik beveel echter bij alle gebruik van opium in ontstekingziekte zorgvuldig oplettendheid op den pols aan, als het hoofdkenmerk, of het gepast is. Niet slechts, dat men vooreerst dit middel niet eer mag aanwenden, dan wanneer de pols, zoo als reeds gezegd is, zijne hardheid en kracht verloren heeft; maar ook na het gebruik neme men hem zorgvuldig waar, en wordt hij daarbij op nieuw weder harder en meer versneld, dan is dit een bewijs, dat er nog een overschot van ontstekingachtigheid des bloeds nagebleven is, dat het opium weder opwekt, en dan is het nog te vroeg voor opium; men late het liever

staan en houde zich liever aan de niet verhittende *narcotica*, *hyoscyamus*, *aqua laurocerasi*, *digitalis*.

Hetzelfde vinden wij bij alle andere plaatselijke ontstekingen, en men handele dáár volgens dezelfde grondbeginselen. — Bij alle ontstekingen der onderbuiksingewanden, der lever, der milt, der maag, inzonderheid bij ontstekingen van de maag, waar, zoo als bekend is, wegens de groote gevoeligheid en zenuwmedelijdendheid het zenuwachtig aandeel zoo belangrijk zijn kan, dat de lijder in den eigenlijken zin niet aan de ontsteking, maar aan algemeen daardoor opgewekte zenuwkramp sterft; hier is inderdaad het opium dikwijls het éénige middel tot levensredding. — Wij zien hetzelfde bij de *cholera acutissima*, — ook bij de *cholera orientalis*, wier ware behandeling in het algemeen niets anders is, dan de behandeling der hevigste maagontsteking, — dat, na behoorlijke bloedontlasting, het éénige redmiddel opium met *calomel* en slijmige olieachtige dranken is. Even zoo is er bij de ontsteking der darmen, bij den *ileus inflammatorius*, wanneer na behoorlijke bloedontlastingen evenwel door het zenuwachtig overblijfsel der ontsteking de krampachtige zamensnoering der darmen, de verstopping van den stoelgang aanhoudt, is er, zeg ik, geen grooter middel tot bewerking der darmontlasting dan *calomel* met opium en warme baden. Dit geldt zelfs van de nu, nog vaak noodig wordende purgeermiddelen. Zij werken slechts in verbinding met opium, en nog onlangs gaf men bij eenen hardnekkigen *ileus* zelfs het sterkste *drasticum*, het *oleum crotonis*, zóó lang te vergeefs, tot dat men het met opium verbond. — Hetzelfde geldt van de blaasontsteking, *ischuria inflammatoria*. Wanneer de bloedontlastingen te vergeefs zijn aangewend, wanneer de catheter en pisdrijvende middelen hunne dienst weigeren, dan doet opium de pis afvloeijen.

Bijzondere opmerkzaamheid verdienen nog de keelontstekingen en in het bijzonder de croup. Bij alle, en bij de laatste bijzonder, is het een der gewigtigste regelen van

de praktijk, dat ook hier een tijdpunt kan voorkomen, waar, nadat de antiphlogistische geneeswijze behoorlijk aangewend, en de bloedprikkeling daardoor weggenomen is, de zenuwontsteking, d. i. een krampachtige toestand in de slik- en stemwerktuigen nablijven en in het eerste geval het moeijelijk slikken en in het laatste het moeijelijk ademhalen even zoo voortduren als toen de ontsteking aanwezig was, en nog naderhand den dood veroorzaken kan. — Hier kan nu de voortgezette ontstekingwerende geneeswijze in het geheel niets meer helpen, want deze toestand is nu de uit de ontsteking nageblevene kramp; opium alleen, of een dergelijk krachtig krampstillend middel, eene spaanschevliegpleister om den hals, krampstillend verzachtende pappen kunnen hulp aanbrengen. — Ik meen hierop bijzonder met betrekking tot den croup de aandacht te moeten vestigen, waar ik bemerkt heb, dat men niet zelden alleen bij het denkbeeld van ontsteking en *antiphlogosis* blijft staan, en de lijder daarom niet genezen wordt, terwijl daarentegen in dit tijdperk het gebruik van opium, van Moschus, vaak oogenblikkelijk al het overschot der ziekte, de verstikkingstoevallen, wegtoovert en in den striktsten zin het leven redt. — Hieruit alleen moet men zich ook de tegenspraak verklaren, dat vele geneesheeren de ziekte voor ontstekingachtig, andere voor krampachtig houden, en wel van beide kanten op de werking der middelen bouwende. Beide hebben in zekeren zin gelijk. Want ofschoon de ziekte in haren aard en eerst ontstaan nog altijd ontstekingachtig is en door *Antiphlogistica* alleen dikwijls kan genezen worden, kan toch het ontstekingachtig tijdperk dikwijls zeer snel in het krampachtige zenuwachtige overgaan, en dan redden alleen krachtige krampstillende middelen.

Ook de hersenontsteking moet geheel volgens dezelfde grondstellingen behandeld worden, en zelfs vindt het opium hier, in eene dubbele betrekking, ook als specifiek op het sensorium werkend middel, eene plaats, zoodra na behoorlijke bloedontlastingen, aanwending van koude, en

van verkoelende afvoerende middelen, de verdooving of de ijlhoofdigheid niet willen wijken en de pols geene bloedontlastingen meer toelaat; hier is de ontsteking in den zenuwachtigen toestand der hersenen overgegaan, of er is misschien reeds weiachtige uitstorting ontstaan, en het opium is vaak alleen toereikend, om dit geheele overschot weg te nemen, waarmede men echter in het laatste geval nog *calomel* kan verbinden. — Het heeft mij verheugd, deze door vele geneesheeren voor de *antiphlogosis* alleen vergetene aanwending, in de laatste tijden, door het weldadig gebruik van het opium bij het *delirium potatorum* weder in het gehengen te zien herroepen; maar even zoo zeer heeft het mij verwonderd, dat men dit als iets nieuws konde beschouwen, daar het bij zulke hersenaandoeningen, die uit haren aard zenuwachtig zijn, of nadat de ontsteking des bloeds weggenomen is, een zeer lang bekend, en door de beste geneesheeren aanbevolen middel is.

Hoe heilzaam het opium, volgens deze grondstellingen aangewend, bij oogontstekingen is, wordt thans algemeen toegegeven.

Zenuwkoorts en *Typhus.*

Dit brengt mij tot het nut van het opium bij de zenuwkoorts en den *typhus.* — Niet dat ik hier ook altijd eene hersenontsteking als oorzaak beschouw, maar zóó veel is zeker, dat hierbij altijd eene ziekelijke aandoening der hersenen en des zenuwstelsels is en de hersenen even zoo hier het middelpunt der ziekte zijn als het hart bij ontstekingkoortsen. — Ligt voegt zich ook hier, even als bij elke plaatselijke prikkeling, bloedophooping bij; maar van bloedophooping tot ontsteking is er nog een hemelsbreed onderscheid, en altijd is dit aandeel des vaatstelsels slechts bijkomend, niet wezenlijk. — Maar voor de aanwending van het opium maakt deze toestand een zeer gewigtig en zelfs beslissend onderscheid. Hoezeer dus het opium hier voor de zenuwachtige aandoening der hersenen en des zenuwstelsels aangewezen schijnt, zoo zoude het toch hoogst

schadelijk werken, wanneer bloedophooping of ontsteking der hersenen daarmede gepaard ging. Hier zal het opium zeker alleen daartoe dienen, om den overgang in slaapzucht en beroerte te bespoedigen. Hieromtrent zijn, helaas! niet meer woorden noodig, daar de groote proef, die gedurende het BROWNsche stelsel hierin met het opium genomen is, ons maar al te treurige bewijzen daarvan heeft opgeleverd. — Maar des te noodzakelijker is het, nu ook den anderen kant, welken men op die wijze vergeten heeft, weder aan te duiden, en het opium ook hier regt te laten wedervaren.

Er zijn vier gevallen, waar het gebruik van het opium bij zenuwkoortsen hoogst weldadig, ja onontbeerlijk is.

Vooreerst, wanneer van het begin af de zenuwkoorts zuiver zenuwachtig, d. i. eene koorts van zwakte is, door overmatige inspanning van krachten, uitspattingen *in venere* en *onania*, aanhoudende overmaat in drinken en derg. voortgebragt, of bij een reeds zenuwachtig voorwerp, ontstaan is, wanneer er zich geen teeken van ontsteking, hoe genaamd, opdoet. Hier kan men spoedig, na eenige ontlastmiddelen, tot het gebruik van het opium overgaan, en dikwijls is er verder niets voor de kuur noodig. Daartoe behoort ook de in onze tijden zoo geroemde aanwending van het opium bij het *delirium potatorum*. — Voorts bestaat er eene soort van zenuwkoortsen, die hoofdzakelijk bij jonge, teedere, zenuwachtige voorwerpen voorkomt. De lijders liggen met eenen geprikkelden pols, groote afmatting, maar zonder eenige plaatselijke verschijnselen dan ligte ijlhoofdigheid, en zonder eenige teekenen van ontstekingachtigheid in den pols of bloedophooping naar het hoofd; de antiphlogistische middelen verligten, maar koorts en ijlhoofdigheid duren 8—14 dagen lang voort. Hier is verder niets noodig dan bij den antiphlogistischen drank een klein toevoegsel van *tinctura opii*, en de ijlhoofdigheid en de koorts laten spoedig na.

Ten tweede, wanneer na de noodige bloedontlasting, aanwending van koude en afvoerende middelen, wel de

teekenen van bloedophooping ophouden, maar de ijlhoofdigheid niet wil wijken, en zelfs nu eerst vaak in razernij overgaat. Hier is zij van eenen zuiver zenuwachtigen aard, en opium — liefst met *calomel* in den boven opgegevenen vorm — doet nu vaak alles.

Nooit zal ik de vreugde vergeten, die het opium mij bij eenen mijner waardste ambtgenooten verschafte. Hij lag op den 7^den^ dag van eenen zeer hevigen *typhus*, met eenen kleinen naauwelijks telbaren pols, slaapzucht, ijlhoofdigheid, peeshuppelingen. Bloedontlastingen, koude, afvoerende middelen, *calomel*, waren rijkelijk gebruikt. Hij kreeg bovengenoemde poeders met *calomel* en opium, en na 6 giften was de pols langzaam en opgekomen, de kramptoevallen verdwenen, het hoofd vrij en de crisis bewerkt; de beterschap begon van dien dag af, en werd volkomen. — En hoeveel dergelijke gevallen zoude ik kunnen aanvoeren!

Ten derde, wanneer de *typhus* van het begin af met doorloop, persloop, of *cholera* verbonden is, waardoor reeds eene afleiding van de hersenen bewerkt, maar des te meer gevaar van geheele uitputting van krachten en van den dood *ex inanitione* aangebragt wordt. Hier is het opium het éénige middel, om deze ontlastingen te stuiten, de overprikkeling des darmkanaals te bedaren en daardoor het leven te redden. — Zoo was het in de jaren 1806 en 1807 bij de oorlogspest in Pruissen, waar de doorloop wezenlijk met den *typhus* verbonden, en waar het opium alleen het middel tot redding was.

Ten vierde, wanneer het tijdpunt van het algeheel zinken der krachten, wanneer de *indicatio vitalis* zich opdoet en de krachtigste *nervina* en *excitantia* den gezonken' kleinen snellen pols niet kunnen doen opkomen. Hier ken ik geen grooter middel, dan een bijvoegsel van *laudanum* bij de andere prikkelende middelen in dikwijls herhaalde kleine giften.

Men moet het gezien hebben, hoe hier het opium in éénen nacht den kleinen snellen pols in eenen bedaarden,

vollen en krachtigen kan veranderen, de ijlhoofdigheid bedaren, en het bewustzijn weder herstellen, de verzwakkende ontlastingen stuiten en eene voorwaar wonderbare verandering kan te weeg brengen — om dit middel als de heerlijkste gave des Hemels te prijzen.

Men vergete echter bij zenuwkoortsen de waarschuwing niet, om, eerst na behoorlijke aanwending der afvoerende en van het hoofd afleidende middelen, en niet te vroeg, het opium te gebruiken.

Tusschenpoozende koortsen.

Maar het glansrijkst munt de werking van het opium uit bij tusschenpoozende koortsen, het meest bij de kwaadaardige tusschenpoozende koorts. Hier is het duidelijk het éénige redmiddel des levens, en eerst, sinds wij deze kracht van het opium kennen (hetgeen wij hoofdzakelijk aan L. HOFMANN te danken hebben), kunnen wij zeggen, dat wij meesters dezer ziekte zijn. Het zijn die tusschenpoozende koortsen, waarbij elke aanval met een levensgevaarlijk verschijnsel, beroerte, slaapzucht enz. gepaard gaat, en waar gemeenlijk de tweede of derde aanval doodelijk is. Hier kan het opium op tweederlei wijze het leven redden. Vooreerst in den aanval eener zoodanige beroerte. Wie hier door aderlatingen wil helpen, dwaalt zeer; de geheele aanval is niets dan kramp, en opium alleen kan deze wegnemen en den apoplectischen toestand doen ophouden. Ten tweede, om den aanval te verhoeden. Hij is de paroxysmus eener tusschenpoozende koorts, en alles komt hierop aan, om den paroxysmus te verhoeden, of de koorts snel te onderdrukken. Maar dit kan op geene zekerder wijze geschieden, dan wanneer men den lijder, gedurende den koortsvrijen tijd, een ons versch en fijn tot poeder gebragte *china regia*, en bij de laatste gift onmiddellijk vóór den aanval 1 grein opium geeft, hetwelk over het geheel bij alle hardnekkige tusschenpoozende koortsen als de zekerste wijze tot hare onderdrukking moet beschouwd worden.

Krampen.

Dat het opium bij krampachtige zenuwziekten het grootste middel, en van daar gewoonlijk de laatste toevlugt is, weet iedereen, en hier wordt het ook het algemeenst gebruikt. Zelfs valt elken halven geneesheer bij het woord kramp, ook het woord — maar ook slechts het woord — opium in — en juist hierin ligt het grootste ongeluk. Want ook hier, welk hemelsbreed onderscheid is er tusschen die krampen, waar opium helpt, en die, waarin het schaadt, ja onherstelbaar, doodelijk nadeel aanbrengt! — En hoe weinigen kennen dit en letten daarop! — Deze gevallen te onderscheiden, zij hier mijn doel.

Er zijn drie gevallen, die men zorgvuldig moet onderscheiden, eer men opium geeft. Of de kramp met volbloedigheid, bloedophooping naar de hersenen, of zelfs met eene ontstekingachtige diathesis gepaard, of zelfs daardoor alleen opgewekt is, of zij met gastrische onzuiverheden verbonden of daardoor veroorzaakt is, of dat zij, zonder deze complicatie, van eenen zuiver zenuwachtigen aard is. In het eerste geval (waarbij ik bijzonder aan jeugdige ligchamen en kleine kinderen bij het tandenkrijgen herinner) zal het opium de krampen vermeerderen, en ligt tot eene doodelijke beroerte doen klimmen. Hier moet volstrekt eerst door bloedontlastingen, ontstekingwerende en afleidende middelen de bloedophooping worden weggenomen, en dikwijls is dit alleen reeds tot verwijdering der krampen volkomen toereikend. En nu eerst, wanneer nu nog de krampen voortduren, is opium geoorloofd en hulprijk. Echter zal men dáár ook beter doen, eerst niet verhittende *antispasmodica* aan te wenden, b. v. *hyoscyamus*, *aqua laurocerasi*, zink, en eerst, wanneer deze ontoereikend zijn, opium. — In het tweede geval zal eveneens opium niet helpen, maar schaden. Hier moet eerst door braak- en afvoerende middelen de maag en het darmkanaal gezuiverd worden, hetgeen dikwijls

alleen tot verwijdering der krampen voldoende is, en eerst na derzelver gebruik, bij het voortduren van de kramp, opium. — In het derde geval alleen is opium gepast en hulprijk, en hoe meer de zenuwachtige kramptoestand op ware zwakte berust, of hoe meer men vooraf door bloedontlastingen en afvoerende middelen verzwakt heeft; kortom, hoe meer de pols klein, week, ledig is, des te meer zal het helpen. Maar ook moet hier, bij de zuiver hysterische krampen, de opmerking gemaakt worden, dat de hysterische zenuwstemming dikwijls eene eigenaardige idiosyncrasie tegen opium medebrengt, weshalve men wèl doet, het bij zulke voorwerpen altijd met een *corrigens*, b. v. *hyoscyamus*, *castoreum*, te verbinden. De zamenstelling van SYDENHAM heeft hierop reeds betrekking, even als in het algemeen de door vroegere geneesheeren noodig gevondene veelvuldige verbindingen van het opium met aromatische en balsamische zelfstandigheden in den vorm van Theriak en Mithridaat.

Over het algemeen echter is die opmerking gewigtig, welke bij mij door langdurige ondervinding bevestigd is, dat bij hevige krampen van eenen zenuwachtigen aard, bijzonder van den onderbuik, en bij die, welke in het ruggemerg en de tusschenribbige zenuwen haren hoofdzetel hebben, het gebruik van opium in lavementen oneindig werkzamer is, dan door den mond genomen.

Zenuwaandoening door verwonding.

Nog verdient de prikkeling door verwonding bijzondere opmerking. — Wanneer, na zware verwondingen, een sterk bloedverlies of bloedontlasting, de lijder krampachtig, star, half levenloos nederligt, of wanneer in zoodanige gevallen op den 2den of 3den dag de pijnen uiterst hevig worden, zich in den pols en het geheele uitzien teekenen van eenen zenuwachtigen, krampachtigen toestand vertoonen, de ontsteking geene levendige kleur heeft, het proces van ettering meer ichoreus, dan etterachtig dreigt te worden, is voorwaar opium het éénige

middel, dat den lijder kan redden en aan het geheele tooneel zeer snel eene andere gestalte kan geven, daar het te gelijker tijd de pijn verzacht, de kramp wegneemt, de levenskracht verhoogt, en bijzonder door zijne eigenaardige werking op het vaatstelsel en deszelfs plasticiteit het ontstekings- en etteringsproces kan verbeteren.

Nog kort geleden overtuigde ik mij daarvan bij eene keizerssnede. De lijderes wås zwakkelijk, op den 5den dag na de kunstbewerking, die zij 36 uren na het breken van het water had ondergaan; de kunstbewerking was in 6 minuten door de meesterlijke hand van GRAEFE voleindigd; zij was tweemaal vóór, en eens ná de kunstbewerking adergelaten. Tot nog toe had zij de verzadiging van Riverius, en afwisselend *extr. hyoscyam.* en *aqua laurocerasi* genomen. Den 5den werden de pijnen buitengemeen hevig, geleken op weeën tot schreeuwens toe. De pols klom tot 135, was klein, de handen werden koel, er verscheen kleverig zweet, de ontsteking van de wond was niet levendig. Zij kreeg *laud. liq. gtt. j.*, *liq. anod. gtt. ij.* alle uren. Na weinige uren lieten de pijnen na, de pols kwam op, werd 20 slagen langzamer; de wondranden levendiger ontstoken, de afscheiding minder ichoreus; en van nu af nam het geheele genezingsproces eenen regelmatigen loop, en eindigde gelukkig.

Dat het opium bij *trismus* en *tetanus traumaticus* het éénige nog overige redmiddel is, behoef ik naauwelijks te vermelden. De geheele geneeskundige wereld is daarvan overtuigd. En hier komt juist zijne, de zenuwkramp stillende kracht hoogst verwonderlijk uit. De geheele zenuwgevoeligheid is hier door de kramp dermate gebonden, dat zelfs de narcotische werking van het opium niet bemerkt wordt. Wij kunnen het tot ongehoorde giften zonder schade geven. Maar zoodra het de kramp gestild heeft, komt ook de regelmatige gevoeligheid voor en terugwerking op hetzelve, weder op. — Ook bij den *tetanus* is het gebruik van opium in lavementen, in sterke giften tot een half, ja geheel ons *laudanum* op ééns, dik-

wijls veel werkzamer, en vaak de éénige mogelijke wijze van aanwending, wanneer de mond geheel gesloten is.

Krankzinnigheid.

De werking van het opium bij krankzinnigen is zeer betrekkelijk en voorwaardelijk, somtijds wonderlijk snel en beslissend weldadig, somtijds en meermalen onwerkzaam, maar niet zelden hoogst verderfelijk. — Hier wordt dus de naauwkeurigste onderscheiding en bepaling der gevallen vereischt. — De hoofdregel blijft deze: hoe meer de stoornis der geestvermogens van eenen zuiver zenuwachtigen aard is, hoe meer zij met ware zwakte verbonden of daaruit ontwikkeld is, des te weldadiger zal het opium werken, zoo als dit bij de krankzinnigheid door uitspattingen in den drank of in de geslachtsdrift ontstaan (*delirium tremens*, *nervosum*), bij de hysterische, bij die, welke na eene ontstekingachtige aandoening nablijft, en de zuiver psychische het geval is. Maar waar een plethorische toestand, of eene neiging tot actief phlogistische opwekking der hersenen bestaat; of waar de oorspronkelijke grondslag der ziekte niet in de hersenen en het zenuwstelsel, maar in den onderbuik, in ophoopingen, overvullingen, verstoppingen der buiksingewanden gelegen is, zoo als dit bijzonder bij de melancholische vormen plaats grijpt, dáár zal opium alleen schade aanbrengen. Echter kan het ook hier, tot besluit, nadat de stoffelijke oorzaak verwijderd is, wanneer nu de ziekte als een zuiver zenuwachtige toestand voortduurt, nuttig zijn. Ook hier is de opmerking van gewigt, dat bij het *delirium nervosum* het gebruik van opium in lavementen dikwijls veel meer werkzaam is, dan door den mond genomen.

Hoest en borstlijden.

Hoest en borstkwalen zijn eveneens gewigtige onderwerpen voor het gebruik van opium. — Het valt niet te ontkennen, dat velerlei soorten van hoest, en zelfs velerlei soorten van longtering, door opium kunnen genezen

worden. Maar even zeker is het, dat nog veel meer daardoor verergerd, en dat zelfs daardoor eerst ware ontsteking der longen, en de overgang in ware Phthisis kan bewerkt worden. Het onderscheid ligt in den verschillenden aard van het borstlijden, en het is de kunst des geneesheers dezen te onderscheiden. Wanneer de hoest van eenen ontstekingachtigen aard, de werking eener ontsteking of bloedophooping in de longen, of ten minste daarmede verbonden is, zal het opium altijd schaden. Hetzelfde geldt van den catarrhalen hoest, zoo lang hij nog met ontstekingachtige prikkeling gepaard gaat, zoo ook van den gastrischen hoest, die slechts voor een braakmiddel wijkt, maar die door opium erger wordt. Maar is hij zuiver zenuw- of krampachtig, dan is er geen heerlijker middel dan het opium. Eene éénige gift Dover's poeder, des avonds genomen, kan dien vaak geheel wegnemen. Zoo ook blijft het bij den kinkhoest in het tweede zenuwachtige tijdperk een der hoofdmiddelen. Er is zelfs eene soort van longtering, die in haar eerste begin en in het eerste tijdperk zuiver zenuwachtig, een voortbrengsel der verhoogde gevoeligheid der longen en des geheelen zenuwstelsels is. Hier komt alles dáárop aan: de verhoogde zenuwprikkelbaarheid, zoowel in de longen als in het geheele stelsel, te verminderen, en hier kan, behalve de aanwending der ezelinnenmelk, der gelei van IJslandsche mos en salep, der laauwe baden, der wollen kleeding, ook nog het tusschenbeiden gebruiken van het opium de heerlijkste diensten tot vermindering van den hoest en genezing van den geheelen toestand verschaffen (*).

Persloop.

Het gebruik van opium bij den persloop verdient nog onze bijzondere opmerkzaamheid. — Maar ook hier moeten de gevallen wèl worden onderscheiden. Wie bij eenen

(*) Men zie hierover mijne Verhandeling *über Verhütung und Heilung der Lungensucht* in mijne *Sammlung kleiner vermischten Schriften*, 4e Bd., de 1e. der nieuwe reeks.

galachtigen of ontstekingachtigen loop opium zoude willen geven, zoude den lijder ombrengen. Daarentegen is het bij eenen zuiver rheumatischen het éénige redmiddel, en de vreesselijke, door natte en koude verwekte, rheumatische loop, die aan de Pruissische armee, in den veldtogt des jaars 1792, zoo vele duizenden aan dooden kostte, zoo lang men hem met de toenmaals gewone rhabarberpoeders behandelde, werd eerst toen geneeslijk en weggenomen, toen men algemeen het opium begon te gebruiken. — Maar ook hier raad ik altijd eerst een braakmiddel uit *ipecacuanha* te geven, eer men tot het gebruik van opium overgaat, en ook dit niet in de volle dosis, noch op ééns, maar in kleine, dikwijls herhaalde giften, en met een of ander slijm of emulsie gemengd, aan te wenden, omdat men anders ligt eene snelle onderdrukking van den loop, die altijd schadelijk is, kan te weeg brengen, en het doel alleen eene langzame vermindering der vermeerderde slijm- en bloedafscheiding, en wegneming van de kramp, welke de ontlasting der drekstoffen terughoudt, zijn mag, die op den laatsten weg het best bereikt wordt.

Diabetes.

Een dergelijke toestand vindt bij den *Diabetes* plaats, eene overeenkomst, die den naam »pisloop" reeds uitdrukt. Want ook hier ligt de naaste oorzaak in een ziekelijk erethismus der nieren, welke tot stuipachtigheid kan klimmen, en bij den *mellitus* met eene eigenaardige verandering der productiviteit (het chemisch-organisch afscheidingsproces) gepaard gaat, zoodat er in plaats van de gewone zouten in de pis suiker gevormd wordt. — Tegen deze naaste oorzaak is stellig opium het hoofdmiddel, ofschoon de vaak zeer verschillende en zelfs geheel tegenovergestelde, verwijderde oorzaken, somwijlen zeer verschillende voorafgaande middelen en geneeswijzen noodig kunnen maken, en ook zij soms tot genezing voldoende zijn. — Maar waar dergelijke oor-

zaken, als *plethora*, bloedophooping, ziekteverplaatsing en onderbuiksverstoppingen, niet te vinden zijn, of waar, nadat zij weggenomen zijn, de ziekte evenwel voortduurt, en wij nu nog alleen met den *Diabetes*, als *Diabetes*, met dit specifiek erethismus der nieren en gebrek in de afscheiding te doen hebben, vervult opium de beide nu nog alleen bestaande aanwijzingen, wegneming van het plaatselijk zenuw-erethismus, en krachtige impulsie naar de peripherie, bevordering der *diaphoresis*, tot afleiding en tegenprikkel het volkomenst, en opium met dierlijk voedsel, maar het eerste in sterke en lang voortgezette giften, vormen hier de hoofdmiddelen ter genezing, waarvan ik mij door eigene ondervinding heb overtuigd, en waarvan ons buiten WARREN en ROLLO, nog kort geleden, de waardige BLANE en het *Repository* twee nieuwe merkwaardige voorbeelden hebben medegedeeld. Ook de Heer VON STOSCH gaf, in zijne nieuwe schoone Verhandeling daarover, den verdienden lof aan het opium.

Vergiften, Smetstoffen.

De vergift- en smetstofwerende kracht van het opium is een van zijne merkwaardigste eigenschappen.

In ouden tijd was het eene uitgemaakte zaak, dat het opium de vergiften en de besmetting tegenwerkte, en het is bekend, dat de Mithridaat, eene op den Theriak gelijkende vermenging van opium en specerijën, zijnen naam dáárvan kreeg, dat MITHRIDATES, Koning van Pontus, het dagelijks innam, om de werking van vergiften te wederstaan. Even zoo gebruikte Keizer MARCUS AURELIUS den Theriak.

Dat een zekere graad van ongevoeligheid en verstomping der zenuwen ook de uitwerking van vergiften en smetstoffen op de bewerktuiging kan verminderen, valt niet te ontkennen, daar deze juist afhangt van de ontvangbaarheid der bewerktuiging, die hierop berust. Ook bevestigt dit de merkwaardige daadzaak, dat hypochon-

drische en hysterische individus, bij welke juist door de eigenaardige rigting en concentratie hunner gevoeligheid naar binnen, op hun physiek Ik, de vatbaarheid voor indrukken van buiten verzwakt wordt, minder vatbaar voor aanstekelijke en epidemische ziekten zijn.

Maar wij moeten hier de levende vergiften (smetstoffen) wèl onderscheiden van niet levende.

Wat de eerste betreft, kan het opium slechts op tweederlei wijze hier nuttig zijn: vooreerst door zijne de zenuwen tegen den invloed des vergifts verstompende en de zenuwkracht verzwakkende eigenschap; ten tweede door zijne zweetdrijvende en het vergift vervlugtigende en uitdrijvende kracht. — Maar hier hebben de oude geneesheeren niet genoeg gelet op de, den bloedomloop vermeerderende, verhittende en ontstekende kracht des opiums, en daardoor ontstond het, onuitsprekelijke ongelukken verbreidende, misbruik van hetzelve bij heete koortsen, waar men in de meening, dat er altijd eene smetstof de oorzaak van was, welke men moest uitdrijven, bijna alle koortsen in boosaardige, rotachtige, met gierstuitslag en blutsvlekken gepaarde, veranderde.

Bij acute smetstoffen zal dus zijn gebruik altijd verderfelijk wezen, behalve alleen op het eerste oogenblik der besmetting, waar zeker eene gift Dover's poeder, met daarop zorgvuldig afgewacht zweet, dikwijls reeds de eerste sporen der ziekte binnen 24 uren weder weggenomen heeft.

Maar gewigtiger is het bij de chronische smetstoffen, waar juist de groote bloedopwekkende, vervlugtigende en op de peripherie werkende kracht hoogst weldadig kan werken, en dát vervangen, wat hier vaak aan de terugwerking der bewerktuiging ontbreekt.

Hier komt ons nu allereerst de syphilitische besmetting voor oogen. Door eene menigte van waarnemingen is bewezen, dat tegen vele overblijfselen van syphilis, tegen welke kwik niets uitrigt, het opium het beste geneesmiddel is. Er was zelfs een tijd — in de jaren 1780 tot

1785, — waarin men in Engeland geloofde, door opium alleen, zonder kwik, de syphilis te kunnen genezen, en ook eene menigte voorbeelden van dien aard bekend gemaakt werden. Het viel ook niet te ontkennen, dat door opium alleen de verschijnselen der syphilitische besmetting konden worden weggenomen; ook Bernards *arcanum antisyphiliticum*, dat uit opium en *alcali* bestond, toonde dezelfde krachten. Mijne waarnemingen en die van anderen hebben mij overtuigd, dat wel de specifieke, de syphilitische smetstof doodende kracht van het kwik daardoor niet kan vervangen worden, maar dat de daardoor veroorzaakte ziekte der bewerktuiging, de terugwerking daarop, de ook hier noodige kritische bewerking en uitscheiding der smetstof, door het opium hoogst weldadig kunnen bevorderd en geregeld worden. In het tweede tijdperk der besmetting, nadat de ontstekingachtige toestand weggenomen was, zag ik de werking van het kwik duidelijk versterkt en bespoedigd door een toevoegsel van opium. Bij ingewortelde, bijzonder door een veelvuldig onregelmatig gebruik van kwik, ontaarde syphilis, heeft mij opium in verbinding met sublimaat alles en veel meer dienst gedaan, dan wanneer ik sublimaat alleen gaf. Zelfs houde ik het voor een onvermijdelijk vereischte van het gebruik van sublimaat in dit geval. Hier is niet slechts een *corrigens*, zoo als men gemeenlijk slechts aanneemt, maar een zeer groot *adjuvans* van het kwik. Niet alleen worden daardoor de lastige, vaak gevaarlijke, bijwerkingen van dit bijtend metaal, het branden in de maag, de maagkramp, de misselijkheid, de kolijkpijnen, de doorloop, weggenomen, maar zelfs de kracht en werking van het kwik op de vergiftige stof, hare vervlugtiging en ontlasting, buitengewoon vermeerderd, en bijzonder de wedervoortbrengingskracht van het vergift, het hoofdvoorwerp van de kuur, daardoor weggenomen. Zeer gewigtig is hierbij de aandrift naar de huid en de peripherie, die het opium geeft (en die aan het kwik geheel ontbreekt), welke bijzonder bij zwakke

en torpide voorwerpen heilzaam zweet en kritische afscheidingen kan bewerken.

Dit noopt mij, om, tot opheldering en betere bevatting van de werking en het gebruik van het opium, een woord over het eigenaardige, inwendige van dezen hoogst merkwaardigen, dikwijls zoo donkeren en ingewikkelden ziektetoestand te zeggen, dien men onder den naam, deels van veronderde, deels van gewijzigde, ontaarde, gemaskerde *syphilis*, ook wel *sequela*, *morbus secundarius syphiliticus* verstaat, en die thans, helaas! zoo veelvuldig is, en zoo velen menschen het leven verbittert. Dit is echter geenszins altijd dezelfde toestand, maar dikwijls zeer verschillend.

Vooreerst onderscheide men wel het nog aanwezig vergift, en het vermogen om het vergift weder voort te brengen.

Het vergift kan vernietigd zijn; maar de wedervoortbrengingskracht van hetzelve in de bewerktuiging is nog niet vernietigd: het meest gewone geval bij de zoo veelvuldige onvolkomene, niet lang genoeg voortgezette, kwikkuren, waar men zich vergenoegt, wanneer de verschijnselen verdwijnen. — Maar deze wedervoortbrengingskracht is hoofdzakelijk een eigendom der zenuwen, even als al het specifieke, zelfs het normale, afscheiding, individualiteit. — Hieruit blijkt van zelf, dat hiertoe het groote zenuwmiddel, het opium, bijzonderlijk werkzaam, en het meest gepaste *adjuvans* het kwik moet zijn. Of ook het vergift kan zich in eenen verborgenen, slapenden toestand bevinden; de ondervinding heeft genoegzaam het bestaan dezer pausen in deszelfs werkzaamheid bij het voortduren van de vergiftskiem bewezen, en de analogie van andere invloeden, b. v. van de warmtestof, die zich ook zoowel in eenen verborgenen als vrijen toestand in het ligchaam kan bevinden, zelfs de analogie van andere smetstoffen, b. v. van hondsdolheid, die, zoo als bekend is, maanden en zelfs jaren lang in den verborgenen toestand kan bestaan, be-

vestigt dit. — Welk middel konde nu wel geschikter zijn, dan het opium, om de slapende kiem door zijne vlugtige, alles doordringende, prikkelende kracht te verlevendigen, op te wekken, en tot doel eener kritische bewerking te maken, of wanneer, zoo als ook soms het geval schijnt te zijn, eene chronisch krampachtige incarceratie het bepaalt (de gebonden toestand), deze kramp weg te nemen en het bewegelijk te maken.

Voorts kan het het geval zijn, dat het vergift reeds door langen duur te diep in de bewerktuiging ingedrongen, met haar als het ware vergroeid en geässimileerd is. — Welk middel kan dieper indringen, en eene nieuwe algemeene terugwerking in de verwijderdste en fijnste deelen opwekken, dan opium? En eindelijk, het thans zoo dikwijls voorkomend geval, waar het vergift in het geheel geen venerisch meer is, maar door den langen duur en het veelvuldig, maar onvolkomen gebruik van kwik (waardoor het wel het specifieke verliest, maar niet vernietigd wordt), een nieuw pathologisch product, eene geheel eigenaardige kwaadsappigheid, waarvoor wij nog geen' naam hebben — misschien de deutero-syphilitische? — ontstaan is, welke door kwik alleen niet meer kan uitgeroeid worden; of waar de lijder, door overmatig en ongeregeld gebruik van kwik, werkelijk eene kwikvergiftiging ondergaan heeft. In al deze gevallen is eveneens deze opwekkende, doordringende, critische bewegingen, inzonderheid crises door de huid verwekkende kracht van het opium volkomen voor de aanwijzing gepast.

Ik geef toe, dat de diagnostische onderscheiding dezer verschillende toestanden dikwijls zeer moeijelijk, en dikwijls zelfs onmogelijk is, weshalve men dezelve ook gewoonlijk slechts met den algemeenen naam van *sequela luis venereae* of *lues degenerata* kan bestempelen. Maar ik kan verzekeren, dat ik daarbij, zelfs na het vruchteloos gebruik van de smeer- en kwijlkuur, van het gebruik van sublimaat met opium nog volkomene genezing heb gezien.

Wanneer het nu ware kwikziekte is, zal zeker kwik de

ziekte niet genezen, en men zal dit daaraan herkennen. Hier kan alleen zwavel de kuur voleindigen; maar opium is ook hier het beste ondersteuningsmiddel bij de kuur.

Dit brengt mij tot het tweede punt van dit onderwerp, namelijk de tegengiftige kracht des opiums bij physische vergiftigingen, bijzonder door metalen, door kwik, lood, rattenkruid. Bij alle secundaire vergiftigingen, d. i. in dat tijdperk, waarin het vergift na het plaatselijk vergiftigingsproces in de tweede wegen of het geheele stelsel is overgegaan, speelt opium eene der eerste rollen. Bij de loodvergiftiging is het eene bekende zaak, dat, na behoorlijke ontruiming der eerste wegen, opium het hoofdmiddel is. En juist hetzelfde geldt van de chronische kwik- en rattenkruidvergiftigingen, maar in verband met het groot scheikundig neutralisatiemiddel, de zwavel. Hierop berust ook ongetwijfeld grootendeels de merkwaardige antisialagogische kracht des opiums, waardoor het een der werkzaamste middelen wordt, om den speekselvloed bij het gebruik van kwik voor te komen en ook te genezen, ofschoon dit ook voor een gedeelte aan de peripherische en diaphoretische (dus door afleiding en tegenprikkel het evenwigt herstellende) kracht kan toegeschreven worden, waarover wij zoo dadelijk spreken zullen.

Ook bij den adderbeet en dergelijke dierlijke vergiftigingen is de kracht des opiums door de hoofdzakelijk hulprijke snelle opwekking der crisis door zweet beslist.

Crisis, verlevendiging van de huid.

Ik kom nu tot de aan het opium zoo geheel eigene buitengemeene kracht: om critisch en verlevendigend op het huidstelsel en de pathologische afscheidingen van hetzelve te werken. — Deze vertoont zich in het oogloopend in twee gevallen.

Vooreerst bij de pokken. Wanneer bij boosaardige zenuwachtige pokken tegen den 5den, 6den dag na het uitbotten de ettering niet voort wil, maar in eene wate-

rige ichoreuse afscheiding ontaardt, de pokken zich niet vullen, en zelfs wel een waukleurig, tot koud vuur naderend aanzien verkrijgen met het wegzinken van alle krachten, en hevige typheuse koorts, dan ken ik geen middel, dat zoo krachtig de ettering der pokken bevordert, de volkomene crisis aanbrengt, en daardoor nog den lijder redt, dan het opium, waarvan ik mij zoo vaak in mijne vroegere jaren, bijzonder in de boosaardige pokken-epidemie te Weimar in het jaar 1786, heb overtuigd. — Hier komt namelijk zijne tweeledige kracht te hulp, de bedarende, tot wegneming van de verschrikkelijke algemeene pijnlijke huidprikkeling, waaronder de lijder gebukt gaat, en de opwekkende, tot opwekking eener krachtige critische impulsie in de half afgestorvene oppervlakte. — Het tweede geval is het koud vuur, bijzonder dat afsterven, hetwelk zich plaatselijk aan de uitwendige deelen van oude lieden, zonder voorafgaande ontsteking, vertoont. Hier bestaat zuiver gebrek aan plastische levenskracht; en opium is, volgens alle waarnemingen, het éénige redmiddel.

In het opium is eene bijzondere kracht gelegen, om de ettering te bevorderen en eenen goeden etter te bewerken, waarvan in alle gevallen, waar dit noodig is, een voordeelig gebruik kan gemaakt worden.

Echter is het in het algemeen veelvuldig ondervonden, dat bij het gebruik van het opium, buiten het zweet, nog dikwijls uitslagziekten van eenen onbepaalden, meest naar gierstuitslag gelijkenden vorm, ontstaan, — bijzonder bij die lijders, welke verborgene jichtige stoffen hebben, heb ik het vaak opgemerkt, — en dat deze dikwijls critisch worden. Dit is bij eene menigte van slepende ziekten, bijzonder zenuwziekten, die meer dan men gewoonlijk meent, stoffelijk, d. i. voortbrengsels eener op de zenuwen gevestigde en deze in hare regelmatige werking storende ziektestof zijn, zeer gewigtig en van veel waarde. Een voorbeeld diene voor allen: Een man van middelbare jaren leed zes jaren aan een heupwee, dat hem noodzaakte te hinken. Hij kreeg eenen aanval van

loop, die hem tot het gebruik van het opium noodzaakte. Het gevolg was een sterk zweet en een algemeene huiduitslag, en daarmede was zijne heupziekte verdwenen, en hij had daarna het vrij gebruik zijner voeten. Hier was waarschijnlijk de heupziekte niets dan eene ziekteverplaatsing eener rheumatische stof naar de heupen. Deze werd door opium bewegelijk gemaakt en door de huidcrisis in den vorm van uitslag uitgescheiden.

Vreemdaardige weefsels.

Zeer opmerkenswaardig is de heilzame werking van het opium bij verscheidene uitwendige ziekelijke uitgroeisels, bijzonder bij verscheidene soorten van polypen, in de *vagina*, den neus, den gehoorgang, enz., waar het voortgezet uitwendig gebruik van het opium eene langzame verwelking, en eindelijk volkomene genezing bewerkt heeft. Zeker verdient deze plaatselijke geneeskracht veelvuldiger en bij meer soorten van gebreken der bewerktuiging gebruikt te worden.

Vermindering van het lijden.

De palliative kracht en werking van het opium, die men gewoonlijk als bijzaak beschouwt, maar die vaak hoofdzaak wordt en in grootte elk ander verdoovend middel overtreft, make hier het besluit. — Zij heet verzachting van het lijden en van de pijnen, bedaring, opwekking des gemoeds en verligting van het sterven. — Ware dit niet reeds genoeg in dit arm aardsch leven, dat vaak niets anders is dan eene keten van pijnen en lijden, en waar zelfs de dood vaak zoo pijnigend wordt? En welk middel kan dien troost in zulk eenen graad aan het leven geven, als het opium! — Ja ik beweer, dat, al had het ook wijders geene kracht, het toch reeds dáárom als de grootste gave Gods, zoo goed als zijn broeder, de slaap, voor dit leven moest beschouwd worden.

Geen middel uit allen kan in eenen zulken graad pijn en angst stillen, en zelfs voor eenen tijd lang geheel weg-

tooveren, als dit. Niet honderd, maar duizend malen heb ik mijne lijders den volgenden morgen geheel veranderd gezien, reeds in uitzigt, spraak en de geheele uitdrukking, wanneer zij des avonds opium hadden genomen, en de werking duurt gewoonlijk 24 uren.

Ik zal alleen herinneren aan den troosteloozen toestand van den langzamerhand onder benaauwdheid en gebrek aan lucht wegterenden ongeneeslijken lijder aan longtering, aan de gruwzame, dag en nacht kwellende pijnen van den onredbaren kankerlijder, aan den langen doodsangst van den borstwaterzuchtige. — Wie wilde dáár geneesheer zijn zonder opium? Hoe vele lijders zijn niet daardoor reeds aan de vertwijfeling ontrukt! Want dát is het groote van dit middel: dat het niet slechts de ligchamelijke pijnen en bezwaren bedaart, maar ook aan de ziel eene geheel eigenaardige kracht, opwekking en inwendige bevrediging aanbrengt.

Maar het heerlijkst blinkt deze bedarende kracht uit ter verligting van het sterven in zware gevallen, tot bewerking der *euthanasia*, die toch ook de heilige pligt des geneesheers en zijne schoonste zege is, wanneer hij de banden des levens niet kan vasthouden. Hier kan het niet alleen de pijnen des doods wegnemen, maar het geeft tevens moed en kracht om te sterven, ja het bevordert zelfs ligchamelijk die stemming des gemoeds, welke den mensch tot verheffing van zijnen geest tot het hemelsch vaderland geschikt maakt.

Eene geschiedenis, die ik nog onlangs beleefde, diene hier in plaats van vele andere, welke ik zoude kunnen aanvoeren.

Een man, die reeds lang aan borstlijden en *vomicae* had geleden, lag eindelijk op sterven. De vreesselijkste doodsangst met gedurig gevaar van stikken greep hem aan; hij geraakte in ware vertwijfeling, en zijn toestand was zelfs voor de aanwezigen een onverdragelijk schouwspel. — Hij kreeg nu des middags alle uren een half grein opium; na 3 uren werd hij rustig, en nadat hij 2 grein genomen had,

sliep hij in, sliep verscheidene uren geheel rustig, en ontwaakte vervolgens, tegen den morgen, geheel opgeruimd, vrij van pijn en benaauwdheid, en daarbij zoo versterkt en bedaard in zijne ziel, dat hij met de meeste bedaardheid en opgeruimdheid afscheid van de zijnen nam, hun zijnen zegen en nog menige goede vermaning gaf, vervolgens weder insliep en in den slaap ophield te leven.

Nadeelen en gevaren.

Maar nu nog een woord over de nadeelen en gevaren des opiums! Zij zijn, helaas! zeer groot, en misschien ware het wel moeijelijk te beslissen, of het opium niet even veel schade als nut in de wereld heeft aangerigt. Maar hetzelfde geldt van de aderlating, van het buskruid en van alle groote krachten en magten in de Natuur, het vuur niet uitgezonderd. Hoe grooter de kracht is om wel te doen, des te grooter is ook de kracht om te schaden; en wie zoude daarom eene zoodanige kracht willen ontberen, omdat haar misbruik schaden kan?

Het eerste, en zeker grootste gevaar brengt niet zijne doodende, maar zijne bedriegende kracht aan. — Het overmant, bedaart zoodanig pijnen, onrust, krampen en andere kwellende aandoeningen — die toch de eigenlijke stemmen der Natuur zijn, waardoor zij om hulp roept — bemagtigt zelfs de stemming des gemoeds en de verbeeldingskracht, en weet zoo aan de ziel zelve zoo veel moed en hoop in te prenten, dat het zoowel den lijder als den geneesheer omtrent den waren toestand der zaken kan bedriegen, het gevaar verbergen, en ze zorgeloos en hoopvol de dagen kan laten verdroomen, waar de werkzaamste hulp noodzakelijk, en waar zij alleen nog mogelijk is.

Het tweede gevaar is dat van eene apoplectische hersenaandoening. — Dit is het grootst bij kleine kinderen in het eerste jaar, waar ik niet genoeg tegen het gebruik van het opium kan waarschuwen, en waar één droppel *laudanum liquidum* reeds eene zeer sterke, ja te sterke gift is. Slechts bij dringenden nood en gevaar, b. v. bij le-

vensgevaarlijken uitputtenden doorloop, ga men tot hetzelve over, maar dan nog liever in lavementen. Inwendig is 1 droppel met suiker afgewreven, in 4 deelen gedeeld, een vierde van een' droppel de gift.

De derde, bij active ontstekingen: vermeerdering van de ontsteking en bespoediging van derzelver overgang in ettering of koud vuur.

De vierde: opsluiting van gastrische onzuiverheden, bepaling van den infarctus en ophoopingen in den onderbuik, vermeerdering der bloedophooping in het poortaderstelsel.

De vijfde: vermeerdering van de colliquatie en neiging tot rotting in het bloed, van het colliquatief zweet, verwekking van gierstuitslag, blutsvlekken, spruw, — is bij alle koortsen, door ontijdig, te sterk of te aanhoudend gebruik te vreezen, het meest bij gastrische koortsen.

De laatste eindelijk: verwenning. — Men kan zich, bij langdurige kwalen, eindelijk zoodanig aan het gebruik van opium gewennen, dat het dagelijksche behoefte wordt, ook nadat het lijden over is, tot opwekking van het algemeen gevoel tot de hoogte van gezondheid, van levendigheid, van ligchamelijke en zedelijke bruikbaarheid — juist op dezelfde wijze als zich de brandewijndrinker eindelijk aan het gebruik van brandewijn gewent, en die eindelijk zijne onontbeerlijke behoefte wordt — maar ook met hetzelfde gevolg, de behoefte van steeds grootere giften — de opiumszucht — geheel overeenkomstig met de zucht tot drinken en hare werkingen, steeds grootere zenuwverzwakking, beven, vernieling der spijsverterings- en wederherstellingskracht, eindelijk *delirium tremens*, stompheid van de zinnen en van den geest, bloedvloeijingen, ontbinding des bloeds, *tabes*.

III.

Het Braakmiddel.

Si quid movendum est, move.

HIPPOCRATES.

Wanneer ik van het braakmiddel spreek, spreek ik van een geneesmiddel der Natuur zelve. — Braken is een der gewoonste verschijnselen, waardoor de Natuur het begin en de eerste vorming van eenen ziekelijken toestand verkondigt, en braken is eene der gewigtigste natuurwerkingen, waardoor zij zeer dikwijls zoowel in het begin, als in het beloop, de ziekte wegneemt.

En evenwel is het eene der gewelddadigste, ja tegen de Natuur meest aandruischende werkingen — eene geheel omgekeerde orde van zaken, een geven dáár, waar men alleen gewoon is te nemen, — als het ware eene organische aardbeving — gelijkende op de vulkanische uitbarstingen der onbewerktuigde Natuur.

In het binnenste der bewerktuiging, in het midden en het centraalpunt der zenuwmedelijdendheid, maar tevens ook in de centrale zitplaats der organische reproductie, in de eerste en gewigtigste ingangspoort, waar alles, wat ons zal worden, het eerste zegel van onze Natuur ontvangt, — vertoont zich eene omwenteling, eene stuipachtige schokking, welke het middelrif en de ademhalingswerktuigen in eene gewelddadig stuipachtige beweging brengt, ja het hart zelf, het middelpunt van het bewerktuigd leven, aantast, het geheele zenuwstelsel tot in de uiterste uiteinden der zenuwen doordringt, ja de ziel zelve het hoogere sensoriëele, met eene geheel nieuwe, alleen dáár voorkomende, eigenaardige, niet pijnlijke, maar meer dan pijn kwellende, tot de categorie van den honger behoorende, maar zijn' tegenhanger uitmakende aandoening, de walging vervult, ja bij gevoeligen hevige zenuwtoevallen, flaauwten, koud zweet, kramp, stuipachtige bewegingen veroorzaakt; — en welke tevens eene ontlasting

niet slechts der in de maag bevatte, maar ook der meer verwijderde stoffen bewerkt, ja eene bevordering van alle andere afscheidingen, van de lever, de huid, de inwendige oppervlakte des darmkanaals, der bronchiën, der nieren voortbrengt.

Van oudsher moest een zoodanig iets de opmerkzaamheid der geneesheeren tot zich trekken, en dit gebeurde ook. In de vroegste tijden erkenden zij in hetzelve en het opwekken daarvan een der gewigtigste hulpmiddelen der kunst.

Nadat de oudheid het nut en het gebruik der braakmiddelen alleen op humoralistisch mechanische beginselen gegrond had, begon men in het midden der vorige eeuw dit meer uit een dynamisch oogpunt te beschouwen en te gebruiken (CULLEN, TISSOT, SCHÄFFER, STOLL), en als krampstillend omstemmend, den koortsprikkel wegnemend, de galafscheiding verbeterend middel aan te wenden. Ongelukkiger wijze ging men te ver, en overdreef het gebruik daarvan. Nu volgde het tijdperk van het gastricismus.

Daarop verscheen BROWN en zijne school, verwierp dit gebruik der braakmiddelen geheel, alleen tot dát geval, waarin raauwheden in de maag na overlading aanwezig waren. Overigens werden zij alleen als verzwakkende middelen beschouwd.

Moet men niet het noodlot der kunst betreuren, welke zich door eenzijdigheid, hervormings- en partijzucht, maar bijzonder door verachting van de ondervinding, zich van een harer beste middelen beroofd zag! En is het niet in het oogloopend, dat door eenen zonderlingen omloop, en juist door die school, die aan alle humoralistisch materiëele denkbeelden den oorlog verklaarde, het braakmiddel weder tot de klasse van een eenvoudig humoralistisch, d. i. ontlastend middel werd teruggezet, en dat men, terwijl men de denkbeelden hooger meende op te voeren, tot de grootste beperktheid gebragt werd?

Onder den naam van gastricismus, werd werkelijk elk

denkbeeld van een braakmiddel voor een ruw, eenen wijsgeerigen geneesheer onwaardig, denkbeeld verklaard, zonder te bedenken, dat voor de geheele gastrische methode, reeds bij STOLL, niets minder dan alleen ontlasting den grondslag uitmaakt, en dat alle verstandige *gastrici* veel meer dynamische, dan materiëele bedoelingen bij hunne ontlastmiddelen hadden en bereikten, dan de partijgangers der opwekkingstheorie, die hen met medelijden aanzagen.

Eindelijk zegevierde de waarheid. Met haar begon men ook weder tot het gebruik der braakmiddelen, even als der aderlating, terug te keeren. Maar men verviel nu tot eene andere eenzijdigheid, om het alleen dynamisch, zonder eenige schatting van zijne materiëele ontlastende werking, kortom als een enkel zenuwmiddel, te beschouwen, en in dit opzigt te misbruiken. En thans staan wij op nieuw op het punt, om het ons door twee scholen te zien ontrukken, van den eenen kant door de, slechts ontsteking ziende en alleen naar bloed dorstende BROUSSAISsche, en van den anderen door de alleen tijdwinnende, alle heroïsche middelen verwerpende HAHNEMANNsche homoeöpathie, welke beide tegen het gebruik van braakmiddelen als storende, en zelfs hoogst gevaarlijke middelen waarschuwen. Ja de geneeskunde ziet zich thans in den zonderlingen toestand, dat zij hier het braakmiddel alleen empirisch, vaak in overmaat, en ginds in het geheel niet gebruiken, ja zelfs als een onnut en gevaarlijk middel verwerpen ziet (*).

(*) Nog niet lang geleden, zeide een geacht Schrijver: »braakmiddelen moet men niet geven, dan na het innemen van vergift."

Ik kan mij niet onthouden, eene plaats, die ik reeds vóór 35 jaren schreef, hier weder te laten afdrukken, omdat zij — treurig genoeg — ook weder op onze tijden toepasselijk is: »Het is treurig te zien, hoe thans de meest bevestigde ondervinding der oudheid door eene pennestreek van jonge Schrijvers zonder ondervinding vernield en de menschheid daardoor, ten minste voor eenen tijd lang en bij eene zekere klasse van geneesheeren, van een der krachtigste middelen beroofd wordt: en dan wordt het pligt voor den trouwen dienaar der waarheid niet te zwijgen, maar vrij, en zonder eene of andere theorie aan te hangen, luid te verkondigen en uit te spreken, wat hem de Natuur in eene

O heilige Natuur! houd ons toch op den waren, door u voorgeteekenden weg in onze kunst, en bewaar ons voor de dwaalleeren en dwaalwegen der school!

De geheele fout lag en ligt nog aan de eenzijdigheid van de beschouwing der wijze van werken der braakmiddelen. De eene partij houdt haar alleen voor materiëel, als enkel ontlastmiddel, de andere alleen dynamisch als prikkelend en opwekkend middel. Maar beide gevoelens moeten, even als overal in de geneeskunde, zoowel tot verklaring van de opwekking der ziekte als van de werking der geneesmiddelen — zoo als ik mij dat ook altijd in mijne geneeskundige gevoelens tot wet gemaakt en uitgesproken heb — vereenigd worden, en slechts dit vereenigd gevoelen geeft ook hier eene volledige en bevredigende verklaring.

Wij zullen dus eerst de werkingswijze des braakmiddels, niet naar gissingen, maar door de ondervinding voorgelicht, vaststellen, vervolgens de aanwijzing, en ook die niet theoretisch, maar praktisch, d. i. met opgave der teekenen, welke haren grondslag uitmaken, vervolgens de gevallen, waar het heilzaam, waar het noodzakelijk, ja waar het dikwijls het éénige redmiddel des levens is, maar ook die, waar het schadelijk, ja somtijds een doodelijk vergift is, beschouwen en opgeven, en eindelijk de juiste wijze van aanwending, de kunst om braken te verwekken, waarop zeer veel aankomt.

Werkingswijze.

De werking van het braakmiddel is tweeledig: plaatselijk en algemeen.

---

reeks van jaren beslissend toesprak en bevestigde. — Al willen wij ook toegeven, dat in de politieke, en zoo ook in de geleerde wereld somtijds gewelddadige omwentelingen ter verandering van den vorm der zaken noodzakelijk zijn — ofschoon langzamere ontwikkelingen altijd een zekerder en den gang des vernufts waardiger weg schijnen — is het des te dringender pligt voor hen, die zich daartoe geroepen gevoelen, den bevestigden eigendom der waarheid en der menschheid, dien zij tot nog toe met getrouwheid bewaarden, uit den stroom te redden en aan de nieuwe wereld over te leveren, opdat dezelve niet mede onderga en eerst op nieuw weder moete uitgevonden worden."

1. De plaatselijke werking.

Deze is ook tweeledig, deels ontlastend, deels zenuwprikkelend en omstemmend. — Wat de ontlasting betreft, wordt daardoor niet alleen de in de maag aanwezige, maar zelfs de naar de maag in het *duodenum* gelegene stof ontlast. Zelfs strekt de ontlasting zich uit tot de galblaas, de galwegen en lever, uit welke de daarin opgehoopte gal deels door den prikkel, deels door de werktuigelijke drukking tot in de maag gedreven wordt. Gevolgelijk eene ontlasting, die wij met een purgeermiddel niet kunnen verkrijgen, en die juist bij galziekten aan het braakmiddel eene zoo hooge waarde geeft. Zelfs op de longen en de luchtwegen werkt deze ontlastende kracht; en het is niet te ontkennen, dat door deze geweldddadige schokking, en de met het braken gepaarde stuipachtige zamentrekking van het middelrif en van de ribbespieren ophoopingen van slijm, etter, of lymphatische stolsels uit de luchtwegen geheel werktuigelijk worden uitgedreven, en de long daardoor tot groote verligting, ja tot levensredding des lijders kan bevrijd worden, zoo als wij dit bij de borstverslijmingen van kleine kinderen, bij de verstikking, bij de croup, bij longteringen enz. duidelijk zien. Ook zijn het niet alleen de grove materiëele stoffen, slijm, gal, raauwheden, die daardoor ontlast worden, maar zelfs fijnere ziektestoffen, zoo als b. v. besmettelijke ziektestoffen, schijnen daardoor te kunnen verwijderd worden, zoo als de kracht der braakmiddelen bij besmettingen of in het eerste begin van aanstekelijke koortsen bewijst.

Maar even gewigtig als de ontlasting is de plaatselijke zenuwprikkeling. Daardoor kan het braakmiddel eene geheel veranderde werkzaamheid, eene omstemming van de zenuwen der maag, der lever en der nabuurige deelen, van de geheele zonnevlecht te weeg brengen, welke zich deels in de wegneming van krampachtige toestanden dezer deelen, deels in de verandering en regeling

van hare afscheidingen kenbaar maakt; daardoor juist is het mogelijk, dat het niet slechts de aanwezige gal, slijm, zuur, enz. ontlast, maar ook tevens derzelver ziekelijke voortbrenging wegneemt en zoo de bron der onzuiverheden toestopt.

2. De algemeene werking.

Zij berust op de symphatie der maag- en bovenbuikszenuwen, en wordt door dezen buitengewonen en algemeenen consensus derzelve met het geheele overige zenuwstelsel uiterst gewigtig en alle stelsels doordringend. Men kan haar in de opwekkende, de antagonistisch-afleidende (krampstillende) en de afscheiding en wederopslorping bevorderende onderscheiden.

De opwekkende werking vertoont zich bijzonder in de opwekking van de werkzaamheden van de longen en van het hart, welke zij het eerste aandrijft, van waar zij tot opwekking des levens bij asphyctische toestanden, zoo als ook bij verlammingen, beroerte en verstikking (hersen- en longverlamming), met nut gebruikt worden.

Bijzonder gewigtig en menigvuldig komt hunne werking als tegenprikkel, als antagonistisch afleidend krampstillend middel, uit, daar ongetwijfeld hier de tegenprikkeling op het na de hersenen gewigtigst en met alle deelen der bewerktuiging sympathiseerend centraalpunt des zenuwknoopstelsels werkt, en dus op elk punt der bewerktuiging haren invloed uitoefent. Zoo worden zij de gewigtigste krampstillende middelen bij krampen van allerlei aard. Zelfs tot genezing van vallende ziekte, tusschenpoozende koorts, krampen, *asthma, tussis convulsiva* zijn zij met uitnemend nut aangewend: bijzonderlijk bij psychische hersenaandoeningen, bij zielsziekten van allerlei aard. Zelfs in kleine giften gebruikt, kan deze tegenprikkelende krampstillende kracht buitengemeen veel doen.

De afscheidingen bevorderende kracht vertoont zich het sterkst in de bevordering van de verrigting der huid, en hierop grondt zich hunne heilzame werking ter

wegneming van rheumatische en uitslagziekten. Maar ook de afscheiding der nieren, der brochiën en der speekselklieren wordt daardoor vermeerderd. Even zoo groot is hun invloed ter bevordering van de opslorping in het watervaatstelsel, zoo als dit zich bij wegneming van waterzuchten, zelfs van waterzucht der gewrichten en van den balzak, zoo als ook ter verdeeling van plaatselijke vochtverzamelingen genoegzaam bevestigd heeft.

Aanwijzing, Tegenaanwijzing.

De hoofdaanwijzing blijft deze: *vomitus vomitu curatur*, en het woord van HIPPOCRATES: *si quid movendum est, move*, d. i. met andere woorden: Zoodra de Natuur zelve braking tot ontlasting van iets schadelijks vordert en poogt op te wekken, of zelfs reeds opwekt, dan is het altijd aangewezen, en het is de hoogste pligt des geneesheers, dit te bevorderen, en dit wordt nooit ongestraft verzuimd.

Echter moet men hier wel acht slaan op de nadere bepaling: »wanneer de grond van dit pogen der Natuur in eene stoffelijke verzameling in de maag gelegen is," of wat juist hetzelfde beduidt: »bij gastrischen turgor." Deze nu wordt herkend aan de tevens bestaande teekenen van gastrische onzuiverheden, en hieruit volgt de regel, om het braakmiddel alleen dán aan te wenden, wanneer er tevens deze begeleidende aanduidselen bestaan.

Want op velerlei andere wijzen kan ook een prikkel tot braken en werkelijk braken ontstaan, dat niet van eene gastrische ophooping afhankelijk is. Het kan eene ontstekingachtige aandoening van de maag wezen, die de prikkelbaarheid tot prikkeling om te braken klimmen doet. Het kan eene zenuwachtige verhoogde gevoeligheid zijn. Ja, wat nog menigvuldiger het geval is, het kan eene slechts sympathische maagaandoening wezen, waar de prikkel tot braken in het geheel niet in de maag, maar in een ander

dikwijls ver verwijderend deel gezeteld is: zoo b. v. het braken, dat van de lever, milt, alvleeschklier, nieren (bijzonder bij steenen in de nieren), hersenen, (bij hersenwaterzucht, hersenschuddingen) uitgaat.

In al deze gevallen zoude het braakmiddel onnoodig, schadelijk, ja in vele gevallen, b. v. bij maagontsteking, doodelijk zijn.

Buiten deze grondaanwijzing kan echter ook de geneesheer tot aanwending des braakmiddels gebragt worden door de bedoeling, om het alleen als een groot zenuwmiddel te gebruiken, tot opwekking, tot afleiding, tot bevordering van afscheiding en opslorping: zoo bij waanzin, krampen, rheumatismen en derg., verondersteld, dat er geene tegenaanwijzingen bestaan.

De tegenaanwijzing van het braakmiddel is: ontsteking. Bovenal maagontsteking; want hier kan het juist als een vergift werken en onmiddellijk den dood aanbrengen. Maar ook elke ware ontsteking van andere ingewanden geeft eene tegenaanwijzing, omdat het alleen daartoe werken kan, om de ontstekingsprikkeling te vermeerderen en de ontsteking gevaarlijker te maken. — Maar ik bid wèl op te letten, dat ik gezegd heb: ware ontsteking — want niet elke ontstekingachtig schijnende prikkeling verbiedt het, en hier moet ik nog bijzonder tegen eene dwaling der laatste jaren optreden en het braakmiddel daartegen in bescherming nemen. Men is toch in de dwaling zóó ver voortgegaan, dat men elke maagkramp ontsteking noemde, terwijl ik toch verzekeren kan, dat eene menigte van maagkrampen, ook de allerpijnlijkste, wanneer zij door gastrische stoffen ontstaan zijn, door mij door een braakmiddel met het oogenblikkelijkst gevolg weggenomen zijn. En even min kunnen de roosachtige ontstekingen als tegenaanwijzingen beschouwd worden, want zij vinden veeleer de krachtigste hulp in het braakmiddel.

De empirische regel blijft dus deze: wanneer bij eene sterke koorts de tong rood en droog, de dorst hevig

is en de lijder hevige brandende pijnen in de maag heeft en alles uitbraakt, mag men geen braakmiddel geven, want deze zijn teekenen eener ware maagontsteking.

Buiten deze tegenaanwijzingen kan men nog eene opnoemen: verstopping van den stoelgang. Deze verbiedt ook het aanwenden des braakmiddels, want niet alleen zal het dan altijd gewelddadiger en meer kramp opwekkend werken en ligt gevaarlijke bloedophoopingen naar het hoofd en de borst te weeg brengen, maar het kan zelfs de verstopping hardnekkiger maken, eenen voortdurenden *motus antiperistalticus* en *ileus* veroorzaken. Altijd moet dus in zoodanige gevallen ontlasting door een lavement bewerkt worden, eer men tot het gebruik des braakmiddels overgaat.

Gewoonlijk worden ook nog *hernia*, zwangerschap en de maandelijksche zuivering als tegenaanwijzingen van het braakmiddel opgenoemd. Ik geef toe, dat het in deze gevallen beter is, om den lijder het braken te besparen, en te beproeven, of men door afvoerende middelen zijn doel bereiken kan. Maar in gewigtige beslissende gevallen, waar het leven van een braakmiddel afhangt, weegt het grootste gevaar het zwaarste, en men mag zich daardoor niet laten afhouden, om het te geven. Ook kan de *herniosus* door het aanleggen van eenen goeden breukband, en door tegendrukking met de hand bij het braken, het sterker uitzakken der darmen zeer goed voorkomen.

Eindelijk moet ik nog de waarschuwing hierbij voegen, om vooral aan niemand bij eene hevige zielsopwekking door toorn dadelijk daarop een braakmiddel te geven, wanneer het ook de galuitstorting bevordert. Het kan de ergste, ja de gevaarlijkste gevolgen hebben. Maar men bedare eerst door verkoelend bedarende middelen, en eerst, wanneer de hevige zenuwprikkeling voorbij is, geve men het braakmiddel.

De kunst om braken te verwekken.

Bij geen geneesmiddel komt zóó veel aan op de kunst, om het behoorlijk aan te wenden, als bij het braakmiddel, en in het gebrek dezer kennis ligt hoofdzakelijk de grond, waarom wij zoo dikwijls hooren, dat het braakmiddel óf in het geheel niet óf te hevig gewerkt heeft, en dat dit groote middel daardoor bij vele geneesheeren in miscrediet geraakt is.

Een hoofdgrond van het ongunstig gevolg lag voorheen en ligt nog in de gewoonte, om het braakmiddel in eene gift op ééns te geven. Maar niemand kan vooruit den graad van prikkelbaarheid der maag, en van turgor der stoffen bepalen, waarvan de werking afhangt, en zoo kan het gebeuren, dat dezelfde gift den eenen keer eene ongehoord hevige, en den anderen keer in het geheel geene terugwerking voortbrengt.

De eerste regel dus blijft, dat men het braakmiddel in het algemeen niet op ééns, maar steeds in gedeelde giften aanwende. Hier heeft men een dubbel voordeel: ten eerste, dat de eerste giften nog als digestief werken, en de stoffen tot ligtere ontlasting geschikter maken; ten tweede, dat men het in zijne magt houdt, de werking naauwkeurig af te meten, en dat zij niet te zwak of te sterk kan zijn. Men geeft dus alle kwartieruurs, omstreeks het vierde gedeelte der geheele gift, en dit zoo lang voort, tot het braken begint; dan wacht men een half uur, en wanneer er niet driemaal braking volgt in dezen tijd, dient men nog de helft der tot nog toe genomene gift toe. — Ook het gebruik van vloeistoffen is hierbij gewigtig. Te veel nadrinken in het begin kan door verdunning de werking des braakmiddels verzwakken, en ook door te groote uitzetting van de maag het braken moeijelijk maken en meer benaauwdheid verwekken. Het best doet men daarom, om bij de eerste giften en vóór het begin der misselijkheid in het geheel niets te laten nadrinken, en eerst dán, wanneer de mis-

selijkheid begint, zoo als ook na elke braking, een kopje kamillenthee. Bij zeer moeijelijk braken is nog warm water met een weinig boter dienstig.

Het braken moet ten minste driemaal plaats grijpen, indien het genoegzaam ontlasten zal; kortom zóó lang, tot er gal komt. Want dit alleen is het zekere teeken, dat het de maag volkomen gezuiverd heeft.

Slechts in drie gevallen is het verkieslijk, het braakmiddel op ééns in de volle gift te geven: vooreerst bij groote ongevoeligheid van de maag (b. v. bij menige soorten van *typhus*), waanzin, verslijming; ten tweede na het nemen van vergift, waar eene snelle ontlasting noodig is; en eindelijk bij het bestaan van doorloop, waar men vreezen moet, dat kleine giften doorslaan en de ziekte erger maken.

Buiten de gift komt er ook bij het gebruik van braakmiddelen veel op de keus van het middel aan, dat wij ter opwekking van het braken gebruiken, daar elk zijne bijeigenschappen heeft, die men in het oog moet houden. De braakwijnsteen dringt dieper door, maar doet ook, even als alle metaalachtige middelen, de bewerktuiging heviger aan, en werkt tevens op de vermeerdering van den stoelgang. Hij past dus bij torpide voorwerpen, bij taaije verslijming, bij neiging tot verstopping, maar hij moet vermeden worden bij zeer teedere, prikkelbare voorwerpen en bij reeds bestaanden doorloop. — *Ipecacuanha* werkt meer krampstillend, minder insnijdend, en den stoelgang meer tegenhoudend, en is dus meer te kiezen bij zeer prikkelbare, tot krampen geneigde, reeds aan doorloop lijdende personen. — *Oxymel squillae* is krachtig, slijmoplossend en zacht braken opwekkend, dus zeer gepast bij taaije verslijming. — Ik heb dus het doelmatigst gevonden alle drie te vereenigen, om de krampstillende, slijmoplossende en doordringende werking te verbinden, en zoo het een door het ander te verbeteren, en bedien mij gewoonlijk van den *linctus emeticus*, zoo als ik dien in de *Pharmacopoea pauperum* heb opgenomen.

R. Pulv. rad. Ipecac. scrup. j.
Tart. emet gr. semis
Oxymell. Squill.
Syrup. Rub. Id aä unc. semis
Aq. fontan. unc. j.

M. D. S. alle kwartieruurs 1 eetlepel (bij kinderen 1 theelepel) tot er braking volgt.

Maar nu volgt het derde punt ter behoorlijke aanwending des braakmiddels: de behoorlijke voorbereiding en inachtneming der begeleidende omstandigheden. Dit is het gewigtigst van allen, en de onoplettendheid daarop heeft reeds vaak deels onwerkzaamheid van het middel, deels nadeelige, ja hoogst gevaarlijke gevolgen gehad. Wij moeten hier de volgende gevallen onderscheiden:

1. De onbewegelijkheid der onzuiverheden. De stoffen zijn nog te taai, hangen nog te vast aan, zijn te zeer met taai slijm omgeven. Wij herkennen dit aan het wel onzuiver, maar nog droog en vast (niet loslatend) beslag van de tong, aan het ontbreken der misselijkheid en der neiging tot braken. Wanneer wij hier onvoorbereid een braakmiddel geven, matten wij den lijder te vergeefs af, wekken hevige misselijkheid en braken op, maar vruchteloos; want hij braakt niets schadelijks uit. Hier moeten dus eerst *digestiva* worden gegeven of *sal ammoniac.* (bij neiging tot of het reeds bestaan van doorloop) of *Tartarus tartarisatus* (bij neiging tot verstopping). Het gevolg is, dat óf de gastrische teekenen onder zachte stoelgangen van zelve verdwijnen en het braakmiddel ontbeerlijk wordt, óf dat de teekenen van den turgor naar boven en de oplosbaarheid der onzuiverheden sterker uitkomen, en nu geve men het braakmiddel, dat ligt en rijkelijk werken zal.

2. Het tegenovergestelde geval. Reeds bestaande sterke turgor, die zich door de dik, los en vochtig beslagene tong, groote neiging tot braken, of reeds werkelijk braken doet kennen. Hier moet zeker dadelijk een braakmiddel worden gegeven; maar er is voorzigtigheid noodig, want

zeer ligt komt het nu te hevig, als ware *hyperemesis*. Men mijde dus den braakwijnsteen en geve nu *ipecacuanha* tot 5 grein met *oxymel squillae*, alle kwartieren, totdat er genoegzame braking volgt.

3. Er bestaat *Plethora*, de pols is vol en sterk, heete koorts, ontstekingachtige aanleg. Hier kan een braakmiddel zonder voorbereiding groote schade aanrigten, de hevigste bloedophooping naar hoofd en borst, zelfs verscheuringen der vaten, bloedvloeijingen te weeg brengen. Hier moet vooraf door eene matige aderlating de bloedovervulling worden weggenomen, waardoor men die nadeelige gevolgen verhoedt.

4. Er bestaat een krampachtige toestand, de lijder is zeer prikkelbaar en zenuwachtig, tot krampen, flaauwten geneigd, in de maagstreek veel pijn; benaauwdheid. — Hier kan het braakmiddel ligt hevige krampen, ook wel *hyperemesis* verwekken, wanneer niet de afwijking des zenuwstelsels reeds vooraf, of daarbij bedaard wordt. Hier laat men vooraf krampstillende inwrijvingen doen en narcotische pappen op de maagstreek leggen, geve inwendig krampstillende middelen en voege ook bij den *linctus emeticus* eenige greinen *ext. hyoscyam.* of castoreum.

5. De lijder heeft doorloop, en echter zijn er alle teekenen van turgor naar boven aanwezig. Hier is het zeer te vreezen, dat het braakmiddel, bijzonder de braakwijnsteen, doorslaat en den doorloop slechts vermeerdert, zonder de zuivering van de maag te bewerken. Hier geve men dus eerst salammoniak in eene emulsie van arabische gom en dan *ipecacuanha* in volle gift.

Dit geval komt ook niet zelden voor in zware typheuse koortsen, is met grooten torpor der maag verbonden, en behoort dan tot de levensgevaarlijkste toestanden en tot de moeijelijkste zaken in de praktijk. De lijder ligt in de uiterste zwakte, op den 8sten, 9den, 10den dag der ziekte met soporeuse of andere zenuwachtige toevallen, daarbij eene uiterst beslagene tong (gewoonlijk vroeger verzuimde ontlastmiddelen) oprispingen, neiging tot braken, benaauwd-

heid, daarbij eene aanhoudend waterige, vaak colliquative doorloop. Hier is een braakmiddel onontbeerlijk, zelfs het éénige redmiddel; maar het is zeer te vreezen, dat het doorslaat, den colliquativen doorloop nog vermeerdert en daardoor de lijder in het grootste levensgevaar gebragt wordt. — Hier komt alles dáárop aan, dat men eerst de groote neiging tot doorloop stuit en de regelmatige opwekbaarheid van de maag herstelt. Dit geschiedt wanneer men eerst eene dosis opium met *ipecacuanha* geeft, aromatische wijnomslagen op de maagstreek legt, een stijfsel lavement met opium laat zetten en nu op ééns eene scrupel *ipecacuanha* geeft. Door deze wijze van handelen heb ik meermalen mijn doel bereikt en het begin van het herstel bewerkt. — Ook eene spaanschevliegpleister op de maagstreek kan dáár nog de gestorvene prikkelbaarheid derzelve opwekken, en ik heb eens gezien, dat, nadat de zieke het braakmiddel reeds 4 uren zonder werking bij zich had, nu eerst, toen de blaarpleister begon te trekken, het braken van zelf volgde.

Nóg moet ik hier echter eene opmerking bijvoegen. Na het eindigen van het braken meenen velen, dat nu de werking een einde heeft. Maar dit is zoo niet. Tot het volledig maken van het braken behoort namelijk, dat de lijder ook meer open lijf krijgt, want bij de zamentrekkingen der maag wordt altijd ook een gedeelte der onzuiverheden in het *duodenum* geperst, en bovendien ook uit de lever meer gal daarin uitgestort; deze stoffen moeten nu nog door den stoelgang ontlast worden, anders is de werking en verligting niet volkomen. Wanneer dit dus niet van zelf volgt, moet er altijd na het braken nog een zacht afvoerend middel worden gegeven.

Tot besluit nog een woord over de somtijds opvolgende *hyperemesis*. Deze is gewoonlijk het gevolg van verzuimde voorbereiding of te sterke giften des braakmiddels. De lijder houdt in het geheel niet op te braken, en de zaak kan gevaarlijk worden, óf door opwekking eener maagontsteking, óf eener bloedbraking, óf ten minste eener groote uitput-

ting der krachten. Hier bezitten wij gelukkig eenige geheel zeker werkende middelen. Het eerste is, veel slijmig drinken, vervolgens de *potio riverii* (geene bruispoeders, die gewoonlijk eene zoo sterk geprikkelde maag nog meer prikkelen), maar de verzadiging in den volgenden vorm:

R. Carbon. potass. drachm. ij.
Satur. c. succ citri rec. express. s. q.
Aq Meliss. unc. iij.
Syrup. Flor. Aurant. unc. i.
S. alle halve uren 1 eetlepel vol.

Daarbij omslagen van *herb. menth. crisp.* in wijn gekookt op de maagstreek.

Bijzondere aanwending.

Wij gaan nu, volgens onze vroegere grondstellingen, die ziekten door, waarin het braakmiddel bijzonder gebruik vindt, zoo als ook die, waarin het te weinig, of niet behoorlijk in het oog gehouden wordt, met de daarbij behoorende, uit eigene ondervinding geputte opmerkingen.

Heete koortsen.

Bij alle koortsen schijnt het eerste punt van prikkeling als het ware het brandpunt, waarvan de koortsprikkeling uitgaat, de zenuwvlecht der bovenbuiksstreek en der medelijdende zenuw te zijn. Dit blijkt uit de met het eerste opkomen der koorts gepaarde aandoeningen, het dadelijk opkomend verlies van eetlust en spijsverteringskracht, de van dáár uitgaande huiveringen, enz. Op deze eigenaardige, tot nog toe niet verklaarde, zenuwaandoening werkt nu geen middel zoo specifiek, en wel juist op dezelfde zenuwvlecht, als het braakmiddel. — Van daar wordt het met regt, als het algemeenste koortsmiddel, tot vernietiging der koorts op zich zelve, der koortsprikkeling, dadelijk, in haar eerste ontstaan, beschouwd en gebruikt. Zelfs in kleine giften niet tot wezenlijk braken toegediend, heeft het de heerlijkste werkingen, en het algemeen gebruik

van het jamespoeder en spiesglansverzuurselen, tot dit doel, is genoegzaam goed bevonden.

Maar er is eene soort van koortsen, waar deze aandoening der maag, des darmkanaals eenen hoogen graad, niet slechts van ziekelijke prikkeling, maar ook van bederf der daarmede verbondene afscheidingen en vochten, verkrijgt, en niet slechts in het begin, maar door het geheel beloop der ziekte, de hoofdzaak en hoofdbron van al het lijden blijft, en zoo aan de geheele ziekte haar karakter mededeelt; wij noemen ze gastrische koortsen, — zonder ons hier met verklaringen en ledige gissingen in te laten, door welke haar bestaan deels theoretisch vastgesteld, deels theoretisch vernietigd of verworpen werd, want dit is ook reeds, spijt alle ondervinding, gebeurd. De daadzaak staat vast: Er zijn koortsen, waarbij de teekenen en de invloed der gastrische aandoening en bederf de hoofdzaak uitmaken, en waarbij geene andere hulp, zelfs in aanmerkelijke graden geene andere levensredding mogelijk is, dan door braak- en purgeermiddelen.

De hoofdaanwijzing blijft ook hier de stem der natuur, de neiging, de eigene aandrift tot braken. *Vomitus vomitu curatur.* Wie bij een' lijder, die in het begin eener koorts misselijkheid, of werkelijke braking, eene geel of bruin beslagene tong, eenen slechten smaak heeft, het braakmiddel verzuimt, bezondigt zich zwaar tegen de natuur, en de arme lijder moet die fout zwaar boeten. Zoo gewigtig is het, het oogenblik zich ten nutte te maken, waar de natuur eene ontlasting verlangt en daartoe bereid is, en hier heeft HIPPOCRATES volkomen regt: *Si quid movendum est, move.* Ja, een in zoodanige gevallen verzuimd braakmiddel kan dikwijls in het geheel niet weder goed gemaakt worden. Even zoo goed als hier het tijdig aangewend braakmiddel vaak de geheele ziekte in haar ontstaan verstikken kan, even zoo zeker kan het verzuim daarvan de ziekte langdurig, zwaar, ja soms ongeneeslijk maken. Dit is eene waarheid, die ik jongen geneesheeren

niet genoeg op het hart kan drukken. Men geloove toch niet, dat men door purgeermiddelen het braakmiddel vervangen kan. Purgeermiddelen ontlasten niet dat, wat een braakmiddel ontlast; zelfs heb ik voorbeelden gehad, dat niet verteerde overblijfselen van gebruikt voedsel, na 14 dagen lang voortgezet vergeefsch purgeren, steeds in de maag waren teruggebleven en nu eerst door een braakmiddel ontlast werden. Bovendien moet men niet vergeten, dat het, bijzonder bij schadelijke rotachtige stoffen, een groot voordeel voor den lijder is, deze langs den kortsten weg te ontlasten, daar zij, bij den veel langeren doorgang door het darmkanaal, door prikkeling, verzwakking en opslorping den lijder veel meer schade kunnen doen.

Maar wat nog veel gewigtiger is, purgeermiddelen verwekken nooit die heilzame omwenteling in het geheele zenuw- en afscheidingsstelsel der maag en der lever, welke juist eene geheele omstemming van derzelver werkzaamheid kan voortbrengen en de bron der gastrische onzuiverheden toestoppen.

Maar niet altijd is het met ééns braken afgedaan. Niet zelden is het tweemaal, ja driemaal herhalen van het braken noodzakelijk; kortom, zoo vaak de natuur nieuwen turgor naar boven aanduidt, moet het gebruikt worden.

Men moet wel opletten op de complicatiën en den verschillenden vorm der gastrische koorts. Wij onderscheiden, ten opzigte der stof, de saburrale, de gal-, de slijm-, de worm-koorts; ten opzigte van den vorm, de ontstekingachtige, zenuwachtige en rotachtige.

Ontsteking, zoowel algemeene als plaatselijke, kan zich met elke gastrische koorts verbinden. Zij vereischt altijd de eerste zorg, en altijd moet zij eerst door de noodige middelen gedempt zijn, eer men tot het gebruik des braakmiddels mag overgaan.

Bij de zenuw- en rotachtige complicatie moet men nu behoorlijk letten op de ondersteuning der levenskrachten en het gelijktijdig gebruik van zenuwversterkende, opwekkende, versterkende en bederfwerende middelen.

De eenvoudige saburrale koorts, door onverteerde spijzen, heeft gewoonlijk niets anders tot de kuur noodig, dan braak- en purgeermiddelen.

De galkoorts vereischt even zoo voorzigtigheid wegens de daarbij ligt mogelijke ontstekingachtige complicatie en wegens de vaak aanmerkelijke scherpte van de gal zelve. Ten opzigte van het laatste moet men zich voor het gebruik van hevige braakmiddelen, bijzonder in de volle gift, wachten, en tevens verdunnende dranken laten gebruiken.

De slijmkoorts is altijd met een meer torpide karakter der spijsverterings-werktuigen gepaard, maar vereischt juist daarom het medegebruik van krachtig oplossende en insnijdende middelen.

Ook bij de wormkoorts kan het braakmiddel nuttig zijn, deels tot werkelijke ontlasting der wormen, welke soms in de maag verdwalen, deels om velerlei worm-sympathiën en door consensuëele aandoening af te breken; zoo b. v. de vaak hevige pleuritisch schijnende steek in de zijde, dien men hier niet zelden aantreft, en die vaak door een braakmiddel oogenblikkelijk kan verdreven worden.

Over het algemeen kan ik hier de praktische opmerking bijvoegen, dat alle sympathische aandoeningen der deelen boven het middelrif, (borst, hals en hoofd) bij gastrische koortsen meer op turgor naar boven duiden en braakmiddelen aanwijzen.

Tusschenpoozende koortsen.

Het wezen en de eigenlijke oorsprong der tusschenpoozende koortsen is naar mijne overtuiging en volgens alle wezenlijke verschijnselen in de bovenbuiks- en tusschenribbige zenuwen gelegen, en hieruit laat zich ook de voortreffelijke werking der braakmiddelen in dezelve verklaren, en zij is eene nieuwe bevestiging van dit gevoelen. Dikwijls heeft men ondervonden, dat een braakmiddel, vóór den aanval genomen, denzelven verhoedde. De gewone soorten van tusschenpoozende koortsen, bijzonder de voor-

jaarskoortsen, kan men zeer vaak alleen door braakmiddelen en daartusschen toegediend salammoniak volkomen genezen. En zelfs bij hevige graden, waar kina vereischt wordt, is het voorafgaand gebruik eens braakmiddels onontbeerlijk. Men heeft altijd het voordeel daarvan, dat de kina beter verdragen wordt, en de koorts daarop sneller wijkt. Ik heb vaak gezien, dat men kina, of ook de veel ligter verteerbare chinine gaf, en de koorts week niet, maar werd heviger, vervroegde, de lijder voelde zich ook in den tusschentijd ziek. Nu werd de kina nagelaten en een braakmiddel gegeven, en dadelijk veranderde het tooneel, de kina bekwam nu voortreffelijk, de koorts bleef uit, en spoedig was de kuur voleindigd.

Nog zeer onlangs was ik in de gelegenheid, om mij van deze buitengemeene kracht des braakmiddels te overtuigen. Een reeds bejaard man, die in het vorige jaar eene zware geelzucht had doorgestaan, werd op nieuw ziek. De hoofdtoevallen waren slapeloosheid, gebrek aan eetlust, benaauwdheid, moeijelijke ademhaling, tusschenpoozende pols, onregelmatige stoelgang, herhaalde, maar niet typische koortsbewegingen, geelachtige kleur in de oogen. Dit duurde 3 weken, en nu kwam er eene hoogst snelle en ontrustende vermagering, afvallen en krachteloosheid op. Hij had tot nog toe oplossende extracten en salammoniak gekregen. Nu, toen de koorts zich elken avond duidelijker toonde en typisch scheen te worden, en ook de tusschenpoozende koortsen epidemisch heerschten, kreeg hij chinine, eerst 6 grein, vervolgens 8 grein dagelijks. Maar met elk toenemen van het gebruik van kina klom ook de koorts in hevigheid, zoodat men van het gebruik moest afzien. En nu werd juist hierin eene aanwijzing tot het braakmiddel gevonden. Hij nam 2 grein *tartarus emeticus*, ontlastte 4 malen naar boven en meermalen naar beneden eene groote hoeveelheid gal en slijm, en van het oogenblik af verdween elke spoor van koorts, de benaauwdheid, beklemming en de hoest gingen weg, er kwam eetlust en slaap terug, en de gelaatskleur werd beter. Kortom, de

aanvang van de herstelling was daar, en zij duurde van nu af voort, — duidelijk door de ontlasting der galophooping en de regeling van de werkzaamheid des leverstelsels en der af- en uitscheiding daarvan.

Bijzonder moet ik nog op eene werking des braakmiddels de aandacht vestigen, die ik dikwijls met groot voordeel gebruikt heb. Dit geschiedt namelijk niet zelden, dat de tusschenpoozende koorts onregelmatig voorkomt, geene duidelijke tusschenpoozen maakt, geen' *typus* houdt, en meer tot eene *continua* nadert. Hier geve men een braakmiddel, en het gevolg zal zijn, dat de koorts nu eene regelmatige tusschenpoozende wordt, die men nu spoedig en gelukkig met kina kan bestrijden.

Besmettelijke koortsen.

Het lijdt geen' twijfel, of de eerste graad van werkzaamheid, ja soms zelfs der opneming van koortsige smetstoffen, in de maag en de bovenbuikszenuwen gelegen is. Braken en andere gastrische verschijnselen zijn gewoonlijk de eerste teekenen der werkzaam wordende besmetting: zoo is het bij pokken, mazelen, soms wel bij den besmettelijken *typhus*. Dit moet ons reeds op de aanwending van het braakmiddel in dit tijdpunt leiden. Wij kunnen hopen, daardoor deels nog een gedeelte der smetstof te ontlasten, deels de werkzaamheid daarvan en hare reproductie van het eerste oogenblik af te veranderen. Uit dit oogpunt heb ik dikwijls dadelijk in het eerste tijdperk van zoodanige koortsen een braakmiddel aangewend, en het beste gevolg voor de vermindering der ziekte waargenomen, zelfs koude, waarschijnlijk typheuse besmetting daardoor weggenomen.

In het vervolg daarentegen, bij smetstoffen, die reeds opgenomen en werkzaam geworden zijn, bij reeds bestaand critisch streven der Natuur naar de huid, bij uitslagkoorts, beveel ik voorzigtigheid aan. Wanneer reeds het tijdperk van het uitbreken gekomen is, wanneer er reeds uitslag in de huid gevormd wordt, kan de gewelddadige omwen-

teling en tegenprikkeling, die een braakmiddel inwendig te weeg brengt, eene zeer nadeelige, ja gevaarlijke stoornis der huidcrisis bewerken, zoo als ik soms gezien heb, en slechts eene uiterst dringende en onvermijdelijke gastrische aanwijzing kan hier de aanwending des braakmiddels verontschuldigen.

Daarentegen komt in het tijdperk der naziekten van zulke besmettelijke uitslagkoortsen weder een tijdpunt voor, waarin het braakmiddel met groot nut kan worden aangewend, en juist hierop, waar men er gewoonlijk het minst aan denkt, voel ik mij verpligt de aandacht te vestigen; bij mazelen inzonderheid, en bij den daarna zoo dikwijls nablijvenden hoest, die alleen nog gevolg is eener in de longen geblevene prikkeling, welke, zoo als bekend is, dan zoo ligt in tuberkelvorming overgaat, houd ik het gebruik des braakmiddels tot wegneming van dien hoest voor een der werkzaamste middelen. Het opmerkelijkst was mij die werking in het volgend geval. Een meisje van 12 jaren had gelukkig de mazelen doorgestaan, het was de 14de dag der ziekte; reeds waren eenige dagen zeer goed geweest, met ophouden van de koorts, zelfs beginnenden eetlust; maar nu verdween die geheel, de hoest werd weder heviger, de ademhaling moeijelijk, de afmatting nam toe, de slaap werd onrustig, er kwam hoofdpijn op en de stoelgang ontbrak, zelfs de toegediende afvoerende middelen hielpen weinig. Nu gaf ik een braakmiddel. Er werd 6 maal zeer veel slijm en gal gebraakt, en van dien tijd af ontstond er een vrijwillige, wezenlijk critische doorloop, dagelijks 4, 5 stoelgangen, die verscheidene dagen aanhielden; de hoest ging weg, de eetlust keerde weder, de krachten kwamen terug en spoedig was de gezondheid geheel hersteld.

Keelontsteking, croup.

Bij alle keelontstekingen is het braakmiddel volgens mijne ondervinding een der werkzaamste en algemeenste middelen, en het schijnt ook de sterke tegenprikkel op de ze-

nuwen en de slijmvliezen binnen in de keel van eene bijzonder weldadige, ja dikwijls beslissende werking tot de snelste losmaking van ontstekingachtige prikkelingen en ophoopingen te zijn. Zelfs de moeijelijkheid in het slikken mag ons niet afhouden; want het is merkwaardig, hoe veel gemakkelijker de lijder braakt, dan slikt. Ik zonder hier alleen den hoogeren graad van zuivere, ware *angina*, kortom, dien toestand uit, waar bloedontlasting noodig is.

Bijzonder dienstig en niet genoeg aan te bevelen is het in de volgende gevallen:

1. Bij de eigenlijke gastrische keelontsteking. — Dat is: waar van het begin af de verschijnselen van de keelontsteking met de teekenen van eenen gastrischen toestand, beslagen tong, slechte smaak, misselijkheid, neiging tot braken of werkelijk braken, aanwezig zijn. Hier is de keelontsteking niets dan eene sympathische aandoening der naar boven turgeerende gastrosis, en men heeft ter genezing niets verder noodig, dan een braakmiddel te geven, waarvoor vaak alle, zelfs de hevigste verschijnselen der keelontsteking dadelijk en volkomen wijken.

2. Bij den croup. — Hier is de groote werking der braakmiddelen beslist, en wel volgens mijne ondervinding hoofdzakelijk op twee tijdpunten.

Vooreerst in het begin van denzelven. Zoo een middel de eerste vorming van den croup verhoeden, ja dezelve weder wegnemen kan, dan is het zeker het braakmiddel: dit heeft zich bij mij in vele gevallen bevestigd, en ik kies er tot bewijs maar één uit.

Een driejarig, gezond, sterk, volsappig kind kreeg, na eene verkouding bij eenen noordoostenwind, drie dagen lang koortsbewegingen met hoest, en elken nacht te drie ure eenen zóó hevigen kramphoest, met aanvallen van verstikking, en eenen blaffenden toon, dat men het voor eenen aanval van Millar's asthma hield, en Moschus, tusschen beiden *calomel* gaf. Op den 4den dag zag ik het voor het eerst, de pols was vol en menigvuldig, onophoudelijke prikkelhoest, de ademhaling nu meer dan min-

der beklemd, het hoofd vrij, overigens vrolijk, zelfs eenige eetlust, maar de tong onzuiver. Ik herkende den aanvang van eenen croup, welke, zoo als die somtijds geschiedt, met periodische krampen der ademhalingswerktuigen gepaard ging, en schreef dadelijk een gewoon braakmiddel voor:

R. Tart. emetic. gr. j.
Pulv. rad. Ipecac. scrup. j.
Oxymell. Squill.
Syrup. Rub. Id. āā unc. β.
Aq. fontan. unc. j.

Alle kwartier uurs 1 theelepel, tot er braking volgt.

Na het driemaal braken van veel slijm liet de hoest na, het kind sliep 14 uren onafgebroken rustig met rijkelijk zweet. Op den volgenden morgen waren de hoest en de moeijelijke ademhaling volkomen geweken, de crisis was gemaakt en het begin van den croup weggenomen.

Ten tweede tegen het einde, wanneer de uitzweeting gevormd, opgelost is, maar niet ontlast kan worden, zoodat er rogchelen met toenemende aanvallen van verstikking opkomt. Hier dient het braakmiddel tot ontlasting der taaije vliezige massa's, en bevrijdt de ademhalingswerktuigen. Ook hierbij geve een voorbeeld het bewijs.

Een, met uitzondering van veelvuldige aanvallen van verkoudheid, gezond kind van 2 jaren werd door den hevigsten croup aangetast. Ik vond het op den 2den dag des avonds in de hevigste verstikkingsaanvallen, met blaffenden hoest, fluitenden adem, aandrift om het hoofd steeds hooger te houden en den hals te verlengen, den pols 120. Er werden 8 bloedzuigers aan den hals gezet, alle uren *calomel* en een lavement van azijn gegeven. Na de bloedzuigers en 8 grein *calomel*, waarop meermalen stoelgang volgde, groote verligting. Des middags werd de pols 90, doch elke ademtogt bleef nog hoorbaar rogchelend, de stem heesch. Er werden nog 2 bloedzuigers aangezet, en nu het boven opgegeven braakmiddel alle kwartier uurs gegeven. Hierop volgde volkomene verligting, eene oplossing

van *carbon. potass. scrup. j.*, *aq. fontan. unc. j.*, *syrup. mannat. unc, β.*, *vin. antimon. gtt. xx.*, alle 2 uren 1 theelepel vol, besloot de kuur.

3. Bij de *angina parotidea* (bof, *mumps*), eene gewoonlijk slechts epidemisch voorkomende ziekte van den hals, die wel oorspronkelijk en aanvankelijk hare zitplaats alleen in de oor- en onderkaaksklieren heeft, maar in het vervolg en bij eenen hoogen graad de inwendige klieren en de slijmvliezen van de keel aantast, en dan het hoogste gevaar van verstikking en zelfs eenen volkomenen *trismus* kan aanbrengen. Ook hier blijft in den uitersten nood het braakmiddel het hoofdzakelijke, ja het éénige redmiddel des levens. Bij de mindere graden komt men wel uit met de algemeen antiphlogistisch-diaphoretische behandeling, en dan behoort de ziekte tot de ongevaarlijke, meer weiachtige ontstekingen van het slijm- en klierweefsel. Maar bij den zoo even genoemden hoogeren graad is zij niet voldoende. Zelfs bloedontlastingen, *calomel*, spaanschevliegpleisters zijn dikwijls te vergeefsch, en alleen het braakmiddel kan het dringend gevaar van stikken wegruimen. Eene ziektegeschiedenis bevestige dit.

Eene vrouw van 26 jaren kreeg deze *angina* in den hoogsten graad. Niet slechts de oorklieren, maar ook de onderkaaks- en ondertongklieren waren zoo gezwollen, dat er slechts met veel moeite een weinig konde geslikt worden, de ademhaling zeer moeijelijk was, en zelfs de kaken zoo onbewegelijk waren, dat de tanden naauwelijks een weinig van elkander konden verwijderd worden; er bestond een ware *trismus*. Reeds was het de negende dag. Te vergeefs had men aderlatingen, bloedzuigers, spaanschevliegpleisters, kwikmiddelen, pappen, inwrijvingen aangewend; eene hevige koorts duurde aanhoudend voort. Er bleef geen ander redmiddel over, dan het braakmiddel, en evenwel scheen dit hoogst bedenkelijk, want bij de bijna volledige toesluiting der deelen in de keel en der kaken was het te vreezen, dat juist bij de opwaarts dringende en de stoffen naar boven drijvende werkingen des

braakmiddels, terwijl er bijna geene mogelijkheid van doorgang door den mond was, de lijderes stikken zonde. Maar het moest gewaagd worden, en de werking was bewonderenswaardig. De deelen, die den doorgang van buiten naar binnen onmogelijk maakten, ontsloten zich gewillig voor den doorgang van binnen naar buiten. Het braken had driemaal gemakkelijk met rijkelijke ontlasting plaats, en onmiddellijk daarop liet de *trismus* en de hooge graad van klierzwelling na, het slikken ging goed, en de beterschap volgde nu binnen weinige dagen volkomen.

Zelfs tot verhoeding dezer ziekte kan ik het braakmiddel niet genoegzaam aanbevelen. Ik heb gedurende eene algemeen heerschende epidemie derzelve, die zelfs zuigelingen niet spaarde, gezien, dat een dadelijk in het begin toegediend braakmiddel de verdere ontwikkeling der ziekte geheel verhinderde en spoedig herstel aanbragt.

4. Bij de *angina gangraenosa.* In deze hoogst gevaarlijke, gelukkig zeldzame, en bij ons bij altijd slechts als verschijnsel van boosaardige roodvonk voorkomende ziekte, waar te gelijk met het opkomen der keelontsteking zich ook teekenen van rotachtige ontaarding vertoonen, is het braakmiddel, bijzonder in het begin toegediend, het hoofdmiddel.

5. Bij *stomacace.* Hier houd ik het braakmiddel dadelijk voor het grootste en snelste specificum, en ik heb vaak gezien, dat na het vergeefsch gebruik van alle ontlasting verwekkende en ontstekingwerende middelen, één éénig braakmiddel de geheele lastige en afschuwelijke ziekte wegnam.

Kortom, ik herhaal het, dat bij alle keelontstekingen, wanneer na behoorlijke aanwending der ontstekingwerende en krampstillende behandeling de ziekte niet wijken wil en er gevaar van verstikking dreigt, het braakmiddel het beste en éénige redmiddel blijft.

Longontsteking.

Er bestaat eene soort van longontsteking, waarin

noch aderlatingen, noch nitrum, noch opium, noch spaanschevliegen, noch een eenig ander geneesmiddel hulp aanbrengt, maar geheel alleen het braakmiddel; ja, hier kan het zijn' hoogsten triomf vieren, om, na het vergeefsch gebruik van al deze middelen, het éénig redmiddel des levens te worden. Ik heb vroeger de tijden doorleefd, waar men bij alle longontstekingen alleen aderliet en geen ander middel kende; daarop het tijdperk, waarin men alleen opium en prikkelende middelen aanwendde; eindelijk dát, waarin men slechts bloedzuigers en *calomel* gebruikte; maar in al deze tijdperken de praktische waarheid bevestigd gevonden, dat er gevallen waren, die al deze geneeswijzen wederstreefden en alleen door braakmiddelen te genezen waren. Zelfs de in onzen tijd zoo beroemd geworden PESCHIERsche methode, wat is zij anders dan die, welke reeds vóór 40 jaren door SCHRÖDER, TISSOT, STOLL en RICHTER aanbevolen was, om braakwijnsteen in longontstekingen te geven, en eerst braking, en daarop matig purgeren te bewerken?

Wij noemen deze longontstekingen: gastrische, valsche longontstekingen. Zij staan in eenen onmiddellijken oorzakelijken zamenhang met het gastrische stelsel, en zijn óf slechts consensuëele prikkelingen en reflexen der gastrische aandoening, óf ook werkelijke ontstekingen, door dien consensuëelen prikkel in de longen veroorzaakt, geheel overeenkomende met de uitwendige roosachtige ontstekingen, die ook uit deze gastrische bron ontstaan, en door braakmiddelen te genezen zijn.

Zij onderscheiden zich daardoor van de zuiver ontstekingachtige longontstekingen, dat de pols bij haar niet die hardheid, kracht en het moeijelijk zamendrukbare heeft, als bij de ontstekingachtige, ja somwijlen week en klein is; dat van het begin af de teekenen van gastrisch bederf, eene geel of bruin beslagene tong, slechte, bijzonder bittere smaak, geheele tegenzin tegen voedsel, misselijkheid, walging, ook wel werkelijk braken, drukking of pijn in de maagstreek, hoofdpijn in het voorhoofd,

zelfs somtijds ijlhoofdigheid, eene geelachtige kleur rondom den mond, in de gelaatsplooijen en de oogen te zien is, en dat in het algemeen dadelijk van het begin af eene ongewone matheid en loomheid bemerkt wordt. Het zijdewee is juist bij deze dikwijls uiterst gevoelig en het hoofdverschijnsel, zoodat de lijder geen' adem kan halen, en de adem door de hevigheid van den steek zoo belemmerd en kort is, als bij de sterkste *pleuritis inflammatoria.*

Wanneer wij bij onze aankomst den lijder in dezen toestand der hevigste borstaandoening vinden, met alle teekenen van den gastrischen turgor, geel of bruin los beslagene tong, walging, oprispingen of vrijwillig braken, drukking in de maagstreek, bijzonder benaauwdheid, en daarbij eenen wel versnelden, maar niet vollen noch harden pols, dan is er niets anders te doen, dan dadelijk een braakmiddel te geven, want de geheele hevigheid der borstaandoening staat met de hoogste bewegelijkheid en turgor der gastrische onzuiverheden in het naauwst verband, en is haar voortbrengsel. Een rijkelijk galachtig of saburraal braken zal het gevolg wezen, en men zal zich verbazen, hoe de pijn in de borst, het zijdewee, de borstbeklemming, de benaauwdheid vaak op het oogenblik verdwijnen en als het ware weggetooverd zijn.

Maar somtijds is ook dit gastrisch karakter dadelijk van het begin af met eene ware ontsteking verbonden (*pneumonia gastrica inflammatoria* of *inflammatoria gastrica*, naarmate het een of het ander de overhand heeft). De pols is vol en hard, de dorst hevig, de pis rood, vurig, de hitte aanmerkelijk. Hier moet eerst door bloedontlastingen en eene ontstekingwerende behandeling het ontstekingachtig karakter worden weggenomen, en dan eerst komt de antigastrische te pas.

Waar wij dus tevens met de teekenen van den gastrischen turgor den pols hard en vol, den lijder jeugdig, het gestel volbloedig vinden, dáár moet eerst eene aderlating op den arm verrigt, en nu eerst het braakmiddel gegeven worden. Soms komt hier het eigenlijk karakter

eerst na het gebruik van het braakmiddel uit. Hier moet de bloedontlasting volgen.

Ik kies hier wederom een geval uit mijne ondervinding tot bewijs. Eene vrouw van 35 jaren werd door eene hevige koorts met zeer pijnlijk steken in de zijde aangetast. Daarbij drooge hoest, beklemde korte adem, hevige hoofdpijn, gastrische teekenen, volle harde pols. Er werd eene rijkelijke aderlating op den arm verrigt, en daar de stoelgang verstopt was, eene Mixtuur van *sal. mirab. glaub.*, *vin. antimon.* en *elect. lenitiv.* voorgeschreven. Na de aderlating volgde verligting der pijnen voor eenige uren, maar toen keerden zij met vernieuwde hevigheid terug; de pols was den anderen dag voller en sneller dan gisteren, maar niet meer hard, de hoofdpijn hevig, de drooge hoest vermeerderd; ook de streek van de pijn, de rand der ribben, de leverstreek, was opgezet en pijnlijk bij de aanraking, zoodat duidelijk ook de lever mede in den ontstekingachtigen kring was medegesleept; tevens vertoonde zich misselijkheid en de tong werd bruingeel, los beslagen. Bij de hier duidelijk bestaande complicatie van het ontstekingachtige met het gastrische en de nog blijvende volheid van den pols, werd nog eene aderlating van twee koppen bloed verrigt, dat geene ontstekingskorst vertoonde. De pijnen lieten weinig na en de misselijkheid nam daarna toe, tot prikkeling, tot braken. Nu werd een braakmiddel uit *tartar. emetic.* met *ipecacuanha* in gedeelde giften gegeven. Driemaal volgde er eene rijkelijke braking van gal en slijm. Dadelijk daarop de grootste verligting van de pijnen en van de koorts; de pols, die vroeger 110 slagen in de minuut had, daalde dadelijk daarop op 90, en van dien tijd af ging de beterschap met elken dag onder het gebruik van zacht afvoerende middelen vooruit, en eindigde in volkomene genezing.

Maar niet altijd zijn de teekenen van het gastrisch karakter zoo duidelijk, en er bestaan verborgene, gemaskerde gastrische longontstekingen, die men wel moet in het oog houden, waar de gastrische teekenen geenszins zoo duidelijk uitge-

drukt zijn, en de toestand toch dezelfde is. Hier kan de diagnosis twijfelachtig zijn. Maar hier dient eerst de negative bepaling; de hevigste steken, de sterkste benaauwdheid der longontsteking bestaan, en echter geen ontstekingachtige pols, geen der andere algemeene synochische teekenen. Dan zullen wij uit het voorafgaande, b. v. toorn, verdriet, gestoorde spijsvertering, uit het gevoel van drukking en spanning in de maagstreek, uit het aanzien van de tong, of ook van de geelachtige kleur des gelaats toereikende aanduidsels verkrijgen. In het bijzonder maak ik op den angst opmerkzaam, als een hoofdverschijnsel van den vaak verborgenen gastrischen toestand. Hij kan hier den hevigsten graad bereiken, en men wachte zich wel, dezen met den ontstekingachtigen angst te verwisselen. Hij wijst het allerdringendst het gebruik des braakmiddels aan en wordt daardoor alleen weggenomen. En eindelijk kan bij zeer twijfelachtige gevallen eene proefaderlating dienstig zijn. Wanneer het geval wezenlijk ontstekingachtig is, zal reeds na eenige ontlasting van bloed verligting volgen, en men laat dan meer bloed afvloeijen; is het zoo niet, maar zuiver gastrisch, dan zal geene verligting, maar verergering der pijnen volgen, en men laat dadelijk de ader sluiten, en is nu des te meer zeker, dat het lijden gastrisch is. Ja soms volgt onder of dadelijk na de aderlating een plotselinge turgor, een vrijworden der gastrische onzuiverheden, met vrijwillig galbraken, en nu geeft men dadelijk met het heerlijkst gevolg het braakmiddel. — Hiertoe behooren ook die gevallen, waarin de ziekte van den eersten dag af in haren waren aard miskend werd, waar reeds meermalen, en steeds zonder nut, zonder verbetering van het borstlijden, bloed was ontlast, en nu de lijder met nog aanhoudende koorts, borstpijnen en moeijelijke ademhaling ligt met nog voortdurende gastrische teekenen, en de pols elke verdere bloedontlasting verbiedt. Hier kan, dikwijls nog laat, het braakmiddel de volkomenste, ja éénige hulp verschaffen.

Deze gevallen van verzuimde en nog laat noodige braak-

middelen bij longontstekingen zijn bijzonder merkwaardig, en bewijzen bijzonder de groote kracht, ja de onontbeerlijkheid derzelve in zulke gevallen. Zij zijn mij dikwijls in mijne praktijk voorgekomen, en worden ook thans weder menigvuldiger, nu een te ver gedreven denkbeeld van ontsteking en bloedontlastende geneeswijze het gastrisch karakter doet over het hoofd zien. — Ik zal onder velen eene geschiedenis tot leering uitkiezen.

Eene vrouw van 30 jaren werd door alle teekenen eener longontsteking aangetast. Haar geneesheer wendde aderlatingen, bloedzuigers, afvoerende middelen en de geheele inwendige ontstekingwerende geneeswijze aan, en de hevigste toevallen namen wel af, maar het voorname lijden hield steeds aan. Ik vond haar op den achtsten dag der ziekte, op welken ik geroepen werd, met hevige koorts, gedurigen prikkelhoest, moeijelijke ademhaling, en voornamelijk eene aanhoudende benaauwdheid, die soms met flaauwten afwisselde, de uiterste zwakte, hoofdpijn, ijlhoofdigheid, snellen pols, die tevens klein en week was, de pis jumenteus, de tong geelbruin beslagen, en daarbij eenen uiterst verzwakkenden waterigen doorloop. Hier kwam het op een beslissend besluit aan, want er was geen tijd te verliezen en het leven stond op het spel. Dat de benaauwdheid, hoest en bezwaren der ademhaling niet meer van ware longontsteking afhingen, toonde de pols, de jumenteuse pis, en bovenal, dat zij zonder te hoesten konde inademen. Hier was duidelijk het zinken der levenskrachten (ook was bovendien de stondenvloed verschenen) en de matiging der overmatige, de kracht geheel uitputtende diarrhee het dringendste. Er werden dus kleine giften Dover's poeder en slijmige lavementen aangewend. Hierop volgde eene rust van 6 uren, maar daarna op nieuw nog heviger benaauwdheid, steken in de zijde, misselijkheid, de pols uiterst klein, snel, tusschenpoozend, flaauwten, duizeling, ontlasting der drekstoffen zonder bewustzijn daarvan. Het vergeefsch gebruik der bedarende middelen, de voortdurende, ja toenemende bezwaren

op de borst, maar bovenal de benaauwdheid en misselijkheid duiden aan, dat er nog een stoffelijke prikkel in de maagstreek bleef, en als de hoofdoorzaak van het voortduren der borst- en zenuwaandoening moest beschouwd worden, en dat hier een braakmiddel aangewezen was, en dit alleen hulp en redding in dezen werkelijk levensgevaarlijken toestand verschaffen konde. Maar zeker was het bij de hoogste levenszwakte en den voortdurenden doorloop hoogst hagchelijk en onzeker. Het konde doorslaan en dan ware de doodelijke verzwakking tot het hoogste gebragt. Er werd dus eenige uren vooraf eene kleine gift Dover's poeder voorgeschreven, om zich voor het doorslaan vrij te waren, en hierop alle 10 minuten 6 grein *ipecacuanhà* toegediend, waarop na 4 giften driemaal eene rijkelijke braking van galachtig slijm volgde. Hierop volgde een rustige slaap van verscheidene uren, en bij het ontwaken was de ademhaling geheel vrij, de benaauwdheid en steken verdwenen. Den volgenden dag weinig koorts, borst en hoofd volkomen vrij, alleen nog zwakte en neiging tot doorloop. Kortom, de kuur was gemaakt, de levensgevaarlijke toestand in weinige uren door één éénig braakmiddel weggenomen, en het herstel volgde spoedig en zonder verdere moeite.

Maar twee gevallen van dezen aard moet ik nog in het bijzonder vermelden, al ware het ook slechts om de opmerkzaamheid van jonge geneesheeren meer op dit onderwerp en de waarde der braakmiddelen te vestigen; want in beide gevallen bewerkte één éénig braakmiddel niet slechts de redding des lijders, dat zeker de hoofdzaak was, maar legde ook den grondslag tot den naam des geneesheers en zijn geheel volgend geluk.

Een mijner Academievrienden ging van de Academie naar eene groote residentiestad buiten 's lands, om zijn geluk te beproeven. Nog niet lang was hij dáár aangekomen, of hij werd bij een' der voornaamste Heeren geroepen, die reeds sinds 10 dagen aan eene heete borstkoorts onder de handen van den eersten geneesheer van die plaats

lag, en nu door hem was opgegeven. Men wilde nu nog beproeven, wat de nieuw aangekomen vreemde geneesheer vermogt. Men had aderlatingen, spaanschevliegen, *antiphlogistica*, borstmiddelen, alles te vergeefs aangewend. De lijder lag soporeus, rogchelend, met groote benaauwdheid op de borst, hevige koorts, kortom, op sterven. Maar de jonge geneesheer kwam van *Göttingen*, uit de school van RICHTER, en had dáár de gastrische longontsteking leeren kennen. Hij vond, dat de lijder bij deze gevaarlijke teekenen dikwijls oprispingen en neiging tot braken verried, de tong dik en los, bruin beslagen, de maagstreek opgezet was, en de lijder dikwijls met de hand daarnaar greep. Deze waren hem de teekenen eener nog bestaande gastrische ophooping. Hij schreef, hierop bouwend, een braakmiddel voor. De lijder ontlastte eene zeer groote hoeveelheid galachtige onzuiverheden en was gered. Het natuurlijk gevolg was, dat zijn roem als de roem van eenen buitengemeenen Aesculaap door de geheele stad klonk, en hij binnen kort de algemeenste en meest gezochte geneesheer werd.

Het tweede geval betrof eene uitnemende, algemeen vereerde Vorstin. Zij lag reeds op den 11^{den} dag aan eene met gierstuitslag gepaarde longontsteking. Hare geneesheeren hadden alle voor dit geval gepaste middelen aangewend; maar te vergeefs! Het gevaar was tot het hoogste geklommen en men twijfelde aan hare redding. Een vreemde geneesheer, die daarbij geroepen werd, waagde, spijt de doodelijk schijnende zwakte, nog een braakmiddel te geven. Zij braakte, dit was het teeken tot haar herstel, en — dit éénige braakmiddel maakte hem tot lijfarts!

Maar ik ga verder, en beweer door veelvuldige ondervinding overtuigd, dat in alle longontstekingen, zoowel met als zonder pijnen in de borst, wanneer de graad van ontsteking niet zoo hevig is, dat zij eene aderlating vereischt, er geen zekerder, sneller en vollediger geneesmiddel bestaat, dan de braakwijnsteen — want hier schijnt de kracht van den spiesglans wezenlijk

noodzakelijk — alle uren tot $\frac{1}{2}$ grein toegediend. Hier veroorzaakt de eerste gift braking, de volgende zachten stoelgang, zweet en fluimlozing, en gevolgelijk alles wat noodig is, en zij maken zoo dikwijls de geheele genezing. Dit geldt niet slechts van de gastrische, maar ook van de even menigvuldige catarrhale en rheumatische pneumonie, waar wel is waar niet de ontlasting, maar de hier specifiek op de borstwerktuigen werkende tegenprikkel in de bovenbuiksingewanden de werking te weeg brengt.

Hoeveel is er reeds voor het behoud en het welzijn der bewerktuiging gewonnen, wanneer daardoor het thans veel te menigvuldig gebruik van *calomel* ontbeerlijk gemaakt wordt!

Aangezigtsroos.

Bij alle soorten van roos zijn braak- en purgeermiddelen hoofdmiddelen ter genezing. Maar bovenal is het bij de aangezigtsroos, dat zij werkelijk den naam van een specificum verdienen. Men weet, tot welk eene hevige, ja levensgevaarlijke hoogte de ziekte in dit geval, bij den derden graad, kan klimmen. De hevigste koorts, benaauwdheid, ijlhoofdigheid, ja de hevigste razernijën kwellen den lijder; alles duidt reeds eene verbreiding van de roos op de hersenen aan. En zelfs in dit geval blijft het braakmiddel het éénige redmiddel. Hier heb ik meermalen, waar bloedontlastingen, zoo als gewoonlijk, te vergeefs waren aangewend, de snelste en beslissendste hulp van het braakmiddel gezien. Men geve het stoutmoedig en late zich door de schijnbare bloedophooping niet afhouden, en is het eerste niet toereikend, dan kan het ten tweeden male herhaald worden.

Spruw.

De spruw behoort voornamelijk tot die ziekten, welke het gebruik van een braakmiddel aanwijzen. Zij is een afwijkend voortbrengsel van het slijmvlies, dat altijd met eene afwijking van de afscheiding der maag gepaard gaat,

en zich dus ook ligt tot in dezelve voortplant. Bij kleine kinderen heeft men gewoonlijk aan ligte gastrische middelen genoeg; maar zoodra de ziekte hardnekkiger wordt, blijft toch het beste en snelste geneesmiddel een braakmiddel. En juist hetzelfde geldt van de spruwaandoeningen bij volwassenen.

Hoest.

Er is eene soort van hoest, dien wij met regt gastrischen hoest noemen, welke zich door duidelijke teekenen van gastrische ontstemming en ophooping, onzuivere tong, gebrek aan eetlust, misselijkheid enz. kenmerkt en duidelijk daarmede in een oorzakelijk verband staat. Hier zijn gastrische middelen, oplossende, afvoerende, maar bijzonderlijk braakmiddelen, de beste geneesmiddelen van den hoest. Men kan zulk een' hoest maanden lang met gewone catarrhale middelen te vergeefs behandeld hebben, en één éénig braakmiddel neemt hem weg.

Tussis convulsiva.

De kinkhoest is geene ontstekingachtige en zoo ook geene enkel gastrische ziekte, maar, zoo als ik dit reeds voor 40 jaren bewezen heb (*), eene besmettelijke stuipachtige zenuwziekte der bovenbuiks- en longzenuwen, welke wel in het begin met koortsig ontstekingachtige aandoening kan gepaard zijn, en ook dikwijls gepaard gaat, maar dan altijd in haar waar karakter, het krampachtig zenuwachtig overgaat, welke echter altijd met eene eigenaardige werking op de slijmafscheiding dezer deelen en derzelver vermeerdering en verdikking verbonden is. Hier blijft nu het braakmiddel in tweederlei opzigt het hoofdmiddel, eensdeels als de krachtigste tegenprikkel tot bedaring van het krampachtig karakter, anderdeels als een hoogst weldadig ontlastmiddel van het zich hier op-

(*) Zie HUFELAND's *Bemerkungen über die Pocken- und Kinderkrankheiten.* Jena 1797.

hoopende taaije slijm en het veranderingsmiddel der slijmafscheiding. Dit wordt ook door de ondervinding volkomen bevestigd. Telken reize bewerkt een toegediend braakmiddel eenige dagen lang verligting en beterschap der aanvallen. En altijd heb ik gevonden, dat het de genezing der ziekte buitengemeen verligt en bespoedigt, wanneer men, na het gebruik van gepaste, krampstillende en huidprikkelende middelen, een braakmiddel aanwendt.

Longtering.

Tot genezing der longtering, in het algemeen, is zeker het braakmiddel geen hulpmiddel, hoezeer ook de Engelschman Reid deszelfs nut verheft. Ja bij de ontstekingachtige soort en het tijdperk van dezelve, bij den aanleg tot bloedhoesten, konde het zeer nadeelig werken. Maar in twee gevallen kan het ook hier nuttig zijn. Vooreerst bij de etterachtige, wanneer, zonder teekenen van ontsteking, de fluimlozing moeijelijk, en daardoor de koorts en benaauwdheid vermeerderd wordt; hier kan een van tijd tot tijd toegediend braakmiddel groote verligting aanbrengen. Ten tweede bij die longtering, welke slijmachtig is, en oorspronkelijk hare oorzaak in den onderbuik, in ontstemming en ophoopingen des spijsverteringsstelsels heeft, even als die gastrische hoest, welke eindelijk zelfs in slijmtering kan overgaan. Hier heb ik inderdaad de opmerkelijkste heilzame werkingen van de herhaalde aanwending des braakmiddels gezien, en ik verwijs daaromtrent op mijne verhandeling over de longtering (1).

Aamborstigheid, stikzinking.

Men weet, dat het *asthma* tot de moeijelijkste en vaak tot de gevaarlijkste ziekten behoort, en ook hier bekleedt het braakmiddel eenen uitstekenden rang onder de hulpmiddelen. Bij het vochtig, slijmig (*asthma humidum*) is

(1) *Verhütung und Heilung der Lungensucht, auf Erfahrung gegründet.* Zie Hufeland's *Vermischte Schriften*, 4 Bd.

het, van tijd tot tijd toegediend, zoo al niet een volkomen genees-, toch een groot verligtingsmiddel. Bij het droog, krampachtig (*asthma spasmodicum et convulsivum*) is en blijft het onder alle mij bekende hulpmiddelen het grootste, ja vaak het éénige redmiddel des levens, bij die soort, welke periodisch als een volkomen paroxysmus opkomt en den lijder in oogenblikkelijk levensgevaar brengt. Hier heeft de ondervinding geleerd, dat, zelfs na het vruchteloos gebruik van moschus en opium, het braakmiddel nog volkomene stilling van de kramp en herstelling bewerkt heeft.

Hetzelfde is toepasselijk op de stikzinking (*catarrhus suffocativus*) of de longverlamming, dat met beroerte zoo overeenkomstig toeval, alleen met dat onderscheid, dat dáár de hersenzenuwen, hier de longzenuwen in eenen toestand van verlamming verplaatst zijn, weshalve ook bij het hevigst gevaar van stikken en eene rogchelende ademhaling de hersenen en het bewustzijn gewoonlijk geheel vrij blijven. Ook hier is, na eene voorafgaande aderlating, het braakmiddel het grootste, ja het éénige nog overige redmiddel.

Persloop en Braakloop.

Bij den persloop is een braakmiddel van *ipecacuanha*, in het begin gegeven, een hoofdmiddel van de kuur. Ontelbare malen heb ik tot genezing dezer ziekte niets anders noodig gehad, dan in het begin dit braakmiddel, en vervolgens emulsiën van *gummi arabicum* met opium in kleine giften, en altijd bemerkte ik, dat het eerst toegediend braakmiddel telken reize den gunstigsten invloed op de geheele kuur en hare verkorting had; want wanneer het verzuimd was geworden, hadden de beste middelen op verre na geene zoo zekere en spoedige werking. Maar hier kieze men altijd *ipecacuanha* boven den braakwijnsteen, daar de eerste reeds uit haren aard, en zelfs in kleine giften, meer stoppend werkt.

Zelfs bij den braakloop kunnen gevallen voorkomen, waarin het braakmiddel onontbeerlijk is. Men tracht hier,

zoo als bekend is, de overmatige ontlastingen zoo spoedig mogelijk door bedarende middelen weg te nemen; maar nu blijft soms een toestand van misselijkheid, dyspepsie, en galachtig gastrische teekenen na, ten blijke, dat er nog een overschot van galophooping nagebleven of op nieuw verwekt is, en hier heb ik eenige malen waargenomen, dat niets dien toestand zoo snel en volkomen deed eindigen als het toedienen van een matig braakmiddel.

Rheumatische ziekten.

Ik heb wel zelf weinige proeven over de werking der braakmiddelen bij rheumatismus genomen, omdat gewoonlijk andere middelen mij genoegzaam waren, en ik de maag en de geheele spijsvertering gaarne deze inspanning en verzwakking wilde besparen. Maar door de proeven van anderen ben ik overtuigd geworden, dat het braakmiddel stellig een hoogst werkzaam middel bij rheumatismus is, ofschoon ik altijd nog van gevoelen ben, dat men beter doet, eerst andere middelen te beproeven, en eerst, wanneer deze ons verlaten, tot deze, het gewigtig spijsverteringsstelsel toch altijd zeer aantastende, geneeswijze zijne toevlugt te nemen.

Krankzinnigheid.

Onder alle ligchamelijke middelen tegen krankzinnigheid, houde ik, na de koude begietingen, de braakmiddelen voor de werkzaamste. Het is de krachtigste tegenprikkel op de ziekelijke werkzaamheid der hersenen, en, hoe meer het beslist is, dat met al deze psychische hersenaandoeningen, bijzonder bij den melancholischen vorm, de hoogste onwerkzaamheid der bovenbuiks- en buikzenuwen (der zenuwstelsels) verbonden is, hoe zekerder dit opgeheven evenwigt eene van hare gewigtigste oorzaken is; des te meer moet eene zoo geweldige opwekking en het in werking brengen dezer deelen hier op de regte plaats en van groote werkzaamheid zijn, om het evenwigt te herstellen, en daardoor de werkzaamheid der hersenen in

orde te brengen. Daarbij komt nog een ding, waarop men mij te weinig opletlendheid schijnt te vestigen, de gewigtigheid van den zin der maag, van de eigenaardige zinnelijkheid der maag, die zich door en in den honger, nog meer in den eetlust en het meest in de walging, kenbaar maakt. Dit gevoel van honger is een der sterkste, en in den hoogeren graad zelfs een der geweldigste en de geheele bewerktuiging doordringende, zoo als de werking des hongers dit genoegzaam bewijst, en dit moest ook zoo zijn, daar op dezen zin en de geslachtsdrift het behoud van het menschelijk geslacht, en dus al wat leven en werking in de wereld is, berust. Maar juist daarom is zij ook een der grootste middelen, om den mensch, die krankzinnig is geworden, weder tot zich zelven te brengen, d. i. weder in het normaal verband met zich zelven en de wereld te plaatsen, en hierin ligt ongetwijfeld het groote nut, dat door hongerkuren reeds in zulke gevallen is te weeg gebragt. Maar geheel op denzelfden zin, en op eene dergelijke, maar omgekeerde wijze, werkt de walging en de prikkel tot braken, en hoe vele ongelukkigen zijn er niet reeds sinds den tijd van Mutzel langs dezen weg hersteld!

Ook mijne ondervinding heeft dit volkomen bevestigd. Niet slechts bij melancholiën, maar zelfs bij de hevigste graden van razernij, toonden zich de braakmiddelen buitengemeen werkzaam; ook bij het *delirium potatorum.* Nog moet ik bijzonder de *melancholia suicida*, de zelfmoordrazernij aanvoeren, waar ik eenige malen waarnam, dat na elk gebruik van een braakmiddel de gedachte aan zelfmoord verdween, en de kuur, met het tusschengebruik van *gratiola* en middenzouten, volkomen gelukte.

Beroerte, verlamming.

Hoezeer men zich ook voor braakmiddelen bij toevallen van beroerte moet wachten, zoo lang de pols nog vol, het gelaat rood, kortom aanwijzing tot aderlating voorhanden is, evenzeer zijn zij aan te bevelen, waar dit niet het geval

is, en dan behooren zij zeker tot de krachtigste prikkelende en opwekkende middelen, ja zij waren dan dikwijls de éénige, die nog hulp verschaften.

Maar daar het onjuist gebruik van dezelve hier de grootste nadeelen voor de lijders aanbrengt, en den dood kan verhaasten, zullen wij hier de gevallen naauwkeurig bepalen, waar zij bij de beroerte te pas komen.

Vooreerst, waar de beroerte van eenen zuiver gastrischen oorsprong is, b. v. na het eten, overlading van de maag, of met misselijkheid, braken, onzuivere tong ontstaat. Hier is het braakmiddel het ware radicaal en causaal-middel van de kuur; maar hier moet ook, bij eenen vollen pols en volbloedige voorwerpen, vóór het gebruik daarvan eerst eene aderlating verrigt worden.

Ten tweede bij *apoplexia sanguinea*, wanneer, na eene behoorlijke bloedontlasting en na het bedaren van den pols, evenwel de apoplectische toestand en sopor niet wijken wil.

Ten derde bij de zenuwachtige of weiachtige beroerte, waar van het begin af de pols klein en zwak, het gelaat niet rood en opgezet, maar bleek en ingevallen is. Hier moet de kuur dadelijk daarmede beginnen.

Wat hier van de beroerte gezegd is, geldt ook van de verlamming. Reeds dikwijls waren braakmiddelen hierbij de krachtigste verlevendigingsmiddelen.

Schijndood,
bijzonder van pasgeboren kinderen.

Het braakmiddel is volgens mijn gevoelen en ondervinding een der gewigtigste middelen, om het leven van pasgeboren kinderen op te wekken, of het zwakke onderdrukte aan den gang te brengen. Want hier komt alles dáárop aan, om de werkzaamheid van de ademhaling en van den kleinen bloedomloop voor de eerste maal in beweging te brengen, en welk prikkelend middel werkt zoo onmiddellijk, ja zelfs werktuigelijk, op de opwekking des middelrifs, der borstspieren, des harten en der longen, als de prikkel en werking van het braken? — Daarbij

komt, dat, in vele gevallen, de hoofdoorzaak der onwerkzaamheid van deze deelen en der daaruit volgende verstikking niets anders is, dan overvulling met slijm, hetwelk het zwakke pasgeboren kind niet kan verwijderen. De zoogenaamde schijndood is dikwijls niets anders, dan ware verstikking. En hier blijft ons nu inderdaad geen ander middel overig, dan de alleen door braken mogelijke verwijdering en uitstooting van het slijm, dat de luchtwegen vult, en ik verwonder mij inderdaad dáárover, dat ik dit groote hulpmiddel onder de middelen tot het herroepen van het leven bij pasgeborenen niet geteld zie, hetwelk ik hier zeer dringend aanbeveel.

Tot bevestiging zal ik eene waarneming mededeelen, die mij daarvan geheel aanschouwelijk overtuigd heeft. Eene dame had reeds tweemaal het ongeluk gehad, kinderen te baren, die, overigens sterk en wèlgebouwd, telkens bijna levenloos ter wereld kwamen. Zij gaven geen geluid, hoogstens eenen zeer heeschen toon; er was geene ademhaling merkbaar, en in korten tijd stierven zij. De kundige geneesheer had alle denkbare middelen ter opwekking, baden, inblazen van lucht, wrijvingen, waschingen, lavementen enz. te vergeefs aangewend. Bij de derde bevalling, die verwacht werd, verzocht men mijne hulp. Ik herkende hier, dat de zaak van belemmering der ademhaling uitging, en besloot hier het braakmiddel aan te wenden, dat ik daartoe gereed hield. Het kind werd gemakkelijk en gelukkig geboren; maar dezelfde verschijnselen als vroeger deden zich op. Geen schreeuwen, geene ademhaling, slechts een zwak heesch geluid in het eerste oogenblik. Ik liet dadelijk het kind in een warm bad zetten, gaf het een' theelepel *oxymel squill.* met een grein *ipecacuanha*, en een weinig kamillenthee in, na 6 minuten nog eens, en nu ontstond een krachtig braken met veel slijmontlasting en dadelijk dáárop een levendig schreeuwen; de ademhaling kwam aan den gang, en het kind was gered. Alles ging nu voortreffelijk, en dit kind is thans een gezond, sterk man.

Maar ook bij den schijndood van volwassenen moest men dit groote middel meer gebruiken dan thans geschiedt. Uit de zoo even aangevoerde gronden, om het hart en de ademhalingswerktuigen door eenen krachtigen, in derzelver nabijheid aangebragten prikkel tot werkzaamheid op te wekken, ook om de longen van stoffelijke ophoopingen te bevrijden, moest men, zoodra er zich mogelijkheid om te slikken voordoet, het braakmiddel van *tart. emet.* ingeven, of ook, zoo het slikken onmogelijk is, het in de aders spuiten.

Ziekten der kinderen.

Onder alle middelen van de kinderpraktijk staan, naar mijne meening, de braakmiddelen boven aan. Bij kinderen is het menigvuldigst de ziektestof in de bovenbuiksstreek gelegen en is stoffelijk. Bij kinderen heeft juist het bovenbuikszenuwstelsel eenen uitstekenden ziektevormenden en ook van den anderen kant sympathisch-therapeutischen invloed, en elke daarop werkende magt heeft eene veel algemeener en meer beslissende werking op de geheele bewerktuiging. Bij kinderen eindelijk heeft het braken veel gemakkelijker plaats, dan bij volwassenen. Dit alles heeft de ondervinding mij tallooze malen bewezen, en ik zoude deelen vol van deze gelukkige waarnemingen kunnen schrijven. Tallooze malen heb ik door één éénig braakmiddel, in het begin gegeven, de hevigste koortsen bij kinderen dadelijk volkomen weggenomen, tallooze malen de beginnende borst- of keelaandoening weggernimd, den hevigsten hoest, die voor geen middel wilde wijken, bedaard, braken, doorloop of loop gelijkende toevallen genezen, zelfs krampen, zoodra zij haren oorsprong in de bovenbuikszenuwen hadden, weggenomen. En het resultaat mijner ondervinding bij het besluit van mijne praktische loopbaan is dit: Wanneer een kind, — en allerbijzonderst kinderen in de eerste levensjaren — door eene koorts wordt aangetast, met gebrek aan eetlust en onzuivere tong, en nog

meer, wanneer het daarbij reeds van zelf braakt, of oprispingen en neiging tot braken toont, verzuime men niet, een braakmiddel te geven. Men zal daarvan oneindig veel nut hebben, de kuur daarmede vaak geheel voleindigen, en moeijelijk zal het in het begin verzuimde braakmiddel in het gevolg door andere middelen, zelfs door latere braakmiddelen, kunnen vergoed worden. Ook late men zich niet afhouden, wanneer er tevens hoest of moeijelijke ademhaling aanwezig zijn, zij worden vaak door het braakmiddel volkomen weggenomen.

Ik zonder het éénige geval uit, wanneer een kind door eene koorts met slaapzuchtige toevallen wordt aangetast. Hier is altijd bloedophooping in de hersenen, ja misschien beginselen van het ontstekingachtig waterhoofd voorhanden, en hier konde het braakmiddel schaden.

Maar overigens mag men zich geenszins door de vrees voor de hevigheid der inspanningen bij het braken, door de daarbij mogelijke bloedophooping naar het hoofd — hetwelk zeker bij volwassenen eene tegenaanwijzing kan uitmaken — bij kinderen van een braakmiddel laten afhouden. Kinderen braken veel ligter, dan volwassenen; hoe kleiner ze zijn, des te ligter.

Echter moet men niet over de drie- tot viermalen braking verwekken, en een ligt, tevens slijmoplossend, meer krampstillend braakmiddel kiezen, en hier komt zeer veel op de keus der braking verwekkende middelen aan. Bij zeer kleine kinderen, en waar reeds vrijwillige neiging tot braken aanwezig is, is het *oxymel squill.*, alle kwartieruurs 1 theelepel met kamillenthee, volkomen toereikend; bij grootere een mengsel van *oxymel squill.* (dat als slijmoplossend middel altijd het braken buitengemeen verligt) en *ipecacuanha*, en bij nog grootere een klein toevoegsel van *tart. emet.*, alleen om den prikkel eenigzins te scherpen (met uitzondering dier gevallen, waar reeds groote neiging tot doorloop is, waarbij de braakwijnsteen ligt zoude doorslaan) b. v. bij kleine kinderen het volgende voorschrift:

R. Pulv. rad. Ipecacuanh. scrup. j.
Oxym. Squill.
Syr. Rub Id.
Aq. fontan. āā unc. semis.

Daarvan alle kwartieruurs 1 theelepel tot het braken begint, en dan de werking, die nu vaak genoegzaam volgt, afgewacht; eerst, wanneer na een half uur geene verdere braking opkomt, nog een theelepel. Dit mengsel is bij kinderen in de eerste jaren het beste. Bij oudere kan men er $\frac{1}{4}$ grein *tart. emet.* bijvoegen.

Ingenomene vergiften.

Het is de natuurlijkste eerste gedachte, nadat een vergift door den mond is ingenomen, het op den kortsten weg door den mond weder te ontlasten; ja het is de nabootsing der Natuur, gemeenlijk zonder uitzondering bij alle ingenomene vergiften, wanneer wij spoedig genoeg daarbij komen, dat wij het vergift nog in de maag kunnen vermoeden, telkens braken te verwekken. Hier moet echter een tweeledig geval worden onderscheiden. Somtijds na het gebruik van scherpe, bijtende vergiften, is het braken gewoonlijk reeds zóó hevig en geweldig, dat wij niets verder behoeven te doen, dan het door een zeer veelvuldig gebruik van melk en olie te onderhouden. Maar soms ontbreekt het braken of is slechts eene onvolkomene poging daartoe, hetwelk bijzonder na het gebruik van narcotische vergiften het geval is. Hier moet een braakmiddel het best van *tart. emet.* gegeven worden. Ja somtijds is de door narcosis verwekte ongevoeligheid der maag zóó groot, dat ook dit niet werkt, en men tot nog sterkere, als zinkvitriool, zijne toevlugt moet nemen. — In hoe verre de maagpomp het braakmiddel in zulke gevallen vervangen kan, moeten de tijd en verdere proefnemingen leeren: mij schijnt het echter toe, dat die vergiften, welke reeds aan de maagwanden en plooijen vasthangen, door de zelfstandige zamentrekking van de maag volkomener en beter zullen worden ontlast, dan door het bloot werktuigelijk uitpompen.

De Verpligtingen des Geneesheers.

De aandrift om lijdenden te helpen, was de eerste bron der Geneeskunde, en moet het nog thans blijven, zal de kunst zuiver en edel, en voor den kunstenaar, zoowel als voor de menschheid, waarlijk geluk aanbrengend zijn.

Leven voor anderen, niet voor zich, dát is het wezenlijke van zijn beroep. Niet alleen rust, voordeelen, gemakken en aangenaamheden des levens, maar gezondheid en leven zelfs, ja, wat meer dan dit alles is, eer en roem moet hij aan het hoogste doel, redding des levens en der gezondheid van anderen, opofferen.

De Geneeskunde is derhalve eene der verhevenste en Goddelijke kunsten, daar hare verpligtingen met de eerste en heiligste wetten der Godsdienst en menschenliefde juist ineenvloeijen, en hare uitoefening volstrekt zelfverloochening en verheffing des gemoeds boven de gewone belangen des levens vereischt en daarin oefent. Slechts een zuiver zedelijk mensch kan geneesheer in den waren zin des woords wezen; slechts een zóódanig geneesheer kan zijn geluk in zijn beroep vinden. Want slechts hij voelt een hooger doel zijns bestaans in zijne borst, dat hem boven het leven zelf, en boven alle vreugde en moeijelijkheden van hetzelve verheft. — Zijnen geest te veredelen, zijne persoonlijkheid aan het geheel en aan eene hoogere wereld op te offeren, en goed om zich heen te verbreiden, zoo veel hij kan, dát is het doel van zijn bestaan; en waar kan hij dat beter bereiken, dan in een beroep, dat hem elk oogenblik de gelegenheid geeft, ja daartoe noodzaakt, en

dat zonder opoffering van egoïsmus en van alle gehechtheid aan het schijnbare en aardsche onmogelijk is? — Zijne beroepsbezigheden zullen dus altijd in de schoonste harmonie staan met zijne inwendige overtuigingen en grondbeginselen, en als het ware van zelve daaruit voortvloeijen. Wat hij doen moet, zal hij met vreugde doen, en zoo zal het hoogste geluk zijns levens, overeenstemming van het uitwendige met het inwendige, het gevolg zijn. — Wee den geneesheer, die eer- of geldbejag tot doel zijner pogingen maakt! Hij zal in eene eeuwige tegenspraak met zich zelven en met zijne pligten staan; eeuwig zal hij zijne hoop bedrogen, en zijne pogingen onbevredigd vinden, en eindelijk een beroep verwenschen, dat hem niet beloont — omdat hij zijne ware belooning niet kent.

Deze eenvoudige meening bevat de geheele zedeleer en zoogenoemde politiek des geneesheers; een woord, dat zeer ongepast is, want nergens vindt men zoo zeer als in de Geneeskunde bevestigd, dat de beste en éénige politiek die is, zóó te handelen, als een eerlijk en verstandig man steeds handelen moet. De regel, welke daaruit voortvloeit, en de grondwet voor alle verpligtingen des geneesheers blijven moet, is de volgende: Rigt al uwe handelingen zóó in, dat daardoor het hoogste doel van uw beroep, behoud des levens, herstelling der gezondheid, en verzachting van het lijden van anderen, zoo veel mogelijk bereikt worde. — Deze regel moet ons altijd levendig voor oogen staan; hij zal ons altijd op het regte punt brengen, en in alle, ook in de ingewikkeldste gevallen, zeker geleiden. — Beschouwen en regelen wij nu uit dit oogpunt de verpligtingen des geneesheers. Zij zijn drievoudig: jegens den lijder, jegens het publiek en jegens zijne kunstgenooten.

I.

Verpligting jegens den lijder.

De geneesheer moet, in de uitoefening van zijne kunst, alleen den mensch zien, en geen onderscheid maken tusschen armen en rijken, grooten of minderen. Wie het meest lijdt, in het grootste gevaar zweeft, heeft den voorrang boven alle anderen; hij moge overigens zijn, wie hij wil. Ik beklaag de geneesheeren, die de waarde der zieken naar hunnen stand of hun vermogen afmeten. Zij kennen het schoonste loon der genezing nog niet. Wat is eene hand vol goud bij de tranen der dankbaarheid in de oogen van den arme, die juist daarom, dat hij ons niets zeggen, niets geven kan, ons zijn geheel wezen overgeeft en zich als een' eeuwigen schuldenaar beschouwt, terwijl de rijke zich door zijne giften meent losgekocht en alle verpligting van dankbaarheid afgeschoven te hebben, zonder te gevoelen, dat zijne gift eerst door een dieper gevoel hare waarde erlangt, en zonder dat de bewezene hulp slechts in de klasse der gewone dienstbetooningen en handenarbeid verplaatst wordt. Hoe vaak is de geneesheer de éénige vriend, die den arme in dien nood overblijft! Hij verschijnt hem als èen engel van troost, hij verheft door zijne deelneming zijne wegkwijnende hoop, en giet hem door zijne kunst nieuwe krachten in de aders.

Zoo misschien iemand zoo ongelukkig ware, dat hij in dit hooger gevoel geene belooning genoeg vond, of ten minste geloofde, dat de armenpraktijk hem in zijne uitwendige omstandigheden niet verder bragt, dan wete hij: dat de stem van den geredden arme veel luider en doordringender spreekt, dan die des rijken, welke vaak door zijne afrekening met den geneesheer zich het regt waant gekocht te hebben, ondankbaar tegen hem te zijn en de bewezen diensten te verlagen.

In zijne geneeskundige handelingen gebruike de genees-

heer de grootste opmerkzaamheid, naauwkeurigheid en naauwgezetheid. Niets behandele hij oppervlakkig, maar alles grondig en naar zijn beste weten. Nooit beschouwe hij den lijder als middel, maar altijd als doel; niet als het enkel voorwerp van eene natuurproef, of van de kunst alleen, maar als mensch, als het hoogste doel der Natuur zelve. — Wel is het zelden mogelijk, dat de gebreken des geneesheers door eene regtbank beoordeeld of bestraft kunnen worden, omdat alles op de naauwkeurigste bepaling van het geval aankomt, die later bijna niet te verkrijgen is. Maar des te zekerder en vreesselijker wacht hem eene inwendige regtbank, het geweten, waar hem geene uitvlugt, geene bemanteling, geen afwezige aanklager beschut; waar hem niets vrijspreekt, dan eene zuivere, schuldelooze ziel, in de overtuiging, dat hij naar zijne beste krachten en weten alles tot redding des lijders gedaan heeft. Al ziet hij ook in het vervolg door volkomener inzigten en betere ondervinding in, dat hij meer en iets beters had kunnen doen, het zal hem leed doen, maar geene gewetens-wroegingen opwekken, want hij had het beste gedaan, dat hem toenmaals mogelijk was. Maar hij wachte zich slechts, dat niet ligtzinnigheid, gemakkelijkheid, aanzien des persoons, of wat ook den besten gebeuren kan, voorliefde voor een stelsel en zucht tot proefnemingen hem verleiden, om zijne pligten te verwaarloozen, of anders te handelen, dan hij had moeten handelen; want dáár zwijgt de inwendige regter niet, en zulke gevallen vinden na langeren of korteren tijd hunne straf in deze inwendige, maar des te meer pijnigende verwijten.

Maar bekwaamheid en kunde zijn niet alleen toereikend. Ook op de manier van zijn komt er bij den geneesheer veel aan. Dáárdoor voornamelijk beveelt hij zich aan bij het publiek, en verschaft hij zich toegang en vertrouwen; want over het eerste kan het niet juist oordeelen, en het is dus natuurlijk en billijk, dat men het laatste tot maatstaf neemt. Door de kracht van zijne manier van zijn alleen kan een geneesheer bij zeer matige talenten een

groot geluk verwerven, en zonder dát kan de bekwaamste geneesheer onbemerkt of miskend blijven. Zijn uiterlijk mag hem dus niet onverschillig wezen, maar het moet met de waarde van zijn beroep en deszelfs gewigtige betrekkingen overeenstemmen. — Het hoofdkarakter van zijn gedrag zij: vertrouwen inboezemend, vriendelijk met waardigheid, deftig zonder gemaaktheid, opgeruimd zonder een grappenmaker te zijn, en ernstig, waar het er op aankomt, aan het onderwerp en zijne woorden gewigt te geven, inschikkelijk en toegevend in alle onbelangrijke dingen, maar onwrikbaar vast in het doorzetten van gewigtige maatregelen en het instandhouden der ééns gedane uitspraak; deelnemend en hartelijk, met eenen zuiveren zin en achting voor godsdienst en hare vertroostingen; noch spaarzaam noch te mild met woorden, nog minder een nieuwsverteller, maar zijne geheele opmerkzaamheid altijd op den lijder vestigende, elke omstandigheid opmerkend, alles zorgvuldig uitvragend, en zelfs wat den lijder omgeeft, behoorlijk schattend; noch overspannen, noch alledaagsch, noch een pronker, noch een pedant, maar in alles het midden houdend; vooral niet hartstogtelijk en opbruisend, maar rustig en bedaard: want slechts rustige bedaardheid wint vertrouwen. — Het is een groot en gewoon gebrek in de jonge geneesheeren van onzen tijd vooral, dat zij alles dááraan slechts besteden, om opzien te baren, hetzij door de nieuwste moden in kleederen en in wetenschappen, of door paradoxen en bijzonderheden, of ook wel door kwakzalverijën.

Maar er is een groot onderscheid tusschen opzien baren en vertrouwen verwekken, ja het eerste verhindert het laatste, en alleen door het laatste wordt een duurzaam geluk gegrondvest. Het opzien baren kan zeker bewerken, dat de geneesheer eenigen tijd lang het voorwerp van alle gesprekken wordt, ook wel grooten toeloop verkrijgt; maar spoedig houdt de prikkel der nieuwheid op, en daarmede eindigt de luchtverheveling; terwijl daarentegen de stille, bedaarde en onvermoeid voortwerkende verdienste wel

een' tijd lang onbemerkt kan blijven, juist omdat zij zich eerst langzaam in de liefde en het vertrouwen der beste menschen wortelt, en voor de toekomst een des te duurzamer en schooner geluk grondt.

Een hiertoe hoogst gewigtig, en, helaas! door onze jonge geneesheeren zeer verwaarloosd, punt is het houden van een goed zieken-journaal. — Wanneer het gedruisch van den dag geëindigd is, en de stilte des avonds tot bedaard nadenken uitlokt, dan wijde hij aan zijne lijders nog eenige uren van rustige beschouwing, schrijve de gewigtigste punten der ziektegeschiedenis, de voorgevallene veranderingen, zijne opmerkingen en denkbeelden over het ontstaan en de behandeling der ziekte, de gebruikte middelen, op, en overdenke alles nog eens rijkelijk. — Geen avond ga voorbij, waarin hij bij zijnen lijder dezen laatsten pligt niet vervuld, en zoo als het ware den slotsteen over zijne bezigheden geplaatst heeft. — Hier, in de stilte des nachts, zal veel hem geheel anders voorkomen, dan bij den dag; hier zal hij inzigten en inblazingen bekomen, die gedurende de verstrooijing van den dag onmogelijk waren. Eerst in dit tijdpunt, waarop het inwendige leven ontwaakt, kan ook dit onderwerp in het inwendig leven overgaan, en nu eerst zal het waar belang en ware behartiging verkrijgen. Want alleen dat, wat ons binnenste roert en vult, wat ons altijd, zelfs buiten ons weten, begeleidt, is het onze, en alleen zóó door een onderwerp doordrongen, kan men hopen, groot en volkomen daarin te worden en tot nieuwe ontdekkingen te geraken. — Men vroeg eens den grooten Newton: hoe hij toch tot zijne buitengemeene ontdekkingen geraakt was? »Ik dacht er altijd aan," was zijn eenvoudig, maar zeker alles verklarend antwoord.

Niet de werktuigelijke bezigheid, al is die nog zoo zorgvuldig, maar het bevatten van het voorwerp in het inwendige des gemoeds maakt den kunstenaar. Elke kunst toch moet, zal zij goed zijn, niet nagevolgd, maar nieuw uitgevonden worden.

Ik kan dus niet ontkennen, dat ik die dagelijksche gewoonte, niet slechts voor een hoofdmiddel, maar voor een onmisbaar vereischte houde, om niet alleen in de praktijk, maar in de kunst over het algemeen groot en volkomen te worden, en kan dit door de voorbeelden van onze grootste geneesheeren, eenen BOERHAAVE, FR. HOFMANN, STOLL, LENTIN, enz. die allen deze gewoonte hadden en haar nut roemen, bevestigen. — Bovendien heeft men daarvan het groote voordeel, van eene verzameling van volledige en zelf doordachte ziektegeschiedenissen, en aldus eenen schat van eigene ondervinding te verkrijgen, die nog in het vervolg veel leert, en ons, door de vergelijking der opvolgende veranderingen onzer gevoelens en geneeswijzen, over ons zelve licht geeft — zonder het groote nut te rekenen, dat voor den lijder daaruit ontstaat, wanneer men nog na vele jaren een naauwkeurig overzigt van den toestand zijner gezondheid en der op elkander volgende ziekten kan hebben, en de middelen, die hem in dit of dat geval bijzonder goed deden, wedervinden, waarop zeer veel aankomt.

Even zoo is het met de bezoeken bij zieken. — Wanneer zal men toch daarvan terugkomen, om het alleen daar geweest zijn voor een bezoek te houden, en de zorgvuldigheid des geneesheers bij het getal van zulke bezoeken af te meten? — Ach! het hoofd kan zoo snel niet loopen, als de voeten, zoo als ZIMMERMANN zeer juist aanmerkt, en zulk een enkel ligchamelijk bezoeken en zien des lijders, al geschiedt het nog zoo vaak, zal de kuur niet verder brengen, en is eigenlijk niets anders, dan der ziekte, naar den graad van haren rang, de behoorlijke honneurs te maken. — Het ware bezoek der zieken zij rustig, met volledige bedaardheid van geest, niet te kort van duur; de geneesheer zij geheel dáár, waar hij is, en zijne geheele opmerkzaamheid alleen op den lijder en het bestuderen van dien gevestigd. Zulke bezoeken alleen passen bij het doel, en bereiken een tweeledig voordeel voor den geneesheer. Vooreerst, dat hij den lijder van het belang,

dat hij in hem stelt, overtuigt, en zijn vertrouwen wint en bevestigt; ten tweede, dat daardoor eerst die toenadering tusschen beide mogelijk wordt, welke de innigste vertrouwelijkheid van den eenen kant, en een dieper indringen van den anderen, voortbrengt, kortom, om eenen bij de magnetiseurs gebruikelijken term te bezigen, den lijder met den geneesheer in volkomen rapport brengt. — Zeker een geheel eigenaardige toestand der ziel, die alleen eerst het ware individualiseeren des lijders en den dieperen blik in zijnen inwendigen toestand mogelijk maakt, die ons de vorderingen der lijdende natuur van de kunst juister leert gevoelen en denken, en gedurende welken gedachten in ons opkomen, die onmiddellijk van den lijder uitgaan en ons op eene eigenaardige wijze treffen. — Een zoodanig bezoek is meer waard, dan een groot getal van die gewone haastige bezoeken; ja, bij langdurige ziekten kan het wezenlijk gebeuren, dat het te menigvuldig zien des lijders, juist omdat hij ons daardoor te gewoon wordt, het frisch en scherp zien verhindert, en wij op het einde door al de boomen het woud niet meer zien, en vaak heb ik dáár gevonden, dat een paar dagen uitstel der gewone bezoeken het beste middel was, om eene nieuwe beschouwing van de zaak te verkrijgen, en dingen te bemerken, die ons te voren, bij het werktuigelijk bezoek, ontgaan waren. — Maar hierbij moet, om vele jongere geneesheeren, die soms uit al te groote délicatesse hunne bezoeken te veel beperken, herinnerd worden, dat men daarin ook te ver kan gaan, en dat, over het geheel, het dikwijls zien des lijders altijd het eerste vereischte blijft, om tot volkomene herkenning der ziekte en tot behoud van het vertrouwen des lijders te geraken. — Alleen vermijde men de zonder noodzaak te veel overhoopte bezoeken, die den lijder onnoodigen angst baren, en zelfs den geneesheer van belangzuchtige bedoelingen kunnen doen verdenken.

Niet slechts genezen, maar ook bij ongeneeslijke ziekten het leven behouden en het lijden verligten,

is de pligt en de groote verdienste des geneesheers. Hoe zeer dwalen dus zij, die bij het ontbreken van een uitzigt op genezing verdrietig of onwerkzaam worden, en hunne lijders verwaarloozen of verlaten! Het is waar, het belangrijke voor den kunstenaar kan daarbij verloren gaan; maar, het veel hoogere voor den mensch moet blijven, ja nog klimmen. Zeker, de hopelooze, die zonder uitzigt op redding aan smartelijke pijnen en kwellingen lijdt, heeft nog grooter aanspraak op ons medelijden, dan hij, wien het uitzigt op redding al zijn lijden dragelijk maakt; en in zulke gevallen het leven niet tot last te doen zijn, de zwakke hoop, die zelfs de ellendigste zoo gaarne aangrijpt, te voeden, en, zoo niet helper, dan toch trooster te wezen, is eene schoone en het gevoelige hart waardige zaak. Bovendien zijn wij toch ook veel te kortzigtig, om altijd met zekerheid te kunnen beslissen, of er geene hulp meer mogelijk is. Er kunnen nog in het beloop der ziekte gunstige inwendige omwentelingen of uitwendige invloeden voorkomen, die aan de zaak eenen anderen keer geven, of der kunst gelegenheid schenken, om nog met goed gevolg door te tasten. — Ja ik houde het voor de praktijk voor een' der gewigtigste regelen: nooit de hoop, nooit den moed te verliezen. Hoop verwekt gedachten, rigt den geest tot nieuwe denkbeelden en nieuwe proeven op, en kan zelfs het onmogelijk schijnende mogelijk maken. Wie niet meer hoopt, denkt ook niet meer; lijdelijkheid en geestverlamming zijn onvermijdelijke gevolgen, en de lijder moet noodzakelijk sterven, dewijl de helper reeds gestorven is. — Zelfs in den dood moet de geneesheer den lijder niet verlaten, nog dáár kan hij zijn grootste weldoener worden, en zoo al niet redden, toch het sterven verligten.

Het leven der menschen te behouden en zoo mogelijk te verlengen, is het hoogste doel der geneeskunde, en ieder geneesheer heeft gezworen, niets te doen, waardoor het leven van eenen mensch kan verkort worden. — Dit punt is van groot gewigt, en behoort tot die, waarvan men geene lijn breed mag afwijken, zonder het gevaar van een

onafzienbaar ongeluk mede te brengen. Maar wordt het ook altijd met behoorlijke naauwgezetheid en scherpte overwogen? — Wanneer een lijder door ongeneeslijke kwalen gepijnigd wordt, wanneer hij zich zelven den dood toewenscht, wanneer zwangerschap ziekte en levensgevaar voortbrengt, hoe ligt kan dan zelfs in de ziel des braven mans de gedachte oprijzen: zoude het niet geoorloofd, ja zelfs pligt zijn, om dien ellendige een weinig vroeger van zijnen zwaren last te bevrijden, of het leven der vrucht aan het welzijn der moeder op te offeren? — Hoe veel schoonschijnends deze redenering voor zich heeft, hoe zeer zij ook door de taal van het hart kan ondersteund worden, is zij toch valsch, en eene daarop gegronde handelwijze zoude in den hoogsten graad onregtvaardig en strafbaar zijn. Zij neemt het wezenlijke des geneesheers geheel weg. Hij moet en mag niet anders doen, dan leven behouden; of het een geluk of een ongeluk is, of het waarde heeft of niet, dat gaat hem niets aan, en matigt hij zich eens aan, dat gevoelen in zijne bezigheden aan te kleven, dan zijn de gevolgen onafzienbaar, en de geneesheer wordt de gevaarlijkste mensch in den Staat; want is ééns de grens overschreden, houdt de geneesheer zich ééns geregtigd over de noodzakelijkheid van een leven te beslissen, dan zijn er slechts trapsgewijze voortgangen noodig, om de onwaarde en gevolgelijk de onnoodigheid van een menschenleven ook op andere gevallen toe te passen.

Dan niet slechts door daden, maar ook door woorden en gezegden kan het leven eens lijders verkort worden, en zonder de minste kwade bedoeling kan de geneesheer daartoe aanleiding geven. Daarvoor zorgvuldig op te passen en alles te vermijden, wat den lijder kan ter neder slaan en moedeloos maken, is zijn heilige pligt. Hij vergete dus niet, dat er niets, volstrekt niets van hem mag uitgaan, dat nadeelig of het leven verkortend op den lijder zoude kunnen werken; elk woord, elk gezegde, zijne geheele houding moet verlevendigend zijn. Hij bedenke wèl, dat de lijder in hem den regter over leven en dood

ziet, en dat hij angstig in den blik zijner oogen, in de opgeruimde of duistere trekken van zijn gelaat nâar zijn oordeel vorscht. Is het niet beslist, dat vrees, inzonderheid voor den dood, angst en schrik de gevaarlijkste vergiften zijn, en onmiddellijk de levenskracht verlammen, terwijl daarentegen hoop en moed de grootste verlevendigende middelen zijn, die vaak alle geneesmiddelen in kracht overtreffen, ja zonder welke de beste middelen zelfs hunne kracht verliezen? De geneesheer moet zich dus bovenal gelegen laten zijn, om hoop en moed bij den lijder te behouden, liever de zaak ligt maken, al het gevaar verbergen, en, hoe meer het toeneemt, des te meer opgeruimdheid en goeden moed op het voorhoofd dragen; maar vooral niet onzekerheid of besluiteloosheid laten bemerken, al bestond zij er ook. Voor de verdenking, dat de zaak te ligt beschouwd of miskend wordt, kan hij zich dáárdoor dekken, dat hij de aanverwanten den waren toestand schildert, en wel in geval van ligtzinnigheid en nalatigheid, liever bedenkelijker, dan te onbeduidend. — Men ziet hieruit, hoe hoogst laakbaar het gedrag van zulke geneesheeren is, die zich niet ontzien, om den lijder het gevaar en zelfs den dood aan te kondigen, en hoe verkeerd de aanverwanten handelen, die den geneesheer dit afvergen. Niemand is bevoegd, den geneesheer zulk eenen last te geven, en nooit behoeft de geneesheer zich dien te laten geven. Den dood aankondigen, heet den dood geven, en dat kan geene zaak zijn voor hem, die alleen dáár is, om leven te verbreiden — zelfs wanneer de lijder, onder voorwendsel, dat hij nog zaken in orde moet brengen en dergelijke, verlangt de waarheid te weten, mag men hem niet dadelijk de hoop op het leven ontzeggen. Mij zijn twee gevallen bekend, waarin twee voortreffelijke geneesheeren zich door dringend bidden des lijders lieten bewegen, om hun de ongeneeslijkheid hunner kwalen te openbaren, en het onmiddellijk gevolg was, dat beide lijders zich om het leven bragten.

Dan niet slechts zijn leven, maar wat nog meer is,

eer en roem moet de geneesheer daaraan kunnen wagen, wanneer het leven des lijders op het spel staat, en hier stooten wij op een geval, dat stellig tot de moeijelijkste der geheele geneeskunde behoort, waar valsch eergevoel zoo ligt verblinden, en alleen het bedenken van het hoogste en ware beginsel juist leiden kan. De geneesheer ziet in, dat de lijder slechts door een middel kan gered worden, maar dat middel is dubbelzinnig en de proef gevaarlijk, en niets is zekerder, dan dat in het ongelukkig slagen het publiek hem al de schuld zoude geven. De valsche politicus zal deze bedenking boven alle andere trekken; hij zal denken: beter is het, dat de lijder sterft, dan dat gij hem schijnt te hebben gedood, en hij zal de proef tot redding verzuimen. Maar de regtschapen geneesheer kent geene andere bedenking dan het welzijn van zijnen lijder; hij ziet in, dat zoo hij zijnen goeden naam hooger schatte, dan het leven des lijders, hij als bloote egoïst en geheel tegen den aard der geneeskunde in zoude handelen; hij bedenkt, dat niet de uitslag, maar het doel onze handelingen bepaalt, en dat alleen pligt en geweten daarbij te raad genomen mogen worden, zonder zich om den afloop te bekommeren; hij vindt er dus ook geen bezwaar in, om ook dit laatste middel tot redding van zijnen lijder aan te wenden, en geniet óf den triomf, dat hij zijne wèlgemeende poging door een gelukkig gevolg bekroond ziet, óf den nog grooteren, dat hij aan zijnen pligt het duurste offer gebragt heeft, en dat hij, hoe meer hem de wereld miskent, zich in zijn binnenste boven alle oordeelvellingen der menschen verheven, en daardoor goddelijker beloond gevoelt, dan mencheneer en roem hem immer kunnen beloonen. — Over het geheel moet de geneesheer het zich bij elke kuur ten pligt maken, tevens met den lijder ook alle verkeerde en onregtvaardige oordeelvellingen van het publiek mede over te nemen. Het gevolg en de noodzakelijk daarop steunende beoordeelingen staan niet in onze magt, en moeten ons dus volkomen onverschillig zijn. Vraagt het slechts aan de beste geneesheeren en zij zullen u zeggen, dat

zij bij hunne ongelukkig uitgevallene kuren dikwijls veel meer kunst en moeite hebben besteed, en dus meer inwendige verdienste verworven hebben, dan bij de gelukkige. — Het éénige, dat bij de kuur in onze magt staat, is de overtuiging, dat wij behoorlijk onzen pligt vervuld hebben. En dat is genoeg. Dit loon kan ons niemand ontrooven, en het verheft ons even hoog boven die uitwendige onregtvaardigheden, als het inwendige leven boven het uitwendige verheven is.

Wat den geneesheer vaak meer dan de ligchamelijke ziekte, de kuur bezwaarlijk en zijn beroep moeitevol maakt, is de verschillende gemoedsaard der menschen. — Vooroordeelen van allerlei aard, de verschillende trap hunner beschaving, karakter, temperament, de omringende zaken vereenigen zich, om het goede te verhinderen. Dit is het punt, waar de geneesheer menschkunde moet bezitten. Maar welke geneesheer zal die kunde niet verkrijgen, als hij slechts eenigen aanleg daartoe heeft! Ik ken geen beroep, dat er zoo veel gelegenheid toe geeft. — Menschenkennis, een juiste tact en schranderheid kunnen hier hem alleen juist leiden, en spijt alle verhinderingen tot zijn doel brengen. Hierover regelen te geven, ware onmogelijk en ook inderdaad nutteloos; hem, die ze noodig heeft, zullen zij mogelijk niets helpen. — Slechts een kort overzigt der hoofdklassen van zieken uit dit oogpunt beschouwd, moge hier plaats vinden: de beangstigde, de ligtzinnige, de geloovige, de ongeloovige, de gehoorzame, de achterhoudende, de prater, de ingebeelde, de halve geneesheer. — Het moeijelijkst zijn de beide laatsten, want zij zeggen niet, wat zij gevoelen; zij zijn niet tevreden, eenen goeden raad te ontvangen, maar willen dien zelve inzien en mede raden, ja zij veroorloven zich eigenmagtige veranderingen in het gebruik der middelen zelve. — Denzulken moet men den algemeenen regel tot bijzonderen pligt maken, niet slechts de ziekte, maar ook het denkbeeld van de ziekte, dat soms nog wel het meest drukt, op den geneesheer over te laden en zich daarvan geheel te ontdoen.

Zeer gewigtig, en veel meer opmerkzaamheid waardig, dan men er gewoonlijk aan wijdt, is het punt van *receptschrijven*. Het is het laatste resultaat van het geheele onderzoek des geneesheers, en het éénig blijvend bewijsstuk van zijn inzigt en kunst, dat zelfs geregtelijke kracht heeft. — Hoe ligt kan hier eene overijling, eene zoo ligt mogelijke schrijffout het lot des lijders en den naam des geneesheers beslissen! — Het moest dus altijd eene bezigheid zijn, die met de grootste inspanning van den geest en de meest bepaalde opmerkzaamheid op dit punt volvoerd werd, en het moest elken geneesheer eene onverbrekelijke wet zijn, *elk recept ná het schrijven nog eens door te lezen*.

Gevaarlijke middelen mogen nooit aan den lijder in handen gegeven worden, ten minste niet in zulk eene hoeveelheid, dat zij gevaarlijk voor het leven kunnen worden. Het is verschrikkelijk, flesschen met geheele of halve onsen opium in de ziekenkamers te zien staan; en gebeurt er op deze wijze een ongeluk, dan is het alleen de schuld des geneesheers.

Geen braaf geneesheer kan geheime middelen verkoopen, zelfs niet eens ze aan zijne lijders veroorloven; want hoe kan hij iets, dat hij niet kent, beoordeelen?

Waar het maar eenigzins zonder nadeel voor het hoofddoel mogelijk is, kieze men het *goedkoope* middel boven het dure, het *inlandsche* boven het buitenlandsche. — Het behoort ook tot verligting van de ziekte, die de geneesheer heeft op zich genomen, om de kosten te verminderen, ten minste ze niet onnoodig te vermeerderen; en tot de pligten van eenen goeden burger, den Staat alle uitgaven naar buiten 's Lands te besparen. Het is inderdaad gruwzaam, bij lieden van beperkt vermogen deze zorg te verzuimen, en terwijl men het leven schenkt, hen van de middelen om te leven te berooven.

In het algemeen kan te dezen opzigte de geneesheer de grootste weldoener zijner lijders worden, als hij niet slechts met welwillendheid, maar ook met zachtheid, op hunne

huishoudelijke verlegenheid let. Ik meen hier niet de wezenlijke armen, voor welke de Staat, of de openlijke weldadigheid zorgt, maar de veel beklagenswaardiger klasse van diegenen, die wel in gezonde dagen hun nooddruftig bestaan hebben, maar zoodra er ziekte komt, gebrek lijden, en werkelijk arm zijn, zonder het te willen schijnen — de beschaamde armen. — De geneesheer bijna alleen kent die, en hij kan ook het best hunne ellende lenigen, en wel, hetgeen de hoofdweldaad is, zonder het te laten merken. — Ik wil maar op één middel opmerkzaam maken, waardoor men de kosten van de kuur bijzonder verligten kan, zonder dat zulks het aanzien van geneesmiddelen om niet verkrijge, en den lijder in de klasse der armen verplaatse. Men make met eenen, voor die weldaden iets over hebbenden apotheker, het accoord, bij recepten, welke een zeker teeken hebben, geene winst te nemen, waardoor men den lijder een derde, en vaak de helft der kosten uitspaart. — Zoo kan men den nood te hulp komen, en toch de uitwendige eer, zoo als ook het heilig inwendig eergevoel, sparen. — En slechts dát is het ware weldoen. — Alles bij het weldoen komt op de wijze van weldoen aan, en hoe gelukkig is de geneesheer, dat hem zijn beroep in staat stelt zóó wel te doen, dat niet slechts de linkerhand niet weet, wat de regter doet, maar ook de behoeftige zelf niet weet, van waar het komt, en het als eene gave des hemels, met tot God gerigte dankbaarheid, ontvangt, waardoor alleen eerst elke weldaad, zoowel van den kant des ontvangers als des gevers, haren waren zin en doel bereikt.

II.

Verpligting jegens het publiek.

Voor niemand is de openbare meening zoo gewigtig, als voor den geneesheer. Hij is in den eigenlijken zin

een man des volks, en de stem des volks beslist over hem. Hij moet zich dus het meest daaraan laten gelegen zijn, om zich deze te verschaffen, en hij mag de middelen, die daartoe leiden, niet verachten. Het is een ijdele en zeer kwalijk geplaatste trots, wanneer jonge geneesheeren daarin hunne grootheid zoeken, dat zij zich boven de meening van het publiek verheffen en deze niets tellen. De ware trots van den wijze is, zijn doel op de volkomenste wijze te bereiken; maar wie het doel wil, moet ook de middelen willen. Het hoofddoel des geneesheers is genezing: hoe meer hij gelegenheid verkrijgt, om deze uit te oefenen, des te volkomener bereikt hij dit doel, een weldoener der menschheid te worden. Maar nu is de algemeene goede gedachte een hoofdvereischte daartoe, en gevolgelijk behoort het pogen om zich deze te verwerven, zich daarin te bevestigen, zeker ook tot de verpligtingen van eenen verstandigen geneesheer.

Het is waar, uitmuntende talenten, of een bijzonder geluk kunnen de openlijke meening als het ware afdwingen, en eenen geneesheer, zelfs tegen de algemeene stem, verheffen. Maar dit zijn zeldzame uitzonderingen. Het gewoon geval is, dat de jonge geneesheer bij het publiek langzamerhand eene stem moet verwekken, die hem gunstig is, en die aan hetzelve moed en lust geeft, om hem het beste, dat het bezit, leven en gezondheid, toe te vertrouwen.

De hoofdmiddelen daartoe zijn, behalve de trouwe en zorgvuldige verzorging zijner lijders, onwrikbare regtschapenheid, eene geregelde leefwijze, matigheid, de boven geschilderde verstandige en bedaarde wijze van zijn, bescheidenheid, schranderheid en beradenheid in zijne woorden en oordeelvellingen, voorzigtigheid in de keuze zijner gezelschappen, opmerkzaamheid, niet alleen op het wezenlijke, maar ook op den schijn. — De geneesheer, vooral de jonge, vergete niet, dat hij meer dan een ander mensch opgemerkt wordt. Hij behoort tot het geheel: iedereen heeft een zeker belang daarbij, om hem, dien hij eens

misschien zijn leven moet toevertrouwen, naauwkeuriger te leeren kennen, en ieder matigt zich ook het regt aan, om hem te beoordeelen.

De geneesheer behoort tot geene partij, maar tot het geheel. Populariteit is zijn element, en vrijheid des geestes en der politieke omstandigheden zijn edelst voorregt. — Hij wachte zich dus voorzigtig, om partij te kiezen, of zich in verbindingen in te laten, die hem daartoe noodzaken. Veeleer kan hij zich gelukkig achten, dat zijn beroep hem toelaat, ja zelfs verpligt, van partijën en uitwendige omstandigheden geene notitie te nemen en altijd alleen zuiver den mensch te zien.

Zeer aanbevelend en nuttig zal het zijn, zoo hij door gesprekken of ook geschriften meer opheldering over het behoud der gezondheid en de behoorlijke behandeling van ziekten zoekt te verbreiden, vooroordeelen te bekampen, en inrigtingen tot verbetering van den algemeenen gezondheidstoestand tot stand te brengen. Het is zeker een der zekerste en roemrijkste wegen, waardoor een jong geneesheer nut stichten, zijnen naam ter kennis van het publiek brengen, en zich eenen goeden naam en vertrouwen verwerven kan. — Maar hij ga voorzigtig en schrander te werk, wanneer hij ingewortelde vooroordeelen of lievelingsgewoonten van zijn publiek wil aantasten, want ligt kan hij het door eene doordravende of bijtende behandeling van het onderwerp bederven en alleen bewerken, dat hij zich gehaat maakt, zonder de zaak te verbeteren.

In het algemeen is geestigheid en hekelzucht eene zeer gevaarlijke eigenschap van den jongen geneesheer. Bij geen' mensch is zij zoo nadeelig en met het wezen zijner bestemming zoo onvereenigbaar, als bij hem, wien men zich in zijne geheele naakte toonen, en wien men zwakten en geheimen openbaren moet, welke anders niemand te weten komt, en zeker is het, dat het grootste gedeelte des publieks zich liever aan een beperkt verstand, dan aan eenen geestigen spotter toevertrouwt. — Hoe menig een heeft

zich niet door eenen geestigen inval onverzoenlijke vijanden op den hals gehaald! de menschen vergeven ligter eene wezenlijke beleediging, dan eene spotternij.

Stilzwijgendheid is eene der eerste en onontbeerlijkste eigenschappen des geneesheers; want zijn beroep brengt het mede, dat hij de verborgenste geheimen hoort en de plaats des biechtvaders bekleedt. Het geluk niet slechts van enkele menschen, maar van geheele huisgezinnen ligt daardoor in zijne hand, en het ware de hoogste laagheid, dit vertrouwen te verraden, of wel er een moedwillig misbruik van te maken. Maar niet slechts de zaak, ook den schijn moet hij vermijden, en daarom zoo weinig mogelijk van andere lijders spreken, de daarover aan hem gerigte vragen kort en onbepaald beantwoorden, en zich allerminst in bijzonderheden en vertellingen uit hun huisselijk leven inlaten.

Bovenal wachte de geneesheer zich voor den naam van eenen speler, drinker of wellusteling, want deze eigenschappen staan in dadelijke tegenspraak met zijn beroep, en ontrooven hem stellig het vertrouwen des publieks. De eerste ontneemt hem de belangstelling voor den lijder, de tweede het hoofd, en de derde de zuiverheid en zekerheid van karakter, die in geneeskundige betrekkingen geheel onontbeerlijk is.

Derhalve is het zeer voordeelig, wanneer de geneesheer gehuwd is, en een goed huisselijk leven leidt. Daardoor zal hij niet alleen meer vertrouwen vooral bij het vrouwelijk gedeelte des publieks verkrijgen, maar ook menige verdenking, ook wel menige beschuldiging, het best ontwijken.

Alle schijn van winzucht moet vermeden worden. Zij vernedert den geneesheer, schrikt de onbemiddelde lijders af, en ontneemt dat, wat meer waard is, dan alle rijkdom — den goeden naam.

III.

Verpligting jegens de Kunstgenooten.

Deze is tweeledig: deels algemeen, deels in betrekking tot den lijder.

Wat het eerste betreft, moest wederzijdsche achting, en zoo dit niet mogelijk was, ten minste verdraagzaamheid de eerste wet zijn! Niets is moeijelijker, dan andere menschen te beoordeelen; maar nergens is het moeijelijker, dan in de geneeskunde. Het is dus reeds onvergeeflijk genoeg, wanneer het publiek zich de uitspraak daarover aanmatigt; maar het is hatelijk, wanneer geneesheeren, die de moeijelijkheden van de kunst en van hare beoordeeling kennen, hunne kunstgenooten met hardheid, liefdeloosheid of minachting beoordeelen, hunne gebreken bloot leggen, en zich dáárdoor zoeken te verheffen, dat zij anderen verlagen.

O! konde ik tóch deze waarheid aan mijne medebroeders zoo levendig in de ziel toeroepen, als ik er van doordrongen ben: Wie zijnen kunstgenoot verlaagt, verlaagt de kunst en zich zelven! — Want vooreerst, hoe meer gebreken het publiek in eenen geneesheer leert kennen, hoe meer geneesheeren er verachtelijk of verdacht gemaakt worden, des te meer moet het in het algemeen het vertrouwen op de kunst verliezen, en door dit verminderd vertrouwen op het geheel, wordt aan elk in het bijzonder, en dus ook hem, die den anderen laakt, een deel ontnomen. Zeker, het publiek zoude minder aanmatigend en berispend over de geneesheeren spreken, de gebreken derzelve zouden niet het lievelingsgesprek in de gezelschappen zijn, wanneer deze niet zelve den toon aangaven, en met een slecht voorbeeld voorgingen. Het vooronderstelt het kortzigtigst egoïsmus en gebrek aan het gewoon dagelijksch verstand, wanneer een geneesheer zóó kan handelen, en zich in ernst in dezelfde verhouding meent te verheffen, als hij anderen vernedert. — Voorts

wederstreeft eene zoodanige handelwijze de eerste grondregelen der zedelijkheid en godsdienst, die ons gebieden, de gebreken van anderen niet aan het licht te brengen, maar over het hoofd te zien en te verontschuldigen, en zoo zal dus zulk een geneesheer bij elken weldenkende meer verliezen, dan hij, dien hij zocht te verlagen; want de laatste verliest alleen als kunstenaar, maar hij als mensch, en eene slechte daad is meer dan eene slechte kuur. — Eindelijk moesten zij er toch aan denken: met de maat, waarmede gij meet, zal u ook weder gemeten worden. Wie anderen hard en uit de hoogte behandelt, kan zich dáárop verlaten, dat het hem even zoo gaan zal, en dat van regtswege. — Bescheidenheid in zijn gedrag en in het oordeelen siert iedereen, eenen jongen geneesheer meest, zal hem vrienden bij zijne kunstgenooten verwerven, en gelegenheid tot onderrigt verschaffen, en gevolgelijk zoowel in zijne uitwendige betrekkingen, als in zijne inwendige volmaking verder brengen.

Nóg is de geneeskunde op verre na niet tot dien graad van volkomenheid en zekerheid geklommen, om over alle geneeswijzen beslissend te kunnen oordeelen; nóg bezitten wij geen wetboek, dat wettig en algemeen geldig is; nóg staat het een ieder vrij, zich zijne eigene denkbeelden van de bewerktuiging en van hare behandeling te maken, zoo zij slechts niet met het verstand en de ondervinding strijden. Niemand zal ontkennen, dat men in het genezen op verschillende wijzen zijn doel kan bereiken, en dat de schijnbare tegenspraak in de behandeling zich door de menigvuldige tegenwerkingen der bewerktuiging tot de eenheid laat terug brengen. Waarlijk, de bewerktuigde natuur is niet zoo naauw beperkt als onze stelsels, anders zoude niet het eene na het andere zich geldig hebben gemaakt, en met geluk toegepast zijn. — Op het einde blijft toch ondervinding, en de daaruit afgeleide juiste resultaten, het éénige ware en bestendige in de geneeskunde, en hoe langer en verstandiger de geneesheer de verhouding van het levend ligchaam tot de invloeden der

buitenwereld en bijzonder der geneesmiddelen heeft waargenomen, hoe meer hij de kracht der laatsten heeft leeren schatten en gebruiken, des te volkomener is hij als geneeskundige. — Elk moge dus zijn stelsel, zijne eigene beschouwing der zaken hebben, de jonge geneesheer in het bijzonder moge zich gelukkig voelen, dat hij in het bezit van de nieuwste en volmaaktste beschouwing gekomen is, en alles stelselmatig kan ontwikkelen; maar niemand geloove, dat hij alleen in het bezit der waarheid is; hij voede achting voor het gevoelen van anderen, en bijzonder van oude, door ondervinding rijp geworden geneesheeren, en denke vaak dááraan, dat, wie alles meent te weten, eerst op den eersten trap der kunst staat, en dat het begin van het twijfelen en de erkenning van dat, wat men niet weet, het zekerste teeken en tevens het éénige middel tot vooruitgang is.

De jonge arts schatte in den ouderen de rijpheid van ondervinding, den geoefenden diepen blik, den omvang en de gegrondheid der kundigheden, de onderscheiding van dát, wat tot de kunst wezenlijk en doelmatig is, van het onwezenlijke en ledige, den praktischen takt, de kunst (die eigenlijk den grooten practicus uitmaakt, en niet geleerd, maar alleen door oefening verkregen kan worden) om het algemeene op den specifieken vorm van het voorwerp toe te passen, en zoowel het geval als den lijder ten fijnste te individualiseren, de kennis en beoordeeling der geneesmiddelen met hunne fijnere en specifieke eigenaardigheden, en eindelijk de kunstvaardigheid, om in alles de regte plaats, tijd en maat te treffen. Hij zoeke door bescheidenheid, weetgierigheid en vatbaarheid zijn vertrouwen en zijne vriendschap te winnen, vrage hem in moeijelijke gevallen om raad, make gebruik van zijnen omgang, en hij zal niet slechts voor zijne ontwikkeling veel winnen, maar zich ook eenen steun in hem verschaffen, dien een jong geneesheer zoo noodig heeft. — Maar de oudere geneesheer eere in den jongen den frisschen zuiveren blik, de nieuwe beschouwing der natuur en der kunst, de ont-

waakte kracht, de weetgierigheid, het streven naar waarheid, de vlijt en inspanning, de verdienste van den goeden wil, de wetenschappelijke stelselmatige vorming; hij bedenke, dat hij ook dien weg heeft moeten gaan, en hoe moeijelijk hij het in het begin had; hij neme hem welwillend en vaderlijk aan, deele gaarne uit den schat zijner ondervinding mede, make hem in vertrouwelijke uren en met den toon der hartelijkheid op zijne gebreken opmerkzaam, en verontschuldige en bedekke ze voor het publiek; bijzonder in gevallen van gemeenschappelijke behandeling en consult zij hij voorzigtig en humaan, want dáár kan de uitspraak van den ouden meester vaak het geheele geluk des jongen mans beslissen.

Bovendien is het toch eene uitgemaakte waarheid, dat in de geneeskunde de kleinste omstandigheid den staat van zaken en van derzelver gewigt verandert en het voor het minst onmogelijk is, over de geneeswijze van een' ander te oordeelen, wanneer men er niet bij tegenwoordig is geweest, en van alle omstandigheden naauwkeurig is ingelicht.

Het blijft er dus bij, dat het altijd óf gebrek aan verstand, óf aan kennis, óf aan een goed hart, óf wel een kwaad geweten verraadt, wanneer een geneesheer nadeelig over zijne kunstgenooten oordeelt, en het betaamt den regtschapen' arts, ook dan, wanneer hij er toe opgeëischt wordt, óf zich daarmede te verontschuldigen, dat men in de geneeskunde zonder de naauwkeurigste kennis van het geval in het geheel niet kan oordeelen; óf, wanneer dit niet mogelijk is, alles ten beste van zijnen kunstbroeder te verklaren, dat niet moeijelijk is. Zoo zal hij telkens zich zelven en der kunst eer aandoen.

Wat het tweede punt, de verpligting der kunstgenooten jegens de lijders, aangaat, komt hier vooreerst het gemeenschappelijk consult in aanmerking.

Over het geheel is het nut daarvan, bijzonder wanneer zij talrijk zijn, zeer betwijfelbaar. Zoodra de gevoelens gelijk zijn, heeft de vereeniging van meer geen nut; zijn zij wezenlijk verschillend, dan ontstaat er maar al te ligt

verwarring en iets ten halve in de behandeling; maar al te ligt mengen er zich hartstogten en persoonlijkheden in, en wat het ergste is, de belangstelling in den lijder en de kuur wordt ligt, ook bij den besten geneesheer, door het inmengen van meer gedeeld en verminderd. Maar er kunnen gevallen voorkomen, waar zij nuttig, ja onvermijdelijk zijn: wanneer de ziekte zeer ingewikkeld en hardnekkig is, en de geneesheer onzeker begint te worden; wanneer de lijder begint te wankelen en het vertrouwen verliest; wanneer groote verantwoordelijkheid met de kuur gepaard gaat, of wanneer het hart daarbij zeer belangstellend is, waarbij men zich niet kan vertrouwen.

Maar zal een consult nu wezenlijk nut voor den lijder aanbrengen, dan moet het de volgende eigenschappen hebben:

Het zij niet talrijk: twee, hoogstens drie geneesheeren zijn toereikend; het worde uit die geneesheeren zamengesteld, die niet verklaarde vijanden zijn, die niet stijfhoofdig, niet volgelingen eener secte *a priori*, maar door rijpe ondervinding gevormd zijn, en die de gaaf hebben, om te verstaan en de gedachten van anderen te doordringen.

Het houde zich voornamelijk bezig met de Diagnostiek, de bepaling van de oorzaken en van het karakter der ziekte en dan met het vaststellen van het geneesplan. Maar de uitvoering en leiding der kuur moet volstrekt niet aan eene commissie, maar slechts aan een', den voorschrijvenden geneesheer, blijven overgelaten.

De hoogste grondstelling voor elken consulterenden geneesheer moet altijd echter blijven, niets dan het welzijn zijner lijders voor oogen te hebben, en zijne individualiteit in de vereeniging van verscheidene krachten tot dit gemeenschappelijk doel te laten verdwijnen. Waren de geneesheeren bij consulten van dit eenvoudig gevoel regt doordrongen, dan zouden er geene twisten, schandaleuze ontmoetingen en misverstanden bestaan, en de consulten zouden altijd eene weldaad voor den lijder zijn, in plaats dat de geneesheeren vaak alleen dáárom schijnen zamen te komen, om zich over en weêr te laten

gelden, den gewonen geneesheer in een dubbelzinnig daglicht te plaatsen, en in plaats van onder elkander toe te geven, hardnekkig hunne meening dóórzetten. — Het eerste moet dus zijn, dat de lijder geen getuige van het consult zij, maar eerst na geëindigde onderhandelingen het gemeenschappelijk resultaat, voor zoo ver hij het weten mag, hoore. Het zoude in den hoogsten graad onedel en tevens gruwzaam jegens den lijder wezen, zoo de bijgeroepene geneesheer hem liet merken, dat hij de tot nog toe opgevolgde handelwijze voor verkeerd hield. — Bij de verhandeling geve ieder bescheiden zijn oordeel en zette het grondig uiteen; zijn nu de gevoelens verschillend, zoo trachte men van weêrskanten overeen te komen, zonder eigenzinnigheid, en zonder gelijk te willen hebben, zich duidelijker te maken, en in den gang van denkbeelden van den anderen in te dringen, om zich óf aan zijn denkbeeld aan te sluiten, óf in het tegenovergesteld geval hem des te overtuigender tot zijn eigen denkbeeld over te halen. Want vaak ligt, bijzonder thans, de oorzaak van den geheelen twist alleen in de verschillende beschouwing en taal, en men behoeft slechts zijne meening in de taal van den anderen over te zetten, om alle verschil weg te nemen. — Maar heeft deze een lievelings-idee, een lievelingsmiddel, dan geve men hem gaarne daarin toe, zoo er niets nadeeligs voor den lijder in gelegen is; des te meer zal men bewijzen, dat men niet door eigenzinnigheid verleid werd, en des te meer toegeeflijkheid zal men in de hoofdzaak kunnen verwachten. — Maar mogt het geval voorkomen, dat er volstrekt geene vereeniging van meeningen of van geneesplan mogelijk was, dan blijft er geen andere uitweg overig dan de beslissing des lijders. Deze moet zich verklaren, op welken geneesheer hij het meeste vertrouwen heeft, en diens geneesplan moet opgevolgd worden.

Niets is verkeerder, dan de gewoonte van vele zieken, om buiten den gewonen nog andere geneesheeren in het geheim te consulteren, en niets meer laakbaar, dan de gewoonte van menige geneesheeren, om aan zulke vorde-

ringen toe te geven, en ze vaak te gebruiken, om wantrouwen tegen den gewonen geneesheer op te wekken en zich ingang te verschaffen. — Geen regtschapen geneesheer kan zóó handelen: zulke aanvragen zal hij afwijzen, en den vragers het indiscrete van hunnen eisch, en de onmogelijkheid voelbaar maken, zonder het te raad nemen van den gewonen geneesheer, en zonder kennis van zijn plan, te kunnen oordeelen en raden. Hij geloove toch niet, dat het onverschillig is, in het algemeen zijn denkbeeld over de ziekte en de kuur te laten hooren. Daardoor kunnen ook, zonder de minste kwade bedoeling, twijfel en wantrouwen in de ziel des lijders, zwarigheden en onaangename omstandigheden voor den gewonen geneesheer opkomen. Maar ziet hij in, dat de lijder verkeerd behandeld wordt, dan komt zeker het hoogste doel der geneeskunde, redding des lijders, boven, waarvoor alle politiek en kunstgenootschappelijke bedoelingen moeten wijken. Dit moet vervuld worden, en is er dus dringend levensgevaar voorhanden, dan moet hij zonder verdere ruggespraak dadelijk doen, wat geweten en pligt hem raden. Dit kan geen geneesheer, zoo hij billijk denkt, kwalijk nemen. — Is daarentegen het geval niet dringend, dan moet hij óf een consult voorslaan, óf zoo al de lijder uit bijzondere oorzaken dit niet wil, moet hij, zonder den lijder in het minst iets te laten merken, den geneesheer in het geheim zijn gevoelen omtrent eene betere behandeling mededeelen. Zoo kan hij zijne pligten jegens den lijder en jegens zijne kunstgenooten vereenigen, en den eenen helpen, zonder den anderen te schaden. — Maar heeft de lijder het vertrouwen op zijnen geneesheer verloren, en is hij besloten, om zich alleen aan de zorg van eenen anderen over te laten, dan kan en mag deze even min weigeren, als de andere het kwalijk nemen, daar het vertrouwen van den mensch vrij en achtingswaardig is. Maar men handele daarbij altijd open, sparend, en zoo als het beschaafden en zedelijken menschen past.

Gaat een lijder van den eenen geneesheeer tot den ande-

ren over, dan is het zeer gewoon, dat hij, om dezen stap te verontschuldigen, den vorigen zeer veel kwaads, te regt of te onregt, nageeft, en het is jammer, dat de politiek van gemeene geneesheeren het medebrengt, dit toe te geven en de handelwijze tot nu toe zeer laakbaar te vinden. Maar zóó is de regtschapen geneesheer niet. Hij gevoelt, dat zulk eene handelwijze onedel jegens zijne kunstgenooten, en zelfs gruwzaam jegens den lijder zoude zijn, wien het noodwendig een dubbel verdriet moet baren, wanneer hij overtuigd wordt, dat hij niet alleen tijd en moeite verloren, maar ook nog zijne ziekte verergerd en ongeneeslijk heeft gemaakt. Het is onbegrijpelijk, hoe het een' gevoelig mensch mogelijk is, eenen lijder door zulke verklaringen nog de laatste levensdagen te verbitteren. Ook hier zal hij dus, ten minste uit liefde tot den lijder, en zoo al niet uit humaniteit jegens zijne kunstgenooten, de handelwijze des geneesheers tot nu toe goedkeuren, de twijfelingen des lijders daarover doen ophouden, en het niet slagen op rekening van andere oorzaken zoeken te schuiven.

INDEX.

Abcessus lumbaris I, 204.
renalis I, 201.
Achores II, 62.
Acrimonia haemorrhoidalis I, 435.
Adiposis II, 136.
Agrypnia I, 274.
Agustia I, 357
Alopecia II, 73.
Amaurosis I, 355.
Amblyopia I, 355.
Amentia I, 244.
Anaesthesia I, 358.
Anaphrodisia I, 359.
Anasarca I, 412.
Angina I, 172.
biliosa I, 174.
catarrhalis I, 174.
chronica I, 176.
gangraenosa I, 176.
gastrica I, 174.
habitualis I, 176.
laryngea I, 172.
membranacea I, 177, II, 230.
Angina parotidea I, 175.
pectoris I, 176, 282.
pharyngea I, 172.
polyposa I, 177, II, 230.
putrida I, 176.
rheumatica I, 177.
serosa I, 174.
tonsillaris I, 172, 174.
uvularis I, 172, 174.
Anidrosis I, 494.
acuta I, 494.
chronica I, 494.
Anorexia I, 358.
Anosmia I, 357.
Anthrax I, 127, 134.
Anuria I, 490, 491.
Apepsia I, 350.
Aphonia I, 42, 348.
completa I 348.
paralytica I, 348.
Aphthae II, 49.
infantum II, 215.
Apoplexia I, 63, 322.
adynamica I, 328.

Apoplexia biliosa I, 325, 328.
completa I, 323.
nervosa I, 328.
pulmonum I, 330.
sanguinea I, 325.
serosa I, 325.
spastica I, 328.
Apyrexia I, 135.
Arachnitis I, 166.
Architectura apoplectica I, 325.
phthisica I, 367.
Arthritis II, 100.
acuta II, 101.
anomala II, 102.
atonica II, 103.
chronica II, 101.
desorganisans II, 102.
destructoria II, 102.
fixa II, 101.
interna II, 102.
irregularis II, 101.
larvata II, 102.
manifesta II, 100.
nodosa II, 110.
occulta II, 102.
regularis II, 101.
retrograda II, 102, 110.
spuria II, 105.
vaga II, 101.
Ascaris lumbricoïdes II, 145.
vermicularis II, 145.
Ascites urinosus I, 490.
Asphyxia I, 331, 333.
neonatorum II, 213.
Asthma I, 208.
abdominale I, 281, 283.
acutum infantile I, 281, II, 231.
adynamicum I, 281, 283.
Asthma aëreum I, 282, 286.
arsenicale I, 282, 284.
arthriticum I, 281.
atonicum I, 281.
calculosum I, 282, 284.
cardiacum I. 282, 284.
consensuale I, 280.
continuum I, 280.
convulsivum I, 281.
emphysematicum I, 286.
flatulentum I, 281, 413.
gibbosum I, 282, 284
humidum I, 280, 281, 282, 286.
hydropicum I, 282.
hypochondriacum I, 281.
hystericum I, 281.
idiopathicum I, 281, 284.
mechanicum I, 282.
mercuriale I, 282, 284.
metallicum I, 281.
metastaticum I, 281, 283.
Millari I, 287.
mucosum I, 281, 286.
nervosum I, 281, 283.
nocturnum I, 283.
organicum I, 281.
pannificum I, 282, 284.
periodicum I, 281, 283.
pneumaticum I, 286.
psoricum I, 281.
pulverulentum I, 282, 284.
rheumaticum I, 281.
saburrale I, 281.
sanguineum I, 281, 283.
saturninum I, 282, 284.
scrophulosum I, 281.
senile I, 282, 286.
serosum I, 281.

Asthma siccum I, 280.
spasticum I, 281, 283.
strumosum I, 281, 284.
syncopticum I, 282, 284.
thymicum I, 287.
tuberculosum I, 284.
urinosum I, 281.
venereum I, 281.
Atrophia I, 360, 396.
abdominalis I, 396.
hepatica I, 396.
lienalis I, 396.
localis externa I, 397.
mesenterica I, 396, II, 239.
pancreatica I, 397.
pulmonum I, 396, 398.
stomachica I, 397.
verminosa I, 397.
Aura epileptica I, 265.
Balbuties I, 349.
Blenorrhoeae I, 449.
Blenorrhoeae intestini recti I, 465.
pulmonum I, 389.
syphilitica II, 112.
Blepharophthalmia neonatorum II, 215.
Bronchitis I, 178.
chronica I, 363.
Bubones I, 127, II, 126.
Bulimia I, 318.
Calculi cystici II, 154.
Calculus biliarius II, 159.
felleus II, 159.
urinarius II, 154.
Callositas cutis II, 69.
intestinorum I, 194.
Calor ad sensum I, 59.
thermometrum I, 59.
Calor chemicus I, 60.
mordax I, 61.
mortuus I, 60.
vivus I, 60.
Cancer scrophulosus II, 90.
Carbunculus II, 65, 66.
contagiosus I, 133, II, 66.
Cardialgia I, 310.
Carditis I, 191.
Caries II, 78.
scrophulosa II, 97.
Catalepsis I, 271.
Catarrhosis I, 227.
Catarrhus I, 223.
aurium I, 224.
intestinorum I, 224.
intestini crassi I, 474.
malignus I, 102.
oculorum I, 224.
pulmonum I, 224.
suffocativus I, 330.
vagina et uteri I, 223.
vesicae I, 224, 457.
Causae occasionales I, 69.
Cephalaea I, 306.
gastrica I, 306.
hypochondriaca I, 307.
hysterica I, 307.
metastatica I, 307.
nervosa I, 307.
organica I, 307.
sanguinea I, 307.
vomitoria I, 306.
hysterica I, 300
Cephalalgia I, 306.
Cessatio mensium II, 174.
Chiragra II, 101.
Chlorosis II, 80.

Cholera I, 479.
biliosa I, 479.
orientalis I, 129.
sicca I, 479.
Chorda II, 124.
Chorea I, 269.
dimidiata I, 270.
Claudicatio spontanea I, 222, II, 100, 241.
Clavus I, 306, 307, II, 69.
Colica I, 49, 304, 312.
adynamica I, 314.
arsenicalis I, 315.
biliosa I, 313.
calculosa I, 315.
consensualis I, 315.
flatulenta I, 314, 413.
gastrica I, 313.
inflammatoria I, 194.
mercurialis I, 315.
metallica I, 315.
metastatica I, 314.
nephritica I, 315, II, 155.
nervosa I, 313.
organica I, 315.
pictonum I, 316.
saburralis I, 313.
sanguinea I, 313.
saturnina I, 315.
stercoracea I, 314.
verminosa I, 314.
visceralis I, 315.
Colliquatio sanguinis I, 44.
Coma somnolentum I, 57.
vigil I, 57.
Comedones II, 68.
Condylomata II, 127.
Congestiones sanguineae I, 148.
Constitutio adynamica I, 8.
Constitutio annua I, 15.
apoplectica I, 10.
atrabilaria I, 9.
biliosa I, 9.
endemica I, 15.
epidemica I, 15.
gastrica I, 9.
humida I, 9.
laxa I, 9.
lymphatica I, 9.
nervosa I, 8.
phlogistica I, 8.
phthisica I, 9, 367.
plethorica I, 8.
psorica I, 9.
rigida I, 9.
sicca I, 8.
stationaria I, 15.
sthenica I, 8.
Convulsio I, 62.
Convulsiones I, 264.
Cophosis I, 356.
Corium pleuriticum I, 44.
Cornua II, 69.
Coryza I, 223.
Coxagra I, 221, 304, 310.
Coxalgia I, 304, 310.
infantilis II, 241.
Coxarthrocace I, 221.
Cretinismus II, 92.
Crisis I, 4.
Crusta lactea II, 59.
pleuritica I, 44.
serpiginosa II, 59.
Cyanosis II, 81.
Cystitis I, 201.
Cystorrhoea I, 457.
Delirium I, 56, 244.
activum I, 56.

Delirium blandum I, 57.
febrile potatorum I, 170.
furibundum I, 56.
somnolentum I, 57.
tremens I, 170.
typhosum I, 57.
Dentitio difficilis II, 227.
Desorganisationes II, 137.
Diabetes I, 454.
insipidus I, 455.
mellitus I, 455.
spurius I, 455.
verus I, 455.
Diaphragmitis I, 198.
Diarrhoea I, 48, 467.
adynamica I, 468, 471.
aestiva I, 469.
biliosa I, 469.
chronica I, 471.
erethica I, 471.
habitualis I, 471.
hysterica I, 468.
infantum II, 219.
catarrhalis I, 468.
colliquativa I, 468, 472.
metastatica I, 468.
mucosa I, 468.
nervosa I, 468.
organica I, 468.
purulenta I, 472.
putrida I, 472.
rheumatica I, 470.
saburralis I, 469.
torminosa I, 467.
verminosa I, 468.
Diplopia I, 319.
Dispositio haemorrhoïdalis I, 433.
Dyscopria I, 484.
Dysenteria I, 473.
Dysenteria adynamica I, 476.
nervosa I, 476.
Dyscrasiae II, 75.
Dyslogia I, 348.
Dyspepsia I, 348.
Dysphagia I, 346.
atonica I 347.
mechanica I, 347.
metastatica I, 347.
paralytica I, 347.
spasmodica I, 347.
Dysphonia I, 348.
Dysspermatismus I, 353.
Dysuria I, 490.
Ecchymoses II, 46.
Eclampsia infantum II, 223.
Elephantiasis II, 60.
Emaciationes I, 360.
Emphysema I, 418.
pulmonale I, 287, 418.
Emprotchotonus I, 285.
Enaeorema I, 53.
Encephalitis I, 166.
adynamica I, 169.
biliosa I, 170.
exsudatoria infantum II, 234.
gastrica I, 167, 169.
inflammatoria I, 167, 169.
nervosa I, 167, 169.
verminosa I, 170.
Enteritis I, 194.
Enuresis I, 453.
atonica I, 454.
completa I, 453.
incompleta I, 453.
nocturna I, 453.
paralytica I, 453.

Enuresis spastica I, 453.
Ephelis II, 67.
Ephemera I, 91.
Ephialtes I, 273.
Ephidrosis I, 452.
localis I, 453.
Epilepsia I, 264.
nocturna I, 265.
Epistaxis I, 424.
Erethismus nervosus I, 152.
Erotomania I, 320.
Erysipelas I, 206.
bullosum I, 206, 208.
habituale I, 207.
neonatorum II, 216.
phlegmonodes I, 206.
pustulosum I, 208.
Erythema II, 61.
Essera II, 41.
Exacerbatio I, 84.
Exanthemata II, 1.
accidentalia II, 2.
acuta II, 2.
chronica II, 2, 4.
essentialia II, 2.
primaria II, 2.
secundaria II, 2.
Excoriationes neonatorum, II, 214.
Excrescentiae II, 69,
Fames canina I, 318.
Fatuitas I, 243.
Favus II, 62.
Febres acriticae I, 100.
acutae I, 84.
acut. contagiosae I, 122.
atactae I, 100.
Febris biliosa I, 112.
bullosa II, 48.
catarrhalis I, 86, 119.
Febris catarrhalis maligna I, 121.
Febres chronicae I, 135, 144.
Febris continens I, 84.
Febres continuae I, 84.
Febris duplicata I, 136.
gastrica I, 86, 112.
saburralis I, 113.
hectica I, 146.
inflammatoria I, 86, 92.
Febres intermittentes I, 135.
Febris intermittens maligna s. perniciosa I, 142.
intestinalis I, 112.
lenta I, 135, 144, 365.
nervosa I, 145, 391.
symptomatica I, 147.
mesenterica I, 112.
mucosa I, 112.
nervosa I, 86, 98.
gravis I, 102.
mitis I, 102.
nullius generis I, 90.
petechialis II, 46.
phthisica I, 146.
putrida I, 86, 111.
remittens I, 85.
rheumatica I, 87, 119.
simplex I, 86, 90.
verminosa I, 113.
Flatulentia I, 413.
Flatus I, 47.
Fluor albus II, 112, 123, 195.
acris II, 195.
benignus II, 195.
chronicus II, 112.
malignus II, 195.
Fluxus coeliacus I, 465.
hepaticus I, 466.
Frigus ad sensum I, 59.

Frigus ad thermometrum I, 59.
Furor uterinus I, 319.
Furunculus II, 65.
Galactorrhoea II, 193.
Gangraena I, 152.
critica I, 100.
Gastritis I, 192.
chronica I, 193.
Gastrodynia I, 304, 310.
Gastrosis I, 228.
Genius loci I, 16.
Glossitis I, 172, 178.
Gonagra II, 101.
Gonorrhoea I, 459, II, 112, 123.
chronica II, 112.
secundaria I, 459.
Gravedo I, 223.
Gutta rosacea II, 64.
Haematemesis I, 430.
Haematosis I, 448.
hereditaria I, 449.
Haematuria I, 446.
renalis I, 446.
vesicalis I, 446.
Haemoptysis I, 425.
Haemorrhagiae I, 421.
Haemorrhagia narium I, 424.
oris et faucium I, 429.
pulmonum I, 425.
uteri I, 448, II, 171.
Haemorrhoides I, 432.
ani, coecae et fluentes I, 432, 439.
anomalae I, 432, 441.
dolentes I, 439
externae I, 439.
fluentes I, 439.
furentes I, 439.
incongruae I, 432.
Haemorrhoides internae I, 439.
mucosae I, 432, 439.
pulmonum I, 441.
retrogressae I, 432.
saccatae I, 439, 440.
scirrhosae I, 439, 440.
urethrae I, 447.
ventriculi I, 441.
vesicae I, 460.
Hectica I, 360, 400.
Helminthiasis II, 145.
Hemicrania I, 304, 306.
hysterica I, 300.
Hemiplegia I, 323.
Hemitritaeus I, 60, 136, 142.
Hepatitis I, 196.
chronica I, 197,
Hernia humoralis II, 126.
incarcerata I, 195.
Herpes II, 55.
esthiomenos II, 55.
exedens II, 55.
farinosus II, 55.
humidus II, 55.
phagadenicus II, 55.
siccus II, 55.
Hordeola II, 89.
Horripilatio I, 60.
Horror I, 60.
Hydrencephalon I, 411.
Hydrencephalus I, 171.
Hydrocephalus I, 411.
acutus II, 234.
chronicus infantum II, 234.
externus I, 411, II, 234, 238.
internus I, 411.
Hydropes I, 402.

Hydrophobia I, 316.
contagiosa I, 316.
imaginaria I, 316.
miasmatica I, 316.
spontanea I, 316.
symptomatica I, 316.
Hydrops Ascites I, 404.
acutus II, 36.
cerebri acutus infantum I, 171.
pericardii I, 410.
saccatus I, 407.
Hydrorrhachitis II, 238.
Hydrothorax I, 409.
Hypochondria I, 254.
Hysteria I, 254.
Icterus II, 84.
neonatorum II, 214.
niger II, 84, 87.
Idiosyncrasia I, 13.
Ileus I, 194, 486.
chronicus I, 489.
inflammatorius I, 194.
Impotentia I, 352.
imperfecta I, 353.
perfecta I, 353.
Incontinentia urinae I, 453.
Incubus I, 273, 413.
Induratio telae cellulosae neonatorum II, 216.
Infarctus I, 228, 234.
Inflammatio activa I, 154.
antagonistica I, 154.
atonica I, 154.
chronica I, 155.
consensualis I, 154.
erethica I, 153.
exsudatoria I, 151.
gangraenosa I, 154.
Inflammatio idiopathica I, 154.
maligna I, 154.
nervosa I, 154.
Inflammationes occultae I, 148.
Inflammatio ovarii I, 203.
passiva I, 154.
putrida I, 154.
sicca I, 151.
sympathica I, 154.
Inflammationes topicae I, 148.
Insania I, 243.
Interpretatio naturae I, 17.
Intertrigo II, 66.
Intonatio intestinalis I, 414.
Irritatio cerebralis inflammatoria I, 167.
Ischias I, 221, 304, 310.
nervosa Cotunni I, 221.
Ischidrosis I, 494.
Ischuria I, 490.
notha I, 490.
vera I, 490.
Laryngitis I, 172.
exsudatoria I, 177, II, 230.
Lentigo II, 67.
Lepra II, 60.
occidentalis II, 60.
orientalis II, 60.
Lethargus I, 337.
Leucorrhoea II, 195.
Lienteria I, 464.
Lipothymia I, 63, 331.
Lithiasis II, 154.
accidentalis II, 156.
congenita II, 156.
constitutionalis II, 156.
hereditaria II, 156.
Lues II, 113.
inveterata II, 131.

Lues universalis II, 128.
Lumbago I, 223, 304.
Lumbrici II, 150.
Lupus II, 55, 59.
Malacia I, 352.
Mania I, 243.
Marasmus senilis I, 388, 410.
Melaena I, 444.
Melancholia I, 243.
Meningitis I, 166.
Menostasia I, 496.
Menstrua difficilia II, 173.
dolorifica II, 173.
nimia II, 171.
Menstruatio II, 162.
Mesenteritis I, 199.
Meteorismus I, 47.
Metritis I, 202.
Metrorrhagia II, 171.
Mictus cruentus I, 446.
Miliaria II, 42.
alba II, 42.
rubra II, 42.
Molimina haemorrhoidalia I, 433.
Morbilli II, 27.
Morbus maculosus haemorrhagicus Werlhofii I, 448. II, 47.
Morbus niger I, 444.
verrucosus universalis II, 70.
Moria I, 244.
Mortificatio I, 152.
Murmuratio intestinalis I, 414.
Myelitis I, 171.
chronica I, 394.
Naevus II, 67.
Nephritis I, 200.
Neuralgia I, 304.
Neuroses I, 236.
Neurosis abdominalis I, 239.
adynamica I, 239.
gastrica I, 239.
metastatica I, 239.
nervosa I, 239.
organica I, 239.
sanguinea I, 239.
simplex I, 239.
Nodi arthritici II, 102.
Noma II, 74.
Nostalgia I, 392.
Notalgia I. 304.
Nubecula I, 53.
Nymphomania I, 319.
Obstructio alvi I, 49, 484.
habitualis I, 194.
menstruorum II, 168.
viscerum II, 138.
Odontalgia I, 308.
Oedema I, 411.
capitis I, 411.
pulmonum I, 282.
Omentitis I, 200.
Onania I, 460.
Onanismus I, 319.
Oöphoritis I, 203.
Ophthalmia I, 204.
humida I, 204.
neonatorum II, 215.
sicca I, 204.
Opistothonus I, 277.
Orchitis II, 126.
Otalgia I, 309.
Otitis I, 205.
Otorrhoea I, 463.
Paedarthrocace II, 89.
Palpitatio I, 287.
cordis I, 32.
Pancreatitis I, 199.

Paracusis I, 318.
Paralysis atrabilaria I, 345.
cerebralis I, 322.
dorsalis I, 345
localis I, 338.
medullaris I, 345.
sanguinea I, 340.
Paraphimosis II, 112, 124.
Paraplegia I, 323.
Parotitis I, 175.
Paroxysmus I, 135.
Pellagra II, 60.
Pemphigus II, 47.
acutus II, 48.
chronicus II, 48.
Peripneumonia I, 178.
Peritonitis I, 199.
puerperalis II, 188.
Pestis bubonica I, 127.
Petechiae II, 46.
acutae II, 46.
chronicae II, 46, 47.
criticae II, 46.
symptomaticae II, 46.
Petechianosis I, 448.
Pharyngitis I, 172.
Phimosis II, 112, 124.
Phlebitis universalis I, 92.
Phlegmasia exsudatoria abdominalis II, 188.
alba dolens puerperarum II, 194.
puerperalis II, 188.
Phlyctaenae II, 61.
Phrenitis I, 166.
Phthisiosis I, 371.
abdominalis I, 374.
metastatica I, 373.
nervosa I, 374.
Phthisis I, 360.
abdominalis I, 364.
accidentalis I, 370.
constitutionalis I, 370.
consummata I, 365.
fiens I, 362.
florida I, 363, 371, 384.
formata I, 374.
hepatica I, 179, 387.
hepatico-pulmonalis I, 179.
ex Hypochondriis I, 364.
incipiens I, 362.
intestinalis I, 194, 387.
laryngea I, 385.
lumbaris I, 204.
manifesta I, 365, 374.
mesenterica I, 387.
pituitosa I, 362, 389.
pulmonalis I, 361.
pulm. purulenta I, 375.
renalis I, 200, 387.
scrophulosa I, 308.
sicca I, 362, 398.
trachealis I, 385.
tuberculosa I, 362, 398.
uterina I, 387.
vesicalis I, 387, 458.
Physiatrica I, 1.
Physometra I, 419.
Pica I, 46, 318, 352.
Pleuritis I, 178.
chronica I, 187.
rheumatica I, 186.
Pleuroperipneumonia I, 178.
Plica II, 70.
Pneumatosis I, 404.
Pneumonia I, 178.
gangraenosa I, 187.

Pneumonia notha I, 187.
putrida I, 187.
heumatica I, 186.
Pneumonitis I, 178.
Podagra II, 101.
retropulsa II, 102.
Pollutio I, 460.
diurna I, 460.
nocturna I, 460.
Polydipsia I, 317.
Polyphagia I, 318.
Priapismus I, 277, 319.
Profluvia I, 420.
Prophylaxis phthisica, I, 372.
Prosopalgia I, 304, 307.
Pruritus I, 305.
vulvae I, 306.
Pseudacusis I, 318.
Pseudaesthesiae I, 264.
Pseuderysipelas I, 206.
Pseudopia I, 318.
Pseudorganisationes II, 138.
Psoitis I, 204.
Ptyalismus I, 451.
Pulsatio abdominalis I, 287.
Pulsus abdominalis I, 31.
apoplecticus I, 27.
celer I, 25.
cephalicus I, 27.
debilis I, 28.
dicrotus I, 31.
durus I, 28.
fortis I, 28.
frequens I, 25.
inaequalis I, 31.
inciduus I, 32.
intestinalis I, 31.
magnus I, 29.
mollis I, 28.
Pulsus myurus I, 31.
parvus I, 29.
plenus I, 29.
rarus I, 25.
tardus I, 25.
vacuus I, 29.
Purpura II, 42.
arthritica II, 101.
Pustula nigra II, 65.
Pyrosis I, 311.
Rabies I, 130.
Raphania I, 275.
Raucitas I, 349.
Remissio I, 84.
Respiratio aequalis I, 38.
anhelosa I, 37.
calida I, 39.
celer I, 36.
clangosa I, 38.
crepitans I, 39.
difficilis I, 37.
facilis I, 37.
fervens I, 39.
frequens I, 35.
frigida I, 39.
inaequaelis I, 38.
magna I, 37.
male olens I, 39.
parva I, 37.
profunda I, 37.
rara I, 35.
sibilans I, 38.
sonora I, 38.
stertorosa I, 38.
suspiriosa I, 37, 38.
tarda I, 36.
velox I, 36.
Rhachitis II, 99.
Rhagades II, 66.

Rhagades ani, perinaci, genitalium I, 440.
Rheumatalgia I, 212.
Rheumatismus I, 212.
acutus I, 213.
arthriticus I, 213.
calidus I, 212, 217.
chronicus I, 213.
fixus I, 213.
frigidus I, 212.
intestini crassi I, 474.
spurius I, 213.
vagus I, 213.
verus I, 213.
Rheumatoses I, 211.
Rigor I, 60.
Risus sardonicus I, 43.
Rubeolae II, 40.
Ructuositas I, 414.
Ructus I, 47.
Ruminatio humana I, 320, 346.
Saburra I, 230.
Satyriasis I, 319
Scabies II, 51.
spuria II, 52.
vera II, 51.
Scarlatina II, 34.
Scirrhositas cutis II, 69.
intestinorum I, 194.
Scorbutus II, 82.
Scotomia I, 319.
Scrophula externa II, 89.
interna II, 89.
spuria II, 89.
vera II, 89.
Scrophulosis II, 88.
Serpigo ani, perinaci, genitalium I, 440.
Singultus I, 63, 304.
Soda I, 311.
Somnambulismus I, 244, 272.
artificialis I, 273.
naturalis I, 273.
Sopor I, 58.
Sordes primarum viarum I, 228.
Spasmi clonici I, 264.
toniei I, 264.
Spasmus I, 63.
Specifica antepileptica I, 267.
Spina bifida II, 234, 238.
ventosa II, 74.
Splenitis I, 198.
Spondylitis I, 171.
Sputa I, 55.
cocta I, 55.
subacta I, 55.
Sputum cruentum I, 425.
sanguineum I, 55.
Stasis inflammatoria I, 152.
Steatoma II, 136.
Stenocardia I, 282, 284.
Sterilitas I, 355, II, 198.
Stillicidium uteri II, 171.
Stomacace I, 177.
Strabismus I, 58.
Stranguria I, 490.
Strangulatio hysterica I, 263, 281.
Struma II, 98.
Stymatosis I, 447.
Sudor I, 49, 440.
Anglicus I, 452.
ani, perinaci, genitalium I, 440.
Suffocatio hysterica I, 263, 281.
Sugillationes I, 421.
Suppressiones I, 482.
Suspensio vitae I, 331.

Susurrus aurium I, 218.
Sycosis II, 59.
menti II, 59.
Symptomata accidentalia I, 69.
essentialia I, 69.
pathognomonica I, 69.
Syncope I, 63, 331.
Synocha I, 86, 92.
Syphilis II, 112.
degenerata II. 114.
larvata II, 112, 114, 135.
latens II, 135.
localis II, 112.
manifesta II, 112.
modificata II, 114.
neonatorum II, 218.
occulta II, 112. 114.
primaria II, 112.
secundaria II, 112, 113.
universalis II, 112, 113, 128.
Tabes. I, 360, 388.
dorsalis I, 393.
medullaris I, 393.
nervosa I 391.
pulmonalis I, 389.
Taenia II, 145.
lata II, 145.
Solium II, 145.
Taeniae hydatigenae II, 145.
Tenesmus I, 49.
Tenuitas serosa sanguinis I, 44.
Tetanus I, 277.
linguae I, 277.
localis I, 277.
neonatorum I, 278, II, 217.
penis I, 277, 321.
Tetanus traumaticus I, 278.
universalis I, 277.
Tinea II, 62.
Tracheitis I, 172.
Transspiratio insensibilis I, 49.
Tremor I, 62, 276.
Trichocephalus II, 145.
Trichoma II, 70.
Trichuris II, 145.
Trismus I, 277.
neonatorum II, 217.
traumaticus I, 278.
Tussis I, 289.
abdominalis I, 289.
catarrhalis I, 289.
convulsiva I, 294.
erethica I, 289.
matutina vomitoria I, 292.
metastatica I, 289.
nervosa I, 289.
phlogistica I, 289.
phthisica I, 289.
plethorica I, 289.
pulmonalis I, 289.
sanguinea I, 289.
spastica I, 289.
Tympanites I, 416.
abdominalis I, 416.
intestinalis I, 416.
thoracis I, 282.
Typhus I, 86.
abdominalis I, 109.
contagiosus I, 127.
entericus I, 110.
erethicus I, 107.
gastricus I, 109.
gravior I, 102.
icterodes I, 128.
irritativus I, 107.

Typhus mitior I, 102.
nervosus I, 98.
putridus I, 86, 111.
versatilis I, 107.
Ulcera II, 74.
Ulcus syphiliticum II, 113.
Urethritis exsudatoria II, 112.
Urina cocta I, 53.
crassa I, 52.
critica I, 53.
crocca I, 52.
cruda I, 53.
jumentosa I, 54.
nigra I, 52.
potus I, 51.
rubra I, 52
sanguinis I, 51.
turbida I, 52.
viridis I, 52.
Urticaria II, 41.
Uterus crepitans I, 419.
Vaccinatio II, 22.
Vaccinella II, 22.
Vari II, 64.
Varicella II, 21.
Variola II, 9.
Variolae benignae II, 12.
confluentes II, 11.
crystallinae II, 12.
discretae II, 11.
lymphaticae II, 12.
malignae II, 12.
sanguineae II, 12.
siliquosae II, 12.
Variola spuria II, 11.
Varioloides II, 26.
Vermes intestinales II, 145.
Vermes superficiales II, 153.
Verrucae II, 69.
Vertigo I, 336.
caduca I, 336.
tenebricosa I, 336.
Vesania abdominalis I, 249.
adynamica I, 249.
metastatica I, 249.
nervosa I, 249.
organica I, 249.
sanguinea I, 249.
Vibices II, 46.
Visus duplex I, 319.
Vitiligo II, 60.
Vomica I, 382.
clausa I, 387.
Vomitus I, 297.
calculosus I, 303.
chronic. arthriticus I, 299.
ingestorum I, 301.
rheumaticus I, 299.
cruentus I, 430.
gastricus I, 289.
gravidarum I, 303.
hystericus I, 300.
infantum II, 222.
marinus I, 302.
matutinus I, 302.
metastaticus I, 299.
nervosus I, 300.
phlogisticus I, 299.
saburralis I, 298.
spasticus I, 300.
Vox balbutiens I, 42.
rauca I, 42.
Zona I, 209.
Zoster I, 209.

BLADWIJZER.

Aamborstigheid I, 280.
Aanbeijen I, 432.
blinde I, 439.
van de blaas I, 441.
slijmachtige I, 432, 439.
teruggetreden I, 441.
zakvormige I, 439.
Aanbeijenkolijk I, 313.
Aanbeijenvloed I, 441.
Aanbeijenziekte I, 432.
inwendige I, 433.
Aangezigtspijn I, 307.
Abdominaalhoest I, 290.
Ademhalen I, 35.
diep I, 37.
gelijkmatig I, 38.
gemakkelijk I, 37.
hoorbaar I, 38.
kort I, 37.
lang I, 37.
langzaam I, 36.
moeijelijk I, 37.
ongelijk I, 38.
snel I, 36.
Ademhaling fluitende I, 38.
heete I, 39.
koude I, 39.
kugchende I, 37.
kwalijk riekende I 39.
menigvuldige I, 33.
rogchelende I, 38.
zeldzame I, 33.
zuchtende I, 38.
Afscheidingen I, 49.
Afsterven van het geslachtsleven II, 174.
Alvleeschklier, ontsteking van de I, 199.
Atonie der longen I, 363.
Baarmoeder, bloedvloeijing uit de II, 171.
ontsteking van de I, 202.
windzucht van de I, 419.
Baarmoederwoede I, 319.
Bandworm II, 145.

Bandworm, breede II, 145.
Baring II, 185.
Barsten in de huid II, 66.
Beenverzweringen, II, 74.
Beenziekten, scrophuleuse II, 97.
Behandeling van het kraambed II, 187.
Benaauwdheid I, 61, 62.
Beroerte I, 64, 328.
gastrische I, 328.
metastatische I, 329.
Besmetting, venerische, primaire, plaatselijke II, 121.
venerische, secundaire, algemeene II, 128.
venerische, zwerenvormende II, 125.
Bezinksel critisch I, 53.
donker I, 54.
krijtachtig I, 54.
rood I, 53.
tegelkleurig I, 53.
wit I, 54.
zwart I, 54.
Blaar, zwarte I, 133, II, 65.
Blaarkoorts II, 48.
Blaarroos I, 208.
Blaarziekte II, 48.
Blaasbandwormen II, 145.
Blaasontsteking I, 201.
Blaassteen II, 154.
Blaauwe ziekte II, 81.
Blaauwzucht II, 81.
Bleekzucht II, 80.
Bloed I, 43.
Bloedbraken I, 430.
Bloedhoesten I, 425.
Bloedontlastingen I, 56.
Bloedophooping, active I, 163.
Bloedophooping, antagonistische I, 164.
consensuëele I, 164.
idiopathische I, 164.
passive I, 163.
sympathische I, 164.
Bloedophoopingen I, 148, 161.
Bloedspuwen I, 425.
Bloedvin II, 65.
Bloedvloeijingen I, 421.
Bloedwateren I, 446.
Bloedzweer II, 65.
Blutsvlekken II, 46.
Bof I, 175.
Borstkoorts der kinderen I, 226.
Borstontsteking I, 178.
Borstwaterzucht I, 409.
Braakhoofdpijn I, 306.
Braakloop I, 479.
oost-indische I, 129.
Braken, het zwarte I, 128.
Braking I, 47.
chronische I, 297.
idiopathische I, 298.
der zwangere vrouwen II, 181.
Brandblaartjes II, 61.
Branden van het zuur I, 311.
Bubopest I, 127.
Buikloop I, 467.
Buikvlies-ontsteking I, 199.
Buikwaterzucht I, 404.
Buil, koudvurige I, 134, II, 65, 66.
Croup I, 177, II, 230.
Dagkoorts I, 89, 91.
Darmontsteking I, 194.
Darmscheilontsteking I, 199.
Darmwormen II, 145.

Dauwworm der kinderen II, 229.
Derdendaagsche koorts I, 141.
Doofheid I, 356.
Doofstomheid I, 348.
Doorloop I, 467.
Dorst I, 46.
onverzadelijke I, 317.
Drachenschuss I, 223.
Druiper I, 459, II, 114.
opgestopte II, 127.
Dubbelzien I, 319.
Duizeligheid I, 57, 336.
Dunheid des bloeds I, 44.
Eetlust, gebrek aan I, 46.
overmatige I, 46.
Eijernestontsteking I, 203.
Flaauwte I, 63, 331.
Fluimen I, 55.
Galkoorts I, 112.
Galophooping I, 232.
Galsteen II, 159.
Galsteenkolijken II, 159.
Gastrische onzuiverheden I, 228.
ziekte I, 228.
Gebrek aan eetlust I, 358.
geslachtsdrift I, 359.
pisafscheiding I, 385.
Geelzucht II, 84.
zwarte II, 87.
Geestverbijstering I, 244.
Geeuwen I, 42.
Gehoor I, 58.
Geneeswijze, braking stillende I, 300.
oorzakelijke I, 70.
palliative I, 71.
radikale I, 70.
rationeele I, 71.
specifieke I, 70.
Geneeswijze, symptomatische I, 69, 71.
voorbehoedende I, 71.
zenuwopwekkende I, 342.
Genezen I, 69.
Geruisch in de borst I, 40.
Geslachtsdrift, onverzadelijke I, 319.
Geslachtsziekten der vrouw II, 161.
Gestel, aderlijk haemorrhoïdaal I, 9.
droog I, 8.
gespannen I, 9.
rheumatisch, catarrhaal I, 9.
slap I, 9.
slijmig I, 9.
sponsachtig I, 9.
zwak I, 8.
Gevoel I, 56.
Gevoelloosheid I, 358.
Gevolgen der tusschenpoozende koorts I, 143.
Gierstuitslag II, 42.
roode II, 42.
slepende II, 45.
witte II, 42.
Gordelroos I, 209.
Haar, afsterven van het II, 73.
Haarworm II, 55.
Halfzien I, 319.
Hardlijvigheid I, 484.
Hart, dreunend I, 32.
gebroken I, 392.
ontsteking van het I, 191.
Hartezakje, waterzucht van het I, 410.
Hartklopping I, 32, 287.

Heeschheid I, 42, 349.
Heimwee I, 392.
Herkenning des lijders I, 8.
van het voorwerp der genezing I, 7.
der ziekte I, 14.
Hersenkoorts I, 166.
bij kinderen II, 226.
Hersenontsteking I, 166.
exsudative bij kinderen I, 171.
Hersenverlamming I, 323.
Hersenvliesontsteking I, 166.
Hersenwaterzucht I, 411.
heete der kinderen II, 234.
slepende II, 234.
Heupwee I, 310.
Hexenschuss I, 223.
Hik I, 304.
Hinken, ziekelijk II, 241.
Hitte I, 59.
Hoest I, 40, 289.
catarrhale I, 290.
gastrische I, 290.
idiopathische I, 293.
metastatische I, 293.
phlogistische I, 292.
rheumatische I, 290.
sanguinische I, 292.
zenuwachtige I, 291.
Hondsdolheid I, 130.
Hondshonger I, 46.
Honger I, 46.
Hoofdjicht I, 307.
Hoofdkolijk I, 306.
Hoofdmiddelen, de drie II, 299.
Hoofdpijn I, 306.
Hoofdpijnen der zwangere vrouwen II, 187.
Hoofdzeer II, 62.
der kinderen II, 229.
kwaadaardig II, 62.
Huid, barsten in de II, 66.
geschubde II, 70.
gevoel in de I, 59.
zweren van de II, 74.
Huidscherpte bij kinderen II, 229.
Huiduitslag, scrophuleuse II, 98.
Huidverhitting II, 81.
Huidwaterzucht I, 411.
Huidziekten II, 1.
Hulp, verzuimde en levensgevaarlijke toestand bij longontsteking I, 188.
Hysterismus van de maag I, 230.
Jatrognomiek I, 7.
Jeuken I, 59, 305.
der teeldeelen I, 306.
Jicht II, 100.
atonische II, 111.
slepende II, 108.
teruggetreden II, 110.
Jichtknobbels II, 102.
Invloed, klimatische I, 16.
Inwendig hooren I, 318.
zien I, 318.
Kaakkramp I, 277.
Kaalheid II, 73.
Karakteristiek des kinderlijken leeftijds II, 202.
der ziekten bij kinderen II, 202.
ligchamelijke der vrouw II, 161.
Keelontsteking I, 172.
Keeltering I, 385.
Kettingworm II, 145.
Kens der geneesmiddelen I, 72.

Kinderen, diagnostiek bij II, 204.
leefregel voor II, 204.
therapie bij II, 206.
Kinderpokken II, 9.
Kinderziekte II, 9.
Kinkhoest I, 294.
Klank in de borst I, 40.
Klapooren II, 126.
Kleur des bloeds I, 145.
Kleurenzien I, 319.
Klierziekte II, 88.
Knobbellongtering I, 398.
Koepokken II, 22.
Koepokinënting II, 22.
Kolijk I, 312.
hysterische I, 313.
jichtige I, 314.
psorische I, 314.
rheumatische I, 314.
syphilitische I, 314.
Kool II, 66.
Koorts, aanstekende I, 122.
besmettelijke I, 122.
eenvoudige I, 90.
gastrische I, 86, 112.
gele I, 128.
hardnekkige I, 141.
heete I, 84.
bij kinderen II, 224.
koude I, 135.
langdurige I, 144.
slepende I, 135.
symptomatische I, 144.
tusschenpoozende I, 135.
Koorts-diëet, algemeen I, 89.
Koortskoeken I, 143.
Koperuitslag II, 64.
Kortademigheid I, 280.
Koude I, 59.
Kraambed II, 185.
Kraamkoorts II, 188.
Kraamvrouwenkoorts II, 188.
Kramp I, 62.
Krampachtige ziekten I, 264.
Krampen bij kinderen II, 223.
Kramphoest I, 291.
Krampkolijk I, 313.
Kramppijnen I, 304.
Kriebelziekte I, 275.
Kropgezwel II, 98.
Kunst om de teekenen der natuur uit te leggen I, 17.
van het polsvoelen I, 32.
Kuur, dadelijke I, 70.
Landscheurbuik II, 83.
Lagchen I, 43.
Lendenpijn I, 223.
Leverhoest I, 290.
Leverontsteking I, 196.
Levervlekken II, 67.
Levervloed I, 466.
Likdorens II, 69.
Lintworm II, 145.
Loop I, 473.
opgestopte I, 478.
roode I, 473.
witte I, 473.
Longen, ziekteverplaatsing op de I, 364.
Longhoest I, 293.
Longknobbels I, 363.
Longontsteking I, 178.
adynamische I, 187.
galachtige I, 185.
gastrische I, 185.
rotachtige I, 187.
Longtering I, 361.
aanleg tot I, 371.

* *

Longtering, beginnende I, 365, 374.
etterachtige I, 375.
ontwikkelde I, 362, 371.
volkomene, colliquative I, 365.
Longverlamming I, 330.
Longverzwering, beslotene I, 382.
Luchtophoopingen I, 413.
Luchtverzamelingen I, 402.
Maaghoest I, 290.
Maagjicht II, 102.
Maagkramp I, 310.
Maagkoorts der kinderen II, 225.
Maagontsteking I, 192.
Maagpijn I, 310.
Maanzieken 1, 267.
Maden II, 145.
Mazelen II, 27.
Medeëters II, 68.
Melaatschheid II, 60.
Melkloop I, 465.
Menstruaalkolijk I, 313.
Menstruaalkramp II, 173.
Middelrifontsteking I, 198.
Miltontsteking I, 198.
Miltvuur I, 133.
Miltvuurkool II, 66.
Miserere I, 194, 486.
Moedervlek II, 72.
Mond, koudvurige ontsteking van den I, 177.
Mondklem I, 277.
Mumps I, 175.
Nachtmerrie I, 273, 413.
Nadruiper II, 112, 125.
Net, ontsteking van het I, 200.
Netelroos II, 41.
Neusbloeding I, 424.
Nierontsteking I, 200.
Niersteen II, 154.
Niersteenkolijk I, 315.
Niezen I, 42.
Onderbuiksontstekingen I, 192.
Onderdrukking der aanbeijen I, 441.
der huiduitwaseming I, 494.
van den stondenvloed II, 168.
Onnoozelheid I, 244.
Onregelmatigheden in de beweging en het gevoel I, 264.
Ontaarding der aanbeijen I, 432.
Ontbinding des bloeds I, 44.
Ontlastingen, overmatige I, 49, 420.
Ontsteking, drooge I, 154.
erethische I, 154.
periodische I, 155.
phlegmoneuse I, 154.
phlogistische I, 154.
rheumatische I, 154.
roosachtige I, 154.
rotachtige I, 154.
slepende I, 161.
vochtige I, 154.
weiachtige I, 154.
zenuwachtige I, 154.
Ontstekingen I, 148.
Ontstekingkoorts I, 86, 92.
der kinderen II, 226.
Onvermogen, mannelijk I, 352.
Onverteerde spijzen I, 232.
Onvruchtbaarheid II, 198.
mannelijke I, 352.
vrouwelijke I, 355.
Oog, het I, 58.

Oogontsteking I, 204.
scrophuleuse II, 97.
slepende I, 205.
Ooren, vloeijing uit de I, 463.
Oorklierontsteking I, 175.
Oorontsteking I, 205.
Oorpijn I, 309.
Oorzaak, naaste I, 69.
opwekkende I, 69.
verwijderde I, 69.
voorbeschikkende I, 69.
Ophooping van saburrale stoffen I, 232.
Ophouden van den stondenvloed II, 174.
Opstopping van den stoelgang I, 484.
Opstopping, ziekelijke, van den stondenvloed II, 164.
Opstoppingen I, 482.
in den onderbuik I, 234.
Opvoeding, ligchamelijke, der kinderen II, 210.
Opzetting van winden I, 413.
Orde van eene rationeele behandeling I, 72.
Parasiten II, 138.
Persing op den stoelgang I, 49.
Pest, koude I, 129.
Levantsche I, 127.
Phlogosis der longen I, 363.
Pis, bloedige I, 54.
etterachtige I, 54.
slijmige I, 54.
Pisafscheiding I, 51.
Pisbuis, slijmvloed uit de I, 459.
Pislozing, moeijelijke I, 490.
onwillekeurige I, 453.
Pisopstopping I, 490.
Pissteen II, 164.
Pisvloed I, 454.
Pokken, gewijzigde II, 9.
onechte II, 21.
valsche II, 21.
Pols, groote I, 29.
harde I, 28.
kleine I, 29.
langzame I, 25.
ledige I, 29.
menigvuldige I, 25.
ongelijke I, 31.
snelle I, 25.
soorten van den I, 25.
sterke I, 28.
tusschenpoozende I, 31.
volle I, 29.
wecke I, 28.
zeldzame I, 25.
zwakke I, 28.
Polsslag I, 18.
Poolsche vlecht II, 70.
Porselein-gierst-uitslag II, 41.
Pijn I, 61.
Regtstijvigheid I, 277.
Reuk I, 59.
gebrek aan I, 357.
Rheumatische slijmvliesaandoening I, 229.
Ringworm II, 55.
Roering I, 467.
Roodvonk II, 34.
Roos I, 206.
slepende, habituëele I, 209.
teruggetredene I, 208.
Rotkoorts I, 86, 111.
Ruggemergs-ontsteking I, 171.
Ruggemerg-tering I, 393.
Ruggemerg-verlamming I, 345.

Rugwervel-ontsteking I, 171.
Schanker II, 113, 117.
primaire II, 125.
Scheelzien I, 58.
Scheurbuik II, 82.
Schurft II, 51.
Schijndood I, 331.
Sidderen I, 62, 276.
Slaap I, 57.
Slaapwandelen I, 272.
Slaapzucht I, 337.
Slapeloosheid I, 274.
Slaperigheid I, 358.
Slikken I, 46.
verhinderd I, 34?.
Sluipkoorts I, 144, 365.
Slijmtering I, 389.
Slijmvloed uit de blaas I, 457.
Slijmvloeijingen I, 449.
Smaak I, 59.
gebrek aan I, 357.
Smetten II, 66.
Speeksel-afscheiding I, 55.
Speekselvloed I, 451.
Spierbeweging I, 62.
Spinnewebsvlies-ontsteking I, 166.
Spoelwormen II, 145.
Spraak I, 42.
Sprakeloosheid I, 42, 348.
Spreken, moeijelijk I, 348.
Spruw II, 59.
Spijsloop I, 464.
Spijsvertering I, 45.
Stamelen I, 42, 349.
Steenkolijken I, 315.
Steenziekte II, 154.
Stekelhuid II, 70.
Stem I, 42.
Stemmeloosheid I, 42, 348.
Stikhoest I, 294.
Stikzinking I, 330.
Stoelgang, onwillekeurige I, 49.
pijnlijke I, 49.
vermeerderde I, 48.
verminderde I, 48.
zonder bewustzijn I, 49.
Stomheid I, 348.
aangeborene I, 348.
periodische I, 349.
volkomene I, 348.
Stondenvloed, moeijelijke II, 173.
overmatige II, 171.
pijnlijke II, 173.
Stooten in het spreken I, 349.
Stotteren I, 349.
Stuipen der zwangere vrouwen II, 184.
Suizen in de ooren I, 318.
Taal der teekenen der natuur I, 17.
Takken I, 439.
Tanden, doorbreken van de II, 227.
Tandenkrijgen, moeijelijk II, 227.
Tandkoorts II, 225.
Tandpijn I, 308.
Tandpijnen der zwangere vrouwen II, 181.
Temperament, bloedrijk I, 11.
galachtig I, 11.
phlegmatisch I, 12.
prikkelbaar I, 11.
torpide I, 11.
traag I, 11.
zwartgallig I, 12.
Teringkoorts I, 144.
Therapeutiek I, 67.

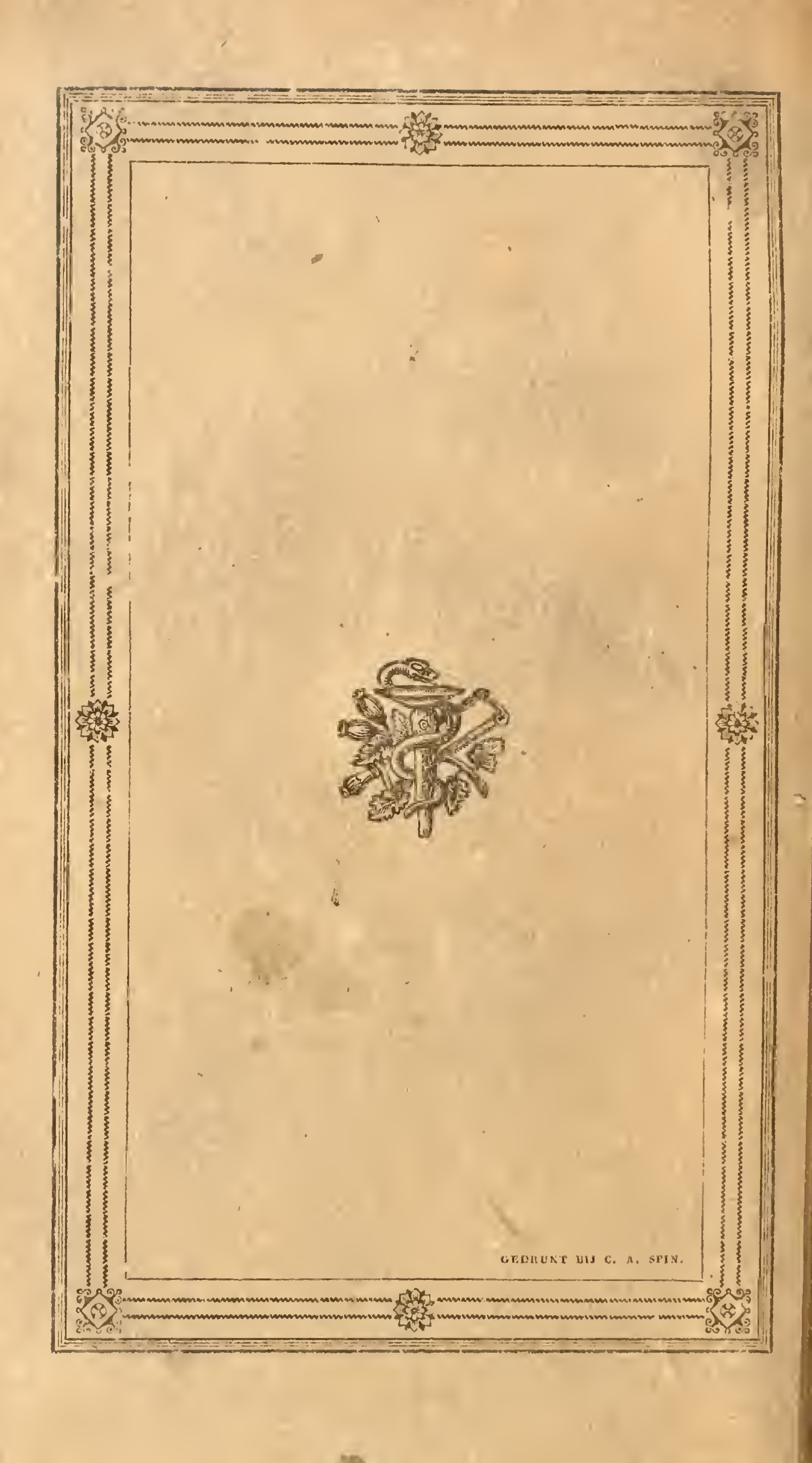
Tic douloureux I, 307.
Tongontsteking I, 178.
Trek tot ongewone dingen I, 318, 352.
Trekkingen der kinderen II, 233.
Trommelzucht I, 416.
Uitslagkoortsen der kinderen II, 227.
Uitstorting van lucht in het celweefsel I, 418.
Uittering door chronische prikkeling I, 400.
Uittering door ontbrekenden aanvoer en assimilatie van voedende stoffen I, 396.
Uitteringen I, 360.
Uitvatingen I, 421.
Uitwaseming I, 49.
Uitzien I, 64.
Vaatklopping I, 287.
Valsch hooren I, 318.
    zien I, 318.
Vaste ideeën I, 244.
Venusziekte II, 112.
    verouderde en ingewortelde II, 131.
Verborgen leven I, 331.
Verdorring I, 396.
    bij kinderen II, 239.
Vergiftiging met scherpe bijtende stoffen I, 193.
Vergiftigingshoest I, 293.
Verlamming I, 63, 321.
    der onderste ledematen I, 338.
    plaatselijke I, 345.
Vermageren I, 327.
Verpligtingen des Geneesheers II, 405.
Verschijnselen der ziekte I, 17.
Verslijming der maag I, 233.
Verstopping II, 141, 143.
Verzuring der maag I, 233.
Vetgezwel II, 136.
Vetvorming, overmatige II, 136.
Vinnen II, 64.
Vitus-dans I, 269.
Vlekken II, 46.
Vlekkoorts II, 46.
Vlekziekte I, 448.
Vloed, witte II, 195.
Vloeijing I, 212.
Vlokkenzien I, 318.
Vochtontmengingen II, 75.
Vonkenzien I, 318.
Vorming der ziekte I, 16.
Vraatzucht I, 318.
Vijgwratten II, 127.
Waanzin I, 243.
Waken I, 57.
Walging I, 47.
Waterhoofd I, 411.
Waterkanker II, 74.
Waterverzamelingen I, 402.
Watervrees I, 130, 136.
Waterzuchten I, 402.
Wederinstortingen I, 141.
Weefselontaardingen II, 141, 143.
Weenen I, 43.
Winden I, 47.
Windkolijk I, 314.
Windzucht I, 416.
Wormhoest I, 290.
Wormkoorts der kinderen II, 225.
Wormziekte II, 145.
Wratten II, 69.
IJlhoofdigheid I, 56.
Zaadvloed I, 460.

Zamenhang des bloeds I, 43.
te geringe I, 44.
vaste I, 43.
Zeescheurbuik II, 83.
Zeeziekte I, 302.
Zelfverzwakking I, 319.
Zenuwaandoeningen I, 56.
Zenuwachtigheid der longen I, 363.
Zenuwblindheid I, 355.
Zenuwkoorts I, 86, 98.
sluipende I, 391.
Zenuwpijnen I, 304.
Zenuwtering I, 391.
Zenuwtoevallen bij kinderen II, 223.
Zenuwziekten I, 236.
Ziekte, engelsche II, 99.
zwarte I, 444.
Ziekten der kinderen II, 202.
pasgeboren kinderen II, 212.
van den stondenvloed II, 163.
der vrouwen II, 161.
zuigelingen II, 213.
Zielsaandoeningen I, 56.
Zielswerkzaamheid I, 56.
Zielsziekten I, 243.
Zien, het I, 58.
Zinkingkoorts I, 119.
der kinderen II, 225.
Zinnelijkheid I, 56.
Zinvang I, 271.
Zogafscheiding en hare behandeling bij het zogen en niet zogen II, 172.
Zogvloed II, 193.
Zomerdiarrhee, epidemische I, 469.
Zomersproeten II, 67.
Zotheid I, 244.
Zuchten I, 42.
Zuivering, maandelijksche II, 162.
Zwakte van gezigt I, 355.
van de maag en van de spijsvertering I, 350.
Zwangerschap II, 177.
Zwarte staar I, 355.
Zweer, de venerische II, 125.
Zwelling, witte, der kraamvrouwen II, 194.
Zweren II, 74.
bij kinderen II, 229.
scrophuleuse II, 96.
Zweet I, 49.
critisch I, 50.
overmatig I, 452.
Zweetkoorts I, 452.
Zijdewee I, 178.

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN.

Longet Fr.
naturaliste 1811-187

